

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра кримінального права**



**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА**

**Матеріали
XV Всеукраїнської науково-теоретичної конференції
(Київ, 28 листопада 2024 року)**

*Присвячено пам'яті професора
П. П. Михайленка*



**Київ
2024**

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра кримінального права

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Матеріали
XV Всеукраїнської науково-теоретичної конференції
(Київ, 28 листопада 2024 року)

*Присвячено пам'яті професора
П. П. Михайленка*

Київ
2024

Редакційна колегія:

Черней В. В., ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Гусарев С. Д., перший проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Матюшенко О. І., завідувач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат наук з державного управління, доцент;

Мостепанюк Л. О., професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 22 листопада 2024 року (протокол № 10)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

А437 **Актуальні** проблеми кримінального права [Текст]: матеріали XV Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 28 листоп. 2024 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. – 447 с.

УДК 343.2/.7

© Національна академія внутрішніх справ, 2024

ЗМІСТ

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Черній В. В.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ В ЗАКОНОТВОРЧОСТІ ТА ПРАВООХОРОННІЙ
ПРАКТИЦІ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ 16

Акімов М. О.

ДО ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-
ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
(НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ
РЕЄСТР. № 11458 ВІД 02 СЕРПНЯ 2024 РОКУ) 21

Александренко О. В., Женунтій В. І.

ЕВОЛЮЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
УКРАЇНИ ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАВІДОМО
НЕПРАВДИВЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ВЧИНЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ
(СТ. 383 КК УКРАЇНИ) 25

Андрушко А. В.

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ РАФАЛА ЛЕМКІНА
НА СУТНІСТЬ ТА ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ
ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ 29

Базелюк В. В.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ СИМВОЛІКИ
ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА, ЧЕРВОНОГО ПІВМІСЯЦЯ,
ЧЕРВОНОГО КРИСТАЛА 33

Бакутін Є. І.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ПІДСТАВ В УКРАЇНІ 36

Ботнаренко І. А.

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ
З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ ТА ЦИВІЛЬНИМ
НАСЕЛЕННЯМ 38

Бут Ю. А.

ЗАСАДА ЮРИДИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ
ЯК СКЛАДОВА ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА 42

Вартилецька І. А. ГРОМАДЯНИ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	46
Вознюк А. А. ТЕРМІН «ЗЛОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ» В КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ	50
Воляннюк О. Д., Воляннюк К. О. ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ ПРАВОПОРУШНИКІВ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	55
Ворожбіт-Горбатюк В. В., Горбатюк А. В. ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ НЕОБХІДНИХ ЗАХОДІВ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ	57
Денисов С. Ф., Коваленко Н. О. ЩОДО ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПРОБАЦІЙНОГО НАГЛЯДУ ЯК НОВОГО ВИДУ ПОКАРАННЯ	61
Джужжа О. М. КРИМІНОЛОГІЧНА СПАДЩИНА АКАДЕМІКА НАПрН МИХАЙЛЕНКА ПЕТРА ПЕТРОВИЧА.....	64
Довбня В. А. ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ НА ЧАС БОЙОВИХ ДІЙ У ПЕРІОД ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ	66
Єлаєв Ю. Л. КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФОРМАЛЬНО-ЮРИДИЧНА ОЗНАКА ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ УГРУПОВАНЬ	70
Загиней-Заболотенко З. А. ОСНОВНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ.....	74

Іващенко В. О. ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО	77
Калиновський Б. В., Процюк О. В. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ КОМАНДИРІВ, ІНШИХ ОСІБ, ЯКІ ФАКТИЧНО ДІЮТЬ ЯК ВІЙСЬКОВІ КОМАНДИРИ, ТА ІНШИХ НАЧАЛЬНИКІВ.....	81
Карась Б. О. ІНШЕ ГРУБЕ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ (СТ. 172 КК УКРАЇНИ): ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ	89
Колб О. Г., Пирожик О. В. САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ: ПРОБЛЕМИ ПРАВАЗАСТОСОВНОЇ ПРАКТИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ УСУНЕННЯ	93
Колб Р. О., Дучимінська Л. М. ЛЕГАЛІЗАЦІЯ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРШЕННЯ	96
Колісник С. А. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УМИСНЕ ЗНИЩЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО МАЙНА: АНАЛІЗ ЗМІН ДО СТАТТІ 114-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	98
Конопельський В. Я., Явтушенко А. М. ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ	102
Копотун І. М., Дмитрієнко Ю. С. РЕЦИДИВ ЗЛОЧИНІВ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ.....	104

Корольчук В. В., Женунтій В. І. ЕВОЛЮЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВВЕДЕННЯ В ОМАНУ СУДУ АБО ІНШОГО УПОВНОВАЖЕНОГО ОРГАНУ (СТ. 384 КК УКРАЇНИ).....	106
Кравчук Т. І. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВИХ КОМАНДИРІВ: НАСЛІДКИ РАТИФІКАЦІЇ РИМСЬКОГО СТАТУТУ	111
Крижевський А. В. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШАХРАЙСТВА, ВЧИНЕНІ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННО- ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ УЧАСНИКАМИ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ	115
Крижна В. В., Деміч Д. С. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ТА ФРАНЦІЇ: АНАЛІЗ ТА ПОРІВНЯННЯ КЛЮЧОВИХ ПОЛОЖЕНЬ ТА ПІДХОДІВ ДО ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ.....	124
Кришевич О. В., Задніченко С. І. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ НА СТРОКОВУ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ, ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА ПРИЗОВОМ ОСІБ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ	127
Кубальський В. Н. ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЕКОНОМІЧНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ.....	131
Кузнецов В. В., Кузнецова Л. О. ДІЯ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЧАСІ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ	136
Литвин В. В., Єсіна В. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ , СУТНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО КОНФЛІКТУ	144

Лихова С. Я. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ СИМВОЛІКИ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА, ЧЕРВОНОГО ПІВМІСЯЦЯ, ЧЕРВОНОГО КРИСТАЛА ТА ЗЛОВЖИВАННЯ НЕЮ (СТ. 435 КК УКРАЇНИ).....	145
Луговий В. О. ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ РОБОТИ ПО НАПРЯМКУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ В УМОВАХ ВІЙНИ, СУ ГУНП В КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	149
Луценко Ю. В., Кумейко А. В. ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ МІЖНАРОДНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ.....	155
Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ	160
Мазена С. О. НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ БОРОТЬБИ З ПРОПАГАНДОЮ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ.....	163
Максименко О. В. ОКРЕМІ ПРИНЦИПИ ПРИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІЙ ОСОБІ	165
Матюшенко О. І. СПІРНІ ПИТАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....	169
Микитчик О. В. ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ТРАНСПОРТНИЙ ЗАСІБ» ЯК ОЗНАКИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВOPOPУШЕННЯ У НАЦІОНАЛЬНИХ ТА МІЖНАРОДНИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ	172

Мовчан Р. О. ВІДНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОНТРАБАНДУ ТОВАРІВ ТА ІНШІ НОВЕЛИ ЗАКОНУ № 3513-ІХ ВІД 9 ГРУДНЯ 2023 РОКУ: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ	176
Моргун Н. С., Марчевський С. В. ФІНАНСОВА ПІРАМІДА ЯК РІЗНОВИД ШАХРАЙСТВА.....	181
Мостепанюк Л. О. ДО ПИТАННЯ ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПЕРЕШКОДЖАННЯМ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНУ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ	184
Мусатенко В. С., Смаглюк О. В. ВІДМЕЖУВАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ВІД ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ВІДПОВІДНО ДО РИМСЬКОГО СТАТУТУ.....	189
Новікова К. А. ОКРЕМІ ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОПАГАНДУ ВІЙНИ.....	194
Павлов Д. М., Удовик М. С. ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКІ ФАКТОРИ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ.....	198
Панченко Є. В. ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ЗБИТКІВ У ЗЛОЧИНАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВІРТУАЛЬНИМИ АКТИВАМИ.....	206
Письменський Є. О. КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ВОЄННІЙ СФЕРІ: ТЛУМАЧЕННЯ Ч. 7 СТ. 111-1 КК УКРАЇНИ В ЧАСТИНІ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ	209
Політова А. С. ІСТОРІЯ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТАТТЕЮ 438 КК УКРАЇНИ: ПОГЛЯДИ ВЧЕНИХ НА ЦЮ ПРОБЛЕМУ	213

Рощина І. О. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ	217
Савченко А. В. ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬСЯ ДЕРЖАВНИМ БІУРО РОЗСЛІДУВАНЬ	221
Симоненко Н. О. КРИМІНАЛІЗАЦІЯ СТАЛКІНГУ В УКРАЇНІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА НАЦІОНАЛЬНІ ВИКЛИКИ	226
Скорик В. О., Сіньков Д. В. НЕДОСКОНАЛІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПОРЯДКУ ПРИЗОВУ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ.....	230
Тимошенко В. І. МОТИВ ЗЛОЧИНУ В ТЕОРІЇ ФРУСТРАЦІЇ-АГРЕСІЇ	232
Ткаченко І. М. МІСЦЕ ПОТЕРПІЛОЇ ОСОБИ У СИСТЕМІ ОЗНАК СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ	237
Топчій В. В., Топчій О. В. ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ОСОБИ ТА ІНШИХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НИМИ ПРАВОПОРУШЕНЬ	239
Усатий Г. О., Усатий О. Г. ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ЗБРОЇ: АГУМЕНТИ PRO TA CONTRA	242
Хавронюк М. І. АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ЗАПОБІГАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ ЗА НЕЇ	247
Харченко Т. М. Гендерна рівність ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЯ У КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	255

Храмцов О. М. ПСИХІЧНА НЕДОТОРКАНИСТЬ ЯК СУБ'ЄКТИВНЕ ПРАВО ОСОБИ ТА ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ.....	259
Шармар О. М. ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ: НОВЕЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	262
Шевчук О. А. ЮРИДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ У ФОРМІ ОТРИМАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО НИХ	267
Шопіна Ю. О. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ	271
Юріков О. О. ВІДПОВІДАЛЬНОСТЬ ЗА СТВОРЕННЯ, КЕРІВНИЦТВО ЕЛЕКТРОННО-КОМУНІКАЦІЙНОЮ ШАХРАЙСЬКОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ, А ТАКОЖ УЧАСТЬ У НІЙ: АНАЛІЗ ПРОЄКТУ ЗАКОНУ (№ 10190 ВІД 25.10.2023)	274

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Бойчук О. І. ПРИЧИНИ, ЩО ОБМЕЖУЮТЬ СВОБОДУ ДОГОВОРУ	279
Бреус А. Ю. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ.....	282
Валюк В. Ю. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В БОРОТБІ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ: АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА СУДОВА ПРАКТИКА	287
Власенко Ю. В. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РОЗМЕЖУВАННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ СТАТЕЙ 383 І 384 КК УКРАЇНИ	291

Войцеховська Д. М. СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТА ХІД ЇХ ВИРІШЕННЯ У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ	294
Гайчук А. С. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ	297
Головіна О. О. НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ.....	301
Головко О. В. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТА КОЛІЗІЇ МІЖ СТАТТЯМИ 111-1, 111-2 ТА 436-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	304
Гриневич К. І. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ ЕЛЕКТРОННОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	308
Задніченко О. С. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РАТИФІКАЦІЇ ЛАНСАРОТСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ В КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ	311
Зеленчук В. О. СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТЕОРІЇ КОЛЕКТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	314
Ісаєнко Є. Г. ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ВИЗНАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ПОТЕРПІЛОЮ ВІД ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТА.....	318
Качковський В. Б. ОПІР ПРЕДСТАВНИКОВІ ВЛАДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН	321
Кірієнко А. В. ЗЛОЧИНИ АГРЕСІЇ ЗА МІЖНАРОДНИМ ТА НАЦІОНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ	324

Король Е. Е. ЕКСТРАДИЦІЯ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ	328
Коршак Л. І. КРИМІНАЛІСТИЧА ТАКТИКА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ТА ЗАГРОЗ.....	331
Крамаренко І. В. ГОСПОДАРСЬКІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БУДІВЕЛЬНОГО РИНКУ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ	334
Кривонос Д. В. ПРОБЛЕМАТИКА СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕЧНОСТІ, ЯК ОБ'ЄКТИВНОЇ ОЗНАКИ ВЧИНЕННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ	337
Кривоноскова К. Л. ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПУБЛІЧНИХ ЗАКЛИКІВ ДО ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	341
Куций В. В. ДО ПИТАННЯ МІСЦЯ ВЧИНЕННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯМ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ.....	345
Лігун А. І. ОБ'ЄКТ ТА ПРЕДМЕТ ЯК КРИТЕРІЇ ВІДМЕЖУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІД СУМІЖНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ	348
Логойда Т. В. ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ ПЕРЕШКОДЖАЮТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ УКРАЇНИ	352
Любченко Т. С. ПРЕДМЕТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННІ, ПЕРЕДБАЧЕНОМУ СТ. 399 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	357

Мазур М. І. ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТА НЕВИКОНАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАСОБІВ, ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ПРИПИСІВ АБО НЕПРОХОДЖЕННЯ ПРОГРАМ ДЛЯ КРИВДНИКІВ	360
Мелеховець Є. К. ПОНЯТТЯ «СЛУЖБОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У СФЕРІ ОБОРОНИ КРАЇНИ» ЯК ПРЕДМЕТУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 330 КК УКРАЇНИ	363
Мельник О. О. СУБ'ЄКТ СЛУЖБОВОГО ПІДРОБЛЕННЯ.....	367
Мішура М. В. НАСКРІЗНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПОНЯТТЯ «ПРОПОЗИЦІЯ», «ОБЦЯНКА» (А ТАКОЖ ЇХ ПРИЙНЯТТЯ), «НАДАННЯ», «ОДЕРЖАННЯ» У СКЛАДІ ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ	371
Назарлі Е. С. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК НОВИЙ ВИКЛИК СЬОГОДЕННЯ.....	376
Некоз А. П. ДО ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ.....	379
Обиход О. В. ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД ЯК КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ.....	383
Овсій Д. Ю. ВПЛИВ ФАКТОРУ ОПЛАТИ АКТИВУ КОШТАМИ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ ДЛЯ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ ІНСТИТУТАМИ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ.....	387
Овсянікова Т. О. НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ ЯК ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ	391

Олексієнко В. А. ПРИВЛАСНЕННЯ ТА РОЗТРАТА МАЙНА: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ В ЕПОХУ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ.....	394
Пермінов Є. Т. ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОРУШЕНЬ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ	397
Попадюк М. Д. ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ ТА ЦИВІЛЬНИМ НАСЕЛЕННЯМ	401
Попович Є. А. СУТНІСТЬ ЗЛОЧИНУ В ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ЙОГО ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ.....	404
Поштаренко І. В. ВІК ЯК ОЗНАКА СУБ'ЄКТА У СТ. 150-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	406
Рачкован Д. О. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА	408
Романович А. В. ПРОБАЦІЙНИЙ НАГЛЯД: ІННОВАЦІЯ У СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ.....	411
Семко М. М. КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	414
Сичевський В. В. АНАЛІЗ ДОЦІЛЬНОСТІ СМЕРТНОЇ КАРИ В СУЧАСНІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ.....	417
Сніжко С. В. ПРИНЦИПИ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ГУМАННОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ	420

<i>Сорока О. А.</i> НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ЗБРОЇ, БОЙОВИХ ПРИПАСІВ АБО ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ.....	423
<i>Федосєєва К. Г.</i> ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОНТРАБАНДУ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ	428
<i>Хижня О. О.</i> ВПЛИВ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ НА ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТА РЕФОРМ	431
<i>Хоменко А. О.</i> ВІДМЕЖУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 263 ТА 263-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ	434
<i>Шеліховська І. Ю.</i> ТИПОВІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ПРОКУРОРОМ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ НАРКООБІГУ	438
<i>Янкевич Д. П., Першин В. С.</i> ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ФІЗИЧНОГО НАСИЛЬСТВА ЯК РІЗНОВИДУ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЗА СТ. 126-1 КК УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	442

Черней Володимир Васильович,
ректор Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних
наук, професор

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В ЗАКОНОТВОРЧОСТІ
ТА ПРАВООХОРОННІЙ ПРАКТИЦІ В УМОВАХ
ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ**

Сучасний період законотворення та правозастосовчої практики відображає надскладні обставини існування України в умовах ризиків та конфліктів, які пронизують всі сфери суспільного життя. Такі ризики обумовлені як зовнішньою військовою агресією, так і внутрішньою криміногенною ситуацією.

Кримінальне законодавство відіграє свою важливу роль в захисті інтересів людини і суспільства. І законодавчі новації обумовлюються необхідністю вирішення цих завдань засобами кримінально-правового реагування. Останні зміни та доповнення Кримінального кодексу України (далі – КК) підтверджують неослабну увагу до проблеми протидії явищам корупції, визначення ефективних заходів кримінальної відповідальності та покарання. Виконанню поставлених завдань сприятимуть, в тому числі, і положення Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією» від 29.10.2024 р. № 4033-IX [1].

Так, за загальним правилом, штраф як додаткове покарання може бути призначений тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК. Закон № 4033-IX розширює умови застосування штрафу в якості додаткового покарання і констатує, що штраф може бути призначений і у випадках, коли дане покарання не передбачене в санкції статті, за умови затвердження судом угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень або

кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, та узгодження сторонами угоди щодо призначення в якості додаткового покарання штрафу.

З метою посилення заходів кримінальної репресії за вчинення небезпечних корупційних діянь цим же Законом розширено об'єм умов для застосування конфіскації майна. Законодавцем доповнено статтю 77 КК частиною 2, в якій зазначено, що у разі звільнення від відбування покарання з випробуванням внаслідок засудження на підставі угоди про визнання винуватості за корупційне кримінальне правопорушення або кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, та за умови узгодження сторонами угоди щодо додаткового покарання, крім передбачених частиною першою даної статті в якості додаткового покарання штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, також може бути призначене додаткове покарання у виді конфіскації майна [1]. Дана законодавча новація є цілком обґрунтованою та доцільною. Покарання у виді конфіскації майна має відчутний каральний елемент.

Корупційні кримінальні правопорушення, як і кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, вчиняються переважною більшістю з них з корисливих мотивів і метою їх є одержання неправомірної вигоди. Цілком логічно, що і кара за вчинення таких правопорушень повинна бути пов'язана з суттєвим обмеженням матеріального благополуччя правопорушників. Одночасно необхідно говорити про розширення підстав та умов застосування покарання у виді конфіскації щодо інших кримінальних правопорушень, які вчиняються з корисливих мотивів. Чинною редакцією статті 56 КК зазначено, що конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини, а також за злочини проти основ національної безпеки України та громадської безпеки незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині КК. І таке законодавче обмеження застосуванням покарання у виді конфіскації майна колом лише тяжких та особливо тяжких злочинів не дає можливості достатньо ефективно реалізувати базові положення кримінальної репресії держави.

Усунення даної проблеми можливе через законодавче розширення сфери застосування конфіскації майна щодо всіх

видів злочинів, які мають корисливий мотив та мету незаконного збагачення від їх вчинення.

Законом № 4033-IX також встановлені особливі умови звільнення від відбування покарання у випадку вчинення корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією. Законодавчою новелою є припис, що звільнення від відбування покарання з випробуванням може бути здійснене у випадку затвердження угоди про визнання винуватості, якщо сторонами угоди узгоджено звільнення від відбування покарання у виді позбавлення волі на строк не більше восьми років або іншого більш м'якого покарання. Отже, чинний КК виключив з переліку кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 75 КК, щодо яких звільнення від відбування покарання з випробуванням не застосовується, корупційні кримінальні правопорушення та кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією.

Поєднання суворих заходів кримінальної репресії з розширенням меж підстав та умов звільнення від відбування покарання сприятиме ефективній реалізації політики протидії корупції.

Реагуванням на військову агресію російської федерації заходами кримінальної репресії являють і суттєві зміни та доповнення норм кримінального законодавства, здійснювані з початку повномасштабного вторгнення держави-агресора. На виконання завдань протидії суспільно небезпечним явищам, обумовленим цією агресією, працює і Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» від 09.10.2024 р. № 4012-IX [2].

Цей законодавчий акт розширює межі кримінальної відповідальності співучасників, якщо такими є військові командири, інші особи, які фактично діють як військові командири (ст. 31-1 КК); доповнює перелік кримінальних правопорушень, у випадку вчинення яких не застосовується давність звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 49 КК) та від відбування покарання (ч. 6 ст. 80 КК).

Не викликає зауваження законодавча новація щодо незастосування давності, поряд з іншими, при вчиненні діяння, передбаченого ст. 442-1 КК. Однак, виникає питання, чому давність щодо звільнення від кримінальної відповідальності не застосовується у разі вчинення злочинів проти основ

національної безпеки України, і при цьому при звільненні від відбування покарання за вчинення злочинів даної категорії давність являється підставою такого звільнення. Щодо інших протиправних діянь, законодавець дотримується єдності, залишаючи припис, що давність щодо звільнення як від кримінальної відповідальності, так і від відбування покарання не застосовується у разі засудження за катування, передбачене ч. 3 ст. 127 КК, кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачені ст. 437-439, 442, 442¹ КК.

Чим обумовлені різні підходи до реалізації інституту давності в нормах чинного кримінального законодавства, чи необхідно усунути таку невідповідність – проблема вимагає самостійного вивчення. На нашу думку, чим менше в чинному законодавстві неточних формулювань, прогалин, тим більш ефективним є процес реалізації кримінально-правових норм. Важливість здійснення таких досліджень пов'язана із значним зростанням кількості вчинених злочинів проти основ національної безпеки, що відбулося з початку відкритої агресії РФ у лютому 2024 р.. Так, у першому півріччі 2024 р. порівняно з I півріччям 2023 р. зросла кількість проваджень щодо злочинів проти національної безпеки, які надійшли до суду. Серед них кількість проваджень щодо перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань збільшилася в 10 разів, щодо диверсії – в 5,4 разів, а щодо державної зради – на 66 %. І хоча за іншими статтями розділу I Особливої частини КК кількість проваджень, які надійшли до суду, в цей період зменшилася, їх рахунок йде на тисячі проваджень. У першому півріччі 2024 р. зареєстровано 3389 злочинів проти основ національної безпеки [3].

Законом № 4012-IX, що прийнятий з метою ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього, крім новацій у нормах Загальної частини КК, внесено досить ґрунтовні доповнення норм Розділу XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». Новації торкнулись зміни назв окремих статей даного Розділу: Злочин агресії (ст. 437 КК); Воєнні злочини (ст. 438 КК). І поряд з закріпленням окремих ознак в складах злочинів, передбачених названими статтями, КК доповнено статтею 442-1 «Злочини проти людяності». Склад даного злочину містить розширений перелік ознак, які характеризують способи вчинення злочинного діяння, та

кваліфікований склад злочину. Запроваджені законодавчі положення, в тому числі, здійснена криміналізація злочинів проти людяності базуються на принципах міжнародного права і сприяють впровадженню положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду [4], Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1974 р. [5], Міжнародної конвенції про припинення злочину апартеїду та покарання за нього від 30.11.1973 р. [6].

Аналіз положень, запроваджених Законом № 4012-IX, як і низки інших, дозволяє стверджувати про їх необхідність та доцільність. Кримінально-правова політика України у площині протидії злочинам проти основ національної безпеки, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, вчинюваним в умовах тривалої військової агресії РФ, обґрунтовано потребує вироблення ефективних методів кримінально-правового змісту, спрямованих на протидію й запобігання протиправним проявам цього виду.

Підвищення ефективності норм кримінального законодавства здійснюється, в тому числі, шляхом криміналізації суспільно-небезпечних діянь, які становлять небезпеку для української держави з дотриманням вимог міжнародного права.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією: Закон України від 29.10.2024 р. № 4033-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4033-20#n6>.

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 09.10.2024 р. № 4012-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#n6>.

3. Загальні відомості про кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень та результати їх досудового розслідування у січні-червні 2024 р. URL: <https://skilky-skilky.info/wp-content/uploads/2024/07/Zahalni-vidomosti-pro-kilkist-zareiestrovanykh-kryminalnykh-pravoporushen-ta-rezultaty-ikh-dosudovoho-rozsliduvannia-u-sichni-cherвні-2024-roku.pdf>.

4. Римський статут міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_588.

5. Резолюція 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1974 р. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/169633_169633.

6. Міжнародна конвенція про припинення злочину апартеїду та покарання за нього від 30.11.1973 р.. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/up750285?ed=1975_10_15.

Акімов Михайло Олександрович,
доцент кафедри кримінального права
Національна академія внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНОПРОЄКТУ РЕЄСТР. № 11458 ВІД 02 СЕРПНЯ 2024 РОКУ)

Станом на початок листопаду 2024 року, за даними Офісу Генерального прокурора, зареєстровано 147 065 воєнних злочинів і злочинів агресії, а також 19 706 злочинів проти національної безпеки [1]. Внаслідок бойових дій суттєвих збитків зазнала сфера культури нашої держави – 361 заклад культури різних форм власності знищений повністю, ще 1732 зазнали ушкоджень різного ступеня [2]. Особливо трагічною є втрата (через руйнування, пошкодження чи розкрадання) об'єктів (пам'яток) культурної спадщини, що фактично означає втрату історії та самобутності народів України.

Позаяк закон (частини 1-3 статті 6 Кримінального кодексу (далі – КК) України [3]) вимагає, аби кожна винна у вчиненні кримінального правопорушення особа була притягнута до відповідальності та – у разі доведення її вини – піддана покаранню, що є співрозмірним вчиненому, актуалізується потреба забезпечення належної кримінально-правової охорони культурної спадщини.

Від початку збройної агресії проти нашої держави чинний КК України вже змінювали та доповнювали тридцять разів, реагуючи на виклики, що їх обумовили запровадження правового режиму воєнного стану. Проте поряд із дійсно потрібними та корисними новелами має місце прагнення деяких суб'єктів права на законодавчу ініціативу реалізувати вельми сумнівні прагнення, зокрема, і в сфері охорони культурної

спадщини – під приводом покращання її охорони в умовах війни фактично ускладнити притягнення до відповідальності осіб, причетних до знищення (пошкодження) перш за все пам'яток архітектури при проведенні будівництва у населених пунктах.

Так, законопроект реєстр. № 11458 від 02 серпня 2024 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про охорону культурної спадщини», далі – законопроект 11458 [4], має на меті, як зазначається у пояснювальній записці, посилення відповідальності за порушення законодавства про охорону культурної спадщини, аби встановлені законодавством санкції знаходилися б у справедливому балансі з масштабами порушень і убезпечили б у майбутньому втрату об'єктів культурної спадщини. При цьому наголошується на потребі криміналізації окремих дій та бездіяльності щодо об'єктів нерухомості, що знищуються після отримання власниками чи іншими зацікавленими особам інформації про початок процедур включення цих об'єктів до реєстрів пам'яток культурної спадщини.

Без дієвого законодавства справді неможливо ефективно захисти культурну спадщину, і випадки знищення об'єктів нерухомості, що мають загальнонаціональну цінність як пам'ятки історії, культури та архітектури, дійсно викликають суспільну занепокоєність. Водночас твердження про фактичну безкарність «забудовників» у старовинних містах, що нібито створює умови для хижацького спотворення історичних центрів населених пунктів та для знищення і пошкодження згаданих пам'яток є принаймні дискусійним. Тут радше слід вести мову про недостатньо наполегливу і результативну роботу правоохоронних та інших компетентних органів та про відсутність уваги до збереження культурної спадщини з боку органів місцевого самоврядування і державної влади.

Звернення до статей, що ними розробник законопроекту 11458 пропонує доповнити КК України, свідчить, що їх зміст не узгоджується, а іноді і суперечить чинним положенням закону про кримінальну відповідальність.

Зокрема, суб'єкт права на законодавчу ініціативу жодним чином не обґрунтував, чому запропоновані ним статті 233-1, 233-2, 233-3 та 233-4 повинні розташовуватись у розділі VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» Особливої частини КК України. Господарська

діяльність – це діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність (частина перша статті 3 Господарського кодексу України [5]). Культурна спадщина – це сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини (абзац перший статті 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» [6]). Охорона культурної спадщини здійснюється з метою її збереження, використання у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь. Культурна спадщина не існує для здійснення господарської діяльності, тому аж ніяк не для захисту останньої повинна здійснюватись кримінально-правова охорона культурної спадщини.

Так само поза увагою і поясненням розробника законопроекту 11458 лишився той факт, що у разі його прийняття у запропонованій редакції стаття 233-1 конкуруватиме із частиною другою статті 298 КК України, і жодних кроків для уникнення такої конкуренції не запропоновано.

Із точки зору юридичної техніки і усталених традицій нормопроекткування у сфері законодавства про кримінальну відповідальність у статті 233-1 (в редакції законопроекту 11458) неприпустимо:

- прирівнювати умисну та необережну форму вини одна до одної в рамках однієї частини статті («Умисне чи внаслідок недбалості...»);

- передбачати лише один види необережної форми вини – недбалість (відтак вчинення відповідного діяння при вині у виді кримінально протиправної самовпевненості залишається без належної кримінально-правової оцінки);

- використовувати словосполучення «незалежно від того у чийй власності перебуває такий об'єкт» (адже якщо форма власності не має значення, немає потреби і згадувати про неї у диспозиції кримінально-правової норми);

- вказувати розмір кримінального покарання (штрафу, позбавлення волі на певний строк) цифрами, а не словами;

- зазначати конкретний вид діяльності, позбавлення права займатись якою може бути застосоване судом як додаткове покарання до винної особи.

Щодо статті 233-2 (у редакції законопроекту 11458) суб'єкт права на законодавчу ініціативу ніяк не визначив, яким чином (коли, на

яких підставах, у який спосіб) відповідні органи повинні оприлюднити факт початку/проведення передбачених законодавством заходів щодо надання захисту держави та внесення до відповідних державних реєстрів пам'яток культурної спадщини як передумови застосування запропонованої статті.

У статті 233-3 (у редакції законопроекту 11458) суб'єкт права на законодавчу ініціативу фактично пропонує встановити кримінальну відповідальність – найбільш суворий захід державного примусу – за діяння, що являє собою делікт створення небезпеки розробник, але аргументів на користь цього у пояснювальній записці не наводить. Більше того, пропонується передбачати у кримінально-правовій нормі адміністративну преюдицію без вказівки на конкретне адміністративне стягнення, у разі вчинення якого особа у подальшому підлягатиме кримінальній відповідальності.

Підсумовуючи викладене, залишається висловити сподівання, що профільний комітет Верховної Ради України дослухається до зауважень фахівців та належним чином доопрацює законопроект 11458.

Список використаних джерел

1. Злочини, вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ. URL: <https://gp.gov.ua>.

2. 2093 об'єкти культурної інфраструктури зазнали пошкоджень чи руйнувань через російську агресію. URL: <https://mcs.gov.ua/news/2093-obyekty-kulturnoyi-infrastruktury-zaznaly-poshkodzhen-chy-rujnuvan-cherez-rosijsku-agresiyu>.

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про охорону культурної спадщини : законопроект реєстр. № 11458 від 02 серпня 2024 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44668>.

5. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

6. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08 червня 2000 року № 1805-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>.

Александренко Олена Віталіївна,
науковий співробітник науково-
дослідної лабораторії з проблем
криміналістичного забезпечення
та судової експертології навчально-
наукового інституту № 2 Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент;

Женунтій Володимир Іванович,
провідний науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності
та захисту прав інтелектуальної
власності Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, старший науковий співробітник

**ЕВОЛЮЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
УКРАЇНИ ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАВІДОМО
НЕПРАВДИВЕ ПОВІДОМЛЕННЯ ПРО ВЧИНЕННЯ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ
(СТ. 383 КК УКРАЇНИ)**

Окремі кримінально-правові норми, що передбачають відповідальність за правопорушення проти правосуддя вперше були включені в Кримінальний кодекс Української СРР (далі – КК УСРР), який вступив у дію з 01 липня 1927 року в редакції 1927 року. При цьому дві (!) з п'яти подібних статей, що містилися в КК, визначали правові підстави настання відповідальності за: 1) простий завідомо неправдивий донос органу судової влади (ст. 88 КК)¹; 2) завідомо неправдивий донос чи показання, поєднані з: а) обвинуваченням у злочині, за який по закону встановлено вищу межу соціального захисту у вигляді позбавлення волі до трьох років і вище; б) з корисливими мотивами; в) зі штучним створення доказів обвинувачення (ст. 90 УК [1, с. 339-340]). Видається, що визнання на такому ранньому етапі розвитку вітчизняного кримінального законодавства завідомо неправдивого доносу органу судової влади кримінальним правопорушенням було обумовлено не лише його підвищеною суспільною небезпекою,

¹ Правові підстави настання кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве показання визначались ст. 89 КК УСРР в редакції 1927 року [1, с. 340].

але й негативною динамікою подібних діянь, які суттєво перешкоджають здійсненню правосуддя.

Подальший розвиток національного кримінального законодавства включав й удосконалення правових підстав настання відповідальності за аналізуєме кримінальне правопорушення, що знайшло відображення у КК УРСР 1960 року, який вступив в законну дію з 01 квітня 1961 року. По-перше, у новому КК роздільно, тобто самостійними статтями були визначені правові підстави притягнення до кримінальної відповідальності за завідомо неправдивий донос (ст. 177 КК) та завідомо неправдиве показання (ст. 178 КК)¹. По-друге, ст. 177 структурно включала дві частини, якими визначались підстави настання відповідальності за простий завідомо неправдивий донос (ч. 1 ст. 177 КК) та кваліфікований завідомо неправдивий донос (ч. 2 ст. 177 КК). По-третє, в частині 1 ст. 177 КК було розширено коло органів/посадових осіб, яким міг бути адресований завідомо неправдивий донос про начебто вчинений злочин; до них, окрім суду, були віднесені прокурор, слідчий та орган дізнання. По-четверте, кількість передбачених ч. 2 ст. 177 КК кваліфікуючих ознак було скорочено з трьох до двох за рахунок скасування такого з них, як завідомо неправдивий донос, поєднаний з корисливими мотивами. Суттєві правові та редакційні правки були внесені у раніше передбачавшийся першим кваліфікований склад завідомо неправдивого доносу. При цьому кваліфікованим став визнаватися завідомо неправдивий донос, поєднаний з обвинуваченням у вчиненні особливо небезпечного державного злочину або такого іншого тяжкого злочину, за який за законом могло бути призначено покарання у вигляді позбавлення волі строком на вісім років та більше або смертної кари. Як й у відповідності до ст. 90 КК УСРР в редакції 1927 року, кваліфікованим визнавався завідомо неправдивий донос, поєднаний зі штучним створенням доказів обвинувачення [1, с. 798].

¹ За КК УРСР 1960 року відповідальність за завідомо неправдиве показання була передбачена ст. 178, яка структурно складалася також з двох частин, якими визначались підстави настання відповідальності за простий склад завідомо неправдивого показання (ч. 1 ст. 178) і кваліфікований склад завідомо неправдивого показання (ч. 2 ст. 178). Кваліфікованими ознаками аналізованого правопорушення визнавались ті ж діяння, що й при завідомо неправдивому доносі [1, с. 798].

З часом судова практика у кримінальних справах вказаної категорії та практична діяльність правоохоронних органів щодо протидії завідомо неправдивому доносу про начебто вчинених кримінальних правопорушеннях спростували можливість декриміналізації завідомо неправдивого доносу, поєднаного з корисливими мотивами, а також обґрунтували необхідність посилення заходів кримінально-правового реагування на прояви завідомо неправдивого доносу, поєднаного із вчиненням іншого тяжкого злочину. Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 4571-X від 12 січня 1983 року «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР» такими, що підлягають кваліфікації за ч. 2 ст. 177 КК були визнані діяння, передбачені ч. 1 ст. 177 КК, поєднані: з обвинуваченням у особливо небезпечному державному чи іншому тяжкому злочині або з штучним створенням доказів обвинувачення, а так само вчинені з корисливою метою [2]. Таким чином, завідомо неправдивий донос, поєднаний з обвинуваченням в іншому тяжкому злочині, певною мірою був позбавлений другорядної характеристики як передбачувана міра покарання, а завідомо неправдивий донос, поєднаний з корисливою метою, був поновлений у переліку кваліфікуючих ознак складу аналізованого кримінального правопорушення. Така редакція ст. 177 КК 1960 року, яка визначала правові підстави кримінальної відповідальності за завідомо неправдивий донос, залишалася без змін і доповнень до вступу в дію з 01 вересня 2001 року нового Кримінального кодексу України. В КК України 2001 року однойменна кримінально-правова норма (ст. 383 КК) включена після помітного її редакційного вдосконалення. Перш за все, в її назві та диспозиції частини першої слова «неправдивий донос» замінено більш точними за виразом та прийнятними за змістом словами «неправдиве повідомлення про вчинення злочину». Досягнутим рівнем викладення нормативних положень продиктовані редакційні правки диспозиції частини другої статті, яка включає такі кваліфікуючі ознаки, як «дії, поєднані з обвинуваченням особи в тяжкому чи особливо тяжкому злочині» (замість «дії, поєднані з обвинуваченням в особливо небезпечному державному чи іншому тяжкому злочині»), «а також вчинені з корисливих мотивів» (замість «а так само вчинені з корисливою метою») [3, с. 264]. Таким чином, в редакції частини другої ст. 177 КК Української РСР 1960 року було залишено лише таку кваліфікуючу ознаку аналізованого

кримінального правопорушення, як «дії, поєднані із штучним створенням доказів обвинувачення» [3, с. 264].

Зміни та доповнення, які вносилися останніми роками до аналізованої кримінально-правової норми, обумовлені перш за все необхідністю забезпечення відповідності її змісту загальному рівню розвитку національного законодавства. Так, Законом України № 4652-VI від 13 квітня 2012 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» в абзаці першому частини першої (тобто в диспозиції) статті 383 КК України слова «органу дізнання» замінено словами «органу досудового розслідування» [4]. Законом України № 2617-VIII від 22 листопада 2018 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» у назві та абзаці першому частини першої (тобто в диспозиції) статті 383 КК України слово «злочину» замінено словами «кримінального правопорушення» [5]. Законом України № 720-IX від 17 червня 2020 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень”» абзац перший частини першої (тобто диспозицію) статті 383 КК України викладено в такій редакції: «Завідомо неправдиве повідомлення суду, прокурору, слідчому, дізнавачу або органу досудового розслідування про вчинення кримінального правопорушення» [6].

На нашу думку, вищевикладене свідчить про відповідність закріплених у ст. 383 КК України правових підстав притягнення до кримінальної відповідальності за аналізоване кримінальне правопорушення соціально-політичним, нормативним, економічним та іншим вимогам, які пред'являються до законодавства у теперішній час.

Список використаних джерел

1. Боротьба зі злочинністю в Українській РСР. Том другий. 1926-1967 р.р. Автор нарисів і укладач збірника документів професор П. П. Михайленко. Київ: МОГП УРСР. Київська Вища школа, 1967. 952 с.

2. Указ Президії Верховної Ради Української РСР № 4571-10 від 12 січня 1983 року «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1983, № 4, ст. 50.

3. Кримінальний кодекс України: Офіц. видання. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 400 с.

4. Закон України № 4652-VI від 13 квітня 2012 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, № 21, ст. 208.

5. Закон України № 2617-VIII від 22 листопада 2018 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 17, ст. 71.

6. Закон України № 720-IX від 17 червня 2020 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень”» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2020, № 47, ст. 408.

Андрушко Андрій Васильович,
в.о. завідувача кафедри кримінально-
правової політики Ужгородського
національного університету, доктор
юридичних наук, професор

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ РАФАЛА ЛЕМКІНА НА СУТНІСТЬ ТА ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ*

Дослідження проблем протидії злочину геноциду неможливе без глибокого вивчення наукової спадщини автора поняття «геноцид» та творця концепції заборони злочину геноциду і покарання за нього – визначного польсько-американського юриста єврейського походження Рафала Лемкіна.

Рафал (Рафаель) Лемкін народився 24 червня 1900 р. у с. Безводне Гродненської губернії (нині – Республіка Білорусь). Молоді роки життя Лемкіна тісно пов'язані з землями нинішньої України: у 1921–1926 рр. він навчався на юридичному факультеті Львівського університету, з кінця 1931 до середини 1932 р. працював на посаді підпрокурора (помічника прокурора)

* Публікацію підготовлено в рамках стипендіальної програми Центру діалогу ім. Юліуша Мєрошевського.

окружного суду в Бережанах на Тернопільщині. Після закінчення Львівського університету Лемкін студіював в Гейдельберзькому університеті в Німеччині, згодом – у Берліні та Парижі. В липні 1926 р. у Львівському університеті отримав ступінь доктора права. Згодом працював у Кодифікаційній комісії Польщі, підпрокурором в окружному суді в Бережанах, прокурором окружного суду у Варшаві, адвокатом, викладав порівняльне кримінальне право у Вільному польському університеті у Варшаві. На початку Другої світової війни Лемкін емігрував спершу до Швеції, а навесні 1941 р. – до США, де викладав на юридичному факультеті Університету Дюка, а згодом в Єльському університеті. В 1944 р. він видав свою найважливішу працю «Правління держав Осі в окупованій Європі» [7], в якій вперше вжив термін «геноцид». Після закінчення Другої світової війни Лемкін був одним із членів делегації США на Нюрнберзькому процесі 1945–1946 рр., а запропонований вченим термін «геноцид» був використаний головним обвинувачем від США на Нюрнберзькому процесі Робертом Джексонем. Лемкін виступив головним ініціатором ухвалення Генеральною асамблеєю ООН 9 грудня 1948 р. Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього, на різних етапах працював над проектом Конвенції (був залучений до розробки проекту Конвенції як експерт за ініціативою Генерального секретаря ООН). Помер Рафал Лемкін у Нью-Йорку 28.08.1959 р., де й похований [1; 6, s. 172–183; 8].

Під час навчання у Львові Рафал Лемкін звернув увагу на судовий процес над вірменським патріотом Согомоном Тейлїряном, який 15 березня 1921 р. застрелив у Берліні колишнього міністра внутрішніх справ та великого візира Османської імперії Мехмеда Талаат-пашу – одного з головних організаторів депортації та фізичного винищення вірменів під час Першої світової війни. Цей резонансний судовий процес спонукав Лемкіна уважно поглянути на проблему масового винищення людей у зв'язку з їх приналежністю до певної групи з тим, аби такі злочини не залишалися безкарними.

На початку 1930-х рр. Рафал Лемкін представляв Польщу на численних міжнародних конференціях. Зокрема, у доповіді, яку він підготував для участі в П'ятій міжнародній конференції щодо уніфікації кримінального права, яка у 1933 р. відбувалася в Мадриді, Лемкін запропонував виокремити в міжнародному праві два види злочинів – «акти варварства» і «акти вандалізму». Тих, хто через ненависть до певної етнічної,

соціальної чи релігійної групи заподіював фізичну шкоду членам цієї групи, Лемкін запропонував вважати винними у «варварстві», а тих, хто знищував культурно-духовне надбання такої групи через ненависть до неї, – у «вандалізмі». Хоча концепція «актів варварства» і «актів вандалізму» не була підтримана, вона стала першою спробою на міжнародно-правовому рівні передбачити покарання за діяння, вчинювані не проти окремих індивідів, а проти груп людей за певною ознакою або ж проти індивідів, якщо вони розглядаються як представники цих груп. Згодом ці положення лягли в основу концепції злочину геноциду, запропонованої Рафалом Лемкіним [1, с. 5–6, 7–8, 12–13; 2, с. 35–36].

Як зазначалося вище, термін «геноцид» Лемкін уперше вжив у своїй праці «Правління держав Осі в окупованій Європі», виданій у 1944 р. Запропонована вченим система методів геноциду (способів його вчинення) охоплювала вісім видів: політичні, соціальні, культурні, економічні, біологічні, фізичні, релігійні і моральні, застосування яких спрямоване на фізичну ліквідацію групи та (або) знищення її ідентичності. Лемкін підкреслював необхідність укладення спеціального міжнародного договору щодо заборони геноциду та висловив ідеї щодо принципів, на яких мав ґрунтуватися цей документ. Запропонована Лемкіним концепція злочину геноциду згодом лягла в основу положень Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р., основним автором якої він був [1, с. 8, 13; 7].

Водночас необхідно підкреслити, що визначення злочину геноциду, сформульоване у ст. II згаданої Конвенції, суттєво відрізняється від розуміння цього злочину, запропонованого Лемкіним. Зокрема, у Конвенції закріплено вужчий перелік способів (методів) вчинення геноциду, який включає лише способи, що спрямовані на фізичне знищення членів групи (вбивство членів такої групи; заподіяння серйозних тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи; умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих призвести до її повного або часткового фізичного знищення; впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі; примусове переміщення дітей такої групи до іншої групи); а перелік захищених Конвенцією груп включає лише національну, етнічну, расову або релігійну групу [3]. Таким чином, доводиться констатувати, що чимало важливих з точки

зору Рафала Лемкіна складових його концепції злочину геноциду не реалізовані в нормах Конвенції.

Важливо зазначити, що у своїх працях Рафал Лемкін неодноразово розглядав конкретні факти винищення груп людей за певною ознакою, що мали місце в історії, крізь призму розробленої ним концепції злочину геноциду. Одним із таких фактів, що його докладно аналізував Лемкін, був Голодомор в Україні 1932–1933 рр. Під час вшанування у 1953 р. двадцятої річниці Великого Голоду в Україні Лемкін виголосив для тринадцяти аудиторії, що зібралася в Мангеттен-центрі у Нью-Йорку, доповідь-звернення «Радянський геноцид в Україні» [4]. У цій доповіді вчений прямо назвав злочини сталінського режиму проти української нації геноцидом. При цьому він мав на увазі не лише організований радянською владою Голодомор. В геноциді української нації Лемкін вбачав чотири складові: 1) нищення інтелігенції – мозку нації, щоб паралізувати решту організму; 2) наступ на церкву (УАПЦ, УГКЦ), священників і церковну ієрархію – «душу» України; 3) виморювання голодом українського селянства – зберігачів традицій, фольклору і музики, національної мови та літератури, національного духу України; 4) заселення України чужинцями і водночас розпорошення українців по цілій Східній Європі [4].

Таким чином, погляди Рафала Лемкіна на сутність та шляхи протидії злочину геноциду пройшли певну еволюцію і в підсумку лягли в основу положень Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього 1948 р. Водночас текст вказаної Конвенції не повною мірою відображає сукупність поглядів Лемкіна щодо злочину геноциду. Згодом ця невідповідність призвела до проблем при кваліфікації конкретних діянь саме як геноциду (зокрема, це стосується проблем кваліфікації Голодомору 1932–1933 рр. як геноциду, а також проблемних аспектів кваліфікації геноциду в Камбоджі 1975–1979 рр.). Проблема є актуальною і сьогодні: у зв'язку з повномасштабною агресією росії проти України постало питання про кваліфікацію дій, вчинених збройними силами рф та її політичним і військовим керівництвом, як геноциду українського народу (у цьому зв'язку варто нагадати про відповідну постанову Верховної Ради України від 14 квітня 2022 р.). Можна стверджувати: якби у Конвенції 1948 р. була повною мірою реалізована ширша концепція злочину геноциду, запропонована Рафалом Лемкіним, кваліфікація дій, вчинених збройними силами рф та її політичним і військовим керівництвом, як геноциду українського народу, була б беззаперечною.

Список використаних джерел

1. Бем М.В. Міжнародно-правові погляди Рафала Лемкіна: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Одеса, 2014. 18 с.
2. Земан І. Студентський період життя та перші наукові кроки Рафаеля Лемкіна. *Вісник Львівського університету*. Серія міжнародні відносини. 2015. Вип. 37. Частина 2. С. 31–38.
3. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 р. / Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text.
4. Рафаель Лемкін. Радянський геноцид в Україні (стаття 28 мовами) / ред. Роман Сербин, упорядник Олеся Стасюк. Київ: Майстерня книги, 2009. 208 с.
5. Сендс Ф. Східно-Західна вулиця. Повернення до Львова / пер. з англ. Павла Мигалья. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. 652 с.
6. Chrószcz G. Rafał Lemkin (1900–1959) – koryfeusz ludzkich sumień. *EUNOMIA*. 2023. № 2 (105). S. 171–205.
7. Lemkin R. *Rzeczy państw Osi w okupowanej Europie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2013. 302 s.
8. Szawłowski R. *Rafał Lemkin. Biografia intelektualna*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Sedno, 2020. 648 s.

Базелюк Вікторія Володимирівна,
науковий співробітник відділу
дослідження проблем кримінального
права Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України, кандидат юридичних
наук, доцент

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ СИМВОЛІКИ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА, ЧЕРВОНОГО ПІВМІСЯЦЯ, ЧЕРВОНОГО КРИСТАЛА

Зважаючи на те, що ХХІ століття є епохою інформаційного суспільства, захист інформаційної безпеки будь-якої держави, в тому числі й України, наразі має бути на першому плані. Найбільш дієвим інструментом тут є Кримінальний кодекс, положення якого спрямовані в тому числі

й на захист суспільних відносин відносин від несанкціонованого використання та поширення певних видів інформації.

З часу прийняття символів Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала їх застосування регулярно зустрічається з труднощами, а самі вони є предметом постійних дискусій. Виходячи з того, що будь-яке використання розглядуваної символіки, несанкціоноване Женевськими конвенціями і Додатковими протоколами до них, є зловживанням, держави-учасниці, зобов'язалися прийняти кримінально-правові заходи, що дозволяють попереджати і припиняти випадки незаконного використання емблеми як у мирний, так і у воєнний час [1, с. 108]. В той же час норми міжнародного права не будуть ефективними без належної їх імплементації у законодавство окремих держав.

Так, до КК України було включено ст. 435, якою передбачено відповідальність за незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею, та ст. 445, якою передбачено відповідальність за незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала.

Проте наразі ще залишаються дискусійні питання стосовно окремих ознак складів даних кримінальних правопорушень та застосування цих норм на практиці. У зв'язку з цим існує необхідність подальших наукових пошуків у даній сфері.

Основною проблематикою в діючих редакціях ст. 435, 445 КК України являється розмитість та не конкретизованість їх викладення в Кримінальному Кодексі України. Також ст. 435, 445 КК України носять бланкетний характер, і для правильної кваліфікації цих кримінальних правопорушень необхідно додатково аналізувати міжнародне та національне законодавства України. Дані факти ускладнюють проблематику правильної кваліфікації кримінального правопорушення та його правозастосування [2, с. 101].

У судовій практиці України неодноразово були встановлені факти, коли особи з корисливих мотивів, імітуючи своє відношення до руху Червоного Хреста (саме представляючись усно, без наявних письмових підтверджень) заволодівали грошовими коштами та майном громадян, підриваючи тим самим авторитет Міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця. Так, щодо досліджуваного питання, злочинець однією дією посягає на два об'єкти: економічні відносини власності

(ст. 185, 190 КК України); міжнародний правопорядок у сфері використання символіки Червоного Хреста (ст. 445 КК України). Але за рішеннями судів фактично було забезпечено охорону одним охоронюваним законом інтересам (рішення суду тільки по ст. 190 КК України), а іншим не забезпечено. На підтвердження вказаного можна навести приклад із судової практики. Так, Тернопільський міськрайонний суд Тернопільської області, розглянувши кримінальне провадження про обвинувачення гр-ки А. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 190 КК України, встановив, що 27.02.2015 р. близько 18.00 год. гр-ка А. зайшла в приміщення квартири та, представившись представником організації «Червоний хрест», під приводом надання соціальної допомоги, шляхом обману, з корисливих мотивів заволоділа грошовими коштами гр-ки Б. у розмірі 400,00 грн. Також 28.02.2015 р. близько 10.00 год. гр-ка А. зайшла в приміщення квартири та, представившись представником організації «Червоний хрест», під приводом надання соціальної допомоги, шляхом обману, з корисливих мотивів заволоділа грошовими коштами гр-ки В. у розмірі 450,00 грн. Крім того, 28.02.2015 р. близько 11.00 год. гр-ка А. зайшла в приміщення квартири та, представившись представником організації «Червоний хрест», під приводом надання соціальної допомоги, шляхом обману, з корисливих мотивів заволоділа грошовими коштами гр-ки Г. у розмірі 1000,00 грн. [3].

Однак, незважаючи на вказані обставини громадянці А. не було додатково інкриміновано кримінальне правопорушення, передбачене ст. 445 КК України. Таку ситуацію можна пояснити тим, що фізично символіка Червоного Хреста використана не була, а мало місце лише словесне її використання, що не підпадає під ознаки об'єктивної сторони даного кримінального правопорушення. У зв'язку з цим доцільним видається внесення відповідних змін до ст. 445 КК України з метою криміналізації не лише фізичного використання символіки, а й самовільного присвоєння повноважень Міжнародного руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця. Тим більше, що випадки, коли шахраї видають себе за представників зазначених організацій, є непоодинокими.

Список використаних джерел

1. Поповичук В. О. Міжнародні стандарти закріплення правопорушень у сфері незаконного використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала.

Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. 2018. Т. 29 (68). № 2. С. 108–114.

2. Поповичук В. О. Судова практика незаконного використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в зарубіжних країнах, проблематика правозастосування та кваліфікації цих кримінальних правопорушень в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2020. Том 31 (70). № 5. С. 99–105.

3. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 25 травня 2015 р., судова справа № 607/7490/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/46129905>.

Бакутін Євген Іванович,
старший викладач кафедри спеціальної
фізичної підготовки Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ЇЇ ПІДСТАВ В УКРАЇНІ

Україна як демократична, соціальна, правова держава, при виробленні та здійсненні кримінально-правової політики, повинна орієнтуватись на принципи верховенства права, гуманізму, індивідуалізації заходів кримінально-правового характеру. У свою чергу реалізація принципу невідворотності кримінальної відповідальності й покарання повинна зазнавати раціональної модифікації. Розв'язання проблем забезпечення верховенства права, законності, безпеки держави та її громадян від суспільно небезпечних посягань, розроблення правових засобів впливу на злочинність і запобігання їй є одним з основних завдань кримінального законодавства України та практики його застосування.

Саме досконалість кримінального закону безпосередньо позначається на ефективності кримінально-правової охорони суспільних відносин, застосуванні кримінально-правових норм із дотриманням принципу законності. Складнощі на шляху реалізації кримінального законодавства, а також помилки, що їх припускаються при цьому процесі, послаблюють насамперед ефективність дії закону про кримінальну відповідальність, дискредитують правозастосовну діяльність відповідних органів державної влади [1, с. 2].

Кримінальна відповідальність – вид юридичної відповідальності, що встановлюється державою в кримінальному законі, накладається судом на осіб, які винні у вчиненні злочину, та мають нести зобов'язання особистого, майнового чи організаційного характеру. Звідси, по-перше, кримінальна відповідальність – це вид юридичної відповідальності, що встановлюється державою в кримінальному законі. Отже, тільки кримінальний кодекс установлює кримінальне покарання, дає вичерпний перелік покарань, передбачає підстави, порядок, межі їх призначення. По-друге, кримінальна відповідальність застосовується лише судом і лише до особи, винної у вчиненні злочину. По-третє, кримінальна відповідальність – це обов'язки злочинця особистого (позбавлення волі), майнового (конфіскація майна) чи організаційні (позбавлення права обіймати певну посаду) характеру [2, с. 314]. Сутність кримінальної відповідальності полягає, зокрема, в негативній оцінці вчиненого злочину і особи, яка його вчинила, з боку держави та її органів.

У статті 2 КК України передбачено підстави кримінальної відповідальності, де зазначено, що кримінальну відповідальність і покарання несе тільки особа, винна у вчиненні суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого кримінальним законом як суспільно-небезпечне [3].

З моменту вчинення суспільно небезпечного діяння, що містить склад злочину, передбачений Кримінальним кодексом України, виникає підстава для кримінальної відповідальності. Безпосередньо кримінальна відповідальність настає після доведення вини особи в законному порядку і встановлення її обвинувальним вироком. Таким чином, кримінальна відповідальність набуває форми свого реального існування після засудження особи судом за вчинене діяння і винесення обвинувального вироку [4, с. 151].

Науково доведено, що не лише КК України визначає порядок і підстави притягнення до кримінальної відповідальності, а (відповідно до норм міжнародного права) й міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Гарантіями механізму реалізації кримінального законодавства України є правові (юридичні) та організаційні (організаційно-розпорядчі) засоби, спрямовані на належне здійснення прав і виконання обов'язків усіма суб'єктами реалізації кримінального законодавства щодо реалізації

кримінально-правових норм з метою виконання завдань КК України й усунення можливих перешкод для повної або належної реалізації норм кримінального законодавства.

Отже, зазначимо, що кримінальна відповідальність не може існувати поза кримінально-правовими відносинами, більше того, вона – наслідок їхнього виникнення. Кримінальна відповідальність настає за винне, суспільно небезпечне і протиправне діяння; відбивається у формі державного примусу; супроводжується державним осудом і тягне негативні наслідки для злочинця; існує і реалізується у межах кримінальних правовідносин.

Список використаних джерел

1. Бабаніна В.В Кримінальне законодавство України: механізм створення та реалізації: Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук. Київ, 2021. С. 40
2. Міжнародна поліцейська енциклопедія: У 10 т. / Відп. Ред. Ю.І. Римаренко; Я.Ю.Кондратьєв, В.Я.Тацій, Ю.С.Шемшученко. К.: Ін Юре, 2003. 1231 с.
3. Кримінальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25–26, ст. 131).
4. Школа С.М. Кримінальна відповідальність: загальна характеристика та форми реалізації. *Питання кримінального права та кримінології № 6/2012.*

Ботнаренко Ірина Анатоліївна,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ ТА ЦИВІЛЬНИМ НАСЕЛЕННЯМ

Законом України від 9 жовтня 2024 р. № 4012-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) та поправок до нього» назву статті 438 КК України було змінено на «Воєнні злочини». Редакційних змін зазнала і ч. 2 цієї статті, зміст якої викладено таким чином: «2. Ті самі діяння,

якщо вони спричинили загибель людини, – караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі».

У цьому дослідженні ми спробуємо викласти деякі міркування щодо суб'єктивної сторони однієї з форм об'єктивної сторони цього злочину – жорстокого поводження з військовополоненими та цивільним населенням. З цього питання відмітимо наступне.

Статтею 17 *Женевської Конвенції про поводження з військовополоненими* передбачено, що будь-які фізичні чи моральні тортури та будь-яка інша форма примусу не можуть застосовуватися до військовополонених для одержання від них будь-яких відомостей. Військовополоненим, які відмовляються відповідати, не можна погрожувати, не можна їх ображати, переслідувати або вдаватися до обмежень їхніх прав. Відповідно до ст. 3 *Женевської Конвенції про захист цивільного населення під час війни*, щодо відповідних категорій осіб (осіб, які не беруть активної участі в бойових діях, у тому числі осіб зі складу збройних сил, що склали зброю, а також тих, хто hors de combat унаслідок хвороби, поранення, затримання чи з будь-якої іншої причини, поводяться гуманно, без будь-якої ворожої дискримінації, причиною якої слугують раса, колір шкіри, релігія чи вірування, стать, походження чи майновий стан чи будь-які інші подібні критерії) забороненими й залишатимуться забороненими будь-коли та будь-де такі діяння: а) насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури; б) захоплення заручників; с) наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження; d) засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні.

Суб'єктивна сторона представленої форми об'єктивної сторони аналізованого злочину характеризується низкою особливостей, а також становить особливу значимість у кримінально-правовому відношенні – безпосередньо спонукає і супроводжує учинення протиправного діяння. Разом з тим, якщо об'єктивна (зовнішня) сторона відображає реальні явища, що відбуваються в соціальній дійсності, й може сприйматися органами почуттів, то суб'єктивна сторона не може сприйматися безпосередньо, а пізнається тільки шляхом аналізу об'єктивних ознак злочину і внутрішніх психічних процесів суб'єкта злочину

[1, с. 452–453], створюючи тим самим відповідну комплікацію для науковців і спеціалістів.

Для воєнних злочинів, наголошує Н. Марчук, притаманна інша структура, яка передбачена нормативними документами МКС: матеріальний елемент, ментальний елемент і контекстуальний елемент (або контекстуальні обставини) [2]. Зокрема, зазначає дослідниця, має бути встановлена наявність збройного конфлікту, усвідомлення особою, яка притягується до кримінальної відповідальності, того, що вона порушує норми міжнародного гуманітарного права [2].

Суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 438 КК, залежить від виду вчиненого кримінально протиправного діяння і здебільшого характеризується прямим умислом: винний усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння та бажає його вчинити [3, с. 52]. В усіх випадках особа має усвідомлювати наявність збройного конфлікту, а також той факт, що вона діє в контексті цього конфлікту. Не передбачено вимог щодо того, що суб'єкт цього злочину повинен знати МГП (наприклад, чітко розрізняти МЗК і НМЗК, знати весь перелік осіб, що підлягають захисту відповідно до норм МГП) [4].

У ст. 30 Статуту МКС зазначено, що злочини *(до них відносяться воєнні злочини – прим. автора)* вчиняються «умисно і свідомо». Поняттям «умисел» охоплюються випадки: а) наявність наміру вчинити таке діяння (стосовно діяння); б) наявність наміру спричинити наслідок або усвідомлення його настання за звичайного перебігу подій (стосовно наслідку) [5]. Поняття «усвідомлення» означає розуміння того, що обставина існує або що наслідок настане за звичайного перебігу подій. «Усвідомлювати» і «свідомо», наголошено в нормі закону, повинні тлумачитися відповідно [5].

Жорстоке поводження з військовополоненими та цивільним населенням – це злочин з формальним складом: є закінченим при вчиненні зазначеної дії – будь-якої протиправної поведінки щодо військовополоненого чи цивільної особи, яка супроводжується насильством над ними або приниженням їх честі та гідності, зокрема: катування; нелюдське поводження (в тому числі медичні, біологічні, наукові експерименти); фізичне каліцтво; умисне заподіяння сильних страждань чи серйозних тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю; вилучення органів і тканин людини; використання військовополоненого для виконання небезпечних і примусових робіт [3, с. 31]. Форма вини у злочинах із формальним складом, наголошує

М. Піддубна, визначається за ставленням суб'єкта до вчинення передбаченого статтею кримінального закону діяння [6, с. 126]. Крім того, усталеним є положення кримінально-правової доктрини, що у формальних складах злочинів суб'єктивна сторона характеризується лише прямим умислом (Д.С. Азаров, В.К. Гришук, П.С. Матишевський, А.В. Савченко та ін.).

Поняттям «усвідомлення», про яке було зазначено вище, охоплюється інтелектуальний компонент змісту умислу, який в даному випадку полягає в усвідомленні злочинцем протиправного характеру вчинюваного ним діяння. Винний усвідомлює, що поводитися з військовополоненим чи цивільною особою жорстоко всупереч встановленим нормам і правилам, грубо їх порушуючи, і бажає поводитись із ними таким чином. Відповідно, вольовий момент умислу в жорстокому поводженні з військовополоненим чи цивільною особою – в бажанні вчинити зазначене діяння. Даний злочин не може бути вчинений із непрямым умислом, оскільки відповідальність за протиправне діяння, вчинене з непрямым умислом, настає лише при реальному спричиненні суспільно небезпечних наслідків. Настання таких наслідків не має значення під час кваліфікації жорстокого поводження з військовополоненим чи цивільною особою – психічне ставлення суб'єкта злочину переноситься винятково на діяння, тим самим унеможливаючи його вчинення з непрямым умислом.

Зміст інтелектуального моменту у суб'єктивній стороні під час вчинення воєнних злочинів, стверджує Ю.В. Бадюков в ході дослідження ст. 434 КК України, полягає у такому: 1) знає про свій статус як особи, що перебуває на службі у Збройних силах України (визнання за собою такого статусу зумовлює і інші змістовні властивості зазначеної ознаки умислу в структурі суб'єктивної сторони); 2) розуміє, що діяння вчинюється щодо військовополоненого, тобто що від нього страждає хоча б одна особа, яка брала (бере) безпосередню участь у військових діях та входить до складу збройних сил супротивної сторони, що перебуває в конфлікті, або інша прирівняна до неї особа, становище якого визначається міжнародно-правовими актами; 3) розуміє, що діяння вчинюється в обстановці здійснення воєнних дій або після їх активної фази (стан війни) [7, с. 216].

Отже, жорстоке поводження з військовополоненими та цивільним населенням вчиняється тільки умисно. Цей тяжкий злочин не може бути вчинений через необережність. При цьому, особа, якій інкримінується його учинення, повинна мати намір

скоїти протиправні дії та усвідомлювати фактичні обставини існування збройного конфлікту (війни).

Список використаних джерел

1. Вереша Р.В. Теоретико-прикладні аспекти суб'єктивної сторони складу злочину : монографія. Київ : Алерта, 2017. 568 с.

2. Порушення законів та звичаїв війни: особливості кваліфікації ст. 438 КК України проаналізувала суддя ВС Наталія Марчук. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1345046/>.

3. Кваліфікація та розслідування порушен-ня законів і звичаїв війни : наук.-практ. посіб. / А.А. Вознюк, І.В. Жук, О.В. Таран, С.С. Чернявський та ін.; за заг. ред. В.В. Чернея, М.С. Цуцкірідзе, А.А. Возню-ка. Київ : Норма права, 2023. 326 с.

4. Кримінальна відповідальність за воєнні злочини : вебінар О. Сенаторової. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=dmq3yJIFqZ4u>.

5. Римський Статут Міжнародного кримінального суду : ратифіковано із заявами та поправками до нього Законом № 3909-IX від 21.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

6. Піддубна М. Суб'єктивні ознаки воєнних злочинів у кримінальному праві України. *Національний юридичний журнал: теорія й практика*. 2017. № 6. Ч. 2. С. 124–128. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2017/6/part_2/27.pdf.

7. Бадюков Ю. В. Суб'єктивна сторона поганого поводження з військовополоненими як військового злочину, передбаченого ст. 434 КК України. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2019. №2 (21). С. 212 –219.

Бут Юрій Анатолійович,

кандидат юридичних наук, доцент

ЗАСАДА ЮРИДИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ЯК СКЛADOVA ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА

Відповідно до положень ст. 8 Основного Закону в Україні визнається і діє принцип верховенства права [1]. Наведене конституційне положення у досить загальній формі характеризує зміст засади верховенства права. У зв'язку з чим розуміння цього терміну є предметом наукових дискусій та потребує офіційного тлумачення уповноважених на це органів.

Зокрема, у Доповіді Венеційської Комісії «Про правовладдя» зазначається, що елементами поняття «верховенство права» є законність, юридична визначеність, заборона свавілля, доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, дотримання прав людини, заборона дискримінації та рівність перед законом [2].

У Рішенні Конституційного Суду України від 11 жовтня 2005 року визначено, що складовими принципу верховенства права є, зокрема, правова передбачуваність та правова визначеність, які необхідні для того, щоб учасники відповідних правовідносин мали можливість завбачати наслідки своїх дій і бути впевненими у своїх законних очікуваннях, що набуте ними на підставі чинного законодавства право, його зміст та обсяг буде ними реалізовано [3].

Наведене засвідчує, що юридична визначеність є обов'язковою складовою засади верховенства права, яка забезпечує його дієвість, зрозумілість та передбачуваність.

У вищезгаданій Доповіді Венеційської Комісії також зауважується, що принцип юридичної визначеності є істотно важливим для питання довіри до судової системи та правовладдя. Задля досягнення цієї довіри держава повинна робити текст нормативного акта легкодоступним. Вона також зобов'язана додержувати приписів запроваджених нормативних актів та застосовувати їх передбачно й послідовно. Передбачність означає, що нормативний акт має бути, за можливості, доведено до загального відома ще до його застосування та він має бути передбачним стосовно своїх наслідків: його має бути сформульовано з достатньою мірою чіткості з тим, щоб особа мала змогу регулювати свою поведінку [3, с. 29].

Окрім цього, юридична визначеність як складова засади верховенства права передбачає несуперечливість регулювання правовідносин, зокрема і кримінальних процесуальних.

Отже, передбачуваність як гарантія юридичної визначеності правових норм забезпечуються чіткістю, доступністю та зрозумілістю нормативно-правових актів для осіб, які їх застосовують.

У цьому контексті Конституційний Суд України зауважує, що вимога юридичної визначеності як складовий елемент «верховенства права» стосується якості актів права та їх приписів, а не «ситуації». Такі вимоги щодо якості актів права та їх приписів висунуто з метою забезпечення, зокрема, їх однозначності. Юридичної визначеності будь-якого нормативного акта (або його

окремого припису) неможливо досягти, якщо текст акта є двозначним (багатозначним). Особлива роль у цій ділянці належить державній мові. Юридична визначеність – це передовсім недвозначність. Недвозначність найповніше досягається в однорідному мовному середовищі. Приписи національного права (конституції, законів, підзаконних актів тощо) пов'язані спільністю фахової (правничої) термінології, а також фоновими знаннями юридично значущих слів і висловів. Такі фонові знання є невідокремною частиною мовної компетенції носіїв української мови, тому саме завдяки їй застосуванню як єдиної державної є можливим представити волю національного нормотворця, зокрема законодавця, у її автентичному вираженні [4].

Тобто, засада юридичної визначеності вимагає, щоб норми права були зрозумілими, точними і доступними, а також гарантували передбачуваність правовідносин. Юридична визначеність як складова верховенства права гарантує чіткість змісту норм, зокрема норм кримінального та кримінального процесуального права.

Варто відмітити, що у розумінні положень ст. 8 Конституції України юридична визначеність обумовлюється втіленням легітимних очікувань, тобто досягнення бажаного результату шляхом вчинення правомірних дій з огляду на задалегідь передбачені ймовірні наслідки. Законні очікування – невід'ємна частина юридичної визначеності – виникають унаслідок законодавчої діяльності парламенту і полягають у тому, що якщо особа очікує досягнення певного результату, діючи відповідно до норм права, то має бути гарантований захист цих очікувань [5].

Таким чином, юридична визначеність передбачає, що кожна особа відповідно до конкретних обставин має орієнтуватися в тому, яка саме норма права застосовується у певному випадку, та мати чітке розуміння щодо настання конкретних правових наслідків у відповідних правовідносинах з огляду на розумну та передбачувану стабільність норм права [5]. Тобто, кожна особа має право у своїх діях розраховувати на розумну та передбачувану стабільність існуючого законодавства та настання відповідних наслідків.

Вищенаведене дозволяє стверджувати, що юридична визначеність є складовою засади верховенства права, яку слід розглядати через такі характеристики:

- чіткість (норми права мають бути точні);
- зрозумілість (текст закону має бути легкодоступним);

– однозначність (відсутність суперечностей правових приписів),

– передбачуваність наслідків правовідносин (легітимні очікування наслідків).

При цьому слід враховувати, що вимога юридичної визначеності стосується якості нормативно-правових актів та їх приписів, а не ситуації, в якій вони застосовуються.

Список використаних джерел

1. Конституція України : прийнята 28 черв. 1996 р.; зі змін та доповн. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Доповідь Венеційської Комісії «Про правовладдя», ухвалена на 86-му пленарному засіданні (25–26 березня 2011 року). *Право України*. 2019. № 11. С. 14–38.

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Верховного Суду України та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців третього, четвертого пункту 13 розділу XV «Прикінцеві положення» Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та офіційного тлумачення положення частини третьої статті 11 Закону України «Про статус суддів» (справа про рівень пенсії і щомісячного довічного грошового утримання) від 11 жовт. 2005 р., № 8-рп/2005. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-05#Text>.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14 лип. 2021 р. № 1-р/2021. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-21#Text>.

5. Верховенство права. *Конституційний Суд України*. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>.

Вартилецька Інна Анатоліївна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор

ГРОМАДЯНИ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Українська держава сьогодні проходить над тяжкі випробування в усіх сферах політичного, економічного та суспільного життя. Протидія військовій агресії російської федерації здійснюється за рахунок концентрації всіх зусиль державних інституцій, суспільства та кожного громадянина. І одночасно можна бачити випадки, коли певна частина громадян України переходять на бік агресора, підтримують дії ворога, виправдовують військову агресію проти нашої країни. Такі суспільно небезпечні прояви антидержавної поведінки окремих осіб вимагають дієвого ефективного реагування, зокрема, через застосування заходів кримінально правового характеру.

За період повномасштабної збройної агресії РФ проти України законодавцями в Україні прийнято значку кількість нормативно-правових актів, які криміналізують діяння, суб'єктом яких виступають громадяни України. Повністю погоджуючись з необхідністю і доцільністю законодавчих новацій, хотілось би зауважити, що сформульовані кримінально-правові норми входять в певні протиріччя одна з одною, а також з певним колом чинних раніше норм.

Мова йде, крім інших, про положення статей 111 «Державна зрада», 111-1 «Колабораційна діяльність», 111-2 «Пособництво державі-агресору» та 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» КК.

Аналіз положень статті 111-1 КК свідчить, що склад кримінального правопорушення «Колабораційна діяльність» в якості суб'єкта визначає як загальний суб'єкт, так і спеціальний. Так, в частинах 1, 2, 3, 5 та 7 даної статті громадянин України виступає як суб'єкт зі спеціальним статусом. За діяння, передбачені частинами 4 та 6 статті 111-1 КК, відповідальності підлягає загальний суб'єкт, тобто громадянин України, особа з іноземним громадянством та без громадянства.

До такої конструкції складу колабораційної діяльності у кожній із частин виникають певні зауваження. І перше з них, чи можна відносити то протиправної діяльності, яка утворює склад колабораційної діяльності, дії, передбачені у частинах 4 та 6 статті 111-1 КК.

Переважає більшість науковців та практиків колабораційними вважають такі дії як усвідомлене добровільне співробітництво з ворогом у його інтересах і на шкоду своїй державі та її союзникам; проти інтересів своєї державі [1]; співпрацю або взаємодію з ворогом (державою-агресором), що вчиняється на шкоду державним інтересам [2, с. 82]; дії громадян України, які сприяли або продовжують сприяти агресору у вчиненні агресивних дій, розгортанні та загостренні повномасштабного збройного конфлікту проти України [3, с. 37]. У законодавстві більшості країн колаборація також кваліфікується як злочин проти безпеки держави, державна зрада. Тобто, дії, вчиненні громадянином цієї держави.

Дане трактування поняття і змісту протиправної колабораційної діяльності ставить під сумнів законодавчу криміналізацію передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора (частина 4 статті 111-1 КК). Зрозуміло, що як передачу матеріальних ресурсів утворенням російської федерації – держави-агресора, так і здійснення господарської діяльності у взаємодії з країною-агресором можуть здійснювати громадянами України, іноземці та особи без громадянства, тобто особа у статусі загального суб'єкта. Однак, чи можна такі дії відносити до колабораційної діяльності, якщо вони вчинені іноземцем чи особою без громадянства. Напевно, не можна. Інакше порушується правило щодо однозначності трактування змісту термінів та понять у нормах кримінального права. А термін «колабораційна діяльність» не підлягає розширеному тлумаченню.

Аналогічним чином треба ставитись і до організації та проведення заходів політичного характеру, здійснення

інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах (частина 6 статті 111-1 КК).

Для уникнення розмивання терміну «колабораційна діяльність» та дотримання правила однозначності трактування пропонується законодавцям в частинах 4 та 6 статті 111-1 КК передбачити в якості суб'єкта вказівку на громадянина України. Діяння, зміст яких розкривається в частинах 4 та 6 цієї статті, інкримінувати за іншими статтями. Такими, зокрема, вважаються фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (стаття 110-2 КК); пособництво державі-агресору (стаття 111-2 КК). Окремо треба звернути увагу, на аналіз об'єктивних та суб'єктивних ознак складу пособництва державі-агресору, який має достатньо спільних рис у змісті в першу чергу протиправного діяння у статтях 111-1 та 111-2 КК. Дії, спрямовані на допомогу державі-агресору (пособництво), збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, вчинені громадянином України, іноземцем чи особою без громадянства, за винятком громадян держави-агресора, з метою завдання шкоди Україні шляхом: реалізації чи підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; добровільного збору, підготовки та/або передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації держави-агресора, можуть полягати у передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, та/або провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора (частина 4 статті 111-1 КК).

Згадувана вище організація та проведення заходів політичного характеру, здійснення інформаційної діяльності у співпраці з державою-агресором та/або його окупаційною адміністрацією, спрямованих на підтримку держави-агресора, її окупаційної адміністрації чи збройних формувань та/або на уникнення нею відповідальності за збройну агресію проти України, за відсутності ознак державної зради, активна участь у таких заходах (частина 6 статті 111-1 КК) значною мірою повторюють зміст злочинного діяння у складі виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікації її учасників (стаття 436-2 КК).

Таким чином, можна констатувати, що вимагають узгодження об'єктивні та суб'єктивні ознаки зазначених у ст. 111-1 КК кримінальних правопорушень, які сконструйовані таким чином, що ускладнюють, а інколи й унеможливають відмежування між собою діянь, передбачених у декількох статтях. Зокрема, чинна стаття 111-2 КК так само, як і стаття 111-1 КК, передбачає відповідальність за колабораційну діяльність в її окремих формах, які вже передбачені у статті 111-1 КК).

В першу чергу, необхідно звернути увагу на зміст ознак спеціального суб'єкта, законодавчо визначивши у всіх частинах статті 111-1 КК в якості такого лише громадянина України.

Список використаних джерел

1. Колабораціонізм / С. І. Грабовський // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: <https://esu.com.ua/article-4446>.

2. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану: наук.-практ. комент. / А.А. Вознюк, О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, С.С. Чернявський та ін.; за ред. А.А. Вознюка, Р.О. Мовчана, В.В. Чернея. Київ: Норма права, 2022. 278 с.

3. Матюшенко О.І., Лігун А.І. Колабораційна діяльність: проблемні питання та перспективи їх вирішення. Південноукраїнський правничий часопис. 2023. № 2. С. 36–42.

Вознюк Андрій Андрійович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

ТЕРМІН «ЗЛОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ» В КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЛУМАЧЕННЯ*

В умовах війни організована злочинність у взаємозв'язку з корупцією, продовжує залишатися однією з найбільших загроз для національної безпеки держави. Тому питання удосконалення кримінально-правових норм, що визначають підстави кримінальної відповідальності учасників організованих злочинних об'єднань, не втрачають актуальності. До них, зокрема, належать проблеми тлумачення терміну «злочинна діяльність» в теорії кримінального права.

Термін «злочинна діяльність» вживається у дефініції експлуатації людини (примітка 1 до ст. 149 КК України), злочинного впливу (примітка 1 до ст. 255 КК України), особи, яка перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «вора в законі» (примітка 2 до ст. 255 КК України), злочинного зібрання (сходки) (ст. 255-2 КК України), сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ст. 256 КК України) тощо.

Окрім терміну «злочинна діяльність» в законі про кримінальну відповідальність вживається термін «кримінально протиправна діяльність» (наприклад, у ч. 3 ст. 27, ч. 4 ст. 28, ч. 1 ст. 43 КК України), що обумовлює потребу в їх розмежуванні. Відмінність зазначених термінів вбачається щонайменше в тому, що один («злочинна діяльність») стосується виключно таких деліктів як «злочини», а другий («кримінально протиправна діяльність») – як злочинів, так і кримінальних проступків.

Закон про кримінальну відповідальність містить кримінально-правові норми, у яких йдеться про спеціальні види злочинної діяльності. Наприклад, колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК України), незаконна лікувальна діяльність (ст. 138 КК України), незаконна посередницька діяльність (ст. 169 КК

* Тези підготовлено в межах іменної стипендії Верховної Ради України для молодих учених – докторів наук за 2024 рік (0124U003903).

України), незаконна діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей (ст. 203-2 КК України). В одних випадках зміст спеціального виду злочинної діяльності чітко розкривається у диспозиції статті (наприклад, терміну «колабораційна діяльність» у ст. 111-1 КК України), а в інших – ні (наприклад, терміну «незаконна посередницька діяльність» у ст. 169 КК України).

Найбільш проблемними для застосування є випадки вживання терміну «злочинна діяльність» з огляду на відсутність його дефініції в законі про кримінальну відповідальність та неоднозначність позиції щодо його тлумачення в теорії кримінального права.

С. О. Прутяний пропонував доповнити розділ VII Загальної частини КК «Повторність, сукупність та рецидив злочинів» статтею 34-1 «Злочинна діяльність» такого змісту: «Злочинною діяльністю визначається система передбачених Кримінальним кодексом України суспільно небезпечних діянь або діяльність, внутрішньо детермінованих загальним мотивом, реалізація якого планується суб'єктом шляхом постановки та досягнення окремих проміжних цілей» [1]. З такою позицією складно погодитися, оскільки не завжди злочинна діяльність утворює систему. Система передбачає обов'язкові елементи відсутність хоча б одного з яких її виключає. Хоча для частини випадків правозастосування запропонована науковцем дефініція може бути придатною для використання.

А. О. Нікітін пропонує розглянути злочинну діяльність як вчинення особою умисних злочинів, за жоден з яких не спливли строки притягнення її до кримінальної відповідальності. Таке розуміння злочинної діяльності: 1) вказуватиме на її умисний винний характер, адже навряд чи вчинення особою необережних злочинів, навіть декількох послідовно, можна вважати злочинною діяльністю, тим більше не можна вважати такою діяльністю вчинення особою діянь узагалі за відсутності вини; 2) охоплюватиме дії співучасників злочину та випадки вчинення незакінченого злочину, з огляду на положення ч. 2 ст. 14 КК України (виключення кримінальної відповідальності за готування до злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання); 3) не охоплюватиме вчинення кримінальних проступків – діянь, які не характеризують організовану злочинність, а в далекому майбутньому, напевно, взагалі можуть бути декриміналізовані з огляду на появу більш м'яких видів

впливу, ніж кримінальна відповідальність; 4) вказуватиме на необхідність наявності принаймні двох умисних злочинів для визнання наявності злочинної діяльності; 5) вказуватиме на існування певних часових меж для того, щоб вчинення особою декількох умисних злочинів можна було вважати злочинною діяльністю [2, с. 46].

Зазначена дефініція незважаючи на усі її переваги також видається дискусійною з огляду на те, що у ній йдеться лише про вчиненні злочини, які безумовно можуть бути як закінченими, так і незакінченими. Однак як бути зі злочинами, які лише плануються? Чи завжди таке планування охоплюватиметься готуванням до злочину? Як кваліфікувати вчинене у випадку планування невизначеної кількості злочинів?

Дефініція «злочинної діяльності» потрібна для тлумачення усіх форм злочинного впливу. Йдеться про сприяння, спонукання, координацію, інший вплив на злочинну діяльність, а також організацію або безпосереднє здійснення розподілу коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності.

Суб'єкти злочинного впливу – «зłodії в законі», «смотрящі», «положенці» та інші кримінальні авторитети не лише беруть участь в окремих злочинах і кримінальних проступках в ролі організаторів, підбурювачів, пособників, виконавців чи співвиконавців, але й координують кримінально протиправну діяльність на певній території, сприяють їй, спонукають до неї. Акцент суспільно небезпечних діянь кримінальних авторитетів може зміщуватися від участі в окремих злочинах і кримінальних проступках до незаконного впливу на кримінально протиправну діяльність загалом. Відтак притягнути до кримінальної відповідальності цих осіб стає дедалі складніше, а у певних випадках взагалі неможливо (коли вони не вчиняють певні злочини, або вчиняють, однак їх неможливо задокументувати чи довести в суді). В основі «філософії» чинного КК України індивідуальне кримінальне правопорушення, яке може бути вчинене як самостійно, так і у співучасті. Тому, наприклад, «зłodія в законі» чи іншого кримінального авторитета неможливо було притягнути до кримінальної відповідальності за вирішення спорів (суперечок), які виникають між особами з погляду неписаних зłodійських «законів», «за поняттями» (тобто системою неформальних норм і правил, які діють у злочинному середовищі), коли він перебував в ролі «мирового судді», та визначав обґрунтованість

претензій, а також ухвалював рішення про покарання винуватців тощо. Звісно, якщо в його діях не було складу іншого кримінального правопорушення (вимагання, примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань тощо). Не було підстав притягнути його до кримінальної відповідальності і за координацію кримінально протиправної діяльності на певній території (наприклад, надання дозволу індивідуальним суб'єктам та злочинним об'єднанням вчиняти кримінальні правопорушення) та сприяння їй (наприклад, шляхом утримання та забезпечення наповнення «общака»). Слід наголосити, що під час координації кримінально протиправної діяльності кримінальні авторитети можуть навіть не знати хто, коли, де, в який спосіб і щодо кого вчинить кримінальний проступок чи злочин, що фактично унеможливує притягнення їх до відповідальності як співучасників того чи іншого кримінального правопорушення. Криміналізація злочинного впливу – це створення нової «філософії» протидії кримінальним авторитетам із злочинського середовища. Особливість цього інструменту в тому, що він стосується діянь, пов'язаних не з певним злочином, а з кримінально протиправною (злочинною) діяльністю і таким чином усуває низку прогалин у підставах притягнення до кримінальної відповідальності найбільш небезпечних представників організованої злочинності. Криміналізація злочинного впливу надає можливість притягнути до відповідальності кримінального авторитета за сприяння та координацію злочинної діяльності, особливо у тих випадках, коли неможливо довести співучасть такого суб'єкта в індивідуальних злочинах [3; 4].

На практиці можуть виникати питання в яких випадках буде визнаватися наявність злочинної діяльності? Яка кількість злочинів утворюватиме злочинну діяльність, які це мають бути злочини (закінчені чи можливо і незакінчені), чи обов'язковими мають бути роки тощо?

Видається, що злочинна діяльність повинна охоплювати як вчинення одного, так і декількох злочинів. Водночас кількість злочинів в одних випадках може бути чітко визначеною, а в інших – ні. Злочини можуть бути як закінчені, так і незакінчені. Ураховавши зазначені моменти під злочинною діяльністю можна розуміти *будь-яку діяльність спрямовану на готування до визначеної чи невизначеної кількості злочинів, скоєння замахів на них або ж їх безпосереднє вчинення* [5, с. 183]. Водночас зміст терміну «злочинна діяльність» не

вичерпується зазначеними положеннями і залежить від змісту кримінально-правової норми, в якій він застосовується та від контексту, в якому вживається. Сприяння, спонукання, координація, інший вплив на злочинну діяльність, а також організація або безпосереднє здійснення розподілу коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності охоплюють розподіл сфер злочинного впливу, забезпечення взаємозв'язку між організованими злочинним об'єднаннями, розв'язання конфліктів між учасниками організованих груп і злочинних організацій, контроль за поведінкою засуджених, дотриманням ними «злодійських традицій», контроль за матеріальним забезпеченням, накопиченням та утримання грошових коштів, майна чи інших активів (доходів від них) тощо. Таким чином частина кримінально протиправних діянь, пов'язаних із злочинною діяльністю, може безпосередньо не стосуватися певних злочинів.

Список використаних джерел

1. Прутяний С. О. Кримінологічна характеристика та попередження професійної злочинності в Україні : автореф. дис. ... канд юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 20 с.

2. Нікітін А. О. Злочинний вплив та доцільність його збереження у новому Кримінальному кодексі України. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2021. Том 7. С. 44–51. <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2021.7.44-51>.

3. Вознюк А. А. Криміналізація злочинного впливу – новий інструмент кримінально-правової протидії діяльності кримінальних авторитетів в Україні. *Закарпатські правові читання*. Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 травня 2021 р., м. Ужгород) / Ужгородський національний університет; За заг. ред. М.В. Оніщука та Савчина. Ужгород: РІК-У, 2021. С. 267–273.

4. Вознюк А. А. Встановлення або поширення злочинного впливу: актуальні питання кримінальної відповідальності. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2021. № 3 (17). С. 21–39. DOI: 10.34015/2523-4552.2021.3.03.

5. Вознюк А. А. Протидія організованій злочинності в Україні: перспективи удосконалення кримінального законодавства. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1 (11). С. 176–194. <https://doi.org/https://doi.org/10.34015/2523-4552.2020.1.18>. 183

Волянук Олександр Дмитрович,
старший викладач кафедри спеціальної
фізичної підготовки Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук;
Волянук Катерина Олександрівна,
заступник директора Київського центру
первинної професійної підготовки
«Академія поліції» навчально-наукового
інституту № 1, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ДІЙ ПРАВОПОРУШНИКІВ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан в Україні, це період, що пов'язаний із протидією російській агресії, який зобов'язує ретельно підійти до визначення та застосування повноважень Національної поліції та її структурних підрозділів. Згідно ст. 13 Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. до складу поліції відносяться відповідні ланки з певними функціями, а саме: кримінальна поліція, органи досудового розслідування, патрульна поліція, поліція охорони, а також спеціальна поліція та поліція особливого призначення.

Для воєнного часу характерна діяльність поліцейських у посиленому режимі, адже потрібно налагодити роботу блокпостів, здійснювати евакуацію мирного населення, забезпечити перевірку транспортних засобів і документів та інше. Серед не менш важливих аспектів - є пошук й розвідувальна робота по виявленню диверсантів та протидія мародерству. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. регламентує специфіку дій поліції в таких умовах [1].

Ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» доповнено новими пунктами, які необхідні для виконання завдань в умовах воєнного стану. До того ж, знайдено врегулювання щодо питання, котре пов'язано із збором біометричних даних осіб, включаючи і дактилоскопію. Для поліцейських розширені підстави, котрі застосовуються для зупинки транспортних засобів та їх перевірки, у т.ч. водія та пасажирів.

Поміж суттєвих локальних змін у згаданому законі варто зазначити, що до підстав пред'явлення документів поліцейському та підстав зупинення транспорту додано право поліцейського вимагати у особи пред'явлення нею документів, які посвідчують цю особу та підтверджують відповідне право особи чи у разі залишення місця військовополонених. Теж саме стосується і водія та пасажирів транспорту, котрі самовільно покинули місце для утримання військовополонених [2].

Як передбачає Закон України «Про Національну поліцію», під час воєнного стану атестування поліцейських не проводиться. До того ж поліцейські, котрі мають призовний вік, на весь час служби їх в поліції матимуть відстрочку від призову. В умовах воєнного стану держава гарантує поліцейським безоплатне медичне обслуговування в закладах охорони здоров'я. Новим розділом доповнився «Дисциплінарний статут Національної поліції України», який присвячений особливостям організації службового розслідування у поліції на період дії воєнного стану. Воно призначатиметься та проводитиметься у формі письмового провадження. За таких умов службове розслідування повинне бути завершене впродовж 15 календарних днів, хоча не виключається й можливість продовження його строків ще на 15 днів [3].

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України.

2. Оновлена доктрина публічного адміністрування у секторі безпеки і оборони України : кол. монографія / І.М. Коропатнік, Н.П. Христинченко, І.М. Шопіна, М.В. Ковалів та ін. Львів : СПЛОМ, 2021. 480 с.

3. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII // База даних «Законодавство України».

Ворожбіт-Горбатюк Вікторія Вікторівна,
головний науковий співробітник відділу
дослідження проблем кримінально-
виконавчого права Науково-дослідного
інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України, доктор педагогічних наук,
професор;
Горбатюк Андрій Васильович,
працівник Науково-дослідного інституту
вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України

ЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ НЕОБХІДНИХ ЗАХОДІВ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ

Як відомо, пунктом 2 статті 6 Кримінально-виконавчого кодексу України (*далі – КВК України*) визначено: «Ресоціалізація – свідоме відновлення засудженого в соціальному статусі повноправного члена суспільства; повернення його до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві» [1]. У Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, яку передбачено реалізувати до 2030 року у сфері «Правосуддя» визначено завдання: «визначення необхідних заходів ресоціалізації засуджених шляхом проведення аналізу наявних даних за допомогою технологій штучного інтелекту» [3].

Пунктом 3 статті 97 КВК України конкретизовано, що «Тримання засуджених до позбавлення волі в дільниці посиленого контролю» передбачає розроблення спеціальної індивідуальної програми, «яка передбачає заходи індивідуально-виховного, психотерапевтичного, психокорегуючого характеру» [1]. Відповідно у статті 123 КВК України вжито термін «заходи» контекстно організації соціально-виховної роботи із засудженими до позбавлення волі [1]. Конкретно про заходи ресоціалізації йде мова у статті 154 «Порядок дострокового звільнення від відбування покарання», зокрема в частині про необхідність подання індивідуального плану виправлення та ресоціалізації особою, засудженою до довічного позбавлення волі, додатково до подання щодо можливості представлення її до заміни покарання на більш м'яке у виді позбавлення волі на певний строк [1]. Такі

заходи мають бути переконливими щодо можливості усунення факторів, «що можуть негативно впливати на утримання від вчинення повторного кримінального правопорушення, та факти, що свідчать про перспективи виправлення та ресоціалізації засудженої особи після звільнення» [1]. Також для засудженої особи, якій покарання у виді позбавлення волі на певний строк призначено в порядку заміни більш м'яким покаранням та в якій настало право на застосування умовно-дострокового звільнення, додатково повинна подати до суду звіт про виконання індивідуального плану виправлення та ресоціалізації під час відбування більш м'якого покарання, у тому числі аналіз причин успішності або неуспішності виконання заходів, передбачених зазначеним планом» [1].

У формі індивідуального плану виправлення та ресоціалізації «поступові заходи, здійснення яких дадуть змогу зменшити/усунути актуальні фактори ризику» угруповано за: намірами та планами засудженого під час відбування кримінального покарання (відновлення або зміцнення соціально-корисних зв'язків на волі, поновлення або отримання документів, позбавлення залежності (вживання психоактивних речовин), вибачення членам сімей постраждалих від злочину, відшкодування (повне або часткове) завданих збитків, особистісних якостей та поведінки, дозвілля та вільного часу, освіти, роботи, професії, активної соціальної позиції та участі у програмах диференційованого виховного впливу); намірами та планами засудженого після звільнення працевлаштування після звільнення (професія, місце працевлаштування, постановка на облік до центру зайнятості) працевлаштування після звільнення (професія, місце працевлаштування, постановка на облік до центру зайнятості), житла, вирішення питання документування проживання та реєстрації [2].

Важливим елементом імплементування норм стандартизації у сприянні розвитку надійного, безпечного, етичного штучного інтелекту штучного інтелекту (*далі – ШІ*), закріплених у «Рекомендаціях щодо штучного інтелекту», що прийняті у червні 2019 року Організацією економічного співробітництва та розвитку (OECD/LEGAL/0449), за умови дотримання етичних стандартів, передбачених в Рекомендаціях CM/Rec(2020)1, схвалених 8 квітня 2020 р., є безпека, справедливість і орієнтація на людину. Це підтверджує також розуміння заходів у змісті спеціальної індивідуальної програми.

Уважаємо за доцільне акцентувати увагу, що відповідно до необхідності дієвих кроків реалізації завдань Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, необхідно чітко розмежовувати етичні приписи і рекомендації щодо використання систем ШІ для визначення засобів ресоціалізації засуджених, окремо передбачити розроблення кодексів чи етичних приписів для використання систем ШІ щодо заходів ресоціалізації засуджених осіб. Адже сутнісно засоби (як спеціальна дія, спосіб досягнення визначеного очікуваного результату) і заходи (у розумінні сукупності дій, подія для досягнення мети) ресоціалізації мають особливості, які визначають відповідно цільові, організаційні, методичні особливості систем ШІ, а також впливають на формування відповідних запитів (промтів), послідовне збереження і обробку даних, використання баз даних в інтересах особи.

У Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені акад. В.В. Сташиса НАПрН України розробляється дослідження «Дотримання прав людини при виконанні покарань і поведженні із засудженими в Україні», У цьому контексті звернемо увагу на таке. Ризик-орієнтований підхід етичних аспектів використання систем ШІ для визначення заходів ресоціалізації засуджених має узгоджуватися з чіткими правилами і обмеженнями використання таких систем: чим вищий ризик потенційного негативного впливу, тим мають бути суворіші правила і обмеження використання таких систем ШІ. Розвиток систем ШІ в Україні і світі передбачає узгодження з приписами прийнятого Європейським Парламентом Закону AI Act [4]. Звернімо увагу, що прийнято цей документ після того, як прийнято Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні. Установи виконання покарань, відповідні соціально-психологічні служби і відповідальні за соціально-виховну роботу із засудженими особами можуть організувати роботу за напрямками:

1. Визначення на рівні установи, професійної спільноти, відомства кодексу чи правил етичного (законності, гуманності, добровільності, доступності, дотримання прав людини, недискримінації тощо) використання систем ШІ для ресоціалізації засуджених осіб відповідно до Законів України «Про обробку персональних даних», «Про психіатричну допомогу», інших.

2. Визначення застережних приписів щодо заборони певних практик ШІ, у тому числі використання систем

штучного інтелекту, розробниками чи бенефіціарами яких є громадяни чи представництва держав-агресорів, держав-спонсорів тероризму, систем ШІ з відсутніми даними про політики користувача і конфіденційності, нецільового, недоброчесного використання систем ШІ у професійній діяльності фахівців в установах виконання покарань відповідно до чинного національного законодавства.

3. Розроблення за потребою етичного кодексу чи регламенту використання систем ШІ, що призначені для взаємодії з фізичними особами, розпізнавання емоцій і біометричної категоризації, які використовуються для створення або обробки зображень, аудіо чи відео контенту.

4. Уведення в дію алгоритмів моніторингу та нагляду за використанням ШІ під час реалізації заходів ресоціалізації, процедур подання і розгляду скарг про порушення визначених етичних правил контекстно дотримання основоположних прав людини.

Список використаних джерел

1. Кримінально-виконавчий кодекс України. Документ 1129-IV, чинний, поточна редакція від 19.05.2024, підстава – 3687-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15?find=1&text=%D0%B7%D0%B0%D1%85%D0%BE%D0%B4+%D1%80%D0%B5%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86#w1>.

2. Методика визначення ступеня виправлення засудженого. Наказ Міністерства юстиції України № 294/5 від 19.01.2023, м. Київ. Документ z0117-23, чинний, поточна редакція від 18.01.2024, підстава – z2204-23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0117-23#Text>.

3. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>.

4. Artificial Intelligence Act: MEPs adopt landmark law (2024). URL: <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240308IPR19015/artificial-intelligence-act-meps-adopt-landmark-law>.

Денисов Сергій Федорович,
професор кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики Інституту
економіки та права Класичного
приватного університету, доктор
юридичних наук, професор;
Коваленко Наталія Олександрівна,
адвокат, кандидат юридичних наук,
доцент

ЩОДО ПИТАННЯ ПРИЗНАЧЕННЯ ПРОБАЦІЙНОГО НАГЛЯДУ ЯК НОВОГО ВИДУ ПОКАРАННЯ

28 березня 2024 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» від 23.08.2023 № 3342-ІХ (далі – Закон) [1], яким КК України доповнено новим видом покарання у вигляді пробаційного нагляду (ст. 59-1 КК України), що полягає в обмеженні прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства.

Як зазначалось у висновку Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України на відповідний законопроект, впровадження покарання у виді пробаційного нагляду сприятиме гуманізації пенітенціарної системи та розширенню можливостей для виправлення особи без ізоляції від суспільства [2].

Науковці також висловлювали сподівання, що пробаційний нагляд у найближчій перспективі стане дійсно ефективною альтернативою покарань, пов'язаних з обмеженням або позбавленням волі, суттєво позначиться на скороченні проявів рецидиву [3, с. 661].

Водночас слід звернути увагу на окремі неузгодженості та недотримання стандартів щодо чіткості, зрозумілості, послідовності, ефективності та результативності при прийнятті зазначених змін, на що, серед іншого, справедливо було вказано у зауваженнях Головного юридичного управління Апарату ВРУ щодо відповідного законопроекту.

Зважаючи на нетривалий період фактичного призначення судами пробаційного нагляду як виду покарання, відсутня

об'єктивна статистика щодо його ефективності та досягнення мети покарання, а також щодо його кореляції з рецидивом.

Натомість за змістом заходів, які можуть бути застосовані до особи під час виконання такого покарання, воно дублює умови звільнення від покарання з випробуванням (статті 75 та 76 КК України). За результатом аналізу вироків, розміщених у Єдиному реєстрі судових рішень, можна констатувати, що з квітня 2024 року суди почали активно призначати покарання у виді пробаційного нагляду, зокрема за злочини проти власності, вчинені в умовах воєнного стану.

Враховуючи критичну ситуацію, що стала наслідком безсистемного реформування кримінального закону та вимушене призначення судами покарання у виді позбавлення волі за злочини, які вочевидь не відповідали інкримінованому їм ступеню тяжкості та суспільної небезпеки, суди почали фактично звільняти засуджених від покарання з випробуванням за вчинення об'єктивно незначних злочинів.

Наприклад, вирок м. Ковпаківського районного суду м. Суми від 30 квітня 2024 року у справі № 592/6297/24 особу визнано винуватим у вчиненні злочину передбаченого ч. 4 ст. 185 КК України (крадіжка з магазину 2 епізоди на суму 485 грн та 494 грн) та призначено покарання в виді пробаційного нагляду на строк три роки.

Як зазначає О. З. Мармура, серед покарання у виді пробаційного нагляду та підстави звільнення від відбування покарання з випробуванням, потрібно обрати щось одне. Для того, безумовно, слід глибше розглянути правову природу відповідних обмежень, які покладаються на засудженого [4, с. 162].

За змістом статті 50 КК України покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вирок суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого.

Водночас, відповідно до ч. 3 ст. 10 «Наглядова пробація» Закону України «Про пробацію» орган пробації під час наглядової пробації реалізовує пробаційні програми стосовно осіб, засуджених до пробаційного нагляду або звільнених від відбування покарання з випробуванням [5].

З наведеного не вбачається, яким чином співвідносяться реалізація пробаційної програми як складової кримінального покарання та пробаційної програми як частини наглядової пробації, чи може стосовно особи застосовуватися декілька

пробаційних програм одночасно чи протягом строку відбування покарання тощо.

Крім того, слід зазначити, що пробаційний нагляд законодавець зрівняв за суворістю із обмеженням волі. У відповідності до ст. 72 КК України, одному дню позбавлення волі відповідає два дні пробаційного нагляду; одному дню обмеження волі відповідає один день пробаційного нагляду. Проте обмеження прав і свобод засудженого до пробаційного нагляду є значно м'якшими порівняно із обмеженнями засуджених до обмеження волі.

Введення пробаційного нагляду до системи покарань потребувало проведення додаткових досліджень, врахування таких невід'ємних аспектів принципу правової визначеності, як передбачуваність, сталість, послідовність принципів права, принципу легітимних очікувань, отже видається передчасним. Без цього прийнятий Закон виглядає вельми суперечливим. У зв'язку з наведеним слід зазначити, що у Контрольному тексті проекту Кримінального кодексу України [6] такий вид покарання як пробаційний нагляд відсутній.

Виходячи з того, що саме в призначеному конкретній особі покаранні виявляється каральна політика держави, яка поєднує в собі реалізацію різних цілей державного реагування на випадки порушення найбільш суворих правових заборон [7, с. 4], до розширення переліку видів покарань, альтернативних позбавленню волі, слід підходити виважено та обґрунтовано.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань : Закон України від 23 серпня 2023 р. № 3342-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text>.

2. Висновок Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та деяких інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану» (реєстр. № 9185 від 05.04.2023). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=9185&conv=9>.

3. Оробець К. М. Пробаційний нагляд – новий вид покарання в Україні: аналіз законодавчої реформи як напрямку кримінально-правової політики з точки зору аксіологічного

підходу. *Актуальні питання у сучасній науці*. № 11(17) 2023. С. 653–662. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-11\(17\)-653-662](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2023-11(17)-653-662).

4. Мармура О. З. Окремі недоліки формування системи покарань у контексті Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань». *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (з листопада 2023 року) / упор. Р.М. Шехавцов. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 159–162.

5. Про пробацію : Закон України від 05 лютого 2015 р. № 160-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19#Text>.

6. Контрольний текст проекту Кримінального кодексу України станом на 01.08.2024. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.

7. Бабанли Р. Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. Чернігів: Десна Поліграф, 2019. 488 с.

Джу́жа Олександр Миколайович,
провідний науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

КРИМІНОЛОГІЧНА СПАДЩИНА АКАДЕМІКА НАПрН МИХАЙЛЕНКА ПЕТРА ПЕТРОВИЧА

Наукові здобутки академіка П.П. Михайленка охопити та проаналізувати вкрай важко. Кожен день свого творчого життя Петро Петрович присвятив натхненній звитяжній праці. Серед його учнів академіки, державні діячі, генерали. Понад 50-т докторів та кандидатів юридичних наук, які завжди шанують та пам'ятають свого Вчителя, адже він не тільки намагався передавати знання та досвід, а й вкладав в кожного учня частину своєї душі.

Ім'я професора включено в енциклопедії, видані в Україні, Парижі, Лондоні, Нью-Йорку. В науково-дослідних світових підбірках: «Видатній вчені ХХІ століття» (Англія), «Впливові лідери Європи» (Франція), «Великі роздуми ХХІ століття

(США), «Живі легенди» (Велика Британія), «Золота книга Української еліти».

Петро Петрович брав участь у розробці від імені уряду України ряду міжнародних конвенцій ООН, а у 1957 році очолював урядову делегацію України в Комісії ООН з прав людини (Женева). Він дбав не тільки про сьогодення, а й про майбутнє юридичної науки. У 2006 році були засновані премія імені академіка Михайленка і фонд його імені, головним завданням яких є сприяння розвитку юридичної науки в Україні та підтримка молодих науковців.

До останнього часу академік Михайленко працював на посаді професора кафедри кримінального права Київського національного університету внутрішніх справ, був професором-консультантом МВС України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності.

Будучи знаним фахівцем кримінального права, Петро Петрович приділяв значну увагу науці «Кримінології» та «Профілактиці злочинних посягань».

Його праці: «Кримінальне право, кримінальний процес та кримінологія України» у 3-х т. Київ: Генеза, 1999. 944 с., «Курс кримінології: Загальна частина: підручник / за заг. ред. О. М. Джужі; відп. ред. Я. Ю. Кондратьєв. у 2-х кн.. Кн. 1 Загальна частина. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 252 с., «Кримінологія: підручник / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін.; за заг. ред. О. М. Джужі. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 416 с., в якому главу II він присвятив «Історії становлення кримінології та її сучасному стані в Україні». Поглиблено освітив: § 1. Виникнення кримінології як науки; § 2. Розвиток вітчизняної кримінології в 20-ті – 30-ті роки ХХ ст.; § 3. Відновлення кримінології в УРСР у 60-ті роки ХХ ст. та її сучасний стан.

Цим фундаментальним працям передували роботи Петра Петровича: «Попередження злочинів – основа боротьби з викорінення злочинів» (1964); «Причини рецидиву і боротьбі з ним в УРСР» (1965); «Боротьба зі злочинністю в УРСР» Т. 1 (1966) і Т. 2 (1967); «Попередження злочинів неповнолітніх в УРСР» (1967); «Профілактична діяльність районних (міських) органів міліції та слідчих апаратів при них (1968); «Рецидивна злочинність та її попередження ОВС» (1970).

У стінах Київської вищої школи МВС в 1962-1964 рр. під керівництвом П. П. Михайленка проводяться соціологічні дослідження причин злочинності неповнолітніх та рецидивної

злочинності в Україні. І вже в той час Петро Петрович наголошував, що кримінологічна ситуація у світі дає вагомі підстави: для поглибленої розробки кримінологічної теорії; реалізації науково-обґрунтованих соціально-економічних програм; пріоритету розвитку національної культури та юридичної освіти; реформуванню правоохоронних органів, спрямованого на істотне підвищення їх професіоналізму.

І хоча сьогодні академіка П. П. Михайленка немає поруч з нами, але його добрі справи продовжують жити, надихаючи його учнів, колег сумлінно працювати на благо України, як у свій час це робив талановитий вчений-новатор.

Довбня Володимир Анатолійович,
старший науковий співробітник відділу
організації наукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ НА ЧАС БОЙОВИХ ДІЙ У ПЕРІОД ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

14 листопада 1918 р. гетьман П. Скоропадський видав «Грамоту Гетьмана всієї України до всіх українських громадян і козаків України», якою проголошувався федеративний зв'язок України з Росією.

У багатьох історичних працях саме видання цього документа називають головною причиною початку протигетьманського повстання. Але слід зауважити, що активна підготовка до повстання розпочалася значно раніше, ще у жовтні 1918 р.

Основною опозиційною силою гетьманському урядові виступав утворений 21 травня 1918 року Український Національно-Державний Союз, перетворений на початку серпня 1918 року в Український Національний Союз (УНС), головою якого було обрано В. Винниченка. Не дійшовши згоди з гетьманом П. Скоропадським у питаннях подальшої розбудови незалежної української державності, керівництво УНС поступово дійшло думки, що єдиною можливістю зберегти українську незалежність буде збройне повстання з метою усунення гетьмана від влади та відновлення Української Народної Республіки.

14 листопада 1918 р. на таємній нараді УНС було обрано Директорію – тимчасовий революційний державний орган. 15 листопада Директорія прийняла в Києві відозву до всіх громадян України із закликом до повстання проти гетьмана. Основними силами повстанців був Окремий загін Січових Стрільців. Під час просування до Києва армія Директорії постійно зростала за рахунок добровольців.

14 грудня 1918 року військові частини Директорії вступили до Києва. Гетьман П. Скоропадський зрікся влади передавши її Раді Міністрів Української Держави, яка, у свою чергу, передала владу Директорії.

Під час повстання проти влади гетьмана П. Скоропадського Директорією було сформовано армію, що налічувала понад 150 тис. вояків. Після перемоги повстання та приходу до влади Директорії утримувати таку численну армію уряд УНР був не в змозі. Почалось її скорочення, що викликало значне невдоволення козаків. Але після початку наступу військ радянської Росії та захоплення ними значної частини території УНР почалась термінова мобілізація.

За визначенням дослідників цього періоду історії України дисципліна у новобранців була на дуже низькому рівні. Більш того, окремі підрозділи замість зайняття позицій на фронті грабували населення у прифронтовій смузі; почастишали випадки дезертирства, велася агітація проти нової влади.

Зважаючи на вказане, керівництво УНР вжило низку заходів щодо посилення дисципліни в армії, зокрема, була посилена кримінальна відповідальність за окремі види злочинів.

Розглянемо Наказ Головної Команди військ УНР про введення дисциплінарного статуту на час бойових дій, прийнятого 24 травня 1919 року [1].

Для введення міцної дисципліни та карності у військах УНР ним мали керуватися на час бойових дій.

Документ визначав, що за невиконання наказу начальника у військовий час, згідно 105 ст. В.У. про кари, накладається каторга до 12 років;

Далі наводився перелік злочинів, за вчинення яких надзвичайні військові суди мали виносити смертні вирoki:

- за опір проти виконання наказу начальника, як озброєний, так і не озброєний;
- напад на стійку або військові варту;
- за ушкодження на тілі і обман з метою ухилитись від військової служби;

- за дезерцію (дезертирство);
- за порушення службових обов'язків під час варті;
- за невиконання бойового наказу;
- за підбурювання під час бою других словами, прикладом або іншими діями до дезертирства або іншому ухиленні від бою;
- за навмисне розповсюдження серед військових чуток, які можуть викликати боязнь або неполадок у війську;
- за задачу до полону;
- за задачу начальником дорученої йому армії або відділу.

Документ встановлював, що начальник не підлягає відповідальності, коли він під час бою уб'є або поранить підлеглого, який опирався йому або від страху кинувся назад, підбив на це інших або розповсюджував серед військових страх та непорядок, коли начальник не має інших засобів припинити опір чи попередити втечу та непорядок.

За вищевказані дії обвинувачені підлягали надзвичайному військовому суду на підставі закону від 26 січня 1919 року [2].

Зазначимо, що законом «Про надзвичайні військові суди» були скасовані всі військово-польові суди, що діяли на території УНР незалежно від часу їх створення, а також усі закони, накази, правила, інструкції та об'їзники (циркуляри), якими регулювались питання організації та діяльності цих судів. Надзвичайні військові суди утворювались лише у разі потреби під час оголошення воєнного стану або стану облоги наказами командирів полків або військових начальників із рівними або більшими правами губернських, повітових або міських комендантів.

Документом встановлювались, що винесенні вироків надзвичайні військові суди мали керуватися «існуючими на території Української Народної Республіки загальними та військовими карними законами нарівні з звичайними судами...»

У законі також зазначалися винятки з цього правила. Зокрема, в ньому наводився перелік злочинів, за вчинення яких надзвичайні військові суди мали виносити смертні вирокі, а саме:

а) агітація серед війська «проти Самостійної Української Народної Республіки»; шпигунство; повстання проти влади; збройний опір владі; розбій; вбивство; грабїж; підпал; збройний напад на військових, варту і цивільних урядовців; знищення або значне пошкодження військових складів зброї, речових, продовольчих і технічних складів, телефонного, телеграфного та

інших засобів зв'язку, будівель і приладів, що належать до військових засобів оборони або нападу;

б) порушення військової дисципліни і підлеглості (ст. 98 В. У. про кари); опір щодо виконання наказу начальника, як збройний, так і незбройний (ст.ст. 106, 107 В. У. про кари); повстання військових ст.ст. 110, 112 В. У. про кари); напад на караул або військову варту (ст. 117 В. У. про кари); заподіяння ушкоджень на тілі і обман з метою ухилитися від військової служби (ст.ст. 126, 127, 127³ В. У. про кари); дезертирство (ст.ст. 128 ч. 1, 131, 134, 136 В. У. про кари); порушення службових обов'язків під час варту (ст.ст. 154, 155, 157, 158 та ч. 2 159 В. У. про кари), порушення службових обов'язків під час військових операцій (ст.ст. 243, 245, 245¹, 246, 248, 251, 264 В. У. про кари), перехід до неприязельського війська (ст. 173² В. У. про кари й ст. 109 Угол. Улож.).

Такі види покарання, як строкова або безстрокова каторга, направлення до арештантських відділів, строкове ув'язнення у в'язниці всіх видів і грошове покарання на суму від 100 до 100 тис. крб. могли бути накладені за розкрадання і розтрату скарбового майна військового відомства, перевищення граничних цін, спекуляцію та порушення обов'язкових постанов військової влади.

Законом передбачалось, що за вчинення злочинів, за які законодавством не передбачалася смертна кара, «на старшин накладається кара на 2 ступені більша, ніж на козаків по тій же справі».

Отже, ми можемо зробити висновок, що положення дисциплінарного статуту в багатьох випадках повторюють зміст положень, викладених у законі про надзвичайні військові суди в УНР часів Директорії. Суворість покарань зумовлювалась вкрай важким положенням Армії УНР, яка не могла проводити повноцінні мобілізаційні заходи.

Список використаних джерел

1. ЦДАВО України. ф. 1372. оп. 5. спр. 2. арк. 82.
2. Вісник Державних законів для всіх земель УНР. 1919. № 8. Ч. 102.

Слаєв Юрій Леонідович,
старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології
факультету № 1 Донецького державного
університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФОРМАЛЬНО-ЮРИДИЧНА ОЗНАКА ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ УГРУПОВАНЬ

У межах кримінально-правових наук найбільш розповсюдженим об'єктом дослідження у царині протидії організованій злочинності є: 1) особи-учасники організованих злочинних угруповань; 2) кримінальні правопорушення, які вчиняються вказаними особами – учасниками організованої злочинних угруповань. Разом з цим, станом на сьогоднішній день, майже недослідженою є сфера наукового пізнання кримінально протиправної діяльності організованих груп та/або злочинних організацій.

Так, у формально-логічному вимірі правове поняття кримінально протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації, встановлено приписами речення 2 частини 3 статті 27 Кримінального Кодексу України [1] (далі за текстом – КК України). Таким чином, в формально-юридичному аспекті кримінально протиправну діяльність можливо розуміти саме, як невід'ємну ознаку таких найбільш суспільно небезпечних форм співучасті у кримінальному правопорушенні, як: 1) організована група; 2) злочинна організація.

Звертаємо увагу на те, що норми частини 2 статті 1 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» [2] (який є спеціальним юридичним актом у сфері протидії злочинам, що вчиняються організованими злочинними угрупованнями), встановлюють правоположення згідно якого: види та ознаки цих кримінальних правопорушень, а також кримінально-правові заходи щодо осіб, які вчинили такі кримінальні правопорушення, встановлюються Кримінальним кодексом України.

Внаслідок чого, вбачається, що вказаний Закон України [2] містить бланкетну норму, котра передбачає звернутися до положень іншого нормативно-правового акту, яким у даному випадку є КК України, як спеціальний юридичний акт, котрий містить саме визначення: 1) видів та ознак кримінальних правопорушень, що вчинені цими організованими злочинними

угрупованнями; 2) кримінально-правових заходи щодо осіб, які вчинили такі кримінальні правопорушення в складі організованих злочинних угруповань.

Таким чином, первинними структурними елементами організованої злочинності є саме особи та кримінальні правопорушення, що скоєні цими особами. Саме вказані два елементи є визначальними для формулювання поняття: організована злочинність, яке наведено у приписах частини 1 статті 1 вказаного Закону України [2]. Водночас, зазначаємо, що положення даного Закону встановлюють дефініцію – створення та діяльності організованих злочинних угруповань. Таким чином, створення/діяльність організованих злочинних угруповань є двома первинними функціональними елементами організованої злочинності. Внаслідок чого, можливо дійти висновку стосовно того, що в функціональному аспекті створення організованих злочинних угруповань є діянням у формі дії, яке за часом має місце раніше, аніж власне діяльність організованих злочинних угруповань. Так, вказану незаконну діяльність злочинних груп та організацій, можливо розглядати саме, як безпосереднє вчинення кримінальних правопорушень учасниками такого незаконного угруповання.

У свою чергу, із урахуванням формально-логічного методу тлумачення норм права, вбачається, що юридичну категорію «організованих злочинних угруповань», можливо розуміти, як таку, що охоплює, передусім, такі форми співучасті у кримінальному правопорушенні, як організована група (частина 3 статті 28 КК України), злочинна організація (частина 4 статті 28 КК України). Оскільки, суто лінгвістично (літерально) вищевказані дві форми співучасті у кримінальному правопорушенні в своїй назві містять дефініції «організована» або «організація». Одночасно з цим, вбачається, що до різновидів організованих злочинних угруповань цілком обґрунтовано можливо відносити також і спеціальні види організованих груп та злочинних організацій: 1) банда (стаття 257 КК України); 2) не передбачене законом воєнізоване формування (частина 1 стаття 260 КК України); 3) не передбачене законом збройне формування (частина 2 стаття 260 КК України), тощо.

Зазначаємо, що у разі системного тлумачення положень всього тексту речення 2 частини 3 статті 27 КК України, вбачається, що саме для організованої групи, злочинної

організації завжди та обов'язково характерна наявність такого співучасника кримінального правопорушення, як організатор.

У свою чергу, необхідно звернути увагу на те, що визначення поняття злочинної організації ґрунтується, в тому числі, й на таких юридичних дефініціях, як: 1) спільна діяльність з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації; 2) керівництво чи координація кримінально протиправної діяльності інших осіб.

У даному випадку, є очевидним те, що спільна діяльність з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками злочинної організації є одним із найбільш суспільно небезпечних видів злочинних протиправних діянь, що вчиняються у співучасті. Адже, в даному випадку, є очевидним, що вказані злочини будуть вчинені умисно декількома особами, які за попередньою змовою зорганізувалися та кількість цих злочинів буде значно більшою аніж один, єдиний одиничний злочин.

Окрім цього, зазначаємо, що дефініція «кримінально протиправної діяльності інших осіб» свідчить про те, що є можливим здійснювати поділ кримінально протиправної діяльності на види в залежності від чого, чи вказаний діяльності вчиняється: організованою групою, злочинною організацією або певними особами, які різною мірою є дотичними до вказаних організованих злочинних угруповань.

Звертаємо увагу на те, що при описі ознак багатьох складів кримінальних правопорушень, які вчиняються, переважно, організованими групами та/або злочинними організаціями, окремими особами в складі вказаних форм співучасті зазначається саме юридична дефініція: «діяльність».

Зокрема, кваліфіковані склади злочину – колабораційна діяльність (стаття 111-1 КК України), передбачають такі спеціальні форми співучасті у кримінальному правопорушенні (спеціальні види злочинних організацій), як:

1) незаконні органи влади, створені на тимчасово окупованій території, у тому числі, окупаційна адміністрація держави-агресора (частини 2, 4, 5 статті 111-1 КК України);

2) незаконні судові або правоохоронні органи, створені на тимчасово окупованій території (частина 7 статті 111-1 КК України);

3) незаконні збройні чи воєнізовані формування, створені на тимчасово окупованій території (частина 7 статті 111-1 КК України).

У такому кримінальному правопорушенні, як створення терористичної групи чи терористичної організації (стаття 258-3 КК України), як ознака об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення вказується, в тому числі, таке діяння у формі дії, як організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації.

При цьому, терористична група та терористична організація, в даному випадку, розуміються саме в якості спеціальних видів організованої групи та злочинної організації, відповідно.

Внаслідок чого, можливо дійти висновку про те, що кримінально протиправна діяльність організованої групи або злочинної організації є міждоктринальною юридичною дефініцією, яка лінгвістично (літерально) та формально-юридично передбачена в нормах Законодавства України про кримінальну відповідальність. Вбачається, що зміст вказаної дефініції має бути досліджено в межах кримінологічної науки. В даному випадку, форма та зміст кримінально протиправної діяльності становлять її загально-теоретичні ознаки.

При чому, матеріальні та ідеальні сліди кримінально протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації мають бути зафіксовані за допомогою певних технічних засобів у сфері криміналістики та набути статусу доказів у кримінальному провадженні, в порядку передбаченому кримінальним процесуальним Законодавством України. В даному випадку, сліди кримінально протиправної діяльності та процесуальні джерела в яких вони зазначаються, в якості доказів у кримінальному провадженні, будуть становити її слідчо-криміналістичні ознаки.

Список використаних джерел

1. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 року № 3341-XI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>.

Загиней-Заболотенко Зоя Аполлінаріївна,
завідувач відділу проблем кримінального
права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права імені
В. М. Корецького НАН України, доктор
юридичних наук, професор

ОСНОВНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

Під час другої фази моніторингу судових проваджень у справах про воєнні злочини, який тривав в Україні протягом грудня 2023 року – травня 2024 року було виявлено ряд проблем кримінально-правового характеру, які стосуються як кваліфікації, так і призначення покарання. Згрупуємо їх.

1. Невирішеним на сьогодні залишається питання визначення форми співучасті у воєнних злочинах. Зазвичай обвинуваченим ставиться у вину вчинення воєнного злочину без вказівки на відповідну частину ст. 28 КК, однак в окремих випадках здійснюється посилення на ч. 2 ст. 28 КК (вчинення воєнного злочину за попередньою змовою групою осіб). У вирокі Чернігівського районного суду Чернігівської області від 11.03.2023 у справі № 748/1278/23 кваліфікація здійснювалася за ч. 1 ст. 28, ч. 1 ст. 438 КК. Тобто засудженому інкриміновано вчинення кримінального правопорушення групою осіб без попередньої змови. В багатьох вироків, коли за фактичними обставинами справи вбачається, що засуджений вчинив воєнний злочин разом з іншим невстановленим слідством військовослужбовцями, його дії кваліфікуються за частинами 1 або 2 ст. 438 КК, хоча виконання об'єктивної сторони, відповідно, здійснювалося спільно з іншими співучасниками, невстановленими слідством іншими військовослужбовцями зс рф (наприклад, вирок Чернігівського районного суду Чернігівської області від 10.01.2023 у справі № 748/2272/22). При цьому маємо різне визначення форми співучасті для військовослужбовців зс рф, які є членами одного і того ж військового підрозділу зс рф, які вчиняли воєнні злочини на території різних, але суміжних населених пунктів. На нашу думку, підходить щодо визначення форми співучасті у вчинення воєнного злочину для військовослужбовців зс рф. Нам імпонує підхід, який вже висловлювався в теорії кримінального права (В. О. Навроцький), відповідно до якого діяльність органів державної влади рф та їх службових осіб слід визнавати

діяльністю злочинної організації, що не потребує визначення ролей військовослужбовців зс рф, які вчинили воєнні злочини у складі такої злочинної організації.

2. Кримінально-правова оцінка дій військовослужбовців зс рф, які вчиненим злочином спричиняли різного ступеня суспільно небезпечні наслідки. Так, вироком Красноградського районного суду Харківської області від 06.12.2023 у справі № 611/229/23 військовослужбовця зс рф засуджено за ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 28 – ч. 2 ст. 438 КК. За обставинами справи командир роти мотострілецького батальйону, здійснюючи командування підрозділом, видав наказ та безпосередньо здійснював обстріл цивільного автомобіля, в якому перебували дві цивільні особи, у результаті дружина водія залишилася неушкодженою, а водієві було спричинено тяжкі тілесні ушкодження. Кваліфікація дій засудженого військовослужбовця зс рф видається неповною, оскільки вона не враховує того, що в діях засудженого має місце ідеальна сукупність злочинів, передбачених ч. 1 ст. 438 (пошкодження майна, невиправдане військовою необхідністю, жорстоке поводження з населенням – прицільні постріли в потерпілих) та ч. 2 ст. 15 – ч. 2 ст. 438 КК.

3. Окремі суди під час формулювання контекстуальних обставин у вироках використовують такий спосіб для цього, що охоплює події, починаючи зі створення ООН, які передували виникненню міжнародного збройного конфлікту, як-от формування наміру, починаючи з 2013 року, у вищого керівництва рф анексувати частину територій України, тимчасова окупація АРК, створення терористичних організацій «ЛНР» та «ДНР», перекидання військ рф до російсько-українського кордону, визнання «незалежності» «ЛНР» та «ДНР» політичним керівництвом рф, оголошення рішення путіна про початок «спеціальної військової операції» на території України тощо. При цьому кожна з вказаних подій описується надзвичайно детально (наприклад, вирок Роменського міськрайонного суду Сумської області від 18.10.2023 у справі № 585/2381/22). Проте в більшості у вироках міститься конкретна вказівка на те, що воєнний злочин було вчинено під час міжнародного збройного конфлікту на території України. З огляду на викладене потребує уніфікації викладення контекстуальних обставин вчинених воєнних злочинів в усіх процесуальних документах, зокрема й у вироках судів, якими засуджено військовослужбовців зс рф за ст. 438 КК.

4. Здебільшого суди під час кваліфікації за ст. 438 КК посилаються на конкретні міжнародні договори, їх структурні частини, які передбачають конкретні форми серйозних порушень законів та звичаїв війни, які мали місце в конкретному випадку. Однак мали місце й певні недоліки. Наприклад, було зафіксовано відсутність вказівки на конкретні статті джерела міжнародного гуманітарного права, порушення якого ставилося у вину засудженому (вирок Бородянського районного суду Київської області від 11.12.2023 у справі № 367/3635/22), відсутність посилання на жодне джерело міжнародного гуманітарного права (вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 08.12.2023 у справі № 369/358/23). Вважаємо, що повинні бути вироблені певні уніфіковані стандарти посилання на конкретні норми міжнародного гуманітарного права у разі вчинення воєнного злочину в типових формах. І саме ці стандарти слід використовувати під час використання міжнародних норм про право війни під час кваліфікації за ст. 438 КК.

5. Достатньо дискусійною є кримінально-правова оцінка в окремих вироках дій судді, який ще до «великої війни» здійснював правосуддя в Україні, однак у 2014 році перейшов на бік рф, був призначений суддею окупаційною владою рф та, здійснюючи правосуддя від імені цієї держави-окупантки, ухвалив рішення про депортацію громадянина України з тимчасово окупованої території. Така форма порушення законів та звичаїв війни мала місце, наприклад, згідно з вирокм Деснянського районного суду м. Києва від 05.04.2024 у справі № 754/3227/23. Водночас кваліфікація дій судді лише за ст. 438 КК суперечить правовим позиціям Верховного Суду та вказує на неповноту кваліфікації дій засудженої. Ураховуючи правові висновки Верховного Суду, передбачені, зокрема, у постановях суду касаційної інстанції від 27.10.2021 у справі № 759/7443/17 та від 21.12.2022 у справі № 759/5737/17, дії колишнього судді, яка продовжила здійснювати правосуддя на тимчасово окупованій території від імені рф, прийнявши після призначення на цю посаду незаконне рішення про затримання та подальшу депортацію (видворення) громадянина України на підставі незаконного рішення, незаконно створених «судів Республіки Крим» за законодавством рф (вирок Деснянського районного суду м. Києва від 05.04.2024 у справі № 754/3227/23), яка до 15.03.2022 (набрання чинності Законом України від 03.03.2022 № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів

України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність») добровільно перейшли на службу в суд держави-окупанта, порушивши згодом закони та звичаї війни, належить кваліфікувати за сукупністю – ч. 1 ст. 111 (державна зрада у формі переходу на бік ворога) та за відповідною частиною ст. 438 КК.

Отже, нами було окреслено основні кримінально-правові проблеми у провадженнях про воєнні злочини (ст. 438 КК), які потребують вирішення з метою вироблення єдиних підходів під час кваліфікації порушень законів та звичаїв війни.

Іващенко Віта Олександрівна,
професор кафедри криминології
та інформаційних технологій
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Важливою суспільною проблемою, що потребує практичного вирішення, є подолання домашнього насильства. Тому в Україні прийнята спеціальна нормативно-правова база з метою запобігання та протидії цьому явищу.

Звернемо увагу, що Україна стала першою з пострадянських країн, де було прийнято ще в 2001 році Закон «Про попередження насильства в сім'ї». Хоча згаданий законодавчий акт й вказував на правові і організаційні основи попередження насильства в сім'ї, органи та установи, на які покладалися здійснення відповідних заходів, проте не містив ефективних способів припинення такого насильства, впливу на кривдника та надання допомоги постраждалим особам. Кримінальне законодавство також не містило спеціальних норм про відповідальність за вчинення такого насильства.

Отже, потрібно було негайно реформувати систему запобігання та протидії домашньому насильству, прийнявши відповідне законодавство.

Прискорила відповідні законодавчі зміни Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), яка була укладена в 2011 р. та набула чинності з 01 серпня 2014 р. Стамбульська конвенція звернула

увагу на питання гендерної рівності та наголосила, що обов'язком кожної демократичної європейської держави є повністю викоринити насильство у всіх його формах, а також створити систему запобігання насильству стосовно жінок та належного покарання винних.

Так, Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р. [1] передбачено встановлення кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства (ст. 126-1 Кримінального кодексу України – далі КК), примушування до абортів та стерилізації без добровільної згоди потерпілої особи (ст. 134 КК), примушування до шлюбу (ст. 151-2 КК), невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників (ст. 390-1 КК). До ознак тяжкого тілесного ушкодження віднесено каліцтво статевих органів (ст. 121 КК). У новій редакції викладені кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи.

До обставин, які обтяжують покарання, віднесено вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах (п. 6-1 ст. 67 КК), а обставини, передбачені пунктами 3 та 6 ст. 67, викладені у нових редакціях: вчинення злочину на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату або на ґрунті статевої приналежності; щодо особи похилого віку, особи з інвалідністю або особи, яка перебуває в безпорадному стані, або особи, яка страждає на психічний розлад, зокрема на недоумство, має вади розумового розвитку, а також вчинення злочину щодо малолітньої дитини або у присутності дитини.

Також у КК з'явився новий розділ про обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство (Розділ XIII-І ЗЧ КК).

Згадана вище ст. 126-1 «Домашнє насильство» поміщена до розділу II Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи».

Домашнє насильство як злочин охоплює умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводять до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи. Таке діяння на сьогодні карається громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин або пробаційним наглядом на строк до п'яти років, або обмеженням волі на той самий строк, або позбавленням волі на строк до двох років. За ступенем тяжкості домашнє насильство – нетяжкий злочин.

Крім того, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. [2] визначив організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у цій сфері, закріпив спеціальні заходи щодо протидії цьому явищу, передбачив створення Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Цей закон є базовим у справі подолання проблеми домашнього насильства.

У подальшому було прийнято Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» від 20.06.2022 р. [3]. Ратифікація Конвенції, що здійснена з деякими заявами і зауваженням, стала важливим кроком у приведенні вітчизняного законодавства до міжнародних і європейських стандартів. Україна прийняла зобов'язання узгодити свої нормативно-правові акти у сфері запобігання та протидії домашньому насильству з ратифікованими положеннями, в тому числі щодо притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміни їхньої поведінки.

У зв'язку з цим, 22.05.2024 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», який має набрати чинності 19.12.2024 р. [4]. Зазначеним

Законом передбачено адміністративну відповідальність за сексуальне домагання; в окремих нормах виділена відповідальність за насильство за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце тимчасового перебування у разі винесення такого припису; переглянуті також санкції статей, що передбачають відповідальність за ці правопорушення; запроваджені інші новели, спрямовані на збільшення ефективності провадження у таких справах.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що незважаючи на прийняті нормативно-правові акти щодо запобігання та протидії домашньому насильству законодавство в цій сфері не є досконалим і завершеним. Потребують кримінально-правового дослідження та конкретизації окремі положення і терміни, що містить ст. 126-1 КК. Хоча сама криміналізація домашнього насильства є безсумнівною і має важливе значення у його запобіганні та протидії.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон від 06 груд. 2017 р. № 2227-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон від 07 груд. 2017 р. № 2229-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

3. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Закон від 20 черв. 2022 р. № 2319-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#Text>.

4. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон від 22 трав. 2024 р. № 3733-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3733-20#Text>.

Калиновський Богдан Валерійович,
т.в.о. начальника спеціальної
кафедри № 2 Інституту Управління
державної охорони України Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка, доктор юридичних наук,
професор;

Процюк Олег Володимирович,
професор спеціальної кафедри № 1
Інституту Управління державної
охорони України Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка, кандидат юридичних наук,
доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВИХ КОМАНДИРІВ, ІНШИХ ОСІБ, ЯКІ ФАКТИЧНО ДІЮТЬ ЯК ВІЙСЬКОВІ КОМАНДИРИ, ТА ІНШИХ НАЧАЛЬНИКІВ

На сьогоднішній день в Україні зафіксовано понад сто тисяч кримінальних проваджень, які стосуються вчинення воєнних злочинів. Ідентифікація конкретних виконавців усіх цих діянь є надзвичайно складним завданням, а в окремих ситуаціях – недосяжним навіть гіпотетично. Особливі труднощі виникають під час встановлення осіб, які, перебуваючи на значних відстанях, здійснювали або продовжують завдавати ударів по об'єктах цивільної інфраструктури наших населених пунктів. Тож більш реалістичною метою вбачається встановлення командирів військових підрозділів чи інших посадових осіб, відповідальних за цих виконавців, та їх притягнення до юридичної відповідальності за недотримання ними своїх обов'язків з контролю за підлеглими [1].

Йдеться про реалізацію принципу притягнення до кримінальної відповідальності військових командирів за вчинення міжнародних правопорушень їх підлеглими. Цей принцип закріплений як у нормах договірної міжнародного права, так і у звичаєвих міжнародно-правових стандартах, передбачаючи відповідальність за неналежне виконання обов'язків з контролю над підлеглими [2].

Зазначимо, що цей принцип не потрібно розглядати як абсолютну чи «автоматичну» відповідальність командирів або як форму колективної відповідальності старшого командного складу.

Мова йде виключно про ситуації, коли командири обізнані або повинні були знати про те, що їхні підлеглі вже вчинили або планують вчинити злочин, але не вживають належних заходів для його припинення чи запобігання таким діям.

Слід підкреслити, що в даному дослідженні ми не аналізуємо випадки, коли командир віддає наказ, спрямований на порушення законів і звичаїв війни, оскільки такі дії прямо охоплені диспозицією статті 438 Кримінального кодексу України (далі – КК України) “Воєнні злочини” і не потребують додаткового обґрунтування щодо їх кваліфікації. У межах нашого дослідження розглядаються кримінально-правові аспекти кваліфікації дій командира, який не віддавав злочинного наказу, але також і не вжив контрольних чи запобіжних заходів, які повинен був вжити, у разі вчинення злочину його підлеглими.

Також зазначимо, що поширеною є думка, що для іноземних командирів і начальників така модель відповідальності не передбачена КК України [3]. Ми притримуємося протилежної позиції і, зважаючи на аналіз чинного законодавства, така позиція знаходить своє підтвердження.

Зміст ст. 86 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року [4], чітко вказує на те, що сторони, які перебувають у конфлікті, повинні запобігати порушенням Женевських конвенцій або цього Протоколу, навіть якщо такі порушення є результатом невжиття заходів, які мають бути вжиті. Та обставина, що порушення вищезгаданих нормативних актів було вчинене підлеглою особою, не звільняє її начальників від кримінальної відповідальності, якщо такі начальники:

- мають у своєму розпорядженні інформацію, яка повинна була б надати їм можливість дійти висновку в обстановці, що існувала на той час, що така підлегла особа вчиняє або має намір вчинити подібне порушення, і якщо

- не вжили всіх практично можливих заходів у межах своїх повноважень для відвернення або припинення цього порушення.

У положенні статті 87 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій закріплено принцип, згідно з яким військовий командир має обов’язок запобігати порушенням норм Конвенцій та Протоколу, які можуть бути вчинені його підлеглими, а за необхідності зобов’язаний припиняти такі порушення і повідомляти про них компетентні органи.

Норма 153 звичаєвого міжнародного гуманітарного права встановлює, що командири та інші керівники несуть кримінальну відповідальність за воєнні злочини, вчинені їхніми підлеглими, якщо вони знали або повинні були знати про наміри підлеглих вчинити такі злочини або їх фактичне вчинення. Відповідальність настає у разі, якщо керівники не вжили всіх можливих та доцільних заходів у межах своїх повноважень для їх запобігання або якщо злочини були вчинені через недбалість у виконанні контрольних обов'язків [5].

Зазначимо, що у викладених вище нормах міжнародного гуманітарного права визначено конкретний перелік обов'язків командирів і начальників щодо здійснення контролю за своїми підлеглими. Недотримання цих обов'язків, як шляхом дії, так і бездіяльності, тягне за собою кримінальну відповідальність відповідно до норм міжнародного права. Варто підкреслити, що така відповідальність вже знайшла певне відображення і у положеннях КК України.

КК України містить розділ XX, що охоплює «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку». Стаття 438 цього розділу передбачає відповідальність за «порушення законів та звичаїв війни, встановлених міжнародними договорами, що отримали згоду Верховної Ради України на обов'язковість їх виконання». Одним з таких договорів є вже згаданий Додатковий Протокол I, який відповідно до статті 9 Конституції України є частиною національної правової системи.

Хоча міжнародне звичаєве право безпосередньо не охоплюється диспозицією статті 438 КК України, це не перешкоджає враховувати звичаєві норми при тлумаченні положень міжнародних договорів, зокрема в контексті відповідальності командирів та інших керівників.

Також, згідно з частиною першою статті 15 Закону України «Про міжнародні договори України» [6], Україна підтвердила своє прагнення, закріплене в статті 18 Конституції України, безумовно дотримуватися загальноєвропейських принципів і норм міжнародного права. Це питання було також підкреслено Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ, який зазначив, що під загальноєвропейською нормою міжнародного права слід розуміти правило поведінки, яке приймається та визнається міжнародною спільнотою держав як юридично обов'язкове [7].

Беззаперечно варто зазначити, що Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» до чинного КК України була внесена стаття 31-1, яка встановлює кримінальну відповідальність для військових командирів, осіб, які фактично виконують функції військових командирів, а також для інших начальників «за будь-який із злочинів, передбачених статтями 437-439, 442 і 442-1 цього Кодексу, що вчинений підлеглою особою, яка перебувала на момент вчинення злочину під його фактичним командуванням і контролем або, залежно від обставин, під його фактичною владою і контролем, внаслідок нездійснення ним належного контролю над такою особою, якщо при цьому військовий командир або інша особа, яка фактично діє як військовий командир, знав або, зважаючи на обставини, що склалися на той час, повинен був і міг знати, що зазначена підлегла особа вчинила або мала намір вчинити такий злочин, проте не вжив дій, які повинен був і міг вжити у межах своїх повноважень для запобігання чи припинення вчинення злочину або для повідомлення про такий злочин компетентного органу» [8].

Імплементация цього виду відповідальності явно перейнято з положень статті 28 Римського статуту. На нашу думку така відповідальність повинна ґрунтуватися на принципі індивідуальної відповідальності (частина 2 статті 61 Конституції України), основним змістом якого є те, що особи не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за дії, які вони не вчиняли [9].

Однак на даний момент існує лише констатація факту наявності такого виду відповідальності військових командирів. Очевидно, що ратифікація Римського статуту має давати відповідь на питання індивідуалізації покарання і в цьому випадку теж.

Також слід зазначити, що частина 1 статті 31-1 Кримінального кодексу України встановлює, що військовий командир або інша особа, яка фактично виконує обов'язки військового командира, повинна була знати або, зважаючи на обставини, що склалися на той момент, повинна була знати *і могла знати*, що підлегла особа вчинила або мала намір вчинити такий злочин.

На відміну від пункту «і» статті 28 Римського статуту, де зазначається, що військовий командир або знав, або за наявних

обставин на той момент повинен був знати, що його підлеглі вчинили чи мали намір вчинити відповідні злочини (без використання словосполучення «і міг знати»), в українському контексті ця норма формулюється ширше, включаючи гіпотетичну можливість інформування про такі дії.

Вказівка на словосполучення «і міг знати» є доцільною деталізацією в національному законодавстві, оскільки воно сприяє реалізації принципу справедливості при притягненні осіб до кримінальної відповідальності. Таке формулювання дозволяє враховувати об'єктивні обставини, які могли вплинути на можливість знання командиром про злочин, що відбувався.

Зазначимо, що в статті 28 Римського статуту підкреслюється, що відповідальність командирів та інших начальників за певних обставин настає за злочини, які підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду і вчинені відповідними силами. Такими злочинами, відповідно до частини 1 статті 5 Римського статуту, є злочин геноциду (ст. 442 в КК України), злочини проти людяності (ст. 442-1 в КК України), злочин агресії (ст. 437 в КК України), воєнні злочини (ст. 438 в КК України). Однак у частинах 1 та 2 статті 31-1 КК України зазначено також злочин, передбачений статтею 439 КК України «Застосування зброї масового знищення», що дещо виходить за рамкові приписи ст. 28 Римського статуту [10].

Реалізація інституту відповідальності командирів та інших начальників у національному кримінальному праві країн-членів Ради Європи було практично реалізовано в рішенні Європейського суду з прав людини у справі *Milanković v. Croatia* № 33351/20 від 20.01.2020 (див. п.п. 55–57, 61) [11].

Заявник у справі стверджував, що його засудження за воєнні злочини, обґрунтоване принципом командної відповідальності, не мало правових підстав ні у національному, ні у міжнародному праві на час вчинення злочинів. Однак Європейський суд з прав людини визнав, що держава не порушила положень Європейської конвенції з прав людини, оскільки принципи відповідальності командирів за воєнні злочини є усталеною звичаєвою нормою міжнародного права.

У пункті 75 свого рішення Суд наголосив, що концепція «командної відповідальності» стосується не лише військових командирів, але й політичних лідерів та інших цивільних керівників.

Зазначимо, що для України це рішення є важливим джерелом юридичного досвіду. Воно підтверджує, що принцип

nullum crimen sine lege, закріплений у статті 7 Конвенції, а також вимоги до якості закону (передбачуваність, доступність та усунення свавільного застосування), не порушуються державою, навіть якщо концепція командної відповідальності прямо не прописана в її національному праві.

Авторитетні дослідники міжнародного кримінального права, зокрема Герхард Верле та Ерік Давид, у своїх працях зазначають, що відповідальність командирів та інших начальників повинна визначатися не за їхніми формальними повноваженнями (*de jure*), а за обсягом фактичного (*de facto*) контролю, який вони мали над своїми підлеглими [12, с. 258–259; 13, с. 738–747].

Тобто, важливим є те, щоб начальник фактично мав змогу запобігти чи припинити правопорушення, виходячи з реального контролю, який він здійснював над підлеглими.

Також, оцінці злочинної недбалості начальників та командирів у національному суді може бути корисним звернення до практики, викладеної в рішеннях міжнародних судів. Це дозволяє використовувати міжнародний досвід для більш обґрунтованого та справедливого застосування національних норм.

Максимально прискіпливо судді ставились до визначення умов, за яких начальники повинні були знати про вчинення злочину їх підлеглими. Позиція Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії, а також сучасне міжнародне звичаєве право дозволяє презюмувати існування так званої «поінформованої недбалості» начальників, якщо вони мали інформацію, що могла б привернути їхню увагу до можливості скоєння правопорушень підлеглими [14].

Також Герхард Верле підкреслює, що важливо визначити, чи міг начальник мати інформацію про скоєння злочину його підлеглим. Він вважає, що для цивільних начальників умови мають бути м'якшими, ніж для військових. Як зазначає Верле, на відміну від командирів, для цивільного начальника недостатньо просто незнання факту злочину; потрібно, щоб начальник свідомо проігнорував інформацію, яка явно вказувала на те, що його підлегли вчиняли чи мали намір вчинити злочин.

Отже, ми розглянули лише основні підходи до нормативного регулювання та наукові напрацювання авторитетних дослідників в сфері кримінального права стосовно відповідальності командирів та інших начальників, зокрема і у випадках, пов'язаних з діями, що вчинено з необережності.

Детальне опрацювання цієї теми вимагає окремого та всебічного дослідження.

Практична реалізація в національному судочинстві інституту відповідальності командирів та інших начальників за неналежне виконання обов'язків з контролю за дотриманням підлеглими законів і звичаїв війни беззаперечно буде сприяти підвищенню ефективності превенції воєнних злочинів, оскільки виводить цей процес на системний рівень.

Кримінальна відповідальність військових командирів є важливим аспектом військової дисципліни та правопорядку, особливо у контексті сучасних збройних конфліктів. Військовий командир, маючи повноваження видавати накази, несе відповідальність за дії своїх підлеглих, а також за дотримання норм міжнародного гуманітарного права. Однак проблема кримінальної відповідальності командирів є багатогранною та потребує детального аналізу, зокрема, у питаннях кваліфікації злочинів та умов притягнення до відповідальності.

Кримінальна відповідальність командирів має базуватися як на принципах індивідуальної так і командної відповідальності. Диференційована кваліфікація злочинів, вчинених командирами або за їх сприяння, потребує врахування багатьох особливих обставин. Важливою складовою кваліфікації є наявність умислу, знання або можливості знання про злочин, який вчиняється підлеглими. Командир може нести відповідальність за невжиття заходів, якщо він знав або повинен був знати про можливість або факт вчинення злочину підлеглими і мав можливість запобігти цьому.

Також визначення меж кримінальної відповідальності командирів є проблематичним через специфіку військових обов'язків та умов виконання бойових завдань.

Міжнародні нормативно-правові акти, зокрема, Римський статут Міжнародного кримінального суду та Женевські конвенції, чітко вказують напрямок розвитку національному законодавству щодо принципів відповідальності командирів за порушення міжнародного гуманітарного права, основними з яких є принцип командної відповідальності.

Список використаних джерел

1. Командна відповідальність за лаштунками Кримінального кодексу URL: https://justtalk.com.ua/post/komandna-vidpovidalnist-za-lashtunkami-kriminalnogo-kodeksu#_ftn1.

2. Норма 153 звичаєвого міжнародного гуманітарного права, ст. 86, 87 ДП ІдоЖК1949. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/ukr-irrc_857_henckaerts.pdf.

3. Тимур Короткий, Інна Берднік Кваліфікація воєнних злочинів за Кримінальним кодексом України. URL: <https://ptcu.gp.gov.ua/uk/czentr-znan/intervyu-z-treneramy/kvalifikacziya-voyennyh-zlochyniv-za-kryminalnym-kodeksom-ukrayiny/>.

4. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.

5. Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми. URL: https://www.icrc.org/sites/default/files/external/doc/en/assets/files/other/ukr-irrc_857_henckaerts.pdf.

6. Закон України «Про міжнародні договори України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.

7. Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 19.12.2014 р. № 13 «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013740-14#Text>.

8. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

9. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

10. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» URL blob:<https://itd.rada.gov.ua/1ca4dabc-10ae-4300-a07e-8a150815cd8e>.

11. FIRST SECTION CASE OF MILANKOVIĆ v. CROATIA URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-215180>.

12. Герхард Верле «Принципи міжнародного кримінального права», с. 258–259. URL: <https://academic.oup.com/book/57106>.

13. Ерік Давид «Принципи права збройних конфліктів», с. 738–747. URL: <https://www.jstor.org/stable/44471870>.

14. Справа «Prosecutor v. Mucic et al.» МТКЮ (Апеляційна палата), рішення від 20.02.2020 р., абз. 229; «Prosecutor v. Mucic et al.» МТКЮ (Судова палата), рішення від 06.11.1998 р., абз. 388; «Prosecutor v. Bagilishema» МТР (Апеляційна палата), рішення від 03.06.2002 р., абз. 35. URL: <https://www.icty.org/en/case/mucic>.

Карась Борис Олександрович,

докторант Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
адвокат, кандидат юридичних наук

ІНШЕ ГРУБЕ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ (СТ. 172 КК УКРАЇНИ): ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

У ст. 172 КК передбачається відповідальність за незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів чи у зв'язку з повідомленням ним як викривачем про вчинення іншою особою корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», а також інше грубе порушення законодавства про працю. Загалом же відповідне кримінальне правопорушення містить узагальнену назву – грубе порушення законодавства про працю. Відповідно грубість порушення виступає, насамперед, якісною ознакою, яка допомагає відмежувати відповідне кримінально-протиправне порушення законодавства про працю від негрубого порушення, за яке кримінальна відповідальність не передбачена. Водночас складність встановлення такого розмежування обумовлена тим, що «грубе» порушення належить до оцінних ознак (понять).

У теорії кримінального права відсутнє єдине бачення того, що слід розуміти під іншим грубим порушенням законодавства про працю. Водночас з аналізу судової практики вбачається, що суди до такого іншого грубого порушення відносили такі.

Внесення головним інженером неправдивих відомості щодо тривалості робочого часу до табелів обліку робочого часу за січень–лютий 2018 р., чим грубо порушено вимоги статей 50, 59, 61, 62 КЗпП, тобто право на відпочинок та належну оплату праці; вказані дії було вчинено з метою зменшення обсягів

виплаченої заробітної плати та з метою приховання понаднормового використання праці чотирьох працівників (вирок Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 13.09.2019 у справі № 205/3696/19).

Неоформлення ФОП вісімнадцяти працівників, nereєстрація їх у фондах соціального страхування, відсутність ведення табелів обліку робочого часу, неподання повідомлень до центрального органу виконавчої влади з питань забезпечення формування та реалізації державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування про прийняття вказаних працівників на роботу в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, нездійснення жодних внесків на їх соціальне страхування, загальнообов'язкове пенсійне страхування та нездійснення сплати відповідних податків до бюджету, у результаті чого на таких працівників не поширювалися гарантії, зокрема конституційно закріплені, передбачені законодавством про працю та соціальне забезпечення. Вказані дії було вчинено з метою зменшення витрат на оплату праці, отримання прибутку та ухилення від обов'язкових платежів (вирок Московський районний суд м. Харкова від 05.02.2020 у справі № 643/267/20). Подібне інше грубе порушення законодавства про працю було встановлено вироком Тростянецького районного суду Сумської області від 01.06.2020 у справі № 588/279/20. Згідно з цим вироком серед шести потерпілих, чії трудові права були порушені, був неповнолітній працівник. У вирокі Лубенський міськрайонний суд Полтавської області від 10.05.2023 у справі № 539/1745/23 також визнано доведеним грубе порушення законодавства про працю в такій же формі. Згідно з обставинами цієї справи обвинуваченим було грубо порушено трудові права стосовно трьох потерпілих протягом тривалого часу (протягом одного року). Вироком Красноградського районного суду Харківської області від 13.11.2023 у справі № 626/3407/23, констатуючи таке ж грубе порушення законодавства про працю, суд першої інстанції зробив акцент на якісні характеристики та кількості потерпілих. Вказаним кримінальним правопорушенням було спричинено шкоду трудовим правам дев'яти неповнолітнім. Вироком Новоселицького районного суду Чернівецької області від

26.12.2023 у справі № 720/2854/23 відповідне грубе порушення законодавства про працю стосувалося дев'яти працівників.

Вироком Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області від 21.03.2024 у справі № 688/881/24 було констатовано інше грубе порушення законодавства про працю в діях директора малого приватного підприємства, яке виразилося в тому, що двоє неповнолітніх без відповідного оформлення трудових відносин працювали на приватному підприємстві без укладення трудових договорів, де здійснювали важкі роботи з небезпечними умовами праці, пов'язані з обробкою деревини на деревообробному електричному станку. Наслідком вказаних порушень стало отримання одним з неповнолітніх травми у вигляді тілесних ушкоджень середнього ступеня тяжкості, як таких, що спричинили тривалий розлад здоров'я.

Дніпровським апеляційним судом від 04.07.2024 у справі № 213/331/15-к було залишено без змін вирок Дніпровського апеляційного суду від 04.07.2023 у справі № 213/331/15-к. Як було встановлено судом першої інстанції та підтверджено судом апеляційної інстанції, інше грубе порушення законодавства про працю в цьому випадку виразилося в тому, що суб'єкт кримінального правопорушення, діючи з прямим умислом, з корисливих мотивів, з метою уникнення сплати податків за найманого працівника, знаючи та розуміючи про необхідність укладання трудового договору з працівником та реєстрацію його в установленому законом порядку, оскільки раніше укладав подібні трудові договори та мав найманих працівників, тривалий час, систематично зневажливо ставився до трудових прав потерпілої та обмежував їх, що виразилось, окрім вищезазначеного: у систематичному порушенні тривалості робочого часу, систематичному ненаданні перерви для відпочинку і харчування; незаконному накладенні на працівника матеріальної відповідальності та стягнення так званих штрафів; виплату заробітної плати потерпілій шляхом надання будівельних матеріалів замість грошових коштів; відсутності індексації заробітної плати; відсутності належної процедури звільнення; оплаті праці у розмірі, нижчому ніж установлений законодавством мінімум оплати праці (погодинно, помісячно); зменшення надходжень до Пенсійного фонду України, що вплинуло на розмір призначеного пенсійного забезпечення.

Отже, як вбачається з наведеного вище аналізу такої судової практики стосовно визначення оцінної ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 172 КК, як грубість порушення законодавства про працю, правозастосовний стандарт вказаного поняття включав врахування судами таких основних критеріїв: характер права / прав, яке / які було / були порушено / порушені у результаті вчинення неправомірних дій (так, про грубість порушення вказує заподіяння шкоди потерпілому через недотримання конституційного права людини); спричинення шкоди потерпілому (зокрема, матеріальної фізичної); тривалість та систематичність порушення законодавства про працю (порушення трудового законодавства від кількох місяців до одного або кількох осіб); якісна властивість потерпілих, серед яких порушено трудові права особливо захищеної категорії потерпілих (у вираках, що аналізувалися, неповнолітнім) – в такому разі достатньо констатувати, що порушення трудових прав мало місце принаймні стосовно одного такого потерпілого; кількісна властивість потерпілих (зазвичай суб'єкт кримінального правопорушення порушував трудові права кількох працівників), комплексність порушення прав навіть одного працівника, яка включає порушення суб'єктом кримінального правопорушення кількох трудових прав працівників; мета грубого порушення законодавства про працю, яка вказувала на те, що суб'єкт кримінального правопорушення усвідомлював та бажав вчинити саме грубе порушення законодавства про працю. Водночас зроблено висновок про те, що грубе порушення законодавства про працю – це оцінне поняття, яке повинно бути встановлено в кожному кримінальному провадженні з урахуванням конкретних обставин кримінального провадження. Без належного мотивування наявність грубого порушення законодавства про працю кваліфікація за ст. 172 КК може бути визнана неконкретною та незаконною.

Колб Олександр Григорович,
професор кафедри кримінального права
та процесу Державного податкового
університету, доктор юридичних наук,
професор;

Пирожик Олександр Веніамінович
депутат Волинської обласної ради,
уповноважений з антикорупційної діяльності
комунального підприємства «Волинський
обласний фтизіопульмонологічний
медичний центр» Волинської обласної ради

САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ: ПРОБЛЕМИ ПРАВАЗАСТОСОВНОЇ ПРАКТИКИ ТА ШЛЯХИ ЇХ УСУНЕННЯ

Як свідчить практика, однією з проблем, яка стосується сфери військової служби та особливостей її проходження в умовах воєнного стану в Україні, є постійне щорічне зростання кількості правопорушень, що стосуються самовільного залишення військової частини або місця служби (ст. 407 Кримінального кодексу (КК)). Зокрема, якщо у 2022 році мало місце 6183 таких злочинів, то у 2023 – 16515, тобто ріст склав 2,7 рази [1]. При цьому, результати узагальнення зібраних у ході даного дослідження емпіричні матеріали з цього приводу дозволяють констатувати, що головною проблемою з означених питань є грубе та систематичне порушення принципу соціальної справедливості, який у рішенні Конституційного Суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004 визнаний одним з основних засад права та загальнолюдських його вимірів [2]. Більш того, варто також зазначити, що цей принцип у науці тлумачиться у 3-х аспектах (формальному, змістовному та процедурному) [3, с. 125–126].

Зокрема, якщо принцип справедливості розглянути у контексті існуючих на сьогодні у сфері військової служби України проблем, пов'язаних із вчиненням кримінального правопорушення, про яке йдеться в ст. 407 КК, то можна акцентувати увагу на наступних детермінантах, які мають у зв'язку з цим місце з означених у даній роботі питань. Так, з часу відкритої агресії російської федерації (рф) проти України у

лютому 2022 року і до теперішнього часу практично всі суб'єкти законодавчої ініціативи (ст. 93 Конституції України) з формальної точки зору ігнорують принцип справедливості, порушуючи при цьому ст. 17 Основного Закону нашої країни, відповідно до якого захист її державного суверенітету та територіальної цілісності є справою всього Українського народу, а саме – у всіх запропонованих законопроектах, що стосуються даної проблематики, в цілому закріплюється як упередженість, так і непослідовність при створенні справедливих правил із означених питань, а також і при їх застосуванні (це, зокрема, проявляється у незастосуванні мобілізації до державних службовців, правоохоронців, освітян, т. ін., а також у так званому «економічному бронюванні» від залучення до виконання військових обов'язків для працівників об'єктів критичної інфраструктури тощо) [4].

У той самий час, як видається, усунення даної соціальної несправедливості лежить у більш раціональному та ефективному використанні потенційних мобілізаційних ресурсів, які є у вказаних сферах суспільної діяльності. Так, на сьогодні значна частина правоохоронців – пенсіонерів у віці 60 років і старші, включаючи старших офіцерів – працюють охоронцями та на інших роботах, що не відповідає їх професійному досвіду, інтелектуальним та іншим життєво важливим можливостям, які, наприклад, можна було використати у галузі правоохоронної діяльності шляхом комплектування тих посад у правоохоронній сфері, які комплектуються особами призовного віку. Зазначений підхід дав би можливість до 50 % діючого персоналу правоохоронних структур залучити до військової служби при умові чіткого визначення її терміну (не більше року) та подальшому призову до Збройних Сил України (ЗСУ) іншої частини працівників тих чи інших зазначених державних органів.

Аналогічну «методологічну» схему з питань, що стосуються запобіганню самовільного залишення військової частини або місця служби, можна застосувати й до пенсіонерів ЗСУ та інших військових формувань. Свої варіанти такого ж підходу можна запропонувати і у сфері державної служби, залучивши бажаних пенсіонерів (а це, власне, має бути і в попередніх випадках) до її реалізації практично у всіх органах державної влади (ст. 6 Конституції України).

Не менше потенційних запобіжних ресурсів з цього приводу є й у галузі освіти і науки України, де, наприклад, шляхом переведення педагогічних та науково-педагогічних працівників на 1,5 ставки можна не тільки збільшити пенсійні «перспективи» фінансового характеру для останніх, але й вивільнити за рахунок цього значні мобілізаційні сили. Таку ж «формулу», без сумніву, можна застосувати й на всіх підприємствах, організаціях і установах замість так званого «економічного бронювання», що відновить формальну справедливість в нашій державі, а також дозволить ліквідувати різноманітні способи самовільного залишення військової частини або місця служби (ст. 407 КК) та дасть можливість нейтралізувати і блокувати ті детермінанти, що сприяють даному суспільно небезпечному явищу в Україні.

Отже, виходячи з проведеного аналізу, можна зробити висновок про те, що в наявності складна прикладна проблема, вирішення якої лежить також і в площині наукових пошуків та активізації розробок у даному напрямі.

Список використаних джерел

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. *Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. Офіс генерального прокурора: оф. вебсайт.* URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

2. Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

3. Теорія держави і права: підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2014. 368 с.

4. Гранатова К. Бронь від мобілізації: кому зараз дають відстрочку і як працюватиме економічне бронювання. URL: <https://chas.unews>.

Колб Роксолана Олегівна,
менеджер АТ КБ «Приватбанк»,
кандидат юридичних наук;
Дучимінська Леся Миронівна,
начальник управління контрольно-
перевірочної роботи Головного
управління Пенсійного фонду України
у Волинській області

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Одним із суспільно небезпечних наслідків відкритої військової агресії росії проти України є ріст як загальної, так і спеціальної злочинності, включаючи й сферу господарської діяльності (ст. 199–233 Кримінального кодексу (КК)). Так, якщо у 2022 році кількість таких кримінальних правопорушень склала 3414 (0,9 % у структурі злочинності), то у 2023–4840 (1 %), тобто зростання склало 41,8% [1]. При цьому слід зазначити, що серед низки детермінант, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень у цій галузі, є правові прогалини, що стосуються роботи суб'єктів господарювання, включаючи й банківські установи. Особливо актуальним це питання є для такого складу кримінального правопорушення, як легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК) [2, с. 185–186]. Саме тому, як видається, для упорядкування змісту, зокрема, принципу добросовісної конкурентності та удосконалення взаємодії банківських установ з означених питань логічно було б ст. 53 Закону України «Про банки і банківську діяльність» доповнити частиною четвертою наступного змісту: «Банки зобов'язані взаємодіяти поміж собою з питань забезпечення у банківській діяльності принципу добросовісної конкурентності». У свою чергу, у ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (ст. 209 КК) серед основних принципів запобігання та протидії вказаним кримінальним правопорушенням можна виокремити ті із них, які мають пряме відношення до взаємодії, а отже до підвищення ефективності застосування кримінально-правових засобів реагування до винних осіб, а саме – це принцип: а) координованості взаємодії учасників системи запобігання та

протидії; б) співробітництва та взаємодії у сфері запобігання та протидії з іноземними державами, їх компетентними органами, міжнародними, міжурядовими організаціями, діяльність яких спрямована на забезпечення міжнародного співробітництва у зазначеній сфері [3, с. 7–8]. Поряд з цим, ні в Законі України «Про банки і банківську діяльність», ні «Про Національний банк України», ні у зазначеному Законі щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, жодним словом не сказано про координуючу роль у банківській системі Національного банку України, що, у свою чергу, знижує результативність застосування на практиці ст. 209 КК. У той самий час, відповідно до положень ст. 25 Закону України «Про прокуратуру», координація дій правоохоронних органів з питань запобігання та протидії кримінальним правопорушенням у цілому в нашій державі законодавцем покладена на органи прокуратури. Натомість, як це витікає із змісту ст. 25 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» координаційні функції у цій сфері виконує спеціально уповноважений орган. Знову ж таки, у цьому ж Законі, згідно положення ст. 18, Національний банк України виконує лише державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) коштів, одержаних незаконним шляхом, хоча на практиці його координаційна діяльність у банківській системі є очевидною, що, без сумніву, підвищить результативність діяльності правоохоронних органів та правозастосування ст. 209 КК. Виходячи з цього, варто було б ч. 1 ст. 18 даного Закону доповнити словосполученням «координацію діяльності банківських установ» та викласти її у такій редакції: «Державне регулювання, координація діяльності банківських установ і нагляд у сфері запобігання і протидії здійснюється Національним банком України щодо банків і філій іноземних банків; страховиків (перестраховиків), страхових (перестрахових) брокерів, кредитних спілок, ломбардів, інших фінансових установ, реєстрацію чи ліцензування яких здійснює Національний банк України; операторів поштового зв'язку, які надають фінансові платіжні послуги та/або послуги поштового переказу, та/або послуги із здійснення валютних операцій; операторів платіжних систем; філій або представників іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України; інших юридичних осіб, які за своїм правовим

статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги».

Отже, виходячи з проведеного аналізу, можна констатувати, що без внесення відповідних змін і доповнень у чинний КК та інші законодавчі акти України, а також без системного застосування у запобіжній діяльності в банківській системі заходів загально-соціального та спеціально-кримінологічного запобігання, вкрай складно та проблематично буде підвищити ефективність реалізації на практиці ст. 209 зазначеного вище кодексу. Більш того, необхідно у цьому контексті зазначити, що для того, щоб у банківській системі пріоритетним був принцип запобігання (ст. 1 КК), а не протидії суспільно-небезпечним діянням, слід кардинально змінити зміст взаємодії та координації даної діяльності з боку відповідних суб'єктів профілактики.

Список використаних джерел

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

2. Колб Р. О. Банківська установа як суб'єкт запобігання злочинам: дис...канд.юрид.наук: 12.00.08. Запоріжжя: КПУ, 2021. 289 с.

3. Бондар С. В. Взаємодія слідчих підрозділів Національної поліції України з правоохоронними органами інших держав під час розслідування злочинів у сфері банківської діяльності: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 20 с.

Колісник Сергій Анатолійович,
старший викладач кафедри
кримінального права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УМИСНЕ ЗНИЩЕННЯ ВІЙСЬКОВОГО МАЙНА: АНАЛІЗ ЗМІН ДО СТАТТІ 114-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Міністерство внутрішніх справ України представило невітїшну статистику щодо підпалів військових автомобілів з початку повномасштабної війни. За цей період кількість навмисних

підпалів зросла у 18 разів. В 2022 році було зафіксовано лише 10 випадків підпалів, натомість за неповні дев'ять місяців 2024 року вже сталося 184 підпали. Цю інформацію надало МВС України на запит одного з народних депутатів.

В свою чергу, Офіс генерального прокурора повідомив, що від початку року правоохоронні органи зафіксували 266 фактів підпалів автомобілів військовослужбовців та волонтерів, загалом пошкоджено близько 300 автівок у різних регіонах України, 169 особам повідомлено про підозру. Паліям обіцяють від 700 до 3 тис. доларів. Станом на почато листопада 2024 року здійснюється 65 кримінальних проваджень. У 6 кримінальних провадженнях прийнято рішення про їх закриття. Нині до суду направлено 19 кримінальних проваджень з обвинувальними актами [4].

Так, наприклад, у Києві правоохоронні органи затримали групу з п'яти чоловіків віком від 21 до 29 років, яких підозрюють у серії підпалів автомобілів, що належали військовослужбовцям. За даними слідства, підпали організовувалися на замовлення російських спецслужб. Підозрювані спалили щонайменше п'ять автомобілів у кількох районах столиці, ретельно плануючи свої дії. Злочинці отримали інструкції через месенджер Telegram і погодилися виконати завдання за винагороду у розмірі 1000 доларів США за кожен підпал. Для виконання завдань вони купували рідину для розпалювання вогню в магазинах, після чого вночі підпалювали транспортні засоби військових. Свої дії вони фіксували на відео для звіту перед замовниками. Однак після виконання злочину обіцяні кошти від замовників так і не надійшли. Всіх підозрюваних було затримано, і їм повідомлено про підозру за частиною 1 статті 114-1 Кримінального кодексу України – перешкодження законній діяльності Збройних сил України та інших військових формувань в особливий період [3].

Як реакція на цю тривожну ситуацію, у Верховній Раді України було зареєстровано проект Закону №12042 «Про внесення змін до статті 114-1 Розділу I Особливої частини Кримінального Кодексу України», щодо відповідальності за знищення або пошкодження майна, що використовується в діяльності Збройних Сил України, інших військових формувань, структурних підрозділів або окремих військовослужбовців, шляхом підпалу, підриву або іншими суспільно небезпечними способами».

Пропонується внести зміни до КК України, доповнивши його новими частинами 3 та 4 ст. 114-1 «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань», що передбачають відповідальність за дії, спрямовані на умисне знищення або пошкодження майна військових, зокрема майна, яке використовується в діяльності Збройних Сил України, інших військових формувань або окремих військовослужбовців.

Частина 3 охоплює випадки умисного знищення або пошкодження такого майна в особливий період, зокрема через підпал, підриг або інші суспільно небезпечні способи [2]. Це можуть бути дії, спрямовані на виведення з ладу транспортних засобів, техніки, складів зі зброєю або інших важливих об'єктів військового призначення. Такі дії завдають значної шкоди обороноздатності країни і можуть бути частиною скоординованих атак на військову інфраструктуру з метою підригу військових операцій. Частина 4 передбачає більш сувору відповідальність за аналогічні дії, які призвели до загибелі людей або інших тяжких наслідків [2]. Це може включати втрату життя військовослужбовців або цивільних осіб, серйозні руйнування або інші значні збитки, що мають довгострокові негативні наслідки для національної безпеки України.

Внесення змін до КК України, зокрема доповнення частинами 3 і 4 ст. 114-1, має кілька позитивних аспектів:

1. Підвищення рівня національної безпеки. Встановлення суворіших санкцій за дії, що спричиняють загибель людей або тяжкі наслідки, посилює правовий захист ключових об'єктів військової інфраструктури та військовослужбовців.

2. Посилення відповідальності за дії, що шкодять військовій діяльності. Нові склади злочинів передбачають більш жорстку відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна, що використовується Збройними Силами та іншими військовими формуваннями. Це створює правову базу для ефективної боротьби з такими злочинами і попереджає потенційні спроби підригу обороноздатності держави.

3. Запобігання колабораціонізму та підригним діям. Введення відповідальності за перешкоджання законній діяльності військових може слугувати стримуючим фактором для колаборантів, які виконують замовлення ворожих спецслужб або терористичних організацій, зокрема через підпали чи диверсії.

4. Актуалізація законодавства відповідно до умов війни. З огляду на триваючу війну, ці доповнення до КК України відповідають сучасним викликам і реаліям, зокрема новим формам гібридної війни, коли матеріальна шкода завдається не тільки через прями бойові дії, а й через диверсії на тилових об'єктах.

Слід звернути увагу, що запропоновані зміни до КК України можуть суперечити або дублювати чинні норми, що регулюють відповідальність за підпали та пошкодження майна. Зокрема, ст. 194 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна» охоплює кримінальні правопорушення, пов'язані з підпалами та іншими формами пошкодження майна.

Для уникнення правової колізії між ст. 194 КК України та новими частинами 3 і 4 ст. 114-1 КК України «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань», необхідно чітко окреслити межі застосування кожної статті та визначити їх відмінності.

Так, ст. 194 КК України має застосовуватися у загальних випадках умисного пошкодження майна, не пов'язаних з діяльністю військових. Водночас нові положення ст. 114-1 КК України повинні стосуватися виключно злочинів, спрямованих на перешкоджання діяльності Збройних Сил та інших військових формувань, зокрема в умовах особливого періоду, з метою підризу обороноздатності країни. Таким чином, якщо злочин стосується майна, що не використовується Збройними Силами чи військовими формуваннями, або не спрямований на підризу їхньої діяльності, буде застосовуватися ст. 194 КК України. Однак, якщо пошкодження майна має на меті перешкодити військовим операціям чи діяльності в умовах воєнного стану, кваліфікація злочину здійснюватиметься за ст. 114-1 КК України.

Отже, запропоновані зміни до Кримінального кодексу України, які доповнюють ст. 114-1 новими частинами 3 і 4, спрямовані на посилення відповідальності за злочини проти Збройних Сил України та інших військових формувань в особливий період. Ці нововведення актуалізують законодавство відповідно до умов війни, зокрема щодо нових загроз, таких як диверсії та підпали майна військовослужбовців. Таким чином, доповнення Кримінального кодексу підвищить ефективність правового захисту майна військовослужбовців, сприятиме зміцненню національної безпеки та надасть більш дієві механізми покарання за злочини, спрямовані на підризу обороноздатності держави.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14).
2. Про внесення змін до статті 114-1 Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України щодо відповідальності за знищення або пошкодження майна, що використовується в діяльності Збройних Сил України, інших військових формувань, структурних підрозділів або окремих військовослужбовців, шляхом підпалу, підризу або іншими суспільно небезпечними способами : Проект Закону від 18.09.2024 р. № 12042 . URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44910>.
3. Київська міська прокуратура. П'ятьох чоловіків затримано за підпал автомобілів військових у Києві на замовлення спецслужб РФ. URL: <https://suspilne.media/kyiv/834701-diali-pid-kerivnictvom-specsluzb-rf-u-kievi-zatrimali-patoh-colovikiv-za-pidpal-avto-vijskovih/>.
4. Офіс Генерального прокурора. Правоохоронці відкрили 196 кримінальних проваджень через підпали автівок військових. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pidpaly-avto-viyskovykh-rozsliduvannya-ohp/33129035>.

Конопельський Віктор Ярославович,
завідувач кафедри кримінального права
та кримінології Одеського державного
університету внутрішніх справ, доктор
юридичних наук, професор;
Ястушенко Андрій Михайлович,
аспірант кафедри кримінального права
та кримінології Одеського державного
університету внутрішніх справ

ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ АДМІНІСТРАТИВНОГО НАГЛЯДУ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Як показує практика, серед низки проблем, які породила війна росії проти України є збільшення майже вдвічі кількості кримінальних правопорушень проти правосуддя, включаючи й ті, що стосуються порушення правил адміністративного нагляду (ст. 395 Кримінального кодексу (КК) України) [1]. З огляду на це, досить важливо встановити ті детермінанти, які сприяють вчиненню даного суспільно небезпечного діяння.

Зокрема, як показали результати вивчення змісту Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», більшість його положень не в повній мірі співвідносяться з вимогами інших законодавчих актів, включаючи КК, які пов'язані з його реалізацією на практиці, та, у кінцевому підсумку, знижують рівень ефективності діяльності відповідних правоохоронних органів з означених питань. Мова, у першу чергу, ведеться про назву вказаного Закону, у якому вжито словосполучення «особи, звільнені з місць позбавлення волі», автентичного тлумачення якого законодавець не дав [2, с. 290], що, без сумніву, слід віднести до однієї з правових прогалин, яка потребує усунення [2, с. 271–275]. Відповідь на це питання мав би дати прийнятий у липні 2003 року Кримінально-виконавчий кодекс (КВК) України, але, на жаль, і в ньому без будь-яких пояснень використовується словосполучення «місця позбавлення волі», а саме – у ст. 158–159 вказаного Кодексу, які мають безпосереднє відношення до організації встановлення адміністративного нагляду. Як видається, якщо за основу взяти положення ч. 2, 3-б ст. 11, ст. 15, 18, ст. 50–51, 89 КВК, у яких визначено правовий статус осіб, засуджених до арешту та позбавлення волі, включаючи й тих, які відбувають покарання у слідчих ізоляторах (СІЗО) (ст. 89–90 даного Кодексу), то під «місцями позбавлення волі» варто розуміти арештні доми, виправні колонії та СІЗО, які виконують покарання у виді позбавлення волі та арешту. Без сумніву, для того, щоб упорядкувати правозастосовну практику та усунути існуючу у зв'язку з цим правову прогалину, логічно було б ст. 1 Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі» доповнити приміткою, що запропонована вище, що дасть можливість таким чином офіційно здійснити тлумачення (у виді автентичного роз'яснення, тобто такого, яке здійснює суб'єкт, що видав законодавчий акт), а також більш ефективно застосовувати ст. 395 КК на практиці.

Не менше питань і зауважень викликає у зв'язку з цим сформульоване у ст. 1 вказаного Закону поняття «адміністративний нагляд», а саме: якщо у нормах матеріального права (наприклад, у ч. 1 та ч. 2, 3 ст. 50 КК) визначено завдання і мету щодо «запобігання кримінальним правопорушенням», то у даному нормативно-правовому акті мова ведеться про «профілактичні заходи». Такий законодавчий підхід не тільки порушує усталене співвідношення норм матеріального і процесуального (процедурного) права, яке доведено на

науковому рівні [2, с. 180–181] та закріплене у нормах чинного Кримінального процесуального кодексу (КПК) (ст. 409, 413, 438, 445, ін.), але й не відповідає вимогам формальної логіки. Зокрема, профілактична діяльність є лише частиною запобіжної, тобто ці поняття співвідносяться як «одиничне» та «загальне» правові явища [3, с. 21–47].

Отже, виходячи з отриманих результатів дослідження, можна констатувати, що без змістовної видозміни нині діючого Закону України «Про адміністративний нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі», неможливо здійснювати ефективні запобіжні заходи, які стосуються недопущення порушень правил адміністративного нагляду та застосування у зв'язку з цим ст. 395 КК до винних осіб.

Список використаних джерел

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2022 – жовтень 2024 року. *Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування.* URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

2. Теорія держави : підручник / за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.

3. Голіна В. В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

Копотун Ігор Миколайович,

головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Дмитрієнко Юлія Сергіївна,

аспірант кафедри кримінального права та криминології Одеського державного університету внутрішніх справ

РЕЦИДИВ ЗЛОЧИНІВ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАПОБІГАННЯ

Як показує практика, в умовах воєнного стану в Україні (2022–2024 рр.) особливої загрози набули суспільно небезпечні діяння, що пов'язані з рецидивними проявами злочинності (ст. 34

Кримінального кодексу (КК)). Так, тільки у 2023 році рецидив злочинів в Україні склав 22,9 % (на рівні 2022 року) у структурі всіх зареєстрованих кримінальних правопорушень [1]. Враховуючи зазначене та з огляду завдань, що закріплені у ст. 1, 50 КК, досить важливо встановити ті правові прогалини та колізії, а також інші детермінанти, які сприяють рецидивній злочинності у нашій державі. Так, результати вивчення офіційної статистики та спеціальних наукових розробок [2, с. 88–123], однією з детермінант, що сприяє вчиненню рецидивних кримінальних правопорушень, зокрема, у сфері виконання покарань, та знижує у зв'язку з цим рівень ефективності запобіжної діяльності, є неналежне використання у процесі їх профілактики кримінально значущої інформації про особу злочинця та його взаємозв'язки і взаємодію у середовищі засуджених, а також з персоналом органів і установ виконання покарань (УВП). При цьому слід зауважити, що зазначена негативна тенденція сформувалась ще у ранні періоди становлення системи виконання покарань у часи незалежності України та набула хронічних форм у сьогоднішні, про що постійно наголошується у відповідних державних програмах та інформаційних статистичних бюлетенях Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України. Так, у 1991 році із 214 засуджених, які відносились до категорії злісних порушників встановленого порядку відбування покарань, тільки 24 із них знаходились на профілактичних обліках (11 % у загальній структурі зазначених осіб). У свою чергу, у 1999 році (першому звітному періоді після повного виведення Державного департаменту України з питань виконання покарань (ДДУПВП) з підпорядкування МВС України) із 429 злочинів, які були вчинені у виправно-трудовах колоніях, тільки 144 припадало на засуджених, що перебували на профілактичних обліках цих УВП (33 % від загальної кількості осіб вказаної кримінологічної групи) [3, с. 13]. Аналогічні показники мали місце й у 2016 році (повному підпорядкуванні ДКВС Міністерству юстиції України, коли у сфері виконання покарань було зареєстровано 298 кримінальних правопорушень, вчинених засудженими, а рівень злочинності у розрахунку на 1 тис. осіб з 3,90 у 1991 році зріс до 4,91 у 2016 році [4, с. 1–12]. Суттєвих змін з цього приводу не відбулось і на протязі 2017–2022 р. р., що знайшло своє відображення в преамбулі відповідної Стратегії реформування пенітенціарної системи України до 2026 року.

Отже, слід констатувати, що у запобіжній діяльності України сформувалась складна прикладна проблема, що стосується

рецидивної злочинності (ст. 34 КК), яка має бути вирішена й на науковому рівні.

Список використаних джерел

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2022 – жовтень 2024 року. *Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

2. Богатирьов А. І. Антикриміногенний вплив на злочинність у місцях несвободи України; монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 432 с.

3. Оперативно-службова та виробничо-господарська діяльність органів і установ виконання покарань України у 1999 році: Інформаційний бюлетень. Київ: ДДУПВП, 2000. № 4. 84 с.

4. Про стан правопорядку, ізоляції та нагляду, діяльність підрозділів охорони, пожежної безпеки та воєнізованих формувань Державної кримінально-виконавчої служби України у 2016 році. Інформаційний бюлетень. Київ: Департамент ДКВС Міністерства юстиції України, 2017. 34 с.

Корольчук Віктор Володимирович,
начальник відділу організації наукової
діяльності Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, старший науковий співробітник;
Женунтій Володимир Іванович,
провідний науковий співробітник
відділу організації наукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, старший
науковий співробітник

ЕВОЛЮЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВВЕДЕННЯ В ОМАНУ СУДУ АБО ІНШОГО УПОВНОВАЖЕНОГО ОРГАНУ (СТ. 384 КК УКРАЇНИ)

Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу (ст. 384 КК України) за своєю спрямованістю є навмисним прикритим протистоянням отриманню уповноваженими державними органами правдивих показань і достовірних доказів, науково-обґрунтованих висновків та підтверджень під час

досудового розслідування чи судового розгляду у справі. Цим, в першу чергу і пояснюється підвищена громадська небезпечність вказаного кримінального правопорушення. Зазначена обставина, на нашу думку, виявилася основою для включення до Кримінального кодексу Української РСР 1927 року (далі – КК УРСР 1927 р.) до первісної обмеженої чисельності статей (лише п'яти), за якими на той час встановлювалася відповідальність за кримінальні правопорушення проти правосуддя, аж трьох статей, якими визначалися правові засади притягнення до відповідальності за: а) завідомо неправдивий донос органу судової влади (ст. 88 КК); б) завідомо неправдиве показання, дане під час провадження дізнання, слідства чи судового розгляду у справі (ст.89 КК); в) кваліфікований неправдивий донос чи показання (ст.90 КК). Отже, правовою основою настання відповідальності за ст. 89 КК УРСР 1927 року було визнане завідомо неправдиве показання, дане свідком, експертом чи перекладачем при провадженні дізнання, слідства чи судового розгляду у справі. Відповідно до ст. 90 КК УРСР 1927 року кваліфікованими визнавалися завідомо неправдивий донос або показання, поєднані з: а) обвинуваченням в правопорушенні, за яке законом передбачалася вища межа міри соціального захисту у вигляді позбавлення волі до трьох років і вище; б) корисними мотивами; в) штучним створенням доказів обвинувачення [1, с. 340].

Подальший розвиток та вдосконалення кримінально-правових підстав протидії правопорушенням проти правосуддя знайшли відображення у Кримінальному кодексі Української РСР 1960 року (далі – КК УРСР 1960 року), який набрав чинності з 01 квітня 1961 року. Вони виявилися, перш за все, у включенні до КК самостійної глави VIII під лаконічною назвою «Злочини проти правосуддя», що об'єднувала 15 статей. У цієї ж глави роздільно були визначені правові основи настання кримінальної відповідальності за завідомо неправдивий донос (ст. 177 КК) і завідомо неправдиве свідчення (ст. 178 КК). При цьому доволі чітко були визначені об'єктивна сторона сторона протиправного діяння, яке каралося за ч.1 ст.178 КК, потенційні суб'єкти правопорушення та їх умисна вина, а також кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення. Врахування судової практики в справах про кримінальні правопорушення проти правосуддя, а також предметних теоретичних дискусій з аналізованого питання дозволили викласти ст. 178 КК в помітно більш досконаліш редакції. Простий склад кримінального правопорушення, що аналізується (ч.1 ст. 178 КК) був визначений як «завідомо

неправдиве показання свідка чи потерпілого або завідомо неправдивий висновок експерта, дані при проведенні дізнання, попереднього слідства або в суді, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем в тих же випадках» [1, с. 798] Кваліфікованими (за ч. 2 ст. 178 КК) визнавалися передбачені ч. 1 ст. 178 КК дії в разі їх вчинення при розслідуванні або судовому розгляді справи про особливо небезпечний державний злочин або такий інший тяжкий злочин, за який відповідно до закону могло бути призначене покарання у вигляді позбавлення волі строком на вісім чи більше років або смертної кари [1, с. 798]. І лише через більш ніж 20-річний час практичного застосування ст. 178 КК у викладеній редакції, у диспозиції її другої частини були внесені зміни. Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 4571-10 від 12 січня 1983 року «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР» диспозиція ч. 2 ст. 178 КК була викладена в уточненій редакції, а саме: «Ті ж дії, поєднані з обвинуваченням в особливо небезпечному державному чи іншому тяжкому злочині або штучним створенням доказів обвинувачення, а так само вчинені з корисливою метою» [2].

Результати подальшого вдосконалення правових основ відповідальності за кримінальне правопорушення, яке аналізується були відображені у відповідній статті 384 Кримінального кодексу України 2001 року. При цьому перелік включених у диспозицію ч. 1 ст. 384 державних органів, яким перерахованими учасниками процесу може бути повідомлена предметна завідомо неправдива інформація, доповнений тимчасовою слідчою та спеціальною тимчасовою слідчою комісіями Верховної Ради України, що уповноважуються проводити розслідування [3, с. 264–265]. Зміни торкнулися також переліку кваліфікованих ознак діяння, внаслідок чого за ч. 2 ст. 384 КК встановлена відповідальність за дії, передбачені ч. 1 ст. 384 КК, поєднані з обвинуваченням у тяжкому чи особливо тяжкому злочині, або зі штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту, а також вчинені з корисливих мотивів [3, с. 265].

Подальші зміни та доповнення, що вносилися до аналізованої статті КК України (на протязі 2005–2020 років) обумовлені в основному необхідністю погодження правових основ, що закріплені у ст. 384 КК з нормативними положеннями щойно прийнятих законодавчих і інших нормативно-правових актів, спрямованих на удосконалення правової регламентації

діяльності окремих державних органів і їх посадових осіб, тобто ці зміни стосовно статті, яка аналізується, спричинені об'єктивними обставинами.

Зокрема, Законом України № 2456-IV від 03 березня 2005 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» абзац перший ч.1, тобто диспозиція, ст. 384 КК після слів «досудового слідства» доповнено словами «здійснення виконавчого провадження» [4].

Законом України № 2677-VI від 04 листопада 2010 року «Про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб)» абзац перший ч. 1, тобто диспозиція, статті 384 КК після слів «або в суді» доповнено словами «завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна під час здійснення виконавчого провадження» [5].

Законом України № 245-VII від 16 травня 2013 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у відповідність з Кримінальним процесуальним кодексом України» в абзаці першому частини першої, тобто у диспозиції, статті 384 КК слова «дизнання, досудового слідства» замінені словами «досудового розслідування» [6].

Законом України №2136 – VIII від 13 липня 2017 року «Про Конституційний Суд України» абзац перший частини першої, тобто диспозиція, статті 384 КК після слів «в суді» доповнено словами «або під час конституційного провадження у Конституційному суді України» [7].

Законом України № 2147-VIII від 03 жовтня 2017 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» назва і абзац перший частини першої, тобто диспозиція, статті 384 КК з врахуванням змін, які раніше вносилися в диспозицію, були викладені в новій редакції: «Стаття 384. Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу. Завідомо неправдиве показання свідка, потерпілого, завідомо неправдивий висновок експерта, складені для надання або надані органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України, подання завідомо недостовірних або піддроблених

доказів, завідомо неправдивий звіт оцінювача про оцінку майна, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках» [8].

Законом України № 720-ІХ від 17 червня 2020 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» абзац перший частини першої, тобто диспозиція, статті 384 КК після слова «експерта» доповнено словом «спеціаліста» [9].

Викладене нами дозволяє оцінити закріплені в ст. 384 КК України правові основи настання відповідальності за кримінальне правопорушення, яке аналізується, як такі, що враховують фактичні можливості правозастосовних органів і судову практику, а в кінцевому результаті як дуже стабільні на сьогоднішній день.

Список використаних джерел

1. Боротьба зі злочинністю в Українській РСР. Том другий. 1926–1967 рр. / Автор нариску і укладач збірника документів професор П.П. Михайленко. Київ: МОГП УРСР, Київська Вища школа, 1967, 952 с.

2. Указ Президії Верховної Ради України РСР №4571-10 від 12 січня 1983 р. «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу Української РСР» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1983, № 4, ст. 50).

3. Кримінальний кодекс України: Офіц. видання. – К.: Видавничий Дім «ІнЮре», 2001. – 400 с.

4. Закон України № 2456-IV від 03 березня 2005 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 16, ст. 260).

5. Закон України № 2677-VI від 04 листопада 2010 року «Про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб)» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 19–20, ст. 142).

6. Закон України № 245-VII від 16 травня 2013 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у відповідність з Кримінальним процесуальним кодексом України» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2014, № 12, ст. 178).

7. Закон України № 2136-VIII від 13 липня 2017 року «Про Конституційний Суд України» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2017, № 35, ст. 376).

8. Закон України № 2147-VIII від 03 жовтня 2017 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2017, № 48, ст. 436).

9. Закон України № 720-IX від 17 червня 2020 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2020, № 47, ст. 408).

Кравчук Тарас Ігорович,

старший викладач кафедри
кримінального права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВИХ КОМАНДИРІВ: НАСЛІДКИ РАТИФІКАЦІЇ РИМСЬКОГО СТАТУТУ

21 серпня 2024 року Верховна Рада України ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду (РС МКС), завдяки чому Україна стала 125-ю державою-учасницею цього міжнародного договору. Римський статут – це міжнародний договір, шляхом підписання якого у 1998 році було засновано Міжнародний кримінальний суд. Після ратифікації Римського статуту держава стає учасником Міжнародного кримінального суду, а злочини її громадян або вчинені на її території – підсудними судові в Гаазі. Міжнародний кримінальний суд доповнює систему національної юрисдикції та може приймати до свого провадження справи не тільки за зверненням держави-учасниці, а й з власної ініціативи.

То ж, після ратифікації Римського статуту Верховна Рада України ухвалила законопроект №11484 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів

України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього». 24 жовтня 2024 року зміни до Кримінального кодексу України набули чинності, що стало остаточним етапом у процесі гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами кримінальної відповідальності за найтяжчі злочини.

З метою імплементації статті 28 Римського статуту МКС Кримінальний кодекс України доповнено новою статтею 31-1, яка встановлює кримінальну відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників, за будь-який злочин, передбачений статтями 437–439, 442, 442-1 КК, вчинений підлеглою особою, яка на момент вчинення злочину перебувала під його фактичним командуванням і контролем, за умови що при цьому він достовірно знав або проігнорував інформацію, яка явно вказувала на те, що зазначена підлегла особа вчиняла або мала намір вчинити такий злочин, але не вжив дій, яких повинен був і міг вжити у межах своїх повноважень для запобігання чи припинення вчинення злочину або для повідомлення про такий злочин органу досудового розслідування [1].

Під *військовим командиром* слід розуміти особу, яка на правових підставах уповноважена здійснювати командування та контроль над однією чи більше підлеглими особами, які беруть участь у бойових діях та належать до збройних сил держави. Під *іншою особою, яка фактично діє як військовий командир*, у цій статті слід розуміти особу, під владою та контролем якої у зв'язку з веденням бойових дій перебувають одна чи більше підлеглих осіб, які беруть участь у бойових діях та не належать до збройних сил держави. Під *начальником* слід розуміти особу, яка обіймає посаду чи перебуває у становищі, що надають владні повноваження (владу) та контроль над однією чи більше підлеглими особами [1].

Отже, у світлі ратифікації Римського статуту та впровадження відповідних змін до Кримінального кодексу України, на військових командирів покладено додаткову кримінальну відповідальність за злочини, вчинені їх підлеглими, якщо такі дії належать до категорій, визначених у статтях 437, 438, 439, 442 та 442-1 КК України.

1. *Злочин агресії* (ст. 437 КК України). Військові командири можуть бути притягнуті до відповідальності за злочини агресії, які запроваджують початок або продовження збройного конфлікту, що порушує міжнародне право. Це

охоплює планування, підготовку, розв'язування та ведення агресивної війни, що може включати як військові, так і політичні рішення.

2. *Воєнні злочини* (ст. 438 КК України). Командири нестимуть відповідальність за дії підлеглих, які порушують закони та звичаї війни, наприклад, ведення бойових дій з ігноруванням норм міжнародного гуманітарного права. Це можуть бути умисні атаки на цивільне населення, застосування заборонених методів ведення війни, катування, а також інші порушення, що становлять воєнні злочини.

3. *Застосування зброї масового знищення* (ст. 439 КК України). Військові командири підлягають кримінальній відповідальності за використання зброї масового знищення їх підлеглими, яка має здатність завдати надзвичайно великих масштабних руйнувань або втрат серед цивільного населення та військових. Це може бути: хімічна зброя, біологічна зброя та ядерна зброя. *Хімічна зброя* – використання отруйних речовин, таких як нервово-паралітичні агенти, які можуть викликати смерть або серйозні ушкодження організму. *Біологічна зброя* – застосування бактерій, вірусів чи інших мікроорганізмів, які можуть спричинити пандемії або масову загибель людей. *Ядерна зброя* – вибух ядерних боєголовок, який спричиняє масштабні вибухи, термічні опіки, радіаційне опромінення та руйнування значних територій.

4. *Геноцид* (ст. 442 КК України). Командири можуть бути відповідальними за дії підлеглих, які включають намір знищити повністю або частково національну, етнічну, расову або релігійну групу шляхом вбивства, заподіяння шкоди або створення умов, спрямованих на знищення такої групи.

5. *Злочини проти людяності* (ст. 442-1 КК України). Це умисні дії, спрямовані на широкомасштабний або систематичний напад на цивільне населення, що включають переслідування, депортації, звалтування, катування, вбивства, рабство та інші нелюдські дії, які порушують основні права людини.

Вказані зміни до Кримінального кодексу України покладають на військових командирів особливий обов'язок щодо контролю за діями своїх підлеглих та вжиття необхідних заходів для запобігання вчиненню злочинів, що порушують міжнародне гуманітарне право. Недотримання цього обов'язку може стати підставою для притягнення командирів до кримінальної відповідальності, навіть якщо вони безпосередньо не брали участі у вчиненні злочинних дій. То ж, військовий

командир, а також інші особи, які фактично виконують функції військового командира чи займають керівні посади, нестимуть кримінальну відповідальність за умови, якщо вони достеменно знали або свідомо ігнорували інформацію, яка чітко вказувала на те, що їхній підлеглий вчиняє або має намір вчинити злочин. В такому випадку, якщо командир не вживає заходів, які він зобов'язаний і має змогу вжити в межах своїх повноважень, щоб запобігти або зупинити вчинення цього злочину, або не повідомляє відповідні органи досудового розслідування про вчинення злочину, підлягає кримінальній відповідальності. Це підкреслює важливість активної позиції командирів у контролі за діями своїх підлеглих, адже їхня бездіяльність або неналежна реакція на злочинні наміри можуть стати підставою для їхньої юридичної відповідальності. Таким чином, для уникнення кримінальної відповідальності командири мають не лише знати про можливі злочини, але й активно діяти для їх запобігання.

Також, доречно підкреслити, що зазначені зміни до КК України мають кілька важливих недоліків, які можуть ускладнити практичне застосування та викликати правові колізії:

1. Конфлікт із Конституцією України. Стаття 61 Конституції України закріплює принцип індивідуальної відповідальності, що передбачає притягнення до кримінальної відповідальності лише за особисто вчинені діяння. Однак внесені зміни передбачають кримінальну відповідальність командирів за дії підлеглих, навіть якщо самі командири безпосередньо не брали участі в злочині, що суперечить конституційному принципу.

2. Відсутність чітких меж відповідальності. Не чітко визначено критерії того, коли командир «достовірно знав або проігнорував інформацію» про злочин, що може призвести до зловживань і неправильного тлумачення на практиці.

3. Ризик надмірної відповідальності командирів. Це може накладати надмірну відповідальність на командирів за дії їхніх підлеглих, особливо у випадках, коли командир фактично не міг контролювати всі дії або своєчасно запобігти злочину.

4. Недостатня правова захищеність командирів. Відсутність механізмів для належного захисту прав командирів, які можуть бути обвинувачені через дії підлеглих, може створити ситуацію, коли командири будуть засуджені без належного врахування їхніх обставин.

Отже, зміни до законодавства підкреслюють відповідальність командирів за дії підлеглих, але разом із тим містять певні недоліки, такі як можливий конфлікт із принципом

індивідуальної відповідальності, невизначеність меж відповідальності, ризик надмірного покладання вини на командирів та недостатня правова захищеність. Ці питання потребують подальшого законодавчого врегулювання для забезпечення балансу між ефективною відповідальністю командирів та їх правовим захистом.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього : Проект Закону від 15.08.2024 р. № 11484. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/44725>.

3. Римський статут Міжнародного кримінального суду. Ратифікація від 21.08.2024 р. № 3909-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

Крижевський Андрій Вадимович,
докторант Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШАХРАЙСТВА, ВЧИНЕНІ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННО- ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ УЧАСНИКАМИ ОРГАНІЗОВАНИХ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ

В умовах розвитку інформаційних технологій удосконалюються форми і методи кримінально протиправної діяльності, а окремі категорії злочинів і кримінальних проступків суттєво зростають. Нині шахрайство – найпоширеніший вид кримінального правопорушення в Україні серед офіційно облікованих навіть без урахування рівня латентності. Особливу стурбованість викликають шахрайства вчинені в організованих формах співучасті та шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, оскільки це найбільш складні для кваліфікації та доказування кримінально каранні делікти.

Підстави кримінальної відповідальності за шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій з використанням

електронно-обчислювальної техніки, передбачені в ч. 4 ст. 190 КК України.

У Постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04 липня 2024 р. у справі № 752/8994/22 зазначено, що під незаконними операціями з використанням електронно-обчислювальної техніки як кваліфікуючою ознакою шахрайства слід розуміти такі спрямовані на заволодіння чужим майном або придбання права на майно операції, в основі яких лежать обман чи зловживання довірою. При цьому вказану кваліфікуючу шахрайство обставину утворюють лише **операції, здійснення яких без використання електронно-обчислювальної техніки є неможливим**. Якщо з використанням такої техніки здійснюються операції, які цілком можуть здійснюватись за допомогою іншої техніки (наприклад, комп'ютер використовується для набору тексту, виготовлення документа тощо), то розглядуваний склад шахрайства відсутній. Електронно-обчислювальна техніка у даному випадку виступає **засобом вчинення злочину**, а здійснювані з використанням неї операції становлять зміст шахрайського заволодіння чужим майном чи правом на нього [1].

Використання електронно-обчислювальної техніки для неправомірного заволодіння чужим майном утворює склад злочину, передбаченого ч. 3 ст. 190 КК України, лише тоді, коли винна особа здійснює викрадення шляхом обману чи зловживання довірою. Обман при вчиненні цього злочину може виразитись у застосуванні програмних засобів, які дають змогу винному будь-яким чином (шляхом відшукування випадкових цифр, паролів тощо) здійснити несанкціонований доступ до інформації, яка зберігається чи обробляється в автоматизованих системах, щоб ввести в оману автоматизовану систему і видати себе за того, хто має право в ній працювати і здійснювати відповідні операції (за «свого»). Проникнувши у такий спосіб до відповідної електронної системи, винний здійснює ті чи інші операції, як це робив би той, хто має на це право. При цьому він може вплинути на процес обробки інформації, перекрутити її зміст чи знищити, задати необхідну для заволодіння майном чи правом на нього команду, налагодити систему так, щоб вона функціонувала в режимі, який би забезпечив винному або іншим особам незаконне отримання чужого майна чи права на нього. Суть шахрайського обману при цьому залишається незмінною, з тією лише особливістю, що реалізується він за допомогою використання електронно-обчислювальної техніки, що потребує наявності відповідних знань, рівня підготовки, навичок.

Зловживання довірою як спосіб шахрайства при незаконних операціях з використанням електронно-обчислювальної техніки має місце тоді, коли винна особа в результаті довірчих відносин (у зв'язку з виконанням службових обов'язків, дружніми стосунками з потерпілим тощо) має вільний доступ до здійснення відповідних операцій і недобросовісно використовує ці відносини для неправомірного заволодіння чужим майном чи правом на нього [1].

Це судові рішення найбільш повно розкриває таку кваліфікуючу ознаку шахрайства як вчинення його шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки.

У судовій практиці мали місце такі випадки вчинення зазначеного виду шахрайства учасниками організованих злочинних об'єднань.

1. Учасники організованого злочинного об'єднання *відправляють смс-повідомлення потерпілій особі, про те, що її банківську картку заблоковано і для з'ясування деталей необхідно зателефонувати на вказані номери мобільних телефонів*. Потерпіла особа, сприймаючи отриману інформацію як достовірну від працівника банку, телефонує на вказані номери, з яких їй повідомляють неправдиву інформацію про спробу невстановлених осіб заволодіти її грошовими коштами з належного їй банківського рахунку, а також оповіщують її про те, що через декілька хвилин з нею зв'яжуться співробітники банку. Надалі потерпілій особі телефонують співучасники, які представляються співробітниками служби безпеки банку та шахрайським шляхом отримують від неї номери банківських карток з пін кодами до них. В цей же час інші співучасники, перебуваючи біля терміналу самообслуговування, отримавши від потерпілої особи інформацію стосовно номеру банківської картки та пін-коду до неї здійснюють незаконну операцію з терміналом самообслуговування в результаті чого на мобільний номер телефону потерпілої надходить смс-повідомлення з кодом підтвердження входу, який потерпіла повідомляє співучасникам, які в подальшому за допомогою терміналу самообслуговування здійснюють транзакцію з переведенням грошових коштів з банківської картки потерпілої на іншу банківську картку [2]. Подібні випадки мали місце в інших судових рішеннях [3, 4]. У цих випадках йдеться про схиляння потерпілих до здійснення переказів грошових коштів з належних їм банківських рахунків.

2. Учасники організованої злочинної групи – працівники шахрайського «Call-центру» за допомогою електронно-обчислювальної техніки, мережевого обладнання, IP-телефонії та програмного забезпечення, що забезпечує підміну номерів телефонів, здійснюють дзвінки громадянам, представляючись працівниками банківських установ або правоохоронних органів, тієї чи іншої іноземної держави, в подальшому, *під час бесіди з потенційними потерпілими, попереджаючи про можливі шахрайські дії інших осіб* та маючи певний перелік анкетних даних потерпілих, у тому числі, дату народження, найменування банківської установи, у якій ті є клієнтами, адресу проживання тощо, використовують такі дані у спілкуванні, переконуючи, що таку інформацію могли отримати тільки реально обізнані працівники банку або працівники правоохоронних органів, тим самим входячи у довіру, дізнаються в осіб ідентифікаційні дані банківських рахунків, а також отримують ключі доступу до особистих кабінетів «Інтернет-банкінгу». Після отримання зазначеної інформації вже інша особа – працівник цього ж «Call-центру», з потенційним потерпілим продовжує розмову, в ході якої з використанням електронно-обчислювальної техніки через мережу Інтернет здійснює виведення всіх грошових коштів потерпілого на інші підконтрольні учасникам групи банківські рахунки, відкриті в конкретній банківській установі тієї чи іншої країни Європейського Союзу [5]. Подібні випадки мали місце в інших судових рішеннях [6, 7]. Незаконні Call-центри все частіше відкриваються у великих містах, маскуючи свою діяльність під інтернет-магазини, центри обслуговування клієнтів та «гарячі лінії». Схема роботи аферистів полягає в тому, щоб оператор call-центру телефонує жертві та представляється працівником банку, намагається увійти у довіру і змусити людину виконувати покрокові інструкції, направлені на з'ясування персональних даних банківської карти, а також паролів, що надходять в СМС-повідомленнях. Дізнавшись ці відомості, шахраї миттєво знімають з рахунку жертви усі гроші.

3. Учасники організованого злочинного об'єднання створюють за допомогою засобів електронних комунікацій *фішингові посилання, зовні ідентичні послугам доставки інтернет-платформ безкоштовних оголошень «OLX» та «IZI.UA» - «OLX-доставка» та «IZI-доставка» відповідно, а також на сервісах BlaBlaCar та Нова Пошта, метою яких є*

отримання у довірливих або неуважних користувачів зазначених інтернет-платформ їх персональних даних та реквізитів платіжних карток. Організатори підшуковують осіб, які у злочинній організації виконували б роль так званого «Кодера», фахівців з розробки комп'ютерних програм, які були б відповідальними за створення, оновлення, підтримку та вдосконалення функціоналу телеграм-ботів та фішингових ресурсів. До функцій «Кодерів» входить також забезпечення анонімності учасників злочинної діяльності в Інтернеті та надання консультацій з питань маскуванню, а у подальшому – підтримання роботи Telegram-боту, використовуючи який, інші учасники злочинної організації, так звані «Воркери», створюють фішингові посилання. Завдання останніх – безпосереднє спілкування з жертвами, переконування перейти за підробленими посиланнями, замаскованими під сторінки онлайн-сервісів для оплати. Такі дії дають змогу іншим учасникам злочинної організації – «Вбіверам», несанкціоновано, без згоди володільця, отримувати персональні дані, що становлять банківську таємницю (номери платіжних банківських карток, строк їх дії, код CVV2/CVC2, ПІН-код тощо) [8].

Яскравим прикладом вчинення шахрайства учасниками організованих злочинних об'єднань, які за допомогою засобів електронних комунікацій ошукували необачних громадян, є наступний. Зловмисники організували фішингові «call-центри» на території столиці і ошукали десятки іноземців на майже 2 млн чеських крон. Зловмисники залучили до протиправної діяльності понад 40 осіб у різних регіонах України. Своїх потенційних жертв оператори «call-центрів» знаходили на чеських торговельних інтернет-майданчиках. Аферисти переконували своїх співрозмовників перейти за фішинговими посиланнями для оплати товарів чи послуг. Нацполіція спільно з чеськими правоохоронцями затримала учасників злочинної організації, які ошукували громадян ЄС. Правоохоронці провели 29 обшуків на території Києва, Дніпропетровської, Кіровоградської, Тернопільської, Полтавської та Чернігівської областей. У результаті проведеної міжнародної спецоперації затримали трьох організаторів та п'ятьох активних учасників. У результаті вилучили майже 60 ноутбуків, комп'ютерну техніку, десятки мобільних телефонів, 75 тис. доларів США [9]. Подібні випадки неодноразово мали місце в судовій практиці [8, 10, 11].

4. Учасники організованої злочинної групи, телефонуючи до випадкових осіб на їхні мобільні номери та представляючись співробітниками АТ КБ «Приватбанку», вводять в оману потерпілих про можливість отримання грошової допомоги від ООН та інших міжнародних організацій з метою отримання даних про банківські реквізити. Спочатку здійснюється підшукування співучасників (часто це засуджені особи, які відбувають покарання у відповідних установах). Наступними етапами реалізації шахрайської схеми є:

- пошук бази клієнтів АТ КБ «Приватбанк» із зазначеним номером мобільного телефону, який є логіном для входу в електронний кабінет клієнта банку;

- підшукування мобільних засобів зв'язку, SIM-карток та інших пристроїв, необхідних для вчинення шахрайських дій, а також вжиття конспіративних заходів для їхнього приховування;

- здійснення телефонних дзвінків клієнтам АТ КБ «Приватбанк» з подальшим повідомленням неправдивої інформації з приводу оформлення грошової допомоги та заволодіння даними про реквізити банківських рахунків;

- підготовка та підшукування банківських рахунків, криптовалютних гаманців та Інтернет-ресурсів (таких як букмекерська контора ТОВ «Парімагч», мережа супермаркетів «Сільпо» та ін.), на які в подальшому перераховуватимуться грошові кошти потерпілих осіб;

- отримання (виведення) коштів від вчинення шахрайських дій та подальший розподіл незаконно отриманого прибутку між членами групи [12].

5. Створення учасниками злочинної групи значної кількості оголошень на платформах «Avto.RIA», «RST», «OLX» та в мережі «Facebook» з неправдивою інформацією щодо продажу неіснуючого товару (наприклад, транспортних засобів, зокрема, для виконання військовослужбовцями своїх бойових завдань). Співучасники телефонують особі, яка зацікавилася оголошенням, та під час розмови вводять її в оману щодо необхідності внесення авансових платежів (зокрема, з метою доставки транспортного засобу до України). У подальшому, після отримання згоди потерпілого на внесення такого платежу, учасники організованої групи надають банківський рахунок, емітований на ім'я третіх осіб та контролюють зарахування

коштів від потерпілого, які в подальшому розділяються між учасниками організованої групи [13]. Подібні випадки мали місце в інших судових рішеннях, не лише щодо продажу неіснуючих товарів, але й щодо продажу послуг, які насправді не виконувалися [14–20].

6. Члени організованої злочинної групи здійснюють телефонні дзвінки на мобільні телефони потерпілих, представляються працівником правоохоронного органу та повідомляють про перебування близьких родичів у відділку та необхідності перерахування певної суми за непритягнення останніх до кримінальної відповідальності [21]. Подібні випадки неодноразово зустрічалися і в інших судових рішеннях [22].

Аналіз зазначених судових рішень свідчить про те, що вчинення шахрайства шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки потребує не лише належної організації кримінального правопорушення, але й залучення співучасників, якими у частині випадків є учасники організованих груп та злочинних організацій. Зазначені види шахрайства потребують ретельної підготовки, планування та розподілу ролей між співучасниками.

Список використаних джерел

1. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04 лип. 2024 р. у справі № 752/8994/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120244099>.

2. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 12 верес. 2024 р. Справа № 953/1474/24 Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121549287>.

3. Вирок Київського районного суду м. Харкова від 15 серп. 2024 р. Справа № 953/5924/23 Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121023619>.

4. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 21 лют. 2024 р. Справа № 127/8844/22. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117297960>.

5. Вирок Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 18 квіт. 2024 р. Справа № 208/4411/23. Єдиний державний реєстр

судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118579783>.

6. Вирок Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 18 квіт. 2024 р. Справа № 208/4410/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118579784>.

7. Вирок Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 14 серп. 2024 р. Справа № 208/3659/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121257360>.

8. Вирок Голосіївського районного суду м. Києва від 06 груд. 2023 р. Справа № 752/12644/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115526984>.

9. Ошукували громадян ЄС: Нацполіція спільно з чеськими правоохоронцями затримала учасників злочинної організації. *Поліція Києва. Національна поліція України*. URL: <https://t.me/gunpKyiv/1265>.

10. Вирок Дзержинського районного суду м. Кривого Рогу Дніпропетровської області від 13 серп. 2024 р. Справа № 210/3688/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120984992>.

11. Вирок Ленінського районного суду міста Кіровограда від 05 берез. 2024 р. Справа № 405/282/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117427680>.

12. Вирок Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 02 серп. 2024. Справа № 274/3792/24 *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120786882>.

13. Вирок Зарічного районного суду м. Суми від 2 серпн. 2024 р. Справа № 592/5123/24 *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120774358>

14. Вирок Новозаводського районного суду м. Чернігова від 29 травн. 2023 р. Справа № 751/884/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111220685>.

15. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 20 верес. 2024 р. Справа № 686/25552/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121766720>.

16. Вирок Онуфріївського районного суду Кіровоградської області від 15 лип. 2024 р. Справа № 399/971/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120390074>.

17. Вирок Личаківського районного суду м. Львова від 11 груд. 2023 р. Справа №463/4285/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115578623>.

18. Вирок Київського районного суду м. Полтави від 29 груд. 2022 р. Справа №552/4366/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108194660>.

19. Вирок Маневецького районного суду Волинської області від 12 верес. 2024 р. Справа № 164/361/23 *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121562459>

20. Вирок Старокостянтинівського районного суду Хмельницької області від 20 верес. 2023 р. Справа № 684/319/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113609200>.

21. Вирок Святошинського районного суду м. Києва від 03 верес. 2024 р. Справа № 759/12992/24 *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121400149>.

22. Вирок Київського районного суду м. Одеси від 31 серп. 2024 р. Справа № 947/27782/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120775949>.

Крижна Валентина Володимирівна,
старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії
злочинності навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, старший науковий співробітник;
Деміч Діана Сергіївна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ТА ФРАНЦІЇ: АНАЛІЗ ТА ПОРІВНЯННЯ КЛЮЧОВИХ ПОЛОЖЕНЬ ТА ПІДХОДІВ ДО ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Кримінальне право є важливою складовою правової системи будь-якої країни. Воно регулює суспільні відносини, пов'язані з правопорушеннями та відповідальністю за них. Україна та Франція, хоча і мають різний історичний та правовий контекст, демонструють цікаві паралелі та відмінності в своїх кримінально-правових системах. Отже, розглянемо основні аспекти кримінального права України та Франції.

Вибір для порівняльного дослідження саме французького кримінального права обумовлений низкою обставин: Франція та Україна належать до держав з континентальною системою права; сучасне французьке та українське кримінальне законодавство характеризується подібністю ідей реформування та основних інститутів; чинне французьке кримінальне законодавство відносно нове і, на думку фахівців, увібрало в себе кращі надбання як французької, так і світової теорії та практики [1].

Кримінальне право України формувалося під впливом радянської правової системи, що наклало свій відбиток на норми та принципи. Після проголошення незалежності в 1991 році Україна почала активні реформи в цій сфері, зокрема ухваливши Кримінальний кодекс у 2001 році, який був неодноразово переглянутий [2].

Французька кримінальна система має глибокі історичні корені, які сягають кодифікації Наполеона в 1810 році. Кримінальний кодекс Франції пройшов численні зміни, адаптуючись до нових соціальних і політичних реалій, проте основи залишилися незмінними.

Принципи кримінального права України:

1. Законність: жодна особа не може бути притягнута до кримінальної відповідальності за дії, що не були визнані злочином на момент вчинення.

2. Презумпція невинуватості: особа вважається невинною, поки її провину не буде доведено в суді.

3. Справедливість покарання: покарання має відповідати тяжкості вчиненого злочину.

Принципи кримінального права Франції:

1. Законність: аналогічно українському законодавству, ніхто не може бути засуджений за дії, які не вважалися злочином на момент вчинення.

2. Презумпція невинуватості: закріплена в Конституції, ця норма є основоположною для кримінального процесу.

3. Індивідуалізація покарання: покарання має бути адаптоване до особистих обставин злочинця.

Кримінальний кодекс України складається з частини загальної та частини особливої. Загальна частина визначає основи кримінального права, види злочинів, а також обставини, що виключають злочинність дій. Особлива частина описує конкретні злочини та відповідні покарання [3].

Провідна роль серед кодифікованих джерел кримінального права належить Кримінальному кодексу Франції, який був прийнятий у 1992 р. і набрав чинності 1 березня 1994 р. Він складається з 6 книг, які, у свою чергу, поділяються на глави, частини, розділи та статті [4].

Книга I «Загальні положення» становить собою Загальну частину Кодексу й містить загальні норми, які закріплюють принципи дії кримінального закону, ознаки та класифікацію кримінальних правопорушень, підстави притягнення та звільнення від кримінальної відповідальності, види покарань та принципи призначення покарання.

Норми інших книг закріплюють конкретні злочинні діяння й встановлюють покарання за них. Так, у Книзі II передбачена відповідальність за злочини й проступки проти людини; у Книзі III – за злочини й проступки проти власності; у Книзі IV – за злочини й проступки проти нації, держави й громадського спокою; Книга V «Інші злочини та проступки» передбачає злочинні діяння у сфері охорони здоров'я й закріплює інші положення; Книга VII містить «Положення, які підлягають застосуванню в заморських територіях, на території Нової Каледонії та Мейот».

Таким чином, в даний час КК включає сім книг, шоста – повністю регламентаційна. Перші п'ять і сьома включають і законодавчі, і регламентаційні положення.

Разом з тим КК 1992 р. не містить поняття злочинного діяння, а лише підтверджує сформовану у французькому праві класифікацію діянь, ввівши новий критерій їх диференціації – тяжкість правопорушення. Кодекс не розкриває поняття провини як психічного ставлення до діяння і його наслідків. Форми провини через поєднання інтелектуальних і вольових ознак не визначаються. У КК існує лише поняття предумисла, яке, однак, навряд чи можна визнати вдалими, оскільки він визначається як умисел, сформований до діяльності по здійсненню певного злочину або проступку.

Відмітимо, що за кримінальним правом Франції особа підлягає кримінальній відповідальності за наявності чотирьох підстав: нормативної, матеріальної, суб'єктивної та відсутності обставин, що виключають кримінальну відповідальність. Сукупність цих підстав є необхідною і достатньою. Відсутність хоча б однієї з них означає, що особа кримінальній відповідальності не підлягає.

Відтак, можна з упевненістю стверджувати, що французький законодавець має намір продовжувати вдосконалення Кримінального кодексу. Швидко реагуючи на зміни в суспільному житті, а також на рівень, структуру і динаміку злочинності, законодавець послідовно впроваджує принципи пріоритету міжнародного права над національним, захисту особистості та її прав, зокрема прав так званих уразливих груп, диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання.

Отже, загальновизнаним є той факт, що текст кримінального закону повинен мати логічно обґрунтовану систему і структуру, яка, з одного боку, із найбільшою точністю відображала його сутність та зміст, а з іншого боку, підкреслювала його ідейну єдність. На час прийняття чинного Кримінального кодексу України система та структура його Загальної частини були логічними та послідовними, але під впливом багатьох змін та доповнень, а також із зміною ідейної сутності деяких інститутів кримінального права ця система та структура потребують переосмислення. Тому, при удосконаленні кримінально-правового законодавства України, на наш погляд, доречно було б звернути увагу на досвід певних Європейських країн.

Список використаних джерел

1. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: Монографія. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
2. Красницький І. В. Історичні передумови сучасного кримінального законодавства Франції // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. – 2000. – Вип. 35. – С. 371–376.
3. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 18–19.
4. Красницький І. В. Французький досвід кодифікації кримінального законодавства та можливості його використання в Україні // Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1999. – С. 459–462.

Кришевич Ольга Володимирівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, професор;
Задніченко Сергій Іванович,
заступник начальника Департаменту
документального забезпечення –
начальник управління організаційного
забезпечення та контролю Національної
поліції України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ УХИЛЕННЯ ВІД ПРИЗОВУ НА СТРОКОВУ ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ, ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ЗА ПРИЗОВОМ ОСІБ ОФІЦЕРСЬКОГО СКЛАДУ

Згідно ст. 17 Конституції України захист суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу особливо і це питання стосується сьогодення. Згідно ч. 2 ст. 65 Конституції України громадяни України проходять військову службу і як зазначено в ч. 1 ст. 2 ЗУ від 25 березня 1992 р. № 2232-ХІІ «Про військовий обов'язок і військову службу» (далі – ЗУ № 2232-ХІІ), військова

служба у ЗС та інших військових формуваннях є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я та віком громадян України, пов'язаній із захистом Вітчизни.

Строкову військову службу громадяни України проходять відповідно до законів України у ЗС та інших військових формуваннях з метою здобуття військово-облікової спеціальності, набуття практичних навичок і умінь для збройного захисту Вітчизни. Громадянам України, які мають освітній ступінь вищої освіти не нижче бакалавра, пройшли повний курс військової підготовки за програмою підготовки офіцерів запасу, склали встановлені іспити та атестовані до офіцерського складу, присвоюється відповідне первинне військове звання офіцера запасу. У разі потреби вони за наказом Міністра оборони України підлягають *призову для проходження військової служби осіб офіцерського складу* (ст. 9 ЗУ № 2232-ХІІ).

Ухилення від призову на строкову військову службу або від призову на військову службу осіб офіцерського складу шляхом дії може полягати в заподіянні призовником собі тілесного ушкодження або іншого штучного погіршення стану здоров'я, симуляції хвороби, наданні неправомірної вигоди лікарю або працівнику військкомату тощо з метою створити умови для визнання призовника з тих чи інших причин особою, яка не підлягає призову. У разі вчинення кримінального правопорушення шляхом дії він вважається *закінченим* з моменту, коли призовнику вдалося незаконно звільнитися від призову на військову службу. При цьому, якщо ухилення від призову пов'язане з підробленням документа (ст. 358 КК) або наданням неправомірної вигоди (ст. 369 КК), вчинене має кваліфікуватися за сукупністю кримінальних правопорушень.

Щодо *військового обов'язку громадяни України поділяються на такі категорії*: допризовники – особи, які підлягають приписці до призовних дільниць; призовники – особи, приписані до призовних дільниць; військовослужбовці – особи, які проходять військову службу; військовозобов'язані – особи, які перебувають у запасі для комплектування ЗС та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави; резервісти – особи, які в добровільному порядку проходять службу у військовому резерві ЗС, інших військових формувань і призначені для їх комплектування в мирний та воєнний час (ч. 9 ст. 1 ЗУ

№ 2232-ХІІ). Але кримінальній відповідальності підлягають лише призовники та військовозобов'язані.

Строк, протягом якого особа ухиляється чи має намір ухилятися від призову (назавжди, на строк одного призову, на невизначений час), на кваліфікацію дій не впливає.

Для кваліфікації дій особи за ст. 335 КК обов'язковими є проходження медичної комісії з позитивним висновком про придатність до військової служби, наявність рішення районної (міської) призовної комісії, вручення призовнику письмової повістки з указаними місцем і точним часом явки для відправки у війська. Повістка може вручатися й іншим особам (батькам, опікунам, адміністрації навчального закладу тощо), але про це має бути поставлений до відома призовник (п. 6 ст. 14, п. 8 ст. 15, п. 9 ст. 29 ЗУ № 2232-ХІІ). Неприбуття призовника без поважних причин для проходження медичної комісії є не кримінальним правопорушенням, а адміністративним правопорушенням (ст. 210 КпАП).

Відповідно до ч. 1 ст. 24 ЗУ № 2232-ХІІ *початком проходження військової служби* є: день відправлення у військову частину з обласного збірного пункту – для громадян, призваних на строкову військову службу; день відправлення у військову частину з районного (міського) військового комісаріату – для громадян, призваних на військову службу за призовом осіб офіцерського складу

Особа, котра будь-яким способом сприяє іншій ухилитися від призову на військову службу (вводить інфікуючий реагент шприцом під шкіру з метою виникнення у призовника флегмони, що зумовлює тривале лікування; надає неправомірну вигоду працівникам військового комісаріату), несе відповідальність як співучасник, передбаченого ст. 335 КК. Вони можуть бути різними, як-от: підроблення документів про тимчасову непрацездатність (хворобу), умисне заподіяння собі тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, пропозиція надати чи надання працівникові військомату неправомірної вигоди як умови непризову до військ тощо. Якщо спосіб ухилення сам по собі містить ознаки окремого складу кримінального правопорушення, вчинене слід кваліфікувати за сукупністю відповідних кримінальних правопорушень.

Суб'єктом по ст. 335 КК є громадянин України, який підлягає черговому призову на строкову військову службу і якому не надано відстрочку. Відстрочка від направлення для проходження базової військової служби надається призовникам,

які: визнані тимчасово непридатними до військової служби за станом здоров'я; навчаються у закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти, вищої духовної освіти за денною або дуальною формою здобуття освіти, в інтернатурі або докторантурі (зазначена відстрочка надається до досягнення особою 24-річного віку); обрали відповідний рік, в якому бажають пройти базову військову підготовку; мають право на звільнення з військової служби через сімейні обставини або з інших поважних причин, перелік яких визначається частиною дванадцятою статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». Відстрочка від направлення для проходження базової військової служби надається призовникам, яким повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення або стосовно яких кримінальна справа розглядається судом, до прийняття відповідного рішення.

Не підлягають кримінальній відповідальності за ст. 335 КК громадяни України, які відповідно до ст. 18 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» звільняються від призову на строкову військову службу в мирний час: які визнані за станом здоров'я непридатними до військової служби в мирний час; які до дня відправлення на строкову військову службу досягли 27-річного віку; які виконали обов'язки служби у військовому резерві протягом строків першого та другого контрактів; батько або мати, рідний (повнорідний, неповнорідний) брат або сестра яких загинули, померли чи стали інвалідами під час проходження військової служби або зборів військовозобов'язаних (призовники, які мають право на звільнення від призову на цій підставі, можуть його не використовувати); які до набуття громадянства України пройшли військову службу в інших державах; які були засуджені за вчинення кримінального правопорушення до позбавлення волі, обмеження волі, у тому числі зі звільненням від відбування покарання; яким після закінчення вищих навчальних закладів присвоєно військові (спеціальні) звання офіцерського (начальницького) складу.

Не можуть бути суб'єктами особи призовники, які призиваються для проходження альтернативної невійськової служби. Лише в разі ухилення громадянина від неї або вчинення ним під час її проходження інших дій, на вчинення яких він згідно з ч. 1 ст. 8 ЗУ від 12 грудня 1991 р. № 1975-ХІІ «Про альтернативну (невійськову) службу» не має права (участь у страйках, зайняття підприємницькою діяльністю та ін.), він може підлягати призову на

строкову військову службу на загальних підставах (ч. 3 тієї ж статті). *Не підлягають кримінальній відповідальності* особи, які отримали відстрочку від призову на строкову військову службу за рішенням районної (міської) призовної комісії за сімейними обставинами, станом здоров'я, для здобуття освіти та продовження професійної діяльності (ст. 17 ЗУ № 2232-ХІІ). Відстрочка від призову на строкову військову службу надається також призовникам, яким повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення або стосовно яких кримінальна справа розглядається судом, – до прийняття відповідного рішення. Підлягають виключенню з військового обліку, а отже не можуть бути суб'єктами ухилення від призову на строкову військову службу, особи, засуджені до позбавлення волі за вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, а також особи, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру (п. 6 ч. 6 ст. 37 ЗУ № 2232-ХІІ).

Список використаних джерел

1. Кримінальний Кодекс України. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. А. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джузі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. – К.: Юрінком Інтер, 2017. – 1104 с.

Кубальський Владислав Нарцизович,
старший науковий співробітник відділу
проблем кримінального права,
кримінології та судоустрою Інституту
держави і права імені В. М. Корецького
НАН України, кандидат юридичних
наук, доцент

ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЕКОНОМІЧНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ

В умовах збройної агресії росії проти України перед державою постали нові виклики і загрози, пов'язані з необхідністю удосконалення охорони економічного суверенітету України кримінально-правовими засобами. На сьогодні не викликає заперечень думка науковців про те, що політична незалежність без економічної незалежності не забезпечує повного

суверенітету. Одна з стратегічних цілей держави в сучасному глобалізованому світі – просування та захист національних економічних інтересів як складової національної безпеки. В іншому випадку держава приречена на перманентну бідність, що створює загрозу втрати суверенітету та території.

Поняття економічного суверенітету значною мірою збігається з поняттям економічної безпеки. По суті мова йде про один і той самий предмет, але він розглядається в різних ракурсах: про економічний суверенітет ми говоримо як про складову частину або бік державного суверенітету (суверенітету держави), а про економічну безпеку як складову частину національної безпеки [1]. Аналізуючи зміст розглядуваних понять, слід звернути увагу на те, що економічний суверенітет та економічна безпека – поняття не тотожні. В економічній науці не існує однозначного розуміння вказаних понять.

У монографії «Економічний суверенітет України» (2015 р.), яка підготовлена українськими науковцями-економістами, зазначається, що економічний суверенітет як частина державного суверенітету складається з: фінансової самостійності; продовольчої самозабезпеченості; технологічної самостійності; енергетичної незалежності; зовнішньоекономічної незалежності; інтелектуальної достатності; демографічної стабілізації [2].

К.В. Єфремова підкреслює, що «в основі економічного суверенітету держави лежить її економічна самостійність, що базується на економічній самодостатності. ... Одним із головних чинників збереження економічного суверенітету виступає ефективний фінансовий механізм держави, який спроможний забезпечити фінансовими ресурсами потреби як суспільства в цілому, так і економічний розвиток» [3]. Очевидно, що слід погодитись з висловленою думкою.

Державна зрада – це діяння, умисно вчинене громадянином України на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України (ч. 1 ст. 111 КК України). Відтак, діяння, вчинене громадянином України на шкоду економічній безпеці України, яке полягає у допомозі іноземній державі, іноземній організації чи їхнім представникам у проведенні підривної діяльності проти України, визнається згідно КК державною зрадою.

А.М. Ришелюк під підривною визнає будь-яку діяльність, пов'язану, зокрема, з ужиттям заходів щодо посилення економічної залежності України від інших держав (ініціювання

розірвання торговельних зв'язків України з іншими державами, підписання від імені України явно економічно не вигідних для неї зовнішньоекономічних контрактів, вчинення диверсій у формі дій, спрямованих на зруйнування об'єктів, які мають велике народногосподарське значення тощо) [4].

Законодавство України про кримінальну відповідальність в цілому враховує характер сучасних загроз та виклики економічному суверенітету. Так, Закон України від 3 березня 2022 р. № 2113-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» посилює санкції статей 111 та 113 КК України за державну зраду та диверсію в умовах воєнного стану, які можуть посягати на економічний суверенітет та заподіювати шкоду економічній безпеці України.

Кримінально-правова новела (ч. 4 ст. 111-1 КК України), яка передбачає відповідальність за т.зв. колабораційну господарську діяльність (за висловом Р.О. Мовчана – економічний (господарський) колабораціонізм) та передачу матеріальних ресурсів ворогу, спрямована на охорону економічного суверенітету кримінально-правовими засобами.

Кримінально-правова новела щодо пособництва державі-агресору (ст. 111-2), яка за своїм змістом спрямована на охорону політичного та економічного суверенітету України, при цьому містить недоліки. Варто погодитися з висновками багатьох науковців-юристів, зокрема, з О.О. Дудоровим та Р.О. Мовчаном в тому, що «попри схвальні наміри парламентаріїв, включення до КК ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору» посилює як колізійність кримінального закону, так і частково притаманну йому правову невизначеність, а також змушує вчергове вести мову про надмірну (надлишкову) криміналізацію» ... На прикладі кримінально-правової оцінки таких проявів пособництва державі-агресору, як передача матеріальних ресурсів збройним формуванням держави-агресора і реалізація чи підтримка рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, добре помітна проблематичність відмежування складу аналізованого злочину від колабораційної діяльності, державної зради і виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії РФ проти України, глорифікації її учасників [5, с. 111–112]. З.А. Загиней-Заболотенко та Б.П. Допіряк на підставі проведеного аналізу судової практики звертають увагу на те, що «аналіз

остаточних судових рішень, якими громадяни України засуджувалися за ст. 111-2 КК (пособництво державі-агресору) вказує на те, що всі виявлені форми такого пособництва охоплюються якоюсь з форм колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК), а в найбільш загальному значенні – такою формою державної зради, як надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України. Тому й включення у КК ст. 111-2 в чинній на сьогодні редакції, на наш погляд, була помилкою законодавця, яка лише заплутує судову практику, створюючи різні варіанти кваліфікації та не сприяє її єдності та стабільності» [6, с. 309]. Наведені аргументи науковців варто визнати слушними.

Аналізуючи проект КК України, можна дійти висновку про те, що його окремі положення заслуговують на схвальну оцінку, оскільки спрямовані на удосконалення охорони економічного суверенітету. Зокрема, стаття 9.1.7 «Окупаційна діяльність» проекту КК України (станом на 01.08.2024) передбачає кримінальну відповідальність іноземця або особи без громадянства, які на тимчасово окупованій території України, зокрема, надали державі-агресору допомогу в здійсненні акту агресії проти України або в підривній діяльності проти України (п. 1), передали активи, надали послуги чи виконали роботи для задоволення військових потреб держави-агресора (п. 6) [7]. Стаття 9.1.10 «Невиконання санкцій або перешкоджання їх виконанню» проекту КК за своїм змістом теж спрямована на охорону економічного суверенітету України. Стаття 9.1.9 «Диверсія» проекту КК України (станом на 01.08.2024) передбачає кримінальну відповідальність особи, яка, зокрема, завідомо на шкоду національній безпеці України вчинила дії, спрямовані на знищення, пошкодження чи порушення режиму функціонування об'єкта критичної інфраструктури (п. 1) [7].

Як свідчить аналіз норм Особливої частини КК, до діянь, які посягають на економічний суверенітет, у певних випадках можуть належати такі кримінальні правопорушення: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109); посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110); фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2); державна зрада (ст. 111); колабораційна діяльність

(ч. 4 ст. 111-1); пособництво державі-агресору (ст. 111-2); диверсія (ст. 113); шпигунство (ст. 114); перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-1); кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, передбачені статтями 199, 210, 211, 212, 233; терористичний акт (ст. 258); створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3); фінансування тероризму (258-5); створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260); несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж (ст. 361) та ін. При цьому слід враховувати, що в умовах збройної агресії РФ проти України посягання на економічний суверенітет підривають здатність України протистояти повномасштабному вторгненню держави-агресора. Істотну загрозу економічному суверенітету держави становлять кібертерористичні атаки РФ, спрямовані на інформаційні мережі державних структур та приватних компаній.

Список використаних джерел

1. Економічний суверенітет держави та напрями його правового забезпечення: монографія / за ред. О.О. Ашуркова; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. Донецьк: Юго-Восток, 2012. С. 13.

2. Економічний суверенітет України: монографія / А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник, В.В. Юхименко, В.М. Костюченко та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі та Т.М. Мельник. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2015. С. 26.

3. Єфремова К.В. Детермінанти впливу на економічний суверенітет у военний та повоєнний період. *Право та інновації*. 2022. № 4. С. 8.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. К.: ВД «Дакор», 2019. С. 337.

5. Дудоров О.О., Мовчан Р.О. Відповідальність за пособництво державі-агресору: проблеми кваліфікації та вдосконалення кримінального закону. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 2 (18). С. 95–117.

6. Загинець-Заболотенко З.А., Допіряк Б.П. Форми умисних дій, спрямованих на допомогу державі-агресору (пособництво), в судовій практиці. *Науковий вісник*

Ужгородського національного університету. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 84: частина 3. С. 301–309.

7. Контрольний текст проекту КК України (станом на 01.08.2024). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf>.

Кузнецов Віталій Володимирович,
головний науковий співробітник відділу
науково-правових експертиз Інституту
правотворчості та науково-правових
експертиз НАН України, доктор
юридичних наук, професор;
Кузнецова Лариса Олександрівна,
старший викладач кафедри
кримінального права Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

ДІЯ ЗАКОНУ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЧАСІ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Кримінальна відповідальність за ст. 185 Кримінального кодексу (КК) України (таємне викрадення чужого майна (крадіжка)) настає у тому разі, якщо крадіжка майна не є дрібною. Розмір шкоди при дрібному викраденні майна визначено в ст. 51 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП). Як відомо, Верховна Рада України 18 липня 2024 року прийняла Закон України № 3886-ІХ «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів» (Закон № 3886-ІХ), який набрав чинності 9 серпня 2024 р. Порівняно з попередньою редакцією цієї статті зазначені зміни збільшили мінімальний поріг наслідків, який враховується для розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за вчинення крадіжки, шахрайства, привласнення або розтрати з 0,2 до 2 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Такі нормативні зміни відразу порушили питання можливої зворотної дії Закону № 3886-ІХ у часі.

Слід зауважити, що у судовій практиці до 7 жовтня 2024 р. (до винесення постанови об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду (ККС) Верховного Суду (ВС) у

справі № 278/1566/21) мали різні варіанти застосування Закону № 3886-IX.

Так, Перша судова палата ККС ВС у постанові від 22 серпня 2024 року (справа № 567/507/23), прийняла рішення, що зміни до ст. 51 КУпАП визнані підставою до застосування ч. 1 ст. 5 КК України (перша позиція) [2]. Слід відмітити, що детальної аргументації вказаної позиції у цій постанові ми не знайшли. Тому розглянемо аргументи об'єднаної палати ККС ВС у справі № 278/1566/21, яка підтримала цю позицію.

Об'єднана палата ККС ВС виходить з того, що «статті 185, 190, 191 фактично містять відсилку до ст. 51 КУпАП, яка, встановлюючи верхню межу вартості викраденого майна для кваліфікації його як дрібного викрадення, тим самим визначає нижню межу цього параметра для кримінальної відповідальності за крадіжку, шахрайство, привласнення чи розтрату чужого майна» [10]. На нашу думку, вказані статті текстуально не містять відсилок до ст. 51 КУпАП. Отже вважати диспозиції вказаних норм бланкетними є передчасним. З одного боку, слід підтримати висновок об'єднаної палати ККС ВС, що «висновки КСУ в цьому рішенні не можуть бути застосовані до ситуації, яка виникла у зв'язку з обговорюваною зміною до ст. 51 КУпАП» [10]. З іншого – аргумент об'єднаної палати ККС ВС, що «ч. 6 ст. 3 КК передбачає, що зміни до КК можуть вноситися, у тому числі, законами про внесення змін до законодавства України про адміністративні правопорушення, що відрізняє ситуацію, яка розглядається, від змін нормативно-правових актів інших галузей права, які розглядав КСУ у згаданому Рішенні» [10], не зовсім є коректним. Нам імпує окрема думка за вказаною справою судді ВС Г.М. Анісімова, який вважає, що «... приписи ч. 6 ст. 3 КК спрямовані на вирішення завдань і досягнення мети, притаманних оприлюдненню законів (їх опублікуванню), проте аж ніяк не встановлені задля нівелювання норм КК, передбачених статтями 1, 2, 3, 4 цього Кодексу, і підлягають застосуванню у взаємозв'язку із ними, приписами Конституції України та їх офіційними тлумаченнями, які здійснені Конституційним Судом України» [8].

Інша точка зору полягала в тому, що зміни до ст. 51 КУпАП не є підставою до застосування ч. 1 ст. 5 КК України (друга позиція). Такий висновок був оприлюднений 29 серпня 2024 року в ухвалі колегії суддів Третньої судової палати ККС ВС по справі № 278/1566/21 [1]. Для остаточного вирішення

цього питання вказана колегія суддів вирішила передати на розгляд об'єднаної палати ККС ВС відповідну справу.

Далі з'ясуємо, які аргументи використані в ухвалі колегії суддів Третьої судової палати ККС ВС по справі № 278/1566/21. По-перше, на думку вказаної колегії суддів «висновки Конституційного Суду України (КСУ) не надають жодних підстав сприймати Закон № 3886-IX – новим законом України про кримінальну відповідальність, відповідно до нього не застосовуються статті 58 Конституції України та ст. 5 КК України» [1]. По-друге, за приписами ст. 2 КУпАП: зміни до ст. 51 цього КУпАП з змінами законодавства про адміністративні правопорушення, яке складається з вказаного Кодексу та інших законів України. Отже, «Закон № 3886-IX є складовою законодавства про адміністративні правопорушення, з огляду на те, що зміни в ст. 51 КУпАП не можна вважати новим – зміненим законом України про кримінальну відповідальність, відповідно застосовувати положення ч. 1 ст. 58 Конституції України та ч. 1 ст. 5 КК України, які визначають зворотну дію закону в часі» [1]. По-третє, поняття «закон України про кримінальну відповідальність» визначається виключно нормами КК України, який задля виконання завдання, передбаченого ч. 1 ст. 1 КК України встановлює, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, які їх вчинили. Отже, «в контексті приписів ст. 58 Конституції України та КК безпідставним є застосування положень ст. 5 КК до ст. 51 КУпАП, які є законодавством України про адміністративні правопорушення і з набранням чинності не включені до КК...» [1]. По-четверте, «в прикінцевих або перехідних положеннях Закону 3886-IX спеціально не передбачено того, що положення ст. 58 Конституції України застосовуються до цього Закону, і це свідчить про підкреслену і свідому позицію законодавця в сфері диференціації юридичної відповідальності, за якою законотворець (який звісно ж обізнаний із висновками КСУ в Рішенні № 6-рп/2000 від 19 квітня 2000 року і поза розумним сумнівом виважено враховує їх в законотворчій діяльності) обрав саме такий спосіб вирішення окресленої ним проблеми, що виключає застосування зворотної дії в часі закону України про кримінальну відповідальність до осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання чинності Законом № 3886-IX, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість» [1].

На перший погляд, такі аргументи відповідають нормам КК України та висновкам КСУ. Однак напрошується питання щодо справедливості застосування в конкретному випадку зворотної дії кримінального закону в часі. Це, очевидно, було враховано першою судовою палатою ККС ВС у постанові від 22 серпня 2024 року (перша позиція). Як відомо, в Україні визнається і діє принцип верховенства права; Конституція України має найвищу юридичну силу; норми Конституції України є нормами прямої дії; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України та повинні відповідати їй (ст. 8 Конституції України). Тому, на думку М.І. Хавронюка, законодавець, зокрема в ст. 5, некоректно використав термін «закон про кримінальну відповідальність», чим суттєво викривив зміст ст. 58 Конституції України [4, с. 202]. Таку саму помилку, на думку вченого, допустив й КСУ, який в Рішенні № 6-рп/2000 від 19 квітня 2000 року вказав, що положення частини другої статті 6 КК України 1960 р. треба розуміти так, що зворотню дію в часі мають лише закони, які скасовують або пом'якшують кримінальну відповідальність особи [4, с. 202].

Отже, буквальне тлумачення вказаних норм КК України не залишає варіантів для застосування зворотної дії закону про кримінальну відповідальність у часі. Разом з тим, як бути з тим, що тривалий час юридична оцінка, зокрема крадіжки як кримінально караної поведінки, безпосередньо залежить від ст. 51 КУпАП (не кримінального закону). Кримінально-правова доктрина і судова практика не ставить під сумнів, що до набрання чинності Закону № 3886-ІХ (до речі і після набрання чинності) мінімальний розмір кримінально караної крадіжки слід шукати в ст. 51 КУпАП. Цікаво, що ст. 185 КК України не містить бланкетної диспозиції, яка б відсилала до ст. 51 КУпАП. Тобто, так історично склалося, що критерій визначення мінімального розміру викраденого майна не передбачено в КК України. Пригадаймо правову регламентацію такого критерію викрадення за КК України 1960 р. Об'єктивний критерій (якщо викрадене не перевищує трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, встановлених законодавством України, таке злочинне діяння визнавалося дрібним розкраданням (окрім випадків вчинення його з проникненням в приміщення чи інше сховище) – ч. 3 ст. 51 КУпАП), фактично, знайшов своє відображення в КК України 1960 р. щодо крадіжок колективного або державного майна [6, с. 82]. Стосовно вартості приватного майна, яке викрадене, КК

України 1960 р. обмежень, які б не дозволили притягти злодія до кримінальної відповідальності, не мав, окрім ч. 2 ст. 7 КК України 1960 р., яка передбачала поняття малозначності діяння («не є злочином дія або бездіяльність, що хоч формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого кримінальним законом, але через малозначність не являє суспільної небезпеки») [7, с. 34]. Також важливо згадати проекти КК України, які були підготовлені фахівцями в 1993–2001 рр. У першому проекті КК України під крадіжкою розумілося таємне викрадання чужого майна на суму, що перевищує мінімальний розмір заробітної плати [9, с. 124]. У другому проекті КК, який став основою чинного КК України, під крадіжкою розумілося таємне викрадення чужого майна [5, с. 107]. Зважаючи на те, що другий проект КК України отримав реалізацію у чинному КК України 2001 р., ми отримали сучасну проблему відсутності у кримінальному законодавстві чіткого критерія визначення мінімального розміру викраденого майна.

Про цю проблематику й відповідні пропозиції (у кримінальному законодавстві повинен бути чітко встановлений критерій (незалежно від форм власності) визнання викрадення майна – злочином або іншим правопорушенням) були зазначені ще у 2000 році В.В. Кузнецовим у дисертаційному дослідженні на тему «Кримінально-правові норми про відповідальність за крадіжку як інститут кримінального законодавства» [6, с. 82].

Виникає питання, а як сьогодні бути з Рішенням КСУ № 6-рп/2000 від 19 квітня 2000 року в справі № 1-3/2000, чи можна їм керуватися щодо вказаної ситуації?

На нашу думку, з цього приводу є певні заперечення. По-перше, предметом розгляду КСУ були норми КК України 1960 р., які сьогодні не є чинними. По-друге, КСУ аналізував зворотню дію кримінального закону з бланкетною диспозицією, що не відповідає сучасному предмету дослідження за ст. 185 КК України. По-третє, КСУ вирішив, що «встановлення нормативно-правовими актами іншого мінімального розміру заробітної плати не тягне за собою зміни кваліфікуючих ознак злочинів, передбачених ч. 4 статей 81, 82, 84, ч. 3 ст. 83, ч. 2 ст. 86 та ст. 86-1 цього Кодексу. Положення ч. 2 ст. 6 КК України щодо зворотної дії закону в часі на ці випадки не поширюється, і кримінальні справи не повинні переглядатись, якщо інше не передбачено законом» (п. 3 Рішення КСУ № 6-рп/2000 від 19 квітня 2000 р. у справі № 1-3/2000). Отже КСУ не розглядав питання зміни критерію визначення мінімального розміру

викраденого майна, а він досліджував питання зміни самого розміру заробітної плати. По-четверте, і це саме головне, КСУ не заперечив, що КУпАП (який є Законом України), може впливати на визначення злочинності діяння та зворотну дію закону у часі: «... виключно законами України визначаються діяння, які є злочинами, та встановлюється кримінальна відповідальність за їх вчинення. Такі закони мають зворотну дію в часі у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують кримінальну відповідальність особи. Положення ч. 2 ст. 6 КК України треба розуміти так, що зворотну дію в часі мають лише закони, які скасовують або пом'якшують кримінальну відповідальність особи (пункти 1–2 Рішення КСУ № 6-рп/2000 від 19 квітня 2000 р. у справі № 1-3/2000). Якщо допустити, що тільки кримінальний закон може визначати діяння, які є кримінальними правопорушеннями, то як бути з розглянутою ситуацією, коли з 2001 року кримінально карана крадіжка, шахрайство, привласнення чи розтрата визначалися з урахуванням мінімального розміру викраденого майна, передбаченого ст. 51 КУпАП? На нашу думку, змінити вже існуючу тривалу практику такого правозастосування, а також визнати її не законною – сьогодні фактично неможливо. Кримінально-правова доктрина констатує висновок, що хоча нормативно-правові акти і не є законом про кримінальну відповідальність, у разі зміни чи скасування певних їх положень може фактично відбутися криміналізація або декриміналізація того чи іншого діяння [3, с. 80].

Такі аргументи, на нашу думку, певним чином заперечують положення, які викладені в ухвалі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду ВС по справі № 278/1566/21.

Щодо позитивістського підходу з посиланням на та ч. 1 ст. 5 КК України, на нашу думку, слід використати принцип верховенства права відповідно до ч.1 ст. 8 Конституції України, який дозволить забезпечити справедливість у вирішенні вказаної проблеми. Конституційний Суд України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 вирішив, що «Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм

змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню» [11].

Тому правові норми, якими змінюються перелік забороненої поведінки, на підставі ст. 58 Конституції України мають зворотну силу, хоча й не як норми кримінального закону, а як норми іншого нормативно-правового акту, прийняття якого фактично скасовує відповідальність особи. Дії осіб, винних у порушенні усунених цими нормами заборон, вчинені до набуття ними чинності, більше не повинні вважатися злочинними [4, с. 202–203].

На підставі викладеного, пропонуємо наступні висновки:

1. Констатуємо наявність невдалої конструкції норм про відповідальність за окремі кримінальні правопорушення проти власності, що ускладнює кореляцію зі ст. 51 КУпАП.

2. Судова практика використовувала два варіанти правозастосування щодо можливості (з використанням теорії природного права) чи неможливості (з використанням юридичного позитивізму) зворотної дії Закону № 3886-IX у часі.

3. Підтримано висновок об'єднаної палати ККС ВС у справі № 278/1566/21 щодо можливості зворотної дії Закону № 3886-IX у часі.

Список використаних джерел

1. Верховний Суд вважає, що декриміналізація дрібних крадіжок не відбулася, бо законодавець не вніс зміни до Кримінального кодексу. *Судово-юридична газета*. 15.09.2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/310179-verkhovnyu-sud-schitaet-chto-dekriminalizatsiya-melkikh-krazh-ne-proizoshla-potomu-chto-zakonodatel-ne-vnes-izmeneniya-v-ugolovnyu-kodeks>.

2. Верховний Суд висловив позицію щодо декриміналізації крадіжки. Верховний Суд. 26.08.2024. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1656821/>.

3. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.

4. Кримінальне право. Загальна частина : підручник / За ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О.О. Дудорова, Б.Г. Розовського. Київ : Істина, 2011. 1112 с.
5. Кримінальний кодекс України. Проект. Підготовлений робочою групою Кабінету Міністрів України. Українська правнича фундація. Київ : «Право», 1994. 152 с.
6. Кузнецов В.В. Кримінально-правові норми про відповідальність за крадіжку як інститут кримінального законодавства: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2000. 228 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: за станом законодавства та постанов Пленуму Верховного Суду України на 1 січня 1997 р. / За ред. В. Ф. Бойка, Я. Ю. Кондратьєва, С. С. Яценка. Київ : Юрінком, 1997. 960 с.
8. Окрема думка судді Верховного Суду Г.М. Анісімова у справі № 278/1566/21 (провадження № 51-2555кмо24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122302653>.
9. Перший проект Кримінального кодексу незалежної України (1992–1998 рр.) : хрестоматія / за заг. ред. В.В. Кузнецова; укладачі: Сийплові М.В., Ступник Я.В., Нестерова І.А.; автор передмови Сийплові М.В.; автор біографічного нариса Кузнецов В.В. Ужгород : РІК-У, 2022. 428 с.
10. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 7 жовтня 2024 р. у справі № 278/1566/21 (провадження № 51-2555кмо24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122302589>.
11. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року № 15-пп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>.

Литвин Вікторія Вікторівна,
старший науковий співробітник відділу
докторантури та ад'юнктури
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук;
Єсіна Вероніка,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО КОНФЛІКТУ

Кримінально-правовий конфлікт є одним з основоположних елементів системи кримінального права, оскільки він виникає внаслідок порушення суспільно важливих прав і свобод, що охороняються законом. Його правильне тлумачення та розуміння є важливими для правозастосування, розробки ефективної кримінальної політики та запобігання в подальшому злочинності.

Кримінально-правовий конфлікт є ситуацією в якій особа вступає в певні протиріччя із законом. Часто такі протиріччя призводять до порушення кримінальних норм. Зазвичай, розрізняють їх за джерелом конфлікту на *внутрішні* та *соціальні*.

Вважається, що вирішення конфлікту - це та чи інша позитивна дія, яка впливає на остаточний результат. Процедура вирішення конфлікту включає декілька взаємопов'язаних етапів:

- виявлення ознак злочину чи самого злочину;
- висунення обвинувачення;
- встановлення міри покарання;
- можливі оскарження вироків;
- виконання покарання.

Закріплення засобів вирішення кримінально-правового конфлікту здійснюється у нормах кримінального права та кримінально-процесуальних нормах. Це пояснюється тим, що норми кримінального права є уособленням матеріального права та встановлюють зміст відносин щодо вирішення кримінально-правового конфлікту [1].

До основних ознак кримінально-правового конфлікту можна віднести:

- саме діяння (правопорушення чи злочин);
- небезпека (суспільна загроза);

- зітунення інтересів сторін конфлікту;
- склад правопорушення;
- можливість застосувати до порушника відповідальності.

Таким чином, кримінально-правовий конфлікт є складним правовим та соціальним явищем, яке потребує глибокого теоретичного осмислення для ефективної побудови системи правосуддя, захисту прав і свобод громадян, а також зниження рівня злочинності в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Сімонцева Л.О. Механізм розв'язання кримінально-правового конфлікту. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 5/2019. URL: <http://www.lsej.org.ua/52019/79.pdf>.

Лихова Софія Яківна,

професор кафедри кримінального права і процесу Державного університету «Київський авіаційний інститут»,
доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ СИМВОЛІКИ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА, ЧЕРВОНОГО ПІВМІСЯЦЯ, ЧЕРВОНОГО КРИСТАЛА ТА ЗЛОВЖИВАННЯ НЕЮ (СТ. 435 КК УКРАЇНИ)

У ст. 435 КК України передбачена кримінальна відповідальність за незаконні дії із спеціальною символікою, яка символізує санітарні та медичні формування. Згідно з актами міжнародного законодавства сторонам, які воюють, приписано утримувати від нападу на санітарні формування, транспорт та їхній особовий склад, які мають відповідні відмітні знаки для їхнього кращого розпізнавання та захисту. Якщо ж такі знаки використовуватимуться сторонами, що воюють, як воєнна хитрість, це може інспірувати напади на зазначені формування, транспорт, їхній особовий склад, хворих та поранених тощо і потягти тяжкі наслідки.

Особливістю побудови статті 434 КК України є те, що у ч. 1 ст. 435 КК України передбачена кримінальна відповідальність за кримінальний проступок. У санкції цієї частини ст. 435 КК України передбачене покарання у виді обмеження волі на строк до двох років. У ч. 2 ст. 435 КК України передбачена кримінальна відповідальність за злочин. У санкції цієї частини ст. 435 КК

України передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років.

Обтяжуючою обставиною, яка, по-суті, перетворює кримінальний проступок у злочин є час вчинення відповідних суспільно небезпечних дій. Цією обставиною є вчинення цього кримінального правопорушення в умовах воєнного стану. Ст. 435 КК України була доповнена частиною другою, яка і передбачає цю обтяжуючу обставину Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини» від 12 лютого 2015 р. № 194-ХІІІ (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/194-19#Text>).

Слід відмітити, що текстואльно зміст частин першої і другої повністю співпадають. Ці два юридичні склади кримінального правопорушення розмежовуються лише за такою обов'язковою ознакою об'єктивної сторони як час вчинення кримінального правопорушення. У ч. 1 ст. 435 КК України час вчинення проступку вказується як час, коли на певній території встановлені умови дії особливого періоду. У ч. 2 ст. 435 КК України час вчинення злочину вказується як час, коли на певній території встановлені умови дії воєнного стану. Сьогодні на території усієї України встановлений воєнний стан Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»» від 24 лютого 2022 р. № 2102-ІХ (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>).

Саме за цією ознакою часом, коли на території України діє воєнний стан, злочин, юридичний склад якого передбачений у диспозиції ч. 2 ст. 435 КК України відмежовується від юридичного складу кримінального проступку, передбаченого у диспозиції ч. 1 ст. 435 КК України.

Яка ж різниця між особливим періодом і воєнним станом – особливий період це свого роду конструкція, яка за своєю суттю частково є механізмом, який дублює воєнний стан, але при цьому не потребує жодних окремих рішень Президента України, які затверджуються Верховною Радою України. Особливий період може бути ретроспективною перед введенням правового режиму воєнного стану.

Особливий період має велике значення для процесу мобілізації. Під час воєнного стану в Україні передбачений особливий період. Буквально це означає, що держава працює попри ведення активних воєнних дій. Тож уряд передбачив окремі категорії громадян, яких не можна мобілізувати, адже вони мають забезпечувати життєдіяльність країни.

Таким чином, ми розглянули розмежувальні ознаки між кримінальним проступком і злочином, склади яких містяться у диспозиціях частин першої і другої ст. 434 КК України.

Тепер даємо кримінально-правову характеристику складу кримінального правопорушення «Незаконне використання символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала та зловживання нею» (ст. 435 КК України).

Диспозиція цього кримінального правопорушення носить бланкетний характер. Для того, щоб визначити зміст його об'єктивних та суб'єктивних ознак слід звернутися до тексту Закону України «Про символіку Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала в Україні» від 8 липня 1999 р. № 862-XIV (в редакції від 19 липня 2010) (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/862-14#Text>) (далі-Закон).

Це кримінальне правопорушення є конвенційним, про це йдеться у преамбулі до Закону. Цей Закон визначає порядок та умови використання і захисту символіки Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Кристала на території України відповідно до вимог Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року та Додаткових протоколів до них від 8 червня 1977 року та 8 грудня 2005 року, а також Правил по використанню емблем Червоного Хреста або Червоного Півмісяця національними Товариствами, ухвалених ХХ Віденською Міжнародною конференцією Червоного Хреста 1965 р. та переглянутих Радою делегатів у Будапешті у 1991 році, і Резолюції 1, прийнятої на ХХІХ Міжнародній конференції Червоного Хреста і Червоного Півмісяця у 2006 році.

Функція, яку виконують вказані емблеми – під час війни або збройного конфлікту зображення цих емблем як захисного знака є видимим позначенням захисту для медичного персоналу, медичних формувань та санітарно-транспортних засобів. Емблеми повинні мати якомога більші розміри, щоб забезпечити можливість їхнього розпізнавання на великих відстанях. Кожна емблема може використовуватись самостійно або у їхніх комбінаціях.

Червоний Кристал – одна з трьох емблем Міжнародного Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця. Міжнародний Рух мав дві загально визнані емблеми – Червоний Хрест і Червоний Півмісяць. Національне товариство Ізраїлю відмовлялося застосовувати ці символи, вважаючи їх релігійними, і використало Червоний щит Давида. Тому, як нейтральну відносно релігії і державної приналежності було вирішено ввести ще одну емблему

–Червоний Кристал. Ця емблема використовується нарівні із двома іншими. Прийняття цього символу дозволило Ізраїлю увійти до Міжнародного Руху Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, а фахівці з Ізраїлю тепер можуть надавати медичну і гуманітарну допомогу по усьому світу, використовуючи емблему Червоного Кристала і під захистом міжнародних законів. Сьогодні до Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця входять близько 186 національних товариств.

Що стосується України, то емблеми Червоного Хреста використовуються медичною службою Збройних Сил України під час збройних конфліктів для позначення власного медичного персоналу, медичних формувань і санітарно-транспортних засобів на суші, морі і в повітрі. Контроль за використанням цієї емблеми здійснюється Міністерством оборони України.

Під час збройного конфлікту емблемою Червоного Хреста позначаються: цивільний медичний персонал, цивільні лікарні та інші цивільні медичні формування тощо. Таким чином є підстави для висновку, що порядок носіння емблеми Червоного Хреста надзвичайно детально врегульований у ст. 4-9 Закону. У ст. 15 цього Закону вказані випадки, коли існує заборона незаконного використання емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця і Червоного Кристалу.

Об'єктом кримінального правопорушення, відповідальність за яке встановлена ст. 435 КК України є порядок дотримання звичаїв та правил війни.

Об'єктивна сторона як кримінального проступку, так і злочину має однакові форми:

1) носіння в районі воєнних дій вказаної символіками особами, які не мають на це право (наприклад, нарукавних пов'язок із відповідними знаками);

2) зловживання в умовах воєнного стану прапорами чи знаками Червоного Хреста, Червоного Півмісяця і Червоного Кристалу. Таке зловживання може полягати у позначенні такими емблемами і прапорами із цими емблемами військової техніки, яка не належить до складу медичних формувань;

3) зловживання в умовах воєнного стану пофарбуванням присвоєним санітарно-транспортним засобам. Також зазначене зловживання може полягати у використанні військовими підрозділами пофарбування, яке імітує ці емблеми.

Як кримінальний проступок, так і злочин, відповідальність за які передбачена у ст. 435 КК України мають формальні склади кримінального правопорушення. Воно

вважається закінченим з часу вчинення самого діяння у формі активних дій, що полягають у незаконному використанні відповідної символіки.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення є місце його вчинення. У диспозиції як частини першої, так і частини другої ст. 435 КК України це місце позначене як район воєнних дій. Під районом воєнних дій розуміється територія, на якій ведуться воєнні (бойові) дії. Визначення конкретних меж такого району є питанням факту і має вирішуватися з урахуванням інтенсивності бойових дій, чисельності військ, обстановки тощо.

Суб'єктами кримінального правопорушення є військовослужбовці, які не належать до складу медичних формувань чи санітарно-транспортних засобів. Також суб'єктами можуть бути військові службові особи, наприклад, командири кораблів інші військові посадові особи, які віддали незаконний наказ нанести на транспортні засоби відповідні емблеми.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується прямим умислом.

Луговий Віктор Олександрович,
заступник начальника ГУНП
в Київській області – начальник
Слідчого управління, кандидат
юридичних наук

ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ РОБОТИ ПО НАПРЯМКУ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ В УМОВАХ ВІЙНИ, СУ ГУНП В КИЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

24.02.2022 російські війська вторглися на територію України, головною метою яких стало захоплення столиці – місто Київ. Столиця України перебувала під «тиловим захистом» 7 районів Київської області, 3 з яких потрапили під окупацію та стримували подальше просування військ рф.

Військовослужбовці збройних сил рф, інших силових відомств та структур, посягаючи на територіальну цілісність, недоторканість України, із застосуванням ракетно-бомбових ударів авіації, артилерії, сухопутних військ вели активні бойові дії на території Київської області та, як наслідок, 24.02.2022 захопили населені пункти в Чорнобильській зоні відчуження Вишгородського району, через які пройшли до Бучанського

регіону, взявши під контроль населені пункти, серед яких Гостомель, Бородянка, Ворзель, Буча та інші.

Загалом під окупацією перебували 270 населених пунктів 15-ти громад Вишгородського, Бучанського та Броварського районів Київщини.

Починаючи з 24.02.2022 по теперішній час зафіксовані руйнування у 46 територіальних громадах із 69 наявних, що становить 66,6 % від всієї території Київської області. Найбільше постраждали Бучанська, Ірпінська, Гостомельська, Бородянська, Макарівська, Дмитрівська, Великодимерська громади.

Вплив російської агресії лишив слід на регіоні, адже відбудова триває і нині. Повномасштабне вторгнення зачепило кожен зі сфер життєдіяльності області.

30.03.2022 українські військові відновили контроль над усією Київською областю, повністю припинивши її окупацію. Після деокупації Бучанського, Вишгородського та Броварського районів Київської області поліцією Київщини щодня здійснюється документування численних злочинів, вчинених військовослужбовцями збройних сил, інших силових відомств та структур РФ, а також вони залучаються до заходів, необхідних для забезпечення захисту безпеки населення та інтересів держави.

СТАТИСТИКА

Станом на 19.11.2024 підпорядкованими слідчими підрозділами ГУНП в Київській області задокументовано 28 608 кримінальних правопорушення, вчинені проти основ національної безпеки України та проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, з яких:

- посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 ККУ) – 524;
- державна зрада (ст. 111 ККУ) – 18;
- колабораційна діяльність (ст. 111-1 ККУ) – 143;
- диверсія (ст. 113 ККУ) – 10;
- планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни; (ст. 258 К України) – 9,
- терористичний акт (ст. 437 ККУ) – 6,
- порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 ККУ) – 27 852,
- інші злочини, пов'язані з воєнними діями (ст. ст. 109, 110-2, 111-2, 114-2, 260, 436-2) – 46.

З категорії вказаних кримінальних проваджень:

- 26 з обвинувальним актом направлено до суду,

- у 58 провадженнях прийнято рішення про закриття,
- у 3 провадженнях прийнято рішення про зупинення,
- 21 906 провадження передано за підслідністю до відповідних органів.

У залишку на даний час залишається 6 607 кримінальних правопорушень в 124 кримінальних провадженнях.

Під час досудового розслідування у кримінальних провадженнях за вчинення воєнних злочинів, слідчими підрозділами ГУНП в Київській області по 21 кримінальним правопорушенням повідомлено про підозру 27 військовослужбовців рф та 1 громадянина республіки білорусь.

З 24.02.2022 до суду направлено 11 обвинувальних актів, за фактом вчинення воєнних злочинів (ст. 438 КК України).

Зупинено досудове розслідування у зв'язку з розшуком підозрюваного 3 кримінальних провадження.

II. ПРОБЛЕМАТИКА ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ

З початком повномасштабного вторгнення та масованими атаками з боку рф працівники Національної поліції України зіштовхнулись із документуванням та розслідуванням нового виду кримінального правопорушення – воєнними злочинами.

До недавнього часу термін «воєнний злочин» не мав визначення у діючому законодавстві України, також не передбачалося відповідальності за злочини проти людяності та воєнні злочини, але з прийняттям Закону України від 21.08.2024 № 3909-IX «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього», а також Закону України від 09.10.2024 № 4012-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» поняття «воєнного злочину» законодавчо закріплено та за вчинення воєнних злочинів встановлено кримінальну відповідальність (раніше ст. 438 КК України мала назву «Порушення законів та звичаїв війни», після прийняття Закону – «Воєнні злочини»).

Окрім цього у ККУ внесені зміни щодо відповідальності військових командирів (ст. 31-1 Кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників).

Таким чином, командири нестимуть відповідальність за воєнні злочини своїх підлеглих, навіть якщо вони не скоювали їх особисто, але знали про них та не відреагували.

Важливо зазначити, що в умовах воєнного стану (збройного конфлікту за Міжнародним гуманітарним правом) особа, яка бере участь у воєнних діях і потрапляє під владу супротивної сторони, вважається військовополоненою і користується захистом конвенції. Такі особи, відповідно до положень МГП підлягають поміщенню у спеціальні табори для військовополонених з відповідними умовами утримання.

У разі неналежних умов утримання, катування та/або жорстокого поводження з військовополоненими, органом досудового розслідування до ЄРДР реєструється кримінальне провадження з кваліфікацією за ст. 438 ККУ.

Окрім цього, порушення норм гуманітарного права щодо цивільного населення, наприклад взяття цивільних у полон також кваліфікується як воєнний злочин за ст. 438 ККУ та передбачений ст. 8 Римського статуту, що підпадає під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду.

Основні перепони, які долали слідчі поліції Київщини є:

– Немоżliвий доступ до місця події. На окупованих територіях Київської області з 24.02.2022 до 31.03.2022 велися важкі бої Збройними силами України. Більше місяця військові країни агресора вбивали цивільних осіб. Поліцейські ГУНП в Київській області, місцеве населення зазначених районів та волонтери, при можливості, відразу виїздили на вулиці та збирали тіла, які завозилися до працюючих моргів столиці, інших районів Київської області. Фактично здійснити оформлення тіл із фіксуванням місця події працівникам поліції можливості не було. Мають місце випадки, коли за проханням місцевих мешканців, тіла деяких загиблих окупанти дозволяли захоронити в масових похованнях, деякі тіла загиблих родичі або сусіди ховали на прибудинковій території або на кладовищах. Однак для цього окупанти давали обмежений час. У обговорюваний період такі приміщення міської інфраструктури як морги не працювали, більшість судово-медичних експертів не перебували на робочих місцях, оскільки це становило загрозу їх життю та здоров'ю, в тому числі вірогідність потрапити у полон. Таким чином, після деокупації наших територій тіла вбитих громадян працівники поліції знаходили не за місцем вчинення вбивства, а здійснювали документування злочину «по факту». Це ускладнювало встановлення анкетних даних загиблих, місця вчинення вбивства, свідків або збір слідової картини цих злочинів, що призводило до втрати первинної доказової бази, речових доказів

тощо. Крім того, і до сьогоднішнього дня, слідчі розпочинають розслідувати кримінальні правопорушення вчинені ще в період окупації.

– Емоційний стан громадян. Складність документування цих злочинів полягає у не бажанні потерпілих згадувати про ці випадки (віктимізація), а також сором який вони відчувають внаслідок дій окупантів. В першу чергу необхідно спочатку працювати з потерпілими у психологічному плані та по новому викликати довіру, встановлювати контакт та надавати відчуття захищеності.

III. ПРИКЛАДИ

Останніми із доведених епізодів є:

1) у жовтні 2024 року поліцейські Київщини повідомили про підозру за ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 438 КК України (за фактом порушення законів та звичаїв війни, вчинене за попередньою змовою групою осіб) 53-річному командирі загону мобільного особливого призначення (ЗМОП) Управління «Росгвардії» по Красноярському краю Сибірського округу військ Національної гвардії рф полковнику поліції, 47-річному заступнику командира по роботі з особовим складом ЗМОП «Ратибор» управління Росгвардії по Красноярському краю Сибірського округу військ Національної гвардії рф підполковнику поліції та 53-річному заступнику начальника Управління федеральної служби військ Національної гвардії російської федерації по Красноярському краю Сибірського округу військ Національної гвардії рф полковнику, які організували на території авіаційного-технічного комплексу ДП «Антонов», у непрацюючій морозильній камері на території Гостомельського аеропорту, місця утримання цивільного населення (катівня), де під їх контролем інші військовослужбовці рф жорстоко знущались з людей, наносили численні хаотичні удари по різним частинам тіла, та намагалися отримати будь-які відомості щодо військово-політичного керівництва нашої держави, ЗСУ та осіб, які брали участь в АТО/ООС.

2) у березні 2022 року між с. Мотижин та с. Северинівка Бучанського району Київської області виявлені закопані тіла цілої сім'ї: старости с. Мотижин, разом з її чоловіком та сином. Вказані тіла виявлені з множинними вогнепальними кульовими пораненнями голови грудей, внаслідок застосування вогнепальної зброї, у чоловіка очі зав'язані пов'язкою та встановлений перелом склепіння черепа.

Крім того, на відстані приблизно 100 метрів від місця поховання вказаної сім'ї, в каналізаційному люку, із вогнепальним

пораненням голови, виявлено тіло 38-річного чоловіка, який за життя працював волонтером на добровільних засадах.

Також, на відстані приблизно 30 метрів від поховання вказаної сім'ї знайдено поховання, в якому виявлено тіло жінки з вогнепальним кульовим пораненням в грудну клітину.

Крім того, працівниками поліції Київської області встановлено 4 місця катувань цивільних осіб, у 3-х з яких всього вбито 17 дорослих чоловіків (тіла піддані знущанню, із зв'язаними руками, розстріляні), а саме:

- в підвалі дитячого табору «Променистий» в м. Буча, де виявлено 5 тіл чоловіків;

- на перетині вулиць Яблунської та Скляководської м. Буча, де виявлено 6 тіл чоловіків;

- в підвалі с. Шевченкове Броварського району, де виявлено 6 тіл чоловіків;

- у непрацюючій морозильній камері, розміщеній на території авіаційного-технічного комплексу ДП «Антонов» у Гостомельському аеропорту, де утримувалося загалом 74 особи (50 осіб на даний час перебуває у полоні).

Також, під час проведення деокупації вказаних районів виявлено 15 місць масового поховання осіб, з яких ексгумовано 180 тіл місцевих жителів.

Найбільше «братських могил» виявлено на території Бучанського району Київської області – 12 «братських могил» на 169 осіб.

Прикро, що це люди, які вбиті зі стрілецької зброї, тобто є розуміння, що під час окупації армія РФ встановлювала певний злочинний режим.

IV. ВИСНОВОК

Однозначно можна сказати, що ратифікація Римського статуту підвищує репутацію України на міжнародній арені як країни, яка підтримує принципи міжнародного правосуддя та сигналізує про відкритість України до повноцінної співпраці з метою забезпечення притягнення до відповідальності осіб, причетних до найбільш тяжких злочинів.

Переконаний, що документування злочинів, вчинених країною-агресором та наша спільна робота стане не тільки доказовим фундаментом у міжнародному суді, а й вкотре продемонструє світові всі жорстокі та жахливі реалії, в яких знаходяться українці вже понад 1000 день.

Луценко Юрій Васильович,
керівник підрозділу, Рада національної
безпеки та оборони України, доктор
юридичних наук, професор;
Кумейко Андрій Вікторович,
докторант Національної академії
Служби безпеки України, кандидат
юридичних наук

ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЇ МІЖНАРОДНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Одним з основних завдань будь-якої держави є протидія злочинності, яка є не лише негативним явищем сьогодення, а й загрозою національній безпеці, охоронюваним суспільним інтересам. У зв'язку із зростанням суспільної небезпеки перед державою постає питання щодо забезпечення ефективної охорони як окремого громадянина, так і всього суспільства в цілому [3, с. 5].

В умовах глобалізації транснаціональна організована злочинність є закономірним результатом розвитку злочинної діяльності в суспільстві, її організованих сфер і являє собою найбільш високолатентну і небезпечну систему організованої злочинної діяльності [7, с. 60].

Системна перебудова правоохоронних органів України, створення нових правозастосовних підрозділів, удосконалення існуючих нормативно-правових актів у сфері боротьби з організованою злочинністю, у тому числі транснаціональною, вкотре підтвердила, що така боротьба є глобальною проблемою, яку неможливо вирішити на рівні окремої держави, правоохоронного органу чи нормативноправового акту [5, с. 110]. Саме тому протидія злочинності у багатьох країнах світу відіграє вирішальну роль при формуванні безпекової політики у різних сферах державного управління.

Враховуючи те, що організована злочинність виникає складним причинним комплексом, боротьба з нею буде ефективною лише тоді, коли існуватимуть відповідні умови формування системи заходів (економічних, соціальних, правових, організаційних та ін.), які будуть націлені на блокування, нейтралізацію цих небезпечних явищ сьогодення на засадах здійснення спеціальної правоохоронної діяльності. Головним центром такої діяльності повинна стати правоохоронна структура,

яка здатна оперативно та ефективно реагувати на виклики і загрози, які існують з боку організованої злочинності, у тому числі на транснаціональному рівні [4, с. 209; 9, с. 76–80].

У більшості європейських країн наявність злочинного формування визнається суспільно небезпечним діянням. У цьому контексті слід виділити кримінальне законодавство Італійської Республіки яке встановлює кримінальну відповідальність саме за членство у кримінальному угрупованні і застосовує принцип «презупції винуватості» за ряд кримінальних правопорушень, що полягає у покладанні на підозрюваного в отриманні незаконних доходів обов'язку доводити легітимність їх походження [5, с. 110; 8, с. 97–99].

У Особливій частині КК Італійської Республіки містяться основні статті, присвячені організованій злочинності, які входять до складу Глави V «Злочини проти загального порядку». Де ст. 416 має своїм предметом злочинні співтовариства і ст. 416-2 – мафію. Перша норма має історичні зв'язки з попередніми кримінальними кодексами (Кодексами Занарделлі 1898 р. і Рокко 1930 р.), що виникли під впливом позитивної школи, яка виходила з соціальної небезпеки злочинної діяльності, здійснюваної окремими особистостями або спільнотами. Друга норма з'явилася після опублікування Доповіді американської комісії в 1965 р. і прийняття Закону про організовану злочинність 1975 р. для боротьби з мафією і Коза Нострою в США [10, с. 5].

Всі питання боротьби з організованою злочинністю перебувають в Італії Республіці у віданні Міністерства внутрішніх справ. Особливу активність поліція демонструє в останнє десятиліття. Це наочно можна продемонструвати прикладами конфіскацій, що були проведені правоохоронними органами за вироками судів. Так, тільки на Сицилії конфіскували власність мафії на 300 млн євро. Одночасно конфісковано велику кількість акцій різних підприємств, 60 га землі і 220 будівель. Все це належало мафіозному босові з сицилійського міста Трапані Маттео Мессіна Денаро і було записано на ім'я місцевого крупного підприємця Джузеппе Гріголі.

У останні роки італійська влада конфіскувала у мафії майже 10 тис. об'єктів нерухомості. Конфісковані будівлі, як правило, передають громадським і державним організаціям, які займаються соціальною підтримкою малозабезпечених родин.

Італійське правосуддя виносить суворі вирoki членам злочинних співтовариств.

Так, поліція низки європейських країн, а також Бразилії та Панами під керівництвом представників правоохоронних органів Німеччини викрила та заарештувала близько сотні підозрюваних у контрабанді кокаїну, відмиванні грошей та податкових злочинах [11]. Головною ціллю широкомасштабної операції, яку проводили у співпраці з агентами Євроюст і Європол та задіяли правоохоронців були ватажки «Ндрангети». Затриманих осіб підозрюють у відмиванні грошей, торгівлі наркотиками, ухиленні від сплати податків і шахрайстві. Ця мафія вважається однією з найпотужніших у світі, в даний час значну частину своїх доходів отримує від торгівлі наркотиками.

Досліджуючи зарубіжний досвід боротьби зі злочинністю, слід звернутися за досвідом міжнародного співробітництва до німецького Федерального відомства кримінальної поліції (ВКА). У сучасній Європі ВКА займається боротьбою з транснаціональною організованою злочинністю і тероризмом, корупцією в органах державного управління, проявами релігійного та міжетнічного екстремізму, злочинами в економіці, пов'язаними з «відмиванням» грошей, незаконним обігом наркотиків, підробкою, проституцією, тощо. При цьому кримінальна поліція має для виконання цього завдання необхідне правове, кадрове та технічне забезпечення, володіє найпотужнішим електронним банком оперативних даних – INPOL. ВКА має в своєму розпорядженні також необхідну науково-технічну базу і займається аналітичною обробкою оперативної та відкритої інформації, в тому числі й з-за кордону, розробляє стратегію і тактику дій поліції на перспективу, впроваджує нові зразки спеціальної криміналістичної техніки, успішно вирішує питання підготовки та перепідготовки кадрів [2, с. 57].

Основними сферами діяльності організованої злочинності в США є торгівля наркотиками, людьми і незаконне ввезення мігрантів, «відмивання» грошей, корупція, тероризм. Особливістю цієї злочинності є її транснаціональний і глобальний характер. У цьому зв'язку організована злочинність в США і зусилля, спрямовані на боротьбу з нею, розглядаються спільно з іншими країнами і регіонами світу. Як відзначають офіційні представники ФБР, у ході боротьби з організованою внутрішньою і міжнародною злочинністю їхнє відомство використовує найрізноманітніші

методи, що включають застосування усього спектру законів і самих передових технічних засобів. Особливо ефективними вважаються заходи, що проводяться в рамках застосування Закону про організації, які потрапили під вплив рекетирів або корумпованих елементів. Такі розслідування супроводжуються секретним впровадженням кадрових співробітників ФБР (агенти під прикриттям) в подібні організації, юридично дозволеним електронним спостереженням за підозрюваними, вербуванням інформаторів та свідків. Більшість подібних операцій проводиться спільно з іноземними та місцевими юридичними структурами. У боротьбі з організованою злочинністю та розповсюдженням наркотиків ФБР зосереджує свої зусилля на розслідуванні злочинної діяльності особливо небезпечних міжнародних, національних і регіональних угруповань [0, с. 13; 6, с. 79–83].

Провівши порівняльно-правовий аналіз боротьби зі злочинністю Республіки Італія, США можна стверджувати про достатню ефективність такої боротьби. Правоохоронні органи цих країн ефективно борються з проявами злочинності, створюючи нові підрозділи та шукаючи новітні технології і методи такої боротьби, а також беруть до уваги досвід розвинених країн світу. Будемо сподіватись, що позитивний досвід зарубіжних країн стане у нагоді національним суб'єктам боротьби зі злочинністю.

Список використаних джерел

1. Бадюк М. О. Зарубіжний досвід протидії транснаціональній організованій злочинності. *Кримінально-правові та кримінологічні заходи протидії злочинності*: матер. всеукр. наук.-практ. конф. (Одеса, 13 лист. 2015 р.). Одеса: ОДУВС, 2015. С. 3–14.
2. Головкін Б. М. Корупція у приватному секторі. URL: <http://eipe.ucoz.net/pdf/delictology-3.pdf#page=51>
3. Луценко Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України: монографія. Харків: Право. 2015. 200 с.
4. Луценко Ю. В. Протидія організованій злочинності та корупції в Україні: окремі теоретичні проблеми. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах*: зб. тез Міжнародної наук.-практ. конф. (Львів, 8 лист. 2019 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 208–210.

5. Луценко Ю. В. Участь спеціальних служб іноземних держав у протидії організованій злочинності та корупції на прикладі Італійської Республіки. *Наше право*. 2017. № 4. С. 110–116.

6. Луценко Ю. В., Арешонков В. В. Вплив організованої злочинності на світову безпекову політику, що викликана пандемією Covid-19. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2022. № 1, С. 78–86.

7. Луценко Ю. В. Протидія злочинності у світлі міжнародного правопорядку. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 5. С. 60–64.

8. Луценко Ю. В. Протидія корупційній злочинності: реалії та перспективи. *Запобігання корупції у приватному секторі: матеріали наук.-практ. онлайн «круглого столу», присвяченого 25-річчю із дня створення НДІ вивчення проблем злочинності та 95-річчю із дня народження акад. В. В. Сташиса (Харків, 1 лип. 2020 р.)*. Харків: Право, 2020. С. 96–101.

9. Луценко Ю. В. Протидія організованій злочинності: національний та іноземний досвід. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. Том 35 (74) № 2. С. 75–81.

10. Столярський О. В. Розвиток основних напрямків і форм міжнародного співробітництва в боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю після прийняття Статуту ООН. *Митна справа*. 2013. № 6 (2.2). С. 3–10.

11. Opération Eurêka: 25 perquisitions et 13 personnes arrêtées en Belgique au cours d'une des plus grosses opérations antimafia jamais menées en Europe. URL: <https://www.rtf.be/article/operation-eureka-25-perquisitions-et-6-personnes-arretees-en-belgique-au-cours-dune-des-plus-grosses-operations-antimafia-jamais-meneesen-europe-11192185>.

Луценко Юрій Васильович,
керівник підрозділу, Рада національної
безпеки та оборони України, доктор
юридичних наук, професор;
Тарасюк Анатолій Васильович,
заступник керівника управління
Головного слідчого управління
Державного бюро розслідувань, доктор
юридичних наук, професор

КРИМІНАЛЬНО-ПРОВАВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Стрімкий розвиток суспільних правовідносин, демократизація державних інституцій неможлива без наступальної боротьби зі злочинністю у різних її проявах. Держава в особі компетентних органів визначає правила поведінки, що спрямовані на гарантування безпеки кожній особі, а також встановлення стану захищеності суспільства та держави від різного роду протиправних посягань на охоронювані інтереси. Порушення цих приписів може призвести до завдання непоправної шкоди ефективній діяльності держави у різних її сферах [5, с. 75; 6; 7, с. 364; 8, с. 389; 9, с. 364–365].

Сучасна теорія і практика запобігання та боротьби зі злочинністю вже давно не тішать себе ілюзіями стосовно того, що єдиними придатними чи основними засобами в цій сфері є виключно правові. Вочевидь, ефективність впливу на злочинність залежить у першу чергу і більшою мірою не від них, а від засобів економічних, соціальних, інформаційних, технічних, культурно-просвітницьких та ін. Проте і правові засоби впливу на злочинність продовжують відігравати достатню роль. У цьому аспекті правова політика держави у сфері запобігання злочинності та боротьби з нею є необхідною складовою всього відповідного напрямку державної політики [10, с. 220].

Категорія кримінально-правової політики є однією з найбільш досліджуваних, але, як це не парадоксально, одночасно й найменш пізнаних у науці кримінального права. За багато років і навіть століть її вивчення накопичена достатньо велика кількість знань про неї, вироблені підходи до розв'язання загальних і окремих питань кримінально-правової політики. Але, разом з тим, все ще лишається широке поле для діяльності сучасних і майбутніх дослідників, велика кількість не до кінця визначених аспектів у її розумінні [11, с. 169].

Окрім того, дослідження правової літератури кінця XIX ст. в частині питань кримінально-правової політики почало виходити за межі філософського осмислення і перейшло до кола правової науки. При цьому вивчення тогочасної кримінально-правової літератури дає підстави для висновку, що в ній у цілому було сформовано розуміння кримінально-правової політики, підтримуване більшістю європейських правознавців. Воно полягало у розгляді її як самостійної галузі науки чи частини іншої галузі науки (кримінології, кримінального права тощо), завданням якої є не догматичний аналіз чинного законодавства, а вироблення напрямів його розвитку *de lege ferenda* [11, с. 170].

На сьогодні, у кримінально-правовій науці ще не вироблено єдиного концептуального підходу щодо розуміння кримінально-правової політики. На думку переважної більшості дослідників даної проблематики відсутність цілісного підходу до сучасної концепції кримінально-правової політики в країні, у тому числі стратегії розвитку національного законодавства про кримінальну відповідальність, призводить до постійних не системних змін законодавства про кримінальну відповідальність. Це має своїм наслідком, виникнення ситуацій невідповідності кримінального законодавства іншим нормативно-правовим актам, у тому числі і Основному закону – Конституції України, що у свою чергу тягне за собою суттєві проблеми у правозастосовній практиці [1, с. 85; 2, с. 131–135; 3, с. 125;].

Досліджуючи зміст, структуру та завдання кримінально-правової політики не можливо оминати увагою питання визначення її місця в системі самої державної політики у сфері запобігання злочинності, яка водночас виступає частиною правової політики держави. Це може бути здійснено шляхом як застосування загальної діалектичної методології, яка дає можливість встановити її місце у внутрішній політиці держави, так і політиці боротьби зі злочинністю [4, с. 87].

Беззаперечно, що одним із пріоритетних напрямів діяльності держави є діяльність спрямована на запобігання злочинності. Протидія злочинності є важливою складовою функціонування держави будь-якого типу незалежно від часу свого існування. Величезна кількість нормативно-правових актів, різноманітних програм та стратегій, що приймаються органами державної влади, велика кількість правоохоронних та правозастосовних органів – все це свідчить про значну роль політики у сфері запобігання злочинності в діяльності держави.

Невід'ємною складовою такого напрямку діяльності держави беззаперечно є кримінально-правова політика. Не дивлячись на розрізненість поглядів в питанні її змісту та сутності, майже всі науковці схиляються до думки, що остання виступає структурною частиною правової політики держави, основний зміст якої зводиться до застосування репресивних заходів. Визначити її місце в системі правової політики є процесом складним, проте вкрай необхідним для розуміння її змістовного наповнення та термінологічної характеристики.

Отже, кримінально-правова політика являє собою системоутворюючий елемент усієї державної політики у сфері боротьби зі злочинністю, виступає багатовекторним явищем, що зумовлює можливість її тлумачення у різних значеннях суспільних відносин. Вона має за кінцеву мету ліквідацію злочинності шляхом усунення відповідних причин, умов та чинників, що її породжують, і використовуючи як засоби кримінальне, кримінальне процесуальне, виправнотрудове право та засоби профілактики. Також кримінально-правова політика держави розробляє стратегію і тактику, формулює основні завдання, принципи, напрями і цілі кримінально-правового впливу на злочинність та засоби їх досягнення.

Список використаних джерел

1. Луценко Ю. В. Доктринальні положення кримінально-правової політики держави у сфері забезпечення воєнної безпеки України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Вип. 138. 2019. С. 84–96.
2. Луценко Ю. В. Правові засади формування та реалізації воєнної політики України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № 4, С. 130–136.
3. Луценко Ю. В., Клименко С. В. Поняття та зміст кримінально-правової політики держави. *Право.ua*. 2015. № 1. С. 125–131.
4. Луценко Ю. В. Політика держави у сфері боротьби зі злочинністю в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. Том 35 (74) № 4. С. 86–93.
5. Луценко Ю. В. Протидія організованій злочинності: національний та іноземний досвід. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. Том 35 (74) № 2. С. 75–81.
6. Луценко Ю. В. Участь спеціальних служб іноземних держав у протидії організованій злочинності та корупції на

прикладі Італійської Республіки. *Наше право*. 2017. № 4. С. 110–116.

7. Луценко Ю. В., Полторацький О. Б. Протидія злочинності в контексті світової безпекової політики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 215–217.

8. Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. Актуальні проблеми удосконалення окремих положень кримінального та кримінального процесуального законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 388–391.

9. Макаренко Н. К., Луценко Ю. В. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації, що вчиняють шахрайські та корупційні правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 364–368.

10. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 5: Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні / за заг. ред. В. В. Сташиса. Харків, 2008. 840 с.

11. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи: монографія / Ю. В. Баулін та ін. Київ: ВАІТЕ, 2015. 688 с.

Мазена Світлана Олегівна,
доцент кафедри кримінального права
і процесу Західноукраїнського
національного університету
Міжнародний дослідник університету
Оснабрюк (Німеччина), кандидат
юридичних наук, доцент

НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ БОРТЬБИ З ПРОПАГАНДОЮ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Яку роль відіграють передові технології модерзації контенту та нові інструменти кримінального права у контролі за поширенням російської пропаганди на платформах соціальних мереж під час російсько-української війни?

Не секрет, що війна триває не лише на полі бою, але і в інформаційному просторі. І Україна докладає максимум зусиль, щоб застосувати ефективні засоби протидії російській

пропаганді. Відповідь України на пропаганду характеризується комплексом дій. Починаючи від заборони соціальних мереж «Однокласники» та «Вконтакте»; посилення антипропагандистського законодавства, ухвалення законів для визначення шкідливої пропаганди та боротьби з нею, нового закону «Про медіа» [1]; створення спеціальних центрів для протидії дезінформації; взаємодії з глобальними союзниками у боротьбі з транскордонною дезінформацією; кампанії з підвищення обізнаності громадськості та медіаграмотності; здійснення заходів цифрової та кібербезпеки, блокування шкідливого онлайн-контенту та захист цифрового простору, та закінчуючи «criminal law as last resort» [2] та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які поширюють проросійську пропаганду.

У моїй доповіді я не буду акцентувати увагу на розкритті феномену пропаганди, але хочу підкреслити, що небезпека пропаганди полягає у поляризації суспільства, маніпуляції свідомістю та маскуванні під свободу слова [3]. Крім того, хочу звернути увагу на ефект «ехо-камери» в соціальних мережах, який посилює ефект деструктивної пропаганди. З одного боку, це явище виникає за допомогою роботи алгоритмів в соціальних мережах, а з іншого має психологічне коріння. Коли користувачі тяжіють до груп, які підкріплюють їхні погляди, поглиблюючи розбіжності. Простими словами, це уявне коло користувачів, які повторюють один той самий наратив у різній тональності. Інколи це сотні людей, які виправдовують або заперечують війну.

Постає питання чи доречно їх всіх притягувати до кримінальної відповідальності, адже такі висловлювання з 2022 року криміналізовані [4]. У кримінальному законодавстві запроваджено відповідальність за такі дії, як заперечення ведення війни (ст. 436-2 КК); виправдання війни (ст. 436-2 КК); глорифікація агресора (ст. 436-2 КК); пропаганда в навчальних закладах (ч. 3 ст. 111-1 КК); мова ворожнечі за регіональною ознакою (ст. 161 КК).

На мою думку, більш ефективним є застосування кіберполіцією інструментів для пошуку незаконного контенту та реалізації тісної співпраці із цивільним населенням в рамках проєктів «Мрія» та «Брама». Такі цивільні кібервійська налічують близько 400 тисяч учасників. За допомогою простих інструкції з блокування, щодня блокуються чисельні ресурси та профілі у таких соціальних мережах та менеджерах як «Facebook», «Instagram», «Telegram», «WhatsApp» та інші. Переконана, що

посилення співпраці з власниками інформаційних платформ та міжнародними партнерами дасть переконливий результат.

Комбінований підхід України у боротьбі з російською пропагандою під час конфлікту містить правові заходи, технології та залучення громадськості, який демонструє значну ефективність. Але чи справді потрібне обмеження свободи слова у такому вигляді? І що робити з цими нормами після війни. Про це треба думати вже сьогодні в розрізі перехідного правосуддя й у сенсі кримінально-правових розвідок значення емоцій [5].

Список використаних джерел

1. Закон України «Про медіа» Верховна Рада України від 13.12.2022 № 2849-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>.

2. Douglas Husak, *The Criminal Law as Last Resort*, *Oxford Journal of Legal Studies*, Volume 24, Issue 2, SUMMER, Pages 207–235. Режим доступу: <https://doi.org/10.1093/ojls/24.2.207>.

3. Mazepa S. *War, Hate, Propaganda and the Internet*. – Springer Nature, 2024.

4. Кримінальний кодекс України. Верховна Рада України; Кодекс України, Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III (Редакція станом на 01.11.2024).

5. Tuliakov V. O. Emotional challenges in reforming transitional criminal justice in Ukraine: the role of subsidiarity and European directives in deterring criminalization (research hypothesis) / V. O. Tuliakov // ResearchGate. preprint. 2024. 10 p. Режим доступу: DOI:10.13140/RG.2.2.35921.75365.

Максименко Олена Василівна,

провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем державотворення та правозастосування навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ОКРЕМІ ПРИНЦИПИ ПРИЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ НЕПОВНОЛІТНІЙ ОСОБИ

Призначення покарання неповнолітній особі, яка визнана винною у скоєнні кримінального правопорушення є комплексом складних та виважених дій, на які впливає ряд факторів. У науці

кримінального права постійно точаться дискусії щодо особливостей та доцільності призначення деяких кримінальних покарань неповнолітнім. Саме тому потребують правового аналізу окремі положення законодавства України щодо принципів покарань, які застосовуються до неповнолітніх.

Перед усім, варто зазначити, що у статті 50 Кримінального кодексу України визначено загальне визначення покарання як заходу примусу, який застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Метою покарання є не лише кара, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами. Стосовно неповнолітньої особи, то ще варто додати і виховання, а також соціальна реабілітація особи. Жодним чином призначене покарання не передбачає завдати фізичних страждань або принизити людську гідність. Ухилення від покарання, призначеного вироком суду, має наслідком кримінальну відповідальність.

Такі загальні постулати кримінального покарання поширюються і на дорослих осіб і на неповнолітніх. З урахуванням психологічних та фізіологічних особливостей дитини варто виокремити додаткові принципи призначення покарання для неповнолітніх, які визнані винними у скоєнні кримінального правопорушення. Серед таких принципів, потрібно розглянути – принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх, який базується на максимальному врахуванні психологічної, моральної та вікової своєрідності дитини, що і впливає на їх поведінку. Діти легко піддаються сторонньому впливу, як з боку дорослих осіб, так і однолітків, для них характерна підвищена збудливість, неврівноваженість і тому подібне. Зазначені фактори лягли в основу визначення їм покарання. Є.С. Назимко зазначає, що принцип урахування біосоціальних і психофізіологічних особливостей дитини у законодавстві та правозастосовчій практиці є фундаментальним для інституту покарання неповнолітніх. Також вчений наголошує на важливості принципів: співрозмірності; неприпустимості/заборони застосування по відношенню до неповнолітніх найсуворіших видів покарань; застосування позбавлення волі лише в якості крайнього заходу та на якомога мінімальний термін часу; широкого застосування соціально-орієнтованих заходів [1, с.14].

Адже, зазначені принципи впливають із міжнародних стандартів забезпечення прав і свобод неповнолітніх.

Система кримінальних покарань, які призначаються неповнолітнім визначена Кримінальним кодексом України від менш тяжкого до більш тяжкого. Одним із проявів індивідуалізації покарання осіб, які не досягли 18 років – є вичерпний перелік видів покарань, що можуть бути до них застосовані, а також розмір і строки їх відбування та виконання. У статті 98 Кримінального кодексу України визначено, які покарання може призначити суд як основні покарання для неповнолітнього, вина якого доведена: 1) штраф; 2) громадські роботи; 3) виправні роботи; 4) пробачійний нагляд; 5) позбавлення волі на певний строк. Окрім того, до неповнолітніх осіб можуть застосовуватись і додаткові покарання у виді: 1) штрафу; 2) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Особливістю є те, що такі покарання, як громадські роботи та виправні роботи, не можуть застосовуватися до осіб, яким не виповнилося 16 років. А тому при виборі покарання особам у віці 14-16 років фактично виключається можливість застосування інших видів покарання не пов'язаних з позбавленням волі [2].

Із урахуванням нових викликів, у 2024 році Законом № 3342-ІХ «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань», до статті 98 Кримінального кодексу було внесено зміни. Зокрема, виключено покарання для неповнолітніх у вигляді арешту та включено нове основне покарання – пробачійний нагляд. За деякі кримінальні правопорушення каратимуть пробачійним наглядом на рівні з обмеженням чи позбавленням волі, але водночас це їх альтернатива [3]. Такі зміни, на наш погляд є позитивними, адже покарання у вигляді пробачійного нагляду не пов'язане з позбавленням волі і має високий виховний вплив, що є важливим для неповнолітньої особи.

При призначенні покарання суд має об'єктивно та глибоко вивчити обставини кримінального провадження, а також особу неповнолітнього, проаналізувати усі причини і умови у провадженні та призначити справедливе покарання з урахуванням найкращих інтересів дитини.

Принцип забезпечення найкращих інтересів дитини при призначенні покарання є особливо важливим в системі ювенальної юстиції, його особливості визначені у п. 10

Зауважень загального порядку №10 (2007) Комітету ООН з прав дитини «Права дітей у системі юстиції щодо дітей» [4].

Отже, призначення покарання неповнолітній особі, яка визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення є особливим процесом, який потребує окрім вивчення матеріалів провадження та інформації про особу, ще й урахування принципів призначення покарання. Вище досліджені принципи є найбільш актуальними на ряду із загальними принципами: рівності, справедливості, не відворотності покарання. Адже, Конвенція ООН «Про права дитини», гарантує кожній дитині, яка вважається, що порушила кримінальне законодавство, отримала звинувачення або визнана винною в його порушенні, таке поведження, що сприяє розвиткові у дитини почуття гідності і значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини й основних свобод інших та при якому враховуються вік дитини і бажаність сприяння її реінтеграції та виконання нею корисної ролі в суспільстві [5].

Визначення та систематизація кримінальних покарань не є статичним, інститут покарання у Кримінальному кодексі здатний удосконалюватися з урахуванням суспільного розвитку.

Список використаних джерел

1. Назимко, Є. С. Теоретико-прикладні засади становлення та розвитку інституту покарання неповнолітніх у кримінальному праві України : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Єгор Сергійович Назимко; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. 36 с.

2. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

3. Закон України № 3342-IX «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#n43>.

4. Права дітей у системі юстиції щодо дітей: Зауваження загального порядку № 10 (2007) Комітету ООН з прав дитини. URL: https://www.unicef.org/ukraine/UN_CRC_

5. Конвенція ООН «Про права дитини». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

Матюшенко Олена Іванівна,
завідувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат наук з державного управління,
доцент

СПІРНІ ПИТАННЯ ПОЗБАВЛЕННЯ ПРАВА ОБІЙМАТИ ПЕВНІ ПОСАДИ АБО ЗАЙМАТИСЯ ПЕВНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Небезпека колабораціонізму полягає в тому, що дії, відповідальність за вчинення яких передбачається в ст. 111-1 КК, підривають національну безпеку України, становлять безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам України.

З прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03.03.2022 року № 2108-IX до Кримінального кодексу України (далі – КК) внесено зміни.

По-перше, Розділ 1 «Злочини проти основ національної безпеки України» Особливої частини КК доповнено новою кримінально-правовою нормою, що передбачає кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність (ст. 111-1 КК).

По-друге, розширено терміни позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основного або додаткового покарання за колабораційну діяльність: за вчинення даного кримінального правопорушення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю призначається на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

По-третє, розширено підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру, якими тепер є і вчинення уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 111-1 КК.

По-четверте, удосконалено та розширено сферу застосування заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб, а саме: на сьогодні ліквідація юридичної особи застосовується судом у разі вчинення її уповноваженою особою будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених ст. 111-1 КК.

Як впливає зі змісту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03.03.2022 року № 2108-IX, його завданням є:

1. обмеження доступу до зайняття посад, пов'язаних із виконанням функцій держави чи місцевого самоврядування, строком до 15 років;

2. встановлення інших покарання для осіб, які співпрацювали з державою-агресором, її окупаційною адміністрацією та/або її збройними чи воєнізованими формуваннями;

3. можливість ліквідації юридичних осіб, уповноважені особи яких здійснювали таку співпрацю, шляхом встановлення кримінальної відповідальності за відповідні діяння.

Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю передбачається як основний або додатковий вид покарання в межах санкцій ст. 111-1 КК. При чому, у ч. 1 та ч. 2 ст. 111-1 КК позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є основним видом покарання, у ч. 3 – 8 ст. 111-1 КК – додатковим. Але у всіх випадках розмір аналізованого покарання є незмінним: від 10 до 15 років. Відразу виникає зауваження: позбавлення права обіймати певні посади призначається особам, які обіймають посади на будь-яких підприємствах, в установах і організаціях, незалежно від їх форми власності. При цьому ці посади можуть бути оплачувані й неоплачувані, постійні й тимчасові, штатні й позаштатні, виборні й ті, що заміщуються за призначенням, керівні й рядові. Позбавлення права займатися певною діяльністю полягає у припиненні на визначений судом строк права на службову або професійну діяльність, або іншу діяльність, регламентовану відповідними правилами, якщо її здійснення пов'язане із вчиненням кримінального правопорушення.

У ст. 55 КК відсутнє закріплення правових підстав призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основного та як додаткового покарання, коли воно передбачено у санкції норми Особливої частини КК. Логічно, що в обох випадках підстави мають бути єдині, однакові для призначення як основного, так і додаткового покарання: кримінальне правопорушення вчинено з використанням займаної посади або у зв'язку із зайняттям певною діяльністю, адже використання службового становища, службової, професійної або іншої діяльності, регламентованої

відповідними правилами, виступає способом посягання на об'єкт і знаходиться у причинному зв'язку з наслідками, що настали.

Тому обов'язковим є встановлення факту вчинення кримінального правопорушення з використанням займаної посади або у зв'язку із зайняттям певною діяльністю. Іншими словами – зазначений вид покарання може бути призначене як основне або додаткове лише за умови вчинення винним кримінального правопорушення з використанням певної посади або у зв'язку із зайняттям певною діяльністю.

Натомість, як впливає з аналізу диспозиції діяння, передбаченого ст. 111-1 КК, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ч. 1, 2 ст. 111-1 КК) може призначатися особам, які ніколи раніше не обіймали певні посади або не займалися певною діяльністю.

Крім того, виникає зауваження і щодо безальтернативного характеру санкцій у ч. 1, ч. 2 ст. 111-1 КК, що передбачає лише вказаний вид покарання. Така ситуація значно звужує коло осіб, яким може бути інкриміноване діяння у вказаних частинах 1 і 2 ст. 111-1 КК.

Слід також звернути увагу на роль осіб, які вчиняють колабораційну діяльність у різних її формах, у першу чергу – у закладах освіти, на можливий потужний їх вплив щодо недостатньо стійко сформованої свідомості учнів та студентів. Вбачається необхідним встановити необмежені терміни призначення покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у разі вчинення колабораційної діяльності у таких випадках:

- а) протягом дії воєнного чи надзвичайного часу,
- б) стосовно осіб, які є представниками органів державної влади, здійснюють організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські обов'язки,
- в) якщо прояви колабораційної діяльності вчиняються у закладах освіти або спрямовані на школярів чи студентів.

Тому пропонується:

- усунути безальтернативний характер санкцій ч.1 та ч. 2 ст. 111-1 КК шляхом доповнення вказаних санкцій іншими видами основних покарань;
- за наявності вищезазначених обставин позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне та додаткове покарання призначати без обмежень в часі, тобто довічно;

– даний вид покарання (і як основне, і як додаткове) повинне призначатися лише у випадках, якщо вчинення кримінального правопорушення було пов'язане з посадою, яку обіймає винний, або з діяльністю, якою він займається.

Микитчик Олександр Васильович,
професор кафедри кримінального права,
процесу і криміналістики Київського
університету інтелектуальної власності
та права Національного університету
«Одеська юридична академія», кандидат
юридичних наук, професор

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ТРАНСПОРТНИЙ ЗАСІБ» ЯК ОЗНАКИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ У НАЦІОНАЛЬНИХ ТА МІЖНАРОДНИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ

Обов'язковою ознакою деяких складів кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту виступають транспортні засоби. Відповідно до примітки ст. 286 КК України під транспортними засобами в цій статті та статтях 286¹, 287, 289, 290 слід розуміти всі види автомобілів, трактори та інші самохідні машини, трамваї і тролейбуси, а також мотоцикли та інші механічні транспортні засоби. Законодавець визначив термін «транспортний засіб» через перерахування конкретних його видів.

Згідно п. 1.10 Правил дорожнього руху, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306 механічний транспортний засіб – це транспортний засіб, що приводиться в рух з допомогою двигуна. Цей термін поширюється на трактори, самохідні машини і механізми, а також тролейбуси та транспортні засоби з електродвигуном потужністю понад 3 кВт [1].

Слід відзначити, дане поняття є законодавчо закріпленим терміном. Водночас воно має й інші інтерпретації у міжнародних договорах, щодо яких надана згода України на обов'язковість для неї відповідного міжнародного договору.

Так, у Конвенції про дорожній рух (Відень, 8 листопада 1968 року) у статті 1 зазначається: термін «механічний транспортний засіб» означає будь-який самохідний дорожньо-транспортний засіб, за винятком велосипедів з підвісним

двигуном, на території Договірних Сторін, які не прирівнюють їх до мотоциклів, і за винятком рейкових транспортних засобів [2].

Існують й інші визначення транспортного засобу у міжнародних договорах України, які набрали чинності в установленому порядку:

1) а) для перевезень вантажів – будь-який вантажний автомобіль, вантажний автомобіль з причепом, тягач з причепом чи тягач з напівпричепом, напівпричіп;

б) для перевезень пасажирів, більше 8 чоловік, включаючи водія [3].

2) Будь-який автомобіль або причіп; цей термін охоплює будь-яку комбінацію транспортних засобів [4].

3) Механічний дорожній транспортний засіб, а також будь-який причіп або напівпричіп, призначений для буксирування його таким транспортним засобом [5].

4) Механічний транспортний засіб, зареєстрований на території Договірної Сторони, або комбіновані транспортні засоби, з яких принаймні механічний транспортний засіб зареєстрований на території Договірної Сторони і використовується та призначений виключно для перевезення вантажів або пасажирів [6].

5) Механічний пристрій, призначений для перевезення людей і (або) вантажів, а також встановленого на ньому спеціального обладнання чи механізмів [7].

б) а) Будь-який автотранспортний засіб з механічним приводом, який за своєю конструкцією придатний для перевезення більш восьми пасажирів, не враховуючи водія, або для перевезення вантажів чи для буксировки таких транспортних засобів;

б) сполучення із транспортного засобу, визначеного вище у пункті «а), та причепа або напівпричепа, з'єданого з ним, і призначеного для перевезення пасажирів і вантажів [8].

7) Автомобілі, тягачі з напівпричепами, причепа і напівпричепа, що відповідають визначенням, наведеним у статті 4 Конвенції про дорожній рух від 19 вересня 1949 року, за винятком транспортних засобів, що належать збройним силам однієї з Договірних Сторін або перебувають у підпорядкуванні цих збройних сил [9].

8) Будь-який вид транспортного засобу з механічною тягою, який відповідно до технічних та конструктивних вимог може перевозити понад 9 пасажирів, включаючи водія, або перевозити вантажі вантажним автомобілем з напівпричепом/причепом чи без

нього, що зареєстрований на території однієї з Договірних Сторін [10].

9) Будь-який вид автотранспортного засобу з механічною тягою, призначений згідно з конструктивними та технічними вимогами для перевезень понад 9 пасажирів, включаючи водія, або для перевезень вантажів автомобілем з напівпричепом (причепом) або без нього, і зареєстрованого на території країни однієї з Договірних Сторін [11].

10) Автотранспортний засіб або групу транспортних засобів, з яких хоча б автомобіль зареєстрований однією з Договірних Сторін, спеціально обладнаний і використовується для виконання вантажних перевезень або для пасажирських перевезень автобусом [12].

11) Автотранспортний засіб: призначений для здійснення вантажних (включаючи причепа або напівпричепа) і пасажирських перевезень; зареєстрований на території Республіки Білорусь або України [13].

12) а) Транспортний засіб з механічним приводом, сконструйований або пристосований для перевезень вантажів або для буксирування інших транспортних засобів, призначених для цих перевезень;

б) сукупність транспортних засобів, які відповідають вимогам, зазначеним у пункті (а), а також з причепом або напівпричепом;

в) дорожній транспортний засіб з механічним приводом, який обладнаний спеціальним постійним устаткуванням і становить його інтегральну частину, яка не трактується як вантаж;

г) транспортний засіб, призначений для перевезення більш ніж 9 пасажирів з водієм [14].

Проаналізувавши визначення поняття «транспортний засіб» у міжнародних договорах можна прийти до висновку, що дане поняття характеризується спільними ознаками: придатний для перевезення людей, пасажирів (понад 9 осіб), вантажів через митний (державний) кордон; може використовуватись для буксирування інших транспортних засобів, встановлення на нього спеціального обладнання чи механізмів; реєстрація на території Договірної сторони.

Список використаних джерел

1. Правила дорожнього руху : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р. № 1306 // Офіц. вісн. України. – 2001. – № 41. – Ст. 1852.

2. Конвенція про дорожній рух (Відень, 8 листопада 1968 року). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_

3. Угода про міжнародний автомобільний транспорт між Урядом України та Урядом Ісламської Республіки Іран : від 09.07.1993 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/364>.

4. Європейська угода щодо роботи екіпажів транспортних засобів, які виконують міжнародні автомобільні перевезення : від 01.07.1970 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994>.

5. Угода про введення міжнародного сертифіката зважування вантажних транспортних засобів на територіях держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав : від 16.04.2004 р. : Постанова Кабінету Міністрів України : від 11.05.2006 р. № 640 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997>.

6. Угода між Урядом України та Урядом Королівства Бельгія про автотранспортне сполучення : від 28.07.1997 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/056>.

7. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про організацію обміну інформацією про осіб, транспортні засоби, на яких особи перетинають українсько-молдовський державний кордон : від 04.11.2015 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/498>.

8. Угода про міжнародні автомобільні перевезення між Урядом України та Урядом Республіки Туреччина : від 30.05.1994 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/792>.

9. Європейська Угода про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів (Женева, 30 вересня 1957 року). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994>.

10. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Королівства Данії про міжнародні автомобільні перевезення : від 09.09.1998 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/208>.

11. Угода між Урядом України та Урядом Румунії про міжнародне автомобільне сполучення : від 29.03.1996 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/642>.

12. Угода між Україною та Королівством Нідерландів про міжнародні автомобільні перевезення : від 07.09.1993 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/528>.

13. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Білорусь про міжнародне автомобільне сполучення : від 17.12.1992 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/112>.

14. Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польщі про міжнародні автомобільні перевезення : від 18.05.1992 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/616>.

Мовчан Роман Олександрович,
професор кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса, доктор юридичних
наук, професор

**ВІДНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ЗА КОНТРАБАНДУ ТОВАРІВ ТА ІНШІ НОВЕЛИ ЗАКОНУ
№ 3513-ІХ ВІД 9 ГРУДНЯ 2023 РОКУ: КРИТИЧНИЙ
АНАЛІЗ ОКРЕМИХ ПОЛОЖЕНЬ**

9 грудня 2023 р. вітчизняним парламентом було ухвалено Закон України № 3513-ІХ «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів» (далі – Закон від 9 грудня 2023 р.), наслідком набрання чинності яким стала не лише згадана в назві цього нормативно-правового акту рекриміналізація «товарної» контрабанди, але й внесення до КК ще кількох супутніх змін, спрямованих на вдосконалення механізму кримінально-правової протидії контрабанді в Україні. Однак, попри концептуальну підтримку ідеї щодо відновлення кримінальної відповідальності за контрабанду товарів, маю відмітити, що окремі положення Закону від 9 грудня 2023 р. є дискусійними, інші ж – відверто помилковими. Саме послідовному висвітленню відповідних положень і буде присвячена ця робота.

1. У результаті внесення депутатських правок до законопроекту № 5420, який згодом отримав статус Закону від 9 грудня 2023 р., декількох істотних і не передбачених його первинною редакцією оновлень зазнала ст. 201 КК. Першою з цих змін стало редагування назви вказаної заборони, на необхідності чого свого часу наголошував Ю. Гродецький. Дослідник з-поміж іншого слушно відмічав, що, попри лаконічність назви ст. 201 КК «Контрабанда», цю норму не було підстав уважати загальною відносно інших норм про контрабанду спеціальних предметів. Зважаючи на це, Ю. Гродецький пропонував викласти назву ст. 201 КК у такій редакції: «Контрабанда культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів, частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації». Пропонована назва, не дивлячись на її громіздкість, узгоджувалась б із загальною логікою

формулювання назв усіх статей про контрабанду, передбачених законопроектом № 5420 [1, с. 155–156].

Законодавець, однак, пішов своїм власним шляхом і в підсумку замінив використану для позначення назви ст. 201 КК абстрактну вказівку на «контрабанду», яка все ж дозволяла охопити будь-які зазначені у диспозиції цієї норми спеціальні предмети контрабанди, на казуїстичне формулювання «контрабанда культурних цінностей та зброї». Ознайомившись з останнім, можна було б припустити, що таке редагування назви ст. 201 КК викликане одночасним оновленням диспозиції її ч. 1, а саме виключенням з числа потенційних предметів злочину, передбачених цією кримінально-правовою нормою, всіх інших предметів, крім культурних цінностей та зброї. Проте, як з'ясувалось, відповідна диспозиція на підставі Закону від 9 грудня 2023 р. жодних змін не зазнала. Постає питання, на яке навряд чи можна відшукати логічну відповідь: чим керувалися парламентарії, у такий спосіб редагуючи назву ст. 201 КК?

Таким чином, назва ст. 201 КК потребує уточнення, за наслідком чого в ній мають бути перераховані всі відповідні предмети контрабанди.

2. Загалом варто схвально оцінити втілене Законом від 9 грудня 2023 р. редагування КК, яке призвело до того, що відтепер уніфікованою й універсальною підставою для посилення відповідальності за контрабанду майже всіх предметів стало її вчинення особою, раніше судимою за контрабанду не лише предметів, передбачених однією конкретною нормою (юридична повторність тотожних кримінальних правопорушень), а й будь-яких інших предметів, про які йдеться в інших нормах про контрабанду (юридична повторність однорідних кримінальних правопорушень) (п. 3 примітки ст. 201 КК).

Із позицій системності не можу повністю підтримати лише те, що до кола передбачених п. 3 примітки ст. 201 КК заборон, в яких аналогічним чином вирішено питання про диференціацію кримінальної відповідальності, не потрапила ст. 305 КК «Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів». Критичні міркування з цього приводу на адресу законопроекту № 5420 висловлювались в юридичній літературі [2, с. 21], однак законодавець їх чомусь проігнорував. Видається, що законодавцю варто, визначившись із питанням, чи є контрабанда наркотиків однорідним злочином із

контрабандою інших предметів, закріпити уніфікований підхід до таких кримінально-правових ситуацій.

3. Первісною редакцією законопроекту № 5420 формулювання «переміщення через митний кордон України», використане в існуючих на той час ст. 201 і ст. 201-1 КК, пропонувалось замінити на словосполучення «дії, спрямовані на переміщення через митний кордон України». Аналізуючи цю законодавчу ініціативу, яка, до речі, дістала схвальну оцінку з боку ГНЕУ ВРУ, ми разом О. Дудоровим в 2021 р. писали, що вона (ініціатива) була покликана вирішити проблему, пов'язану з диференційованим визначенням моменту закінчення контрабанди. «Прив'язування» моменту закінчення цього злочину до фактичного перетину кордону в разі вивезення предметів за межі України призводить до того, що факт закінченої контрабанди зазвичай встановлюється лише тоді, коли предмети вже потрапили на територію іншої держави, що ускладнює боротьбу з контрабандою [3]. У 2023 р. на прикладі ситуації із кримінально-правовою протидією контрабанді деревини нами з прикрістю констатувалось, що через зазначене конструювання заборони (ст. 201-1 КК) майже в усіх випадках виявлення цього злочину кваліфікація вчиненого супроводжується посиланням на ст. 15 КК, що, як наслідок, призводить до призначення винуватому навряд чи виправданого (з урахуванням суспільної небезпеки контрабанди) у такій ситуації більш м'якого покарання на підставі ст. 68 КК [4, с. 512]. Зважаючи на схожі аргументи, подібні до викладених у законопроекті № 5420 зміни ще в 2010 р. ініціювали А. Музика та О. Горох [с. 273].

Через це диспозиція ч. 1 поліпшеної редакції ст. 201 КК (та всіх норм КК, присвячених контрабанді окремих предметів) (за прикладом ст. 482 і ст. 483 МК) поряд із згадуванням про переміщення могла б містити альтернативну вказівку на дії, спрямовані на переміщення певних предметів через митний кордон.

4. Концептуально мною підтримується рух у напрямі економії обсягу нормативного матеріалу у випадках, де цей рух негативно не впливає на якість кримінального закону (як це сталося у випадках з уточненням назв ст. 201 і ст. 201-1 КК). Водночас зверну увагу на те, що на сьогодні у диспозиціях частин перших кожної з п'яти передбачених КК статей про контрабанду (статті 201, 201-1, 201-3, 201-4, 305) в однаковий спосіб розкривається зміст поняття контрабанди: нею визнається переміщення предметів через митний кордон

України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю. Виникає питання: чи є сенс у такому дублюванні нормативного матеріалу з уточненням лише щодо специфічних предметів?

На нашу думку, відповідь на поставлене питання має бути негативною. Адже, користуючись способом, частково апробованим у примітці ст. 201 КК, у ній замість передбачених МК, а отже, непотрібних розлогих визначень переміщення через митний кордон України предметів контрабанди поза митним контролем і з приховуванням від митного контролю могло бути надане універсальне визначення поняття контрабанди, яке б поширювалося на всі відповідні заборони («у статтях ... контрабандою визнається переміщення предметів...»).

5. Продовжуючи аналіз положень Закону від 9 грудня 2023 р., зазначу, що, попри принципову підтримку задуму щодо відновлення кримінальної відповідальності за товарну контрабанду, ще під час аналізу первісної версії законопроекту № 5420 ми разом з О. Дудоровим вказували на сумнівність диференціації кримінальної відповідальності за контрабанду, з одного боку, підакцизних, а, з іншого, решти товарів. На нашу думку, основним показником суспільної небезпеки контрабанди будь-яких товарів (мова, звісно, не йде про предмети, вилучені або обмежені в цивільному обігу) є їхня вартість. А тому немає достатніх підстав уважати, що незаконне переміщення через митний кордон України, наприклад, тютюнових виробів є більш суспільно небезпечним, ніж здійснювана у тих самих розмірах контрабанда побутової техніки, сільськогосподарської продукції, одягу тощо.

При аналізі законопроекту № 5420 ми висловили і нерозуміння ініціативи його розробників щодо встановлення у новій статті КК (аналог чинної ст. 201-4 КК) нижчих, порівняно з проєктованою ст. 201-2 КК (аналог чинної ст. 201-3 КК), вартісних показників значного (криміноутворювальна ознака) і великого розміру (кваліфікуюча ознака) предметів контрабанди (50 і 400 НМДГ та 100 і 600 НМДГ, відповідно). Також не було знайдено логічних пояснень того, чому, наприклад, контрабанда побутової техніки, сільськогосподарської продукції тощо має визнаватися кримінально протиправною лише у випадку, коли вартість цих товарів перевищує 100 НМДГ, тоді як для настання кримінальної відповідальності за контрабанду тютюнових виробів, алкогольних напоїв та інших підакцизних товарів достатньо того, щоб вартість останніх перевищувала 50 НМДГ.

Однак ці зауваження загалом були проігноровані, результатом чого стало те, що:

– по-перше, відповідні показники зазнали чергового довільного коригування у сторону збільшення від 4 до 15 разів у ст. 201-4 КК (наприклад, саме на стільки був збільшений показник значного розміру контрабанди підакцизних товарів) і від 20 і аж до 50 разів у ст. 201-3 КК (у випадку із криміноутворюючим показником контрабанди «звичайних» товарів);

– по-друге, відбулося не лише збереження невинновданого диференційованого підходу щодо визначення відповідних криміноутворюючих і кваліфікуючих показників, а й відчутне збільшення різниці між ними: якщо в законопроекті № 5420 така різниця склала 2 (100 та 50 НМДГ, відповідно) та 1,5 рази (600 та 400 НМДГ, відповідно), то на підставі Закону від 9 грудня 2023 р. вона сягає вже близько 7 разів. Адже, якщо в ст. 201-3 КК параметри значного і великого розміру закріплені на рівні 5 тис. і 10 тис. НМДГ, відповідно, то у ст. 201-4 КК аналогічні показники складають лише 750 і 1,5 тис. НМДГ, відповідно.

Ситуація виглядає ще більш сумною (насправді – абсурдною), якщо взяти до уваги ту обставину, що Законом від 9 грудня 2023 р. не були змінені вартісні показники великого та особливо великого розмірів як кваліфікуючих ознак контрабанди деревини (становлять лише 18 та 36 НМДГ, відповідно) і кореспондуючі їм санкції.

Наведені положення сигналізують про необхідність невідкладного удосконалення та узгодження відповідних показників.

Список використаних джерел

1. Гродецький Ю. В. Перспективи криміналізації контрабанди товарів. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. № 1. С. 150–161.

2. Назимко Є. С., Данилевська Ю. О., Пономарьова Т. І. Рекриміналізація товарної контрабанди в світлі законодавчих ініціатив. *Право та державне управління*. 2023. № 3. С. 285–290.

3. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Рекриміналізація товарної контрабанди і супутні законодавчі новели: критичний аналіз. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024. № 1. С. 165–202.

4. Дудоров О. О., Мовчан Р. О., Письменський Є. О. Кримінально-правова охорона лісу в Україні: монографія. Київ : Норма права, 2023. 520 с.

5. Музыка А. А., Савченко А. В., Процюк О. В., Сіленко В. В., Горох О. П. Кримінальна відповідальність за контрабанду: національний та міжнародний досвід. Київ : ПАЛІВОДА А.В, 2011. 276 с.

Моргун Надія Сергіївна,

професор кафедри економічної безпеки та приватного права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Марчевський Сергій Валерійович,

доцент кафедри економічної безпеки та приватного права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

ФІНАНСОВА ПІРАМІДА ЯК РІЗНОВИД ШАХРАЙСТВА

На сьогодні науковий та технологічний прогрес, розвиток інформаційних технологій, особливо у сфері фінансових послуг, сприяє появі різноманітних видів шахрайств. Докорінні зміни українського суспільства в умовах збройної агресії зумовили й низку деформацій у сфері економіки, зокрема різке зростання тіншового сектору та організованої злочинності у стратегічно важливих, високоприбуткових галузях, передусім, фінансової сфери. Одним із видів такої злочинності є фінансове шахрайство.

Відносно легкий доступ до коштів громадян породив форми шахрайства, що вчинені способом так званих «фінансових пірамід», які наразі є надзвичайно поширеним.

Фінансова піраміда як спосіб вчинення шахрайства – це організація, членство в якій набувається за умови внесення певних платежів, внесків чи іншої оплати і дає змогу отримувати прибуток членам організації залежно від кількості залучених ними учасників. Члени цієї організації входять до певних груп, які очолюють керівники за ієрархією, що отримують прибутки від своєї групи. Найвищий керівник отримує прибутки від внесків усіх учасників [1, с. 83]. Таким чином, шахраї мають у своєму розпорядженні значний час, поки потерпілі не зрозуміють, що обдурені.

Учені пропонують різні підходи до визначення фінансової піраміди, що в сукупності утворюють три основні концепції: економічну, соціальну та юридичну. Представники економічної науки фінансову піраміду розуміють як ситуацію, що виникає у

зв'язку із залученням коштів від інвесторів у певний інвестиційний проект, коли поточна прибутковість цього проекту є нижчою за ставку залучення інвестицій, і тому частина виплат за внесками інвесторів здійснюється не з прибутку проекту, а із залучених коштів нових інвесторів. Закономірним підсумком цієї діяльності є банкрутство проекту та збитки останніх інвесторів [2, с. 208–209].

Зазвичай фінансові піраміди реєструють як суб'єкти господарювання (фінансові установи), що залучають кошти особи для фінансування певного проекту. Якщо реальна прибутковість проекту є нижчою за обіцяні інвесторам доходи або взагалі відсутня, тоді частину коштів нових інвесторів спрямовують на виплату дивідендів попереднім. Закономірним результатом цієї ситуації є неминуча фінансова неспроможність проекту і збитки останніх інвесторів. Практика показує, що після краху піраміди вдається повернути не більше як 10–15 % залучених коштів. Адже зібрані кошти організатори «піраміди» не спрямовують на придбання ліквідних активів, а відразу використовують для виплат першим учасникам, реклами й особистого збагачення. Чим довше функціонує піраміда, тим меншим є відсоток можливого повернення коштів у разі її ліквідації [3, с. 65].

Економічний підхід важливий тим, що природа фінансової піраміди та шахрайства має спільну основу, позаяк в основі «легальної» піраміди є кошти, що залучені від вкладників, для використання у високодохідному бізнесі (банк, інвестиційний фонд, кредитна спілка та ін.).

З точки зору соціального підходу, фінансова піраміда є негативним явищем, що паразитує на природженій властивості людської психіки ризикувати в надії на швидке збагачення та на фінансовій неграмотності населення країн з перехідною економікою.

За своєю юридичною природою фінансова піраміда є шахрайством, направленим на заволодіння її організаторами вкладками учасників, за допомогою обману і зловживання довірою за допомогою агресивної неправдивої реклами та обіцянок надзвичайних прибутків.

На основі вивчення окремих кримінальних проваджень щодо шахрайств можна виокремити низку ознак, за якими потрібно відмежувати такий небезпечний вид кримінальної протиправності проти власності від реального інвестиційного проекту на етапі залучення коштів інвесторів, зокрема:

1) головним завданням організаторів фінансової піраміди є залучення нових інвесторів, участь яких забезпечує нові прибутки проекту, тобто сума залучених від інвесторів коштів перевищує розмір прибуткової вартості, що забезпечує певний інвестиційний проект; 2) наявність активної реклами у засобах медіа, що обіцяє виплату дивідендів за відсотковою ставкою, розмір яких значно перевищує середні показники (оскільки фінансова піраміда реальної фінансово-господарської діяльності не здійснює, то головну увагу організаторів спрямовано на використання сучасних передових інформаційно-технічних технологій); 3) використання обладнаних у технічному значенні офісів у престижних районах міста, проведення пафосних презентацій, налагодження системи роботи з клієнтами; 4) непрозора сфера діяльності, тобто учасники фінансової піраміди не можуть перевірити характер інвестиційного проекту та спрямування залучених коштів, метою діяльності фінансової піраміди є проекти в інших країнах чи сферах діяльності, що не підлягають контролю з боку держави, інвесторам називають імена організаторів або ж фігурують невідомі прізвища, зокрема іноземних громадян (як правило, організатори фінансових пірамід посилаються на конфіденційність діяльності їх проекту або вживають терміни, значення яких не зрозумілі пересічним громадянам, і в будь-якому разі відказують надати для перевірки фінансові документи компанії); 5) використання кількох компаній, які приховують фінансову піраміду, кількаразова їх реорганізація, зміна організаційно-правових форм, юридичної адреси, офшорна реєстрація компаній; 6) створення переконливої легенди капіталовкладень, ілюзії глибокого аналізу та наукового обґрунтування інвестиційної політики, використання документів прикриття, зокрема щодо підтримки проекту органами державної влади, потужними фінансовими установами, зокрема відомими міжнародними організаціями; 7) виплата дивідендів та повернення залучених коштів на початковому етапі діяльності фінансової піраміди (стадія «розкрутки») з метою формування в інвесторів упевненості в надійності проекту (інвестор, який вклав невелику суму на незначний термін та отримав її назад з відсотками, переконується у платоспроможності компанії, надалі він регулярно збільшує суми і термін вкладів, поширюючи інформацію серед потенційних інвесторів) [4, с. 170–171].

Майже щоденно з'являються нові фінансові піраміди, й щоб не стати жертвами шахраїв, слід знати її ознаки, які

допоможуть розпізнати злочинну структуру, зокрема: обіцянки нездійснено високих прибутків за короткий термін; відсутність реального продукту чи послуги; агресивна маркетингова стратегія з метою залучення нових інвесторів; непрозора структура; заробіток на залученні нових учасників; неможливість вивести кошти, навіть частину; відсутність ліцензії на ведення фінансової діяльності.

Отже, «фінансова піраміда» – це шахрайська схема швидкого збагачення із використанням сучасних технологій, маркетингових та психологічних прийомів із метою залучення якнайбільше людей.

Список використаних джерел

1. Волобуєв А. Ф. Криміналістична характеристика злочинів у сфері кредитних відносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 7. С. 82–85.

2. Князєв С. М. Фінансова піраміда як спосіб шахрайства на ринку фінансових послуг. *Право та управління*. 2011. № 1. С. 204–211.

3. Чернявський С. С. Актуальні проблеми обґрунтованого порушення кримінальної справи про шахрайство з фінансовими ресурсами. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 4. С. 64–77.

4. Руснак Л. Р. Шахрайство як загроза економічній безпеці підприємництва в Україні. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту*. Економічні науки. 2014. Вип. I (53). С. 166–173.

Мостепанюк Людмила Олександрівна,
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДІЙ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПЕРЕШКОДЖАННЯМ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНУ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ

На момент прийняття чинного Кримінального кодексу України (далі – КК) діяння, передбачене ст. 351-1 КК, було відсутнє [1]. Лише Законом України «Про Рахункову палату» від 02.07.2015 р. положення чинного КК зазнали змін і до його структури була внесена норма, що передбачає відповідальність за перешкодження діяльності органу державного фінансового

контролю, Рахункової палати, члена Рахункової палати (ст. 351-1 КК) [2].

За час існування в КК ст. 351-1 КК двічі зазнавала змін:

1) Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» від 13.03.2023 р. було розширено коло потерпілих у даному діянні, коли такими стала вважатися не тільки Рахункова палата чи член Рахункової палати, а й орган державного фінансового контролю [3].

2) Законом України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» від 23.08.2023 р. були змінені санкції щодо покарання за вчинення даного кримінального правопорушення. Так, із санкції даної норми було вилучено покарання у вигляді арешту строком до 6 місяців, натомість у санкції з'явився новий вид покарання – пробаційний нагляд на строк до трьох років [4].

Згідно даних, отриманих з Єдиного державного реєстру судових рішень, за весь час існування аналізованої кримінально-правової норми (2015-2024 р.р.) в Україні немає жодної електронної копії судових рішень, винесених по кримінальних провадженнях, розпочатих за ст. 351-1 КК [5].

Хоча, як свідчать дані про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування, оприлюднені на сайті Офісу Генерального прокурора, факти вчинення в Україні аналізованих діянь спостерігаються. Так, у 2015 р., 2016 р., 2017 р. та у 2020 р. не було зареєстровано жодного факту вчинення подібних дій. Натомість, у 2018 р. зареєстровано 2 випадки перешкоджання діяльності органу державного фінансового контролю, Рахункової палати, члена Рахункової палати, у 2019 р. їх було 3, у 2021 р. та 2022 р. – по 1 випадку, у 2023 р. – 33 випадки, за 9 місяців 2024 р. – 10 випадків реєстрації вчинення аналізованого кримінального правопорушення [6].

Тобто, ми маємо ситуацію, коли кримінально-правова норма існує, до неї вносяться зміни і доповнення, виявляються відповідні кримінальні правопорушення, а судові вироків відсутні. Незважаючи на відсутність судових вироків, у Верховній Раді України зареєстровано кілька законопроектів,

що спрямовані на подальше внесення змін до вказаної статті з метою її удосконалення.

Так, проектом Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за перешкоджання діяльності органу державного фінансового контролю», реєстр. №7569 від 19.07.2022 р. пропонувалося доповнити положення КК статтею 351-3 «Перешкоджання діяльності органу державного фінансового контролю» наступного змісту: «Невиконання службовою особою законних вимог органу державного фінансового контролю, його посадових осіб, створення штучних перешкод у їх роботі, надання їм завідомо неправдивої інформації – караються штрафом від ста до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років» [7].

Проектом Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України (щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень)», реєстр. № 8235 від 28.11.2022 р. пропонувалося у ст. 351-1 КК у назві слова «діяльності Рахункової палати» замінити словами «діяльності органу державного фінансового контролю, Рахункової палати»; у абзаці першому частини першої слова «вимог Рахункової палати» замінити словами «вимог органу державного фінансового контролю, Рахункової палати» [8].

Проектом Закону України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за перешкоджання діяльності органу державного фінансового контролю», реєстр. № 9215 від 17.04.2023 р. пропонувалося доповнити положення КК статтею 351-3 «Перешкоджання діяльності органу державного фінансового контролю» наступного змісту: «1. Невиконання посадовою особою законних вимог органу державного фінансового контролю, його посадових осіб, створення штучних перешкод у їх роботі, у тому числі недопущення до проведення заходів державного фінансового контролю, перевірок на місцях (інспектуваннях) – караються штрафом від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк від двох до п'яти років. 2. Ті самі діяння, вчинені повторно або в умовах дії воєнного стану – караються штрафом від двох тисяч до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати

певні посади чи займатися певною діяльністю на строк від двох до п'яти років або обмеженням волі на строк до трьох років» [9].

Важливим є питання відмежування досліджуваного кримінального правопорушення від адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 164-2 КУпАП «Порушення законодавства з фінансових питань».

Серед багаточисельних форм об'єктивної сторони даного адміністративного правопорушення [10], лише одна (перешкоджання працівникам органу державного фінансового контролю у проведенні ревізій та перевірок), має дотичне відношення до діяння, передбаченого ст. 351-1 КК. Але при глибшому аналізі стає зрозумілим, що зазначений в ст. 164-2 КУпАП термін «перешкоджання працівникам органу державного фінансового контролю у проведенні ревізій та перевірок» є нічим іншим, як синонімом до передбаченого в ст. 351-1 КК словосполучення «створення штучних перешкод». При цьому слід зазначити звужене розуміння обстановки вчинення адміністративного правопорушення: у ст. 164-2 КУпАП мова йде про «перешкоджання у проведенні ревізій та перевірок», у ст. 351-1 КК – «створення штучних перешкод у роботі».

Створення штучних перешкод у роботі службових осіб органу державного фінансового контролю полягає у вчиненні дій, що перешкоджають реалізації ними своїх повноважень. Одним із різновидів такого перешкоджання є унеможливлення проведення працівником органу державного фінансового контролю ревізій та перевірок, за яке передбачена адміністративна відповідальність.

Отже, способи перешкоджання діяльності органу державного фінансового контролю у формі ревізії та перевірки, які сьогодні вважаються адміністративними правопорушеннями, є лише частиною «створення штучних перешкод», що є формою об'єктивної сторони діяння, передбаченого ст. 351-1 КК. Таким чином, положення КУпАП є вужчими в частині визначення обстановки вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 351-1 КУпАП.

Крім того, суб'єктом правопорушення, передбаченого ст. 164-2 КУпАП, є загальний суб'єкт, натомість у ст. 351-1 КК передбачається відповідальність лише спеціального суб'єкта – службової особи, ознаки та особливості якої проаналізовані вище.

Подібного роду законодавча невизначеність стосовно ступеня суспільної небезпеки (при вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 351-1 КК) чи шкідливості (коли мова йде про адміністративне правопорушення, передбачене

ст. 164-2 КУпАП) відповідного діяння та виду відповідальності за його вчинення, а також відсутність чітких ознак розмежування складу кримінального правопорушення від адміністративного призводять до неоднозначного застосування зазначених норм на практиці та зловживань з боку правозастосовних органів, в тому числі – через наявність корупційних ризиків.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

2. Закон України «Про Рахункову палату» від 02.07.2015. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text>

3. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» від 13.03.2023 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#Text>

4. Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» від 23.08.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3342-20#Text>

5. Єдиний державний реєстр судових рішень URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

6. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування URL: <https://gr.gov.ua/>

7. Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за перешкоджання діяльності органу державного фінансового контролю», реєстр. №7569 від 19.07.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40032>

8. Проект Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України (щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень)», реєстр. № 8235 від 28.11.2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40895>

9. Проект Закону України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за перешкоджання діяльності органу державного фінансового контролю», реєстр. № 9215 від 17.04.2023 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41790>.

10. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#top>.

Мусатенко Віта Сергіївна,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ;
Смаглюк Олександр Володимирович,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВІДМЕЖУВАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ ВІД ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ ВІДПОВІДНО ДО РИМСЬКОГО СТАТУТУ

За повідомленням Міністерства соціальної політики станом на 30 липня 2024 року з початку року статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, встановлено 119 громадянам, з них – 44 жінки, 65 чоловіків та 10 дітей, серед них 13 людей постраждали від сексуальної експлуатації, 8 – трудової експлуатації, 7 – втягнення у жебрацтво, 3 – втягнення осіб у злочинну діяльність та 17 осіб постраждали від використання у збройних конфліктах [1].

Зазначена статистика наочно свідчить про те, що кількість потерпілих осіб від торгівлі людьми, в тому числі потерпілих від використання у збройних конфліктах, в умовах повномасштабного вторгнення зростає і вже випереджає такі «традиційні» види торгівлі людьми як трудова та сексуальна експлуатація.

Це призводить до того, що торгівля людьми в умовах військових дій все частіше кваліфікується як воєнний злочин, а використання у збройних конфліктах стає найбільш актуальним видом вказаного злочину.

21 серпня 2024 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» № 3909-IX (далі за текстом – Закон № 3909) [2]. Цей Закон набирає чинності одночасно із Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього». Згідно Закону № 3909 відповідно до пункту 3 статті 12 Римського статуту визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду (далі за текстом – МКС) щодо злочинів, передбачених статтями 6 (геноцид), 7 (злочини проти людяності), 8 (воєнні злочини) Римського статуту, починається з 21 листопада 2013 року, а щодо злочину, передбаченого статтею 8bis (злочин агресії) Римського статуту, починається з 17 липня 2018 року.

Водночас згідно з Законом № 3909 та статтею 124 Римського статуту протягом семи років після набрання Римським статутом чинності для України вона не визнає юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо злочинів, зазначених у статті 8 (воєнні злочини), коли, ймовірно, злочин було вчинено її громадянами. Римським статутом визначається не тільки юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо злочинів геноциду, злочинів проти людяності (які включають в себе злочини оборнення в рабство, сексуальне рабство, примушення до проституції), воєнних злочинів, а також відповідне ґрунтовне визначення цих злочинів, їх тлумачення, процедури їх розслідування та здійснення міжнародного правосуддя. Згідно з пп. с п. 2 ст. 7 Статуту оборнення в рабство означає здійснення щодо особи будь-якого або всіх повноважень, притаманних праву власності, і включає здійснення таких повноважень у ході торгівлі людьми, зокрема жінками та дітьми.

Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII від 02.06.2016 року [3] були внесені зміни до статті 124 Конституції України, а саме стосовно того, що Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду.

У пункті 1 статті 5 Статуту МКС визначено, що юрисдикція Суду обмежується найбільш тяжкими злочинами, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства, а саме: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії.

Для розуміння кримінальної відповідальності за торгівлю людьми в частині сексуальної експлуатації, яку визначають як сексуальне рабство та викрадення, поневолення людини, необхідно враховувати прецеденти притягнення до відповідальності за ці злочини, як, наприклад, у рішенні від 22 лютого 2001 року Міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії з 1991 року у справі «Прокурор проти Драголїоба Кунараца, Радомира Ковача и Зорана Вуковича» (*The Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac and Zoran Vuković*) [4], де обвинувачених визнали винними в тому числі у сексуальній експлуатації мусульманських жінок через їх етнічну приналежність.

Згідно низки норм міжнародного права примушення до надання сексуальних послуг може бути визнано міжнародним

злочином, якщо цивільна особа займається проституцією проти своєї волі, під впливом насильства, обману або інших способів тиску на волю людини. У цьому контексті важливим є рішення у справі «Прокурор проти Жермена Катанги» від 07 березня 2014 року [5]. Зазначена справа є важливою для судової практики, оскільки це була одна з перших справ, в якій були висунуті звинувачення у зґвалтуваннях та сексуальному рабстві як злочинах проти людяності (згідно ст. 7 (1) Римського Статуту) та воєнних злочинах (згідно ст. 8(2)(e)(vi) Статуту).

Отже, сексуальне рабство може бути злочином проти людяності та воєнним злочином згідно з нормами Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – Статут) за наявності ознак суб’єктивної та об’єктивної сторін вказаних злочинів.

Для того, щоб визнати сексуальне рабство злочином проти людяності відповідно до статті 7(1)(g) Статуту, необхідно довести наступне [6]:

– об’єктивну сторону злочину – ця поведінка була частиною широкомасштабного чи систематичного нападу, спрямованого проти цивільного населення;

– суб’єктивну сторону злочину – умисел винної особи, а також усвідомлення наявності збройного конфлікту і того, що його діяння були частиною цього нападу, спрямованого проти цивільного населення.

Водночас, для того, щоб визнати сексуальне рабство воєнним злочином, відповідно до статті 8(2)(e)(vi) Статуту, треба довести:

– об’єктивну сторону злочину – дія мала місце в контексті збройного конфлікту міжнародного характеру та була пов’язана з ним;

– суб’єктивну сторону злочину – усвідомлення порушником фактичних обставин, які визначили наявність збройного конфлікту, а також умисел на вчинення таких дій. Водночас винна особа повинна знати, що дія, про яку йдеться, є частиною широкомасштабного чи систематичного нападу на цивільне населення.

Важливим для настання відповідальності за сексуальне рабство є наявність доказів свідомого діяння виконавця, тобто усвідомлення обернення в рабство саме цивільного населення, що є основою злочину проти людяності.

Станом на 16 травня 2024 року, відповідно до даних Офісу Генерального прокурора, зареєстровано понад 130 тис. злочинів

агресії та воєнних злочинів [7]. Статтею 438 КК України передбачено в тому числі відповідальність за вигнання цивільного населення для примусових робіт, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, таких як рабство у будь-якій формі.

Міжнародне законодавство [8] забороняє обернення в рабство як злочин проти людяності, яке згідно Статуту МКС визначено як «здійснення щодо особи будь-якого або всіх повноважень, притаманних праву власності, і включає здійснення таких повноважень у ході торгівлі людьми, зокрема жінками та дітьми». За загальним правилом право власності включає в себе володіння, користування, розпорядження товаром.

В українському законодавстві немає визначення злочину «обернення в рабство». Але визначення «торгівлі людьми ...з метою експлуатації» згідно ст. 149 КК України охоплює значну частину кваліфікації, забороненої злочином проти людяності «обернення в рабство». Згідно з приміткою 1 до статті 149 КК України експлуатація людини включає, зокрема, «примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичай, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу». Однак, законопроектом № 7290 передбачено доповнення КК України статтею 442-1 «Злочини проти людяності», де під пунктом п'ятим частини другої цієї статті буде передбачено спеціальний склад злочину проти людяності: обернення в рабство, тобто вчинення (заподіяння) обернення в рабство або торгівлі людьми в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення. У випадку прийняття законопроекту № 7290 та, зокрема, статті 442-1 КК України буде інтегровано склад злочину обернення в рабство як злочину проти людяності, передбаченого міжнародним законодавством, до чинного українського законодавства. До об'єктивної сторони складу вказаного злочину проти людяності належить здійснення щодо особи або осіб будь-якої або всіх притаманних праву власності правомочностей, а саме: купити, продати, позичити або обміняти потерпілу особу, в тому числі застосувати до неї позбавлення волі. Тобто, фізична особа в даному випадку є власністю злочинця. У той же час обернення в рабство може бути і не пов'язане з комерційною угодою, а може бути результатом позбавлення потерпілого волі, примусу до праці або особа позбавляється можливості покинути місце поневолення.

До суб'єктивних ознак позбавлення волі належить сприйняття потерпілим свого становища та його наслідків. Згода

чи незгода потерпілої особи не є обов'язковою ознакою даного злочину.

Щодо суб'єктивної сторони злочину, то вказані дії повинні бути вчинені з умислом щодо дій властивих праву власності стосовно однієї або декількох осіб або позбавлення їх волі подібним шляхом. Водночас умисне тримання потерпілих під постійним контролем не є визначальним для кваліфікації злочину обернення в рабство.

Отже, українському законодавству ще необхідно буде адаптуватись до рішень Міжнародного кримінального суду, що сприятиме відмежуванню торгівлі людьми від воєнних злочинів, зокрема, передбачених ст. 438 КК України.

Список використаних джерел

1. Мінсоцполітики: 3 початку 2024 року 119 громадян постраждали від торгівлі людьми. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minsotspolityky-z-pochatku-2024-roku-119-hromadian-postrazhdaly-vid-torhivli-liudmy>.

2. Закон України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» № 3909-IX. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text>.

3. Закон України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» № 3909-IX URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n6>.

4. Справа «Прокурор проти Драголюба Кунараца, Радомира Ковача и Зорана Вуковича». URL: <https://www.internationalcrimesdatabase.org/Case/97/Kunarac-et-al>.

5. Справа «Прокурор проти Жермена Катанги» від 07 березня 2014 року URL: http://www.icc-crpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2015_04025.PDF.

6. Репецький С. П. «Відповідальність за злочини проти людяності в міжнародному та національному кримінальному законодавстві». URL: <http://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9.pdf>.

7. Застосування міжнародного кримінального права в національних і міжнародних судах: науковці та практики обговорили на конференції у ВС актуальні питання. Верховний суд. URL: <http://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1608750/>.

8. Настільна книга судді: матеріали для розгляду справ про міжнародні злочини. Національна школа суддів України. 2024 URL: <http://https://nsj.gov.ua/files/1687510022%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96%20%D0%97%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8%20%D0%9D%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%9A%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0%20%D0%A1%D1%83%D0%B4%D0%B4%D1%96.pdf>.

Новікова Катерина Андріївна,
старший науковий співробітник
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса НАПрН України,
кандидат юридичних наук

ОКРЕМІ ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПРОПАГАНДУ ВІЙНИ*¹

1. Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436 КК України, є суспільні відносини у сфері охорони миру та мирного співіснування держав, їх взаємовигідної співпраці, що ґрунтується на принципах міжнародного права, зокрема, незастосування сили, недоторканності кордонів, територіальної цілісності, невтручання у внутрішні справи суверенних держав [1]. На підставі цього, С. М. Мохончук справедливо стверджує, що не можуть кваліфікуватися як пропаганда війни публічні заклики продовжувати агресивну війну або воєнний конфлікт, що вже розпочалися [2, с. 274], адже мир між державами та народами вже порушено.

Водночас в Єдиному державному реєстрі судових рішень є низка вироків за ст. 436 КК України, якими засуджено осіб за публічні заклики до продовження росією війни проти України або

* Зазначена публікація підготовлена в рамках виконання теми фундаментального дослідження «Теоретичні, законодавчі та правозастосовні проблеми кримінально правової охорони інформаційної безпеки в Україні», яка розробляється в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

розповсюдження матеріалів із такими закликами [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10]. Хоча у більшості випадків дії засуджених кваліфікувалися й за іншими статтями КК України, зокрема за ч. 2 ст. 109 («Публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади, а також розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій»), ч. 1 ст. 110 («Публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України»), ст. 436² («Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників») тощо. Видається, що кваліфікація дій засуджених у вказаних вироків за ст. 436 КК України є доволі спірною, а отже така судова практика є помилковою.

У цей же час, виникає питання, а чи можна кваліфікувати за ст. 436 КК України публічні заклики до вступу певної країни в уже розпочату агресивну війну, якщо така країна не є стороною цього конфлікту. Слід навести таку ситуацію: громадянин України публічно закликає до вступу Туреччини в агресивну війну росії проти України на стороні держави-агресора. Фактично між Україною та Туреччиною немає стану війни. Чи можна у цій ситуації говорити про посягання на мир та мирне співіснування України та Туреччини? Видається, що так, тому такі заклики слід кваліфікувати за ст. 436 КК України незважаючи на те, що агресивна війна вже розпочалася. Це саме стосується й публічних закликів до вступу України в інші розпочаті збройні конфлікти, стороною яких наша країна не є.

2. З досліджених вироків вбачається, що доволі часто *суди взагалі не вдаються до аналізу змісту публічних закликів до агресивної війни чи розповсюджених матеріалів із такими закликами, а покладаються на висновки лінгвістичної експертизи, або обмежуючись тим, що обвинувачений визнав свою вину [11, с. 66].*

Публічні заклики до агресивної війни або до розв'язання воєнного конфлікту передбачають усні або письмові відкриті звернення до невизначеного кола осіб. Такі звернення пропагують ідеї, погляди чи навіть вимоги і розповсюджуються серед значної кількості людей з метою схилити їх до відповідних дій. За своїм характером публічні заклики можуть виступати способом психологічного впливу на людей, агітацією, спрямованою на формування громадської думки [12, с. 67–68].

Як наголошує М. А. Рубашенко, «визначальним моментом в оцінці суспільної небезпечності публічних закликів виступає неможливість ознайомлення багатьох осіб із змістом закликів, а можливість того, що вже ознайомлені із закликами особи можуть вчинити дії, до яких вони закликалися» [13, с. 127–128].

Таким чином, суд, кваліфікуючи дії обвинуваченого за ст. 436 КК України, має встановити наявність у його діях публічні заклики до агресивної війни або до розв'язування воєнного конфлікту. Але є Єдиному реєстрі судових рішень є вироки в яких відсутні такі публічні заклики [див., наприклад: 14]. Крім того, існують вироки, в яких інформація, що містить публічні заклики до агресивної війни є прихованою, що унеможлиблює перевірку обґрунтованості кваліфікації за пропаганду війни [15, 16].

3. Отже, до прикладних проблем кримінальної відповідальності за пропаганду війни слід віднести: спірну судову практику щодо засудження осіб за публічні заклики до продовження росією війни проти України або розповсюдження матеріалів із такими закликами, не проведення судами аналізу змісту публічних закликів до агресивної війни чи розповсюджених матеріалів із такими закликами, що призводить до засудження за ст. 436 КК України осіб, в діях яких відсутні публічних закликів до агресивної війни чи до розв'язування воєнного конфлікту.

Список використаних джерел

1. Пропаганда війни: поняття та форми. *WikiLegalAid*, 2022. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0_%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8:_%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%8F%D1%82%D1%82%D1%8F_%D1%82%D0%B0_%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8.

2. Мохончук С. М. Злочини проти миру та безпеки людства: генезис, еволюція, сучасна регламентація у кримінальному праві та законі. Харків: Право, 2013. 528 с.

3. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 24.01.2024 (справа № 127/15700/23). *Єдиний державний реєстр судових рішень*: оф. вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116618973>.

4. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 31.08.2022 (справа № 127/10958/22). *Єдиний державний*

реєстр судових рішень: оф. вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105980081>.

5. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 31.10.2022 (справа № 753/5145/22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*: оф. вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107195357>.

6. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 26.07.2023 (справа № 522/2787/22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*: оф. вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112474344> (дата звернення: 01.10.2024).

7. Вирок Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 12.09.2023 (справа № 686/18993/23). *Єдиний державний реєстр судових рішень*: оф. вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113624865>.

8. Вирок Самбірського міськрайонного суду Львівської області від 02.03.2023 (справа № 452/3283/22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*: оф. вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109295763>.

9. Вирок Стрийського міськрайонного суду Львівської області від 01.11.2022 (справа № 456/3226/22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*: оф. вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107130559>.

10. Вирок Березнегуватського районного суду Миколаївської області від 27.07.2022 (справа № 383/410/22). *Єдиний державний реєстр судових рішень*: оф. вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105452794>.

11. Вдовенко О., Воробйов Є., Гринишак М. Кримінальна відповідальність за поширення інформації в інтернеті до та після 24 лютого 2022 року. Київ: ГО «Платформа прав людини», 2022. 88 с. URL: <https://www.ppl.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/%D0%90%D0%9D%D0%90%D0%9B%D0%86%D0%A2%D0%98%D0%A7%D0%9D%D0%98%D0%99-%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2-A4-30-12-22.pdf>.

12. Кубальський В. Н. Проблеми кримінальної відповідальності за публічні заклики до вчинення злочинів проти державного суверенітету. *Судова апеляція*. 2018. № 2. С. 67–78.

13. Рубашенко М. А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України. Харків: Право, 2016. 286 с.

14. Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 22.04.2022 (справа № 753/3955/22). *Єдиний державний реєстр*

судових рішень: оф. вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104069991>.

15. Вирок Малиновського районного суду м. Одеси від 04.03.2020 (справа № 521/1945/20). Єдиний державний реєстр судових рішень: оф. вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88051413>.

16. Вирок Прилуцького міськрайонного суду Чернігівської області від 07.09.2022 (справа № 742/1931/22). Єдиний державний реєстр судових рішень: оф. вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106107436>.

Павлов Дмитро Миколайович,
заступник начальника Інституту
Управління державної охорони України
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка, доктор
юридичних наук, професор;
Удовик Микола Станіславович,
начальник Інституту Управління
державної охорони України Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка, кандидат юридичних наук,
доцент

ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКІ ФАКТОРИ КОРУПЦІЙНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ У СЕКТОРІ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ

В Стратегії забезпечення державної безпеки, затвердженій Указом Президента України від 30 грудня 2021 року № 56/2022 зазначається, що російська федерація для реалізації власних стратегічних цілей в Україні, у тому числі компрометації її державності, продовжує гібридну війну, системно застосовує, окрім суто мілітаризованих інструментів ведення війни, політичні, економічні, інформаційно-психологічні та інші засоби, кібератаки.

Розвідувально-підбивна та інша протиправна діяльність іноземних спецслужб, окремих організацій, груп та осіб, зокрема з використанням організованих злочинних угруповань і корумпованих посадових осіб, спрямована на руйнування механізмів державного управління та місцевого самоврядування. В Стратегії також зазначено, що вона ґрунтується на засадах верховенства права, законності, прозорості, підзвітності та

демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони[1].

Законом України від 20 червня 2022 року № 2322-ІХ «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» яким затверджено Антикорупційну стратегію на 2021–2025 роки, чітко визначено корупційні ризики в секторі безпеки і оборони, це:

- непрозоре та неефективне користування та розпорядження землями оборони, об'єктами нерухомості в оборонно-промисловому комплексі, а також надлишковим рухомим військовим майном, об'єктами інтелектуальної власності;

- неконтрольоване споживання пального, яке закуповується для потреб Збройних Сил України;

- закупівля товарів, робіт і послуг оборонного призначення здійснюється в умовах надмірного режиму засекречування та має низький рівень конкурентності, що сприяє зловживанням та необґрунтованим витратам бюджетних коштів;

- неефективна модель контролю продукції оборонного призначення у процесі виробництва не дає змоги вчасно та у повному обсязі запобігати постачанню бракованих зразків озброєння та військової техніки;

- корупційні ризики при формуванні і реалізації кадрової політики у сфері оборони, під час призову (прийняття) на військову службу, прийому до вищих військових навчальних закладів, отримання освіти і проходження служби за межами країни, проведення організаційно-штатних заходів, нагородження державними нагородами.

Зазначимо, що для керівництва блоку силових відомств, як представників сектору безпеки і оборони, пріоритетним напрямком діяльності залишається підвищення ефективності протидії корупції на усіх рівнях. Без довіри до захисників країни, до тих осіб, які захищають територіальну цілісність та недоторканість, конституційний устрій та безпеку країни, взагалі неможливо забезпечити економічну, правову, безпекову стабільність країни.

Ключове завдання державних службовців у галузі забезпечення військової безпеки полягає у захисті основоположних конституційних принципів, а також охороні національних інтересів і безпеки держави, що здійснюється відповідно до чинного законодавства.

Інструменти управління кадровим потенціалом мають суттєвий вплив на рівень реалізації цієї функції. Системи управління кадрами в державній службі повинні базуватися на

принципи особистих досягнень, тобто передбачати застосування конкурсного підходу, орієнтацію на високий професіоналізм, добросесність і спрямованість на захист державних інтересів. Система за принципом особистих заслуг є протилежністю системі, у якій посади державної служби отримують особи на основі, скажімо, політичної чи особистої симпатії, а не професійних якостей[2].

Отже, інституційна основа професіоналізму державної служби забезпечується широким спектром факторів, які можна визначити як ключові опори професійної діяльності. Основні правові та організаційні засади, що формують фундамент професіоналізму, можуть бути класифіковані наступним чином: 1) нормативно-правові акти, що чітко окреслюють сферу державної служби (включаючи розмежування між державною службою, політичною діяльністю та іншими формами зайнятості, що регулюються загальним трудовим законодавством); 2) механізми добору кадрів (зокрема, процедури найму та кар'єрного зростання); 3) регламентація прав і обов'язків службовців (особливо тих, що стосуються виконання конституційних обов'язків); 4) системи матеріального заохочення та компенсацій; 5) механізми управління державним апаратом.

Для сфери військової безпеки притаманні також такі явища як фаворитизм, непотизм і протекціонізм. Корупційний протекціонізм у сфері військової безпеки проявляється через підбір на військові посади військовослужбовців на за критерієм ділових та професійних якостей, а по знайомству, за протекцією, за грошову винагороду.

Поширеним є незаконне сприяння не призову на військову службу, просування по службовій сходинці, безпідставне заохочення військовослужбовця, а також заступництво, що здійснюється з корисливої або іншої особистої зацікавленості.

Корупційний фаворитизм у сфері військової безпеки сприяє формуванню такої військово-кадрової політики, яка обумовлена впливом фаворитів і улюбленців. Окрім корупційного фаворитизму у військовій сфері поширеним є корупційний непотизм, тобто службове заступництво для родичів та «своїм людям», так зване «кумівство». Як наслідок, на військову службу на важливі військові посади призначаються особи, які не є професіоналами ні за професійними якостями, ні за морально-психологічними. Так особи не мотивовані на якісне професійне виконання своїх посадових обов'язків. Основним пріоритетом знаходження на військовій службі є отримання матеріальних

благ, особистої вигоди і переваг, що в активній формі створює передумови корупції та безпосередньо породжує корупційні правопорушення у сфері військової безпеки.

Важливо зазначити, що корумпованість командного складу, наприклад, Міністерства оборони та Збройних сил, утворює складну криміногенну обстановку і формує середовище для вчинення не лише корупційних злочинів, але і інших суспільно-небезпечних діянь, таких як розкрадання, торгівля зброєю і боєприпасами, контрабанда, передача іноземним спецслужбам відомостей, що представляють державну таємницю тощо.

Значного поширення та загрозливих масштабів корупція набула на підприємствах оборонного комплексу, які використовують «корупційні схеми» з метою збільшення розкрадань бюджетних коштів, які виділяються з Державного бюджету для потреб військової сфери.

За оцінками експертів, щорічні збитки від корупційних дій у сфері публічних закупівель досягають 10–15 % видаткової частини державного бюджету, що становить мільярди гривень втрат. Корупція у цій сфері призводить до нераціонального використання державних коштів, а очікувані суспільні вигоди від таких витрат залишаються нереалізованими. Наприклад, фінансові ресурси, сплачені платниками податків для придбання медичного обладнання чи будівництва безпечних доріг, замість цього осідають у кишнях корупціонерів [3].

Також вважається, що однієї з причин непереможності корупції є недосконала, недопрацьована нормативно-правова база.

Вагомою подією для України та значимим кроком на шляху формування сучасної правової бази, яка б регулювала питання зниження найбільш корупційної ланки у сфері військової безпеки – сферу здійснення оборонних закупівель, стало прийняття 17 липня 2020 року Закону України № 808-IX «Про оборонні закупівлі», який набрав чинності 1 січня 2021 року[4].

Закон «Про оборонні закупівлі» (далі Закон) є проривним та адаптованим до стандартів НАТО та ЄС. Як зазначається в самому Законі, його основною метою є визначення правових засад для забезпечення матеріально-технічних і наукових потреб сектору безпеки і оборони держави шляхом ефективного та прозорого здійснення оборонних закупівель із дотриманням заходів захисту національних інтересів, створення конкурентного середовища, запобігання корупції у сфері оборонних закупівель, розвитку добросовісної конкуренції, а

також ефективного та прозорого планування, реалізації і контролю за здійсненням оборонних закупівель.

Згідно закріплених в Законі положень, процедури оборонних закупівель мають стати конкурентнішими, прозорими, а використання бюджетних коштів – ефективнішим.

Законодавцем визначено основоположні принципи здійснення оборонних закупівель, які спрямовані на забезпечення національних інтересів України та задоволення потреб у сфері безпеки й оборони. До них належать:

1) Своєчасність і відповідність ухвалених рішень завданням із захисту національних інтересів та забезпечення обороноздатності держави;

2) Послідовність та систематичність у прийнятті й реалізації рішень щодо розробки, закупівлі та виконання замовлень на товари, роботи й послуги оборонного призначення;

3) Конкурентність процедур закупівель;

4) Ефективність і результативність використання фінансових ресурсів;

5) Прозорість і відкритість, за винятком інформації, що становить державну таємницю і розголошення якої може зашкодити національній безпеці;

6) Запобігання корупції, зловживанням і дискримінації;

7) Цілісність, узгодженість і системність у плануванні та фінансуванні оборонних потреб, із врахуванням державних програм, що регулюють пріоритети та обмеження у сфері національної безпеки.

Ці принципи формують основні положення Закону, спрямованого на підвищення прозорості у сфері оборонних закупівель, забезпечення раціонального використання державних фінансів і мінімізацію ризиків корупції, дискримінації та інших порушень. Придбання товарів, робіт і послуг державними замовниками може здійснюватися через такі механізми:

1) Закриті процедури закупівель, зокрема переговори та багаторівневі переговори;

2) Торги з обмеженим доступом;

3) Спрощені торги з використанням електронної системи;

4) Спрощений відбір без застосування електронних платформ.

Новаторським аспектом Закону є запровадження аукціонів та створення реєстру виконавців. За оцінками фахівців, Закон забезпечує відкритість понад 70 % інформації щодо оборонних замовлень. Зокрема, закупівля зброї, військової техніки та

іншого необхідного для Збройних Сил і бойових підрозділів тепер може проводитися через відкриті електронні аукціони.

Основна частина оборонних закупівель здійснюється за правилами, передбаченими Законом «Про публічні закупівлі». Використання неелектронних процедур дозволено лише у випадках, обумовлених особливостями воєнного стану, що забезпечує оперативність та гнучкість у критичних умовах. Виробники озброєнь конкуруватимуть між собою в усіх випадках, де це можливо: крім ситуацій, коли йдеться про унікальну зброю чи обладнання, яку виробляє єдине підприємство. До прикладу, якщо ракету «Нептун» на аукціоні не можна купити, бо існує лише один виробник цієї зброї, її характеристики не можна розсекречувати, бо їх може скопіювати інша держава. Поряд з цим, розсекречуються закупівлі великої кількості техніки подвійного призначення, наприклад автомобілі звичайні або броньовані. Засекречувати інформацію про такі закупівлі немає потреби, оскільки характеристики такої техніки давно відомі, виробників багато. Таємними залишаються лише критично важливі дані про зброю і техніку, які не повинні потрапити до країни-агресора [5].

Згідно з положеннями зазначеного Закону, передбачено створення реєстру учасників як автоматизованої системи, що виконує низку важливих функцій. Ця система забезпечуватиме моніторинг інформації про виконання державних контрактів (договорів), підтримання актуальних даних та прозорість відомостей про учасників відбору і виконавців. Реєстр сприятиме об'єктивності оцінювання, відбору та повторного аналізу виконавців державних контрактів, враховуючи їхню спроможність виготовляти й постачати товари, виконувати роботи та надавати послуги відповідно до вимог державних замовників.

Створення такого реєстру стане важливим інструментом для забезпечення ефективного моніторингу виконання оборонних контрактів, підвищуючи прозорість у цій сфері та посилюючи контроль за використанням державних ресурсів.

Зазначимо, що Закон «Про оборонні закупівлі» запускає реформу, яка покликана збільшити конкуренцію в сфері військової безпеки та сприятиме зниженню рівня закритості та секретності в тих випадках, коли вона використовується в корупційних цілях.

Також ускладнює процес дослідження корупції, відсутність об'єктивної достовірної статистичної інформації про реальний стан корупційної злочинності, що актуалізує питання

вдосконалення процесу збору, аналізу та оцінки інформації про корупційну злочинність, її причини та умови, недоліки в діяльності уповноважених суб'єктів запобігання тощо.

Факторами корупційної злочинності залишаються недостатній рівень сумлінності, прозорості і підзвітності публічних установ, в інтересах попередження, виявлення і розслідування фактів корупції та кримінального переслідування. Низький показник притягнення до відповідальності винних в корупційних злочинах осіб, що породжує безкарність та забезпечує подальше процвітання корупційної злочинності, у тому числі в сфері військової безпеки.

Однією з умов, що корупція продовжує залишатися високо-корумпованим злочином, є відсутність надійних механізмів забезпечення безпеки осіб, які повідомляють компетентним органам про корупційні діяння, чим сприяють інформуванню про факти корупції. В даному напрямку необхідно актуалізувати роботу щодо підвищення обізнаності населення про способи повідомлення про факти корупції, в тому числі шляхом поширення інформації про права та обов'язки осіб, які повідомляють про корупційні правопорушення зокрема інформацію про дієві заходи їх захисту.

Основними галузями у сфері оборони і безпеки, в яких поширена корупція є: управління персоналом; бюджетування та управління фінансами, закупівлями, процедури по виплаті компенсацій; аутсорсинг, приватизація, партнерство між державним і приватним секторами; використання надлишкового обладнання та інфраструктури; військові операції, а також залучення особового складу та обладнання до господарської діяльності [6].

Отже, однією з важливих передумов подолання корупції є створення сприятливого нормативно-правового середовища для викоринення корупції в секторі безпеки і оборони. Саме нормативно-правове забезпечення протидії корупції є надійним фундаментом у справі побудови сфери військової безпеки та держави з низьким рівнем корупції. Поряд з цим, домінуючими пріоритетами повинна бути діяльність по вихованню та утвердженню доброчесності, нетерпимості до корупції в сфері військової безпеки, дотримання принципів цільового та раціонального використання бюджетного фінансування виключно на потреби оборонної сфери та цільових програм.

Корупційна злочинність у сфері військової безпеки формується під впливом низки організаційно-управлінських

чинників, які суттєво ускладнюють ефективне управління. До таких факторів належать:

1) Надмірне значення бюрократії та складність адміністративних процедур;

2) Недостатня чіткість у регламентації обов'язків державних службовців та низький рівень їхньої відповідальності;

3) Відсутність ефективних механізмів кадрової ротації, що унеможливує оновлення державного апарату;

4) Зрощування державних органів із приватним бізнесом, що створює умови для конфлікту інтересів;

5) Дисбаланс розподілу повноважень між різними рівнями управління;

6) Недостатня регламентація норм поведінки та процедур реалізації владних повноважень;

7) Наявність широких можливостей для ухвалення рішень на власний розсуд, що створює простір для зловживань;

8) Поширена практика призначення на посади без урахування професійних і моральних якостей, базована на особистих зв'язках, політичній лояльності чи знайомстві;

9) Неefективна система управління персоналом, яка не забезпечує належного контролю й розвитку кадрового складу;

10) Безкарність посадових осіб, що сприяє поширенню корупції;

11) Відсутність дієвих механізмів захисту викривачів корупції, що обмежує можливість повідомлення про правопорушення компетентним органам.

Ці фактори створюють сприятливе середовище для корупційних проявів і значно ускладнюють боротьбу з корупцією у сфері військової безпеки.

Таким чином, резюмуючи вищевикладене, зазначимо, що зниження корупції в сфері військової безпеки є можливим за умови усунення факторів, які породжують цю злочинність та сприяють її поширенню.

За умови, коли національній безпеці загрожує зовнішній військовий окупант, ситуація максимально ускладнюється за умови панування внутрішнього ворога – тотальної системної корупції.

Ускладнює процес дослідження корупції, відсутність об'єктивної достовірної статистичної інформації про реальний стан корупційної злочинності у сфері військової безпеки, що актуалізує питання вдосконалення процесу збору, аналізу та оцінки інформації про корупційну злочинність, її причини та

умови, недоліки в діяльності уповноважених суб'єктів запобігання тощо.

Сприяють поширенню корупції в сфері воєнної безпеки й такі, притаманні їм явища як «секретність», «крайня необхідність і терміновість» та «турбота про людей». Подібні мотиви іноді можуть бути дійсно виправданими, але має місце й спекуляція такими поняттями в кінцевому рахунку призводить до різкого зниження рівня прозорості процесів прийняття та виконання рішень, а разом з цим і рівня звітності та відповідальності учасників сектору безпеки і оборони, і таким чином створює сприятливі умови для корупційних дій.

Список використаних джерел

1. Указ Президента України №56/2022 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки» URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377>.

2. Забезпечення професіоналізму і доброчесності у Міністерстві оборони України. Аналіз ситуації. 2016. 58 с. URL: <https://img5.custompublish.com/getfile.php/5089737.3005.qmbl7ktqs7at7b/Sept-2016-Ukraine-Ensuring-professionalism-report-final-ukrkyrillisk.pdf?return=www.cids.no>.

3. Корупція під час публічних закупівель. URL: <https://acwalks.com.ua/knowledgebase/publiczni-zakupivli/>.

4. Про оборонні закупівлі. Закон України від 17 лип. 2020 № 808-ІХ. Урядовий кур'єр. 09 верес. 2020. № 174 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/808-20#Text>.

5. Каневський Г. Криза оборонних закупівель як відповідь, чому країна не в НАТО. Економічна правда. 22 лютого 2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/02/22/671218/>.

6. В НАТО-ДКЗС, (2010). Виховання доброчесності (London 2009) URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_topics/20120607_BI_Compndium_UK.pdf.

Панченко Євгеній Вікторович,
начальник 4-го управління
Департаменту кіберполіції
Національної поліції України

ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ ЗБИТКІВ У ЗЛОЧИНАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ВІРТУАЛЬНИМИ АКТИВАМИ

Сучасний розвиток цифрової економіки створює як нові можливості для фінансових операцій, так і численні виклики у

сфері правозастосування. Так як на сьогоднішній день криптовалюти надають високий рівень анонімності та ускладнюють відстеження транзакцій, а технологія блокчейн, на якій базуються віртуальні активи, забезпечує децентралізовану та невідчужувану цензурі систему, злочини, пов'язані із віртуальними активами, стають усе більш поширеними, вимагаючи від правоохоронних органів оперативного реагування, а від правової системи – релевантного врегулювання.

В Україні на сьогодні національне законодавство у сфері віртуальних активів перебуває в процесі становлення. Є деякі елементи та зміни, що торкнулися врегулювання криптовалют, проте вони ще не повністю відображають сучасний стан справ і ті проблем, з якими стикаються правоохоронці під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених з використанням віртуальних активів.

Базовим законом, на підставі якого відбуватиметься розвиток відповідної нормативно-правової бази, ймовірно, стане Закон України «Про віртуальні активи» від 17.02.2022, що не набере чинності до внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами.

Для розуміння сутності проблеми оцінки збитків у злочинах, пов'язаних з віртуальними активами важливо звернути увагу на те, що в різних країнах по-різному сприймається поняття «віртуальні активи».

Так, наприклад, в Австралії, Франції, Чехії, Чилі, Люксембурзі, Ліхтенштейні, Іспанії, Швеції, Швейцарії, Великобританії, Німеччині, Колумбії, Тайвані, Тайланді, законодавці відносять віртуальний актив до нематеріального активу, в Аргентині, Бразилії, Хорватії, Данії, Ізраїлі, Словаччині, ПАР – до фінансового активу, в Австрії, Канаді, Китаї, Гонконзі, Індонезії – до товару, у Бельгії, Італії, Польщі, Нідерландах – до валюти, у Японії – до засобу платежу.

Варто зауважити, що, якщо змінюється сутність віртуального активу, змінюються і підходи до роботи в рамках кримінальних проваджень, зокрема під час оцінки збитків у даних злочинах.

Відповідно до описаного вище Закону віртуальні активи в Україні визначаються як нематеріальні блага, що є об'єктом цивільних прав і мають вартість [1], проте найкращим варіантом є віднесення віртуального активу до типу товарів, про що відображено в Цивільному кодексі України, де вказано, що

віртуальний актив є цифровою річчю, що, у свою чергу дає можливість працювати з ним на умовах, що притаманні будь-якій іншій речі матеріального світу [2].

Варто зазначити, що відсутність чіткої уніфікації понять щодо віртуальних активів ускладнює процес оцінки збитків під час розслідування кримінальних правопорушень. Крім цього, важливо розглянути ще деякі питання, що потребують урегулювання на законодавчому рівні, для коректного вирішення описаної вище проблеми.

По-перше, вартість криптовалют є високоволатильною, що створює труднощі у визначенні реального розміру збитків на момент скоєння злочину чи під час його розслідування. По-друге, анонімність транзакцій та особливості технології блокчейн ускладнюють ідентифікацію як злочинців, так і потерпілих, що впливає на об'єктивну оцінку завданої шкоди. По-третє, в Україні досі відсутні уніфіковані методики для оцінки вартості криптовалют, особливо в ситуаціях шахрайства, викрадення чи нелегального обігу [3].

Так, наприклад, у міжнародній практиці ці питання вирішуються шляхом впровадження регламентів на кшталт MiCA (Markets in Crypto-Assets), що прийнятий у Європейському Союзі, який вводить уніфіковані підходи до регулювання ринку віртуальних активів і включає вимоги до постачальників послуг, а також пропонує стандарти оцінки збитків, прозорості операцій і забезпечення компенсацій [4].

Підсумовуючи вище викладене, найскладніше питання під час оцінки збитків у злочинах, пов'язаних з віртуальними активами, є відсутність належного регулювання цього інституту. Наразі в Україні національне законодавство лише частково відповідає викликам, описаним вище. Зокрема, положення Закону «Про віртуальні активи» забезпечують правову основу для ідентифікації віртуальних активів як об'єктів цивільного права, проте залишають невирішеними питання фінансового моніторингу, оцінки збитків і компенсацій.

Тому для вирішення описаної вище проблеми необхідно впровадити національну методологію оцінки збитків, де буде враховано специфіку віртуальних активів, їх правовий статус і волатильність, а також варто адаптувати механізми, що застосовуються в міжнародній практиці, до специфіки внутрішнього ринку.

Такий підхід сприятиме не лише стабільному економічному зростанню та підвищенню прозорості ринку

віртуальних активів, а й ефективнішому захисту прав потерпілих, а також підвищенню рівня захисту інтересів українських громадян та інвесторів у цій динамічній галузі.

Список використаних джерел

1. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20>.

2. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

3. Красько В. Легалізація віртуальних активів в Україні: що прийняла Верховна Рада // Liga Zakon. 01.10.2021. URL: https://biz.ligazakon.net/analitics/206579_legalzatsya-virtualnikh-aktiviv-v-ukran-shcho-priynuala-verkhovna-rada.

4. Шаповалова І. Внутрішні виклики регулювання віртуальних активів в Україні // Національна асоціація адвокатів України. 28.10.2024. URL: <https://unba.org.ua/publications/print/9651-vnutrishni-vikliki-regulyvannya-virtual-nih-aktiviv-v-ukraini.html>.

Письменський Євген Олександрович,
професор кафедри права та публічного управління ЗВО «Університет Короля Данила», доктор юридичних наук, професор

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ВОЄННІЙ СФЕРІ: ТЛУМАЧЕННЯ Ч. 7 СТ. 111-1 КК УКРАЇНИ В ЧАСТИНІ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Колабораційна діяльність у воєнній сфері як злочин, передбачений ч. 7 ст. 111-1 КК України, посягає на національні інтереси держави із забезпечення воєнної безпеки (основний безпосередній об'єкт складу кримінального правопорушення). Військова діяльність має цінність для національної безпеки через свій вплив на розвиток суспільних відносин у царині запобігання воєнним конфліктам, відбиття збройної агресії тощо. Участь у воєнній діяльності в інтересах держави-агресора задля встановлення та утвердження тимчасової окупації території України здатне спричинити істотну шкоду національним інтересам. Ведення бойових дій у складі воєнізованих чи збройних формувань є одним із найбільш небезпечних проявів співпраці з ворогом, що з-поміж іншого

підтверджується віднесенням відповідного діяння до категорії особливо тяжких злочинів.

Водночас колабораційна діяльність у воєнній сфері здатна зашкоджувати існуючому в Україні стану захищеності базових цінностей суспільства. З огляду на це обов'язковим додатковим об'єктом для зазначеного виду колабораційної діяльності можна визнати громадську безпеку. Участь у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, надання їм допомоги безпосередньо впливають на стан захищеності суспільства. Громадська безпека тісно пов'язана з безпекою кожної людини як члена цього суспільства.

З об'єктивної сторони колабораційна діяльність у воєнній сфері характеризується діянням у таких двох альтернативних формах:

1) участь у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або в збройних формуваннях держави-агресора;

2) надання таким формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізовувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України.

Оскільки суспільно небезпечні наслідки не визначені як обов'язкова ознака цього складу кримінального правопорушення, то за своєю конструкцією він належить до категорії формальних. Тому кримінальне правопорушення вважатиметься закінченим з моменту вчинення одного із зазначених діянь. Цей момент своєю чергою пов'язується з початком взяття участі в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях або після надання таким формуванням допомоги.

Обов'язковою ознакою цього складу кримінального правопорушення є обстановка його вчинення в умовах окупації. Специфікою зазначеної ознаки є те, що вона текстуально не закріплена в ст. 111-1 КК України, але неодмінно впливає із самої суті колабораціонізму як специфічного явища, що здебільшого розглядається як державна зрада з пом'якшуючими покарання обставинами. Отже, наявність умов окупації слід розглядати як таку ознаку, що дає змогу розмежувати державну зраду та колабораційну діяльність, оскільки ця діяльність може констатуватися лише за наявності зазначених умов [1, с. 102 – 106].

Спираючись на положення примітки ст. 260 КК України, **збройні формування держави-агресора** в загальних рисах можна визначити таким чином: це воєнізовані групи, які незаконно мають на озброєнні придатну для використання вогнепальну, вибухову чи іншу зброю. Група є воєнізованою, якщо вона має організаційну структуру військового типу, а саме: єдиноначальність, підпорядкованість та дисципліну, і в яких проводиться військова або стройова чи фізична підготовка.

Незаконними слухно визнаються ті воєнізовані або збройні формування, створення та участь у яких не передбачена ні Конституцією, ні будь-яким іншим законом України, а отже, вони не належать до жодного із законних воєнізованих або збройних формувань [2, с. 34].

Під участю у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях слід розуміти перебування у складі цих формувань. Таке перебування передбачає, що особа прийнята до складу подібного формування за згодою його керівників та організаторів. Учасник незаконних збройних чи воєнізованих формувань самостійно або разом з іншими учасниками вчиняє різноманітні дії в межах виконання функцій таких формувань (наступальні операції, обстріл позицій ЗСУ тощо).

Участю в незаконному воєнізованому чи збройному формуванні з-поміж іншого визнаються такі дії: чергування на блокпосту; патрулювання міста; супровід автомобілів; перевезення зброї, боєприпасів, техніки, продуктів харчування тощо; здійснення розвідувальних заходів; спостереження за переміщенням українських військ; охорона будівель, військової техніки; проведення занять із фізичної, вогневої, бойової та спеціальної підготовки [3, с. 144–145].

О. Марін стверджує, що немає значення, чи є участь у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях формалізованою (особа прийнята на службу, зарахована у штат відповідного підрозділу), чи ні (взяла до рук зброю та хоча б почала вчиняти дії як член відповідного формування) – відповідальність усе одно наставатиме [4]. Справді, формалізованість такого членства не повинна впливати на кримінально-правову оцінку вчиненого за ч. 7 ст. 111-1 КК України. Водночас особа є учасником відповідного формування лише тоді, коли її прийняли в будь-який спосіб до складу формування і вона діє не сама собою, а як його член, виконуючи також ті функції, які визначені для такого формування.

Надання незаконним збройним чи воєнізованим формуванням допомоги у веденні бойових дій проти Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, добровольчих формувань, що були утворені або самоорганізувалися для захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України, означає будь-яке сприяння цим формуванням у здійсненні відповідної діяльності за винятком передачі матеріальних ресурсів, відповідальність за яку має самостійну підставу (ч. 4 ст. 111-1 КК України).

Наприклад, ідеться про усунення перешкод у діяльності незаконних збройних чи воєнізованих формувань, надання їм потрібної інформації, транспорті послуги, ремонтні роботи, фінансування, участь у будівництві оборонних споруд. Повний або вичерпний перелік дій, які утворюють відповідну допомогу, визначити неможливо, адже він зумовлюється конкретними життєвими обставинами, які можуть змінюватися з часом. Водночас навіть зазначені прояви такої допомоги свідчать про різноманітність суспільно небезпечної поведінки. Зокрема, одним із виразників такої може бути надання представникам збройних чи воєнізованих формувань ворога інформації, яка потрібна їм для успішного ведення бойових дій. Суть цієї інформації цілком може зводитися до повідомлення даних про місце розташування підрозділів військових формувань України, отримання яких з-поміж іншого дає змогу уразити це місце.

Фахівці зауважують, що відмінність добровільної участі громадянина України в незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях, створених на тимчасово окупованій території, та/або у збройних формуваннях держави-агресора від добровільної допомоги полягає в тому, що під час участі суб'єкт попередньо вступає до цих формувань та діє у їх складі, а під час допомоги – діє поза складом таких формувань як приватна особа [2, с. 59].

Вивчаючи питання перспектив розвитку кримінального законодавства про відповідальність за колабораційну діяльність у військовій сфері, слід звернути увагу на помилку, якої припустився законодавець, адже співпраця громадян України в зазначеній сфері не може оцінюватися інакше, як державна зрада. Оскільки характер взаємовідносин з окупантом щодо ведення бойових дій проти України не містить жодних специфічних ознак, які б свідчили про окрему від державної зради правову природу поведінки громадянина України (фактор окупації повністю нівелюється сферою співпраці). Як слушно

зауважує О. Жила, наукова спільнота має орієнтувати законотворця на виключення з КК України можливості військової співпраці як виду колабораційної діяльності, залишивши це виключно видом державної зради у формі переходу на бік ворога [5, с. 66]. Тож колабораційна діяльність у військовій сфері, відповідальність за яку на сьогодні передбачена в ч. 7 ст. 111-1 КК України, має бути виключена з цієї норми, а кваліфікація відповідних дій відбуватиметься згідно зі ст. 111 КК України.

Список використаних джерел

1. Розслідування колабораційної діяльності : практич. посібник / Є. О. Письменський, С. В. Головкін, А. В. Коваленко, В. В. Коваленко. Київ : ВД Дакор, 2023. 260 с.

2. Колабораційна діяльність: загальні засади кримінально-правової кваліфікації : практич. поради / О. О. Буряк, О. І. Букреєв, Д. О. Олейников, М. В. Членов / за заг. ред. засл. юриста України А. З. Швеця. Харків : Право, 2022. 98 с.

3. Злочинна колаборація в умовах збройної агресії: практич. поради з кримінально-правової оцінки та розмежування / за заг. ред. В. В. Малюка. Київ : Алерта, 2023. 312 с.

4. Марін О. Колабораційна діяльність: що є кримінально караним. *Academia.edu*. URL: <https://bit.ly/3uq95sP>.

5. Жила О. Проблеми кваліфікації за вчинення колабораційної діяльності. *Проблеми протидії колабораційній діяльності в умовах збройної та інформаційної агресії рф проти України* : зб. матер. наук.-практич. сем. (м. Київ, 4 квіт. 2024 р.) / упоряд.: Ю. О. Найдзон, В. Г. Пилипчук, М. О. Теплюк, Т. О. Давидова, В. С. Зубенко. Київ : НА СБУ, ДНУ ПБП НАПрН України, 2024. С. 63–67.

Політова Анна Сергіївна,

доцент кафедри права Маріупольського державного університету, кандидат юридичних наук, доцент

ІСТОРІЯ ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СТАТТЕЮ 438 КК УКРАЇНИ: ПОГЛЯДИ ВЧЕНИХ НА ЦЮ ПРОБЛЕМУ

Збройна агресія російської федерації на територію України викликає чимало дискусійних питань у кримінальному праві, серед яких зараз особлива увага прикута саме до Розділу

XX КК України і пов'язана, перш за все, з кваліфікацією протиправних діянь військовослужбовцями країни-агресорки. Разом з тим, В. Базов відзначав, що порушення законів та звичаїв війни та інші воєнні злочини досить поширені у світі, свідченням чого є, приміром, події в колишній Югославії, Раунді, Іраку, Афганістані та інших куточках земної кулі. Багато джерел указують на те, що жертвами воєн та інших збройних конфліктів стали десятки мільйонів громадян, більшість із яких цивільне населення – жінки, діти та інші незахищені верстви населення. Під час таких конфліктів нерідко порушуються права військовополонених, руйнуються пам'ятки історії та мистецтва, завдаються непоправні збитки навколишньому природному середовищу. У зв'язку з цим суспільно-економічні, політичні, моральні та інші засади суспільства і в умовах війни потребують правового захисту від злочинних посягань. Ось чому боротьбу зі злочинністю в усіх її проявах, розроблення комплексних заходів щодо запобігання й припинення злочинних діянь слід уважати пріоритетними напрямками діяльності держави [1, с. 2]. Саме тому, у зв'язку з прийняттям на засіданні 21 серпня 2024 року Закону України про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправки до нього та внесенням змін до КК України, актуальним питанням є дослідження історико-правового аналізу кримінальної відповідальності за ст. 438 КК України.

Варто відзначити, що питання кримінальної відповідальності за порушення законів та звичаїв війни була предметом дослідження у межах дисертаційної (кваліфікаційної) роботи В. Миронової, В. Базова та М. Зубанського. Кожен із зазначених вчених торкався питання історії встановлення кримінальної відповідальності за порушення законів та звичаїв війни. Зупинимось більш детально на цьому питанні та проаналізуємо зазначені дисертаційні дослідження.

Так, зокрема, В. Базов у Розділі 1. Історичний розвиток кримінального законодавства щодо відповідальності за порушення законів та звичаїв війни, відзначає, що «відповідальність за вчинення досліджуваного злочину передбачалася ще в договорах русичів з греками й готами, а також у «Руській правді». Соборне уложення 1649 р. було першим документом на Русі, в якому воєнні злочини було систематизовано в окрему главу. У Військовому Артикулі 1716 р. їх уперше було кодифіковано в окремий спеціальний кримінальний кодекс, з прийняттям якого в Росії було запроваджено правило, згідно з яким питання відповідальності за порушення законів і звичаїв війни регулювались окремими воєнно-

кримінальними кодексами (військовими артикулами, статутами про покарання, Польовим кримінальним уложенням), які застосовувалися в імперії до 1917 р. Важливе значення питанням протидії розглядуваним злочинам приділялось у часи козацької доби й Української народної республіки, а також у радянський період. На різних історичних етапах порушення законів та звичаїв війни розглядалося як злочин проти власності, військового благочестя, церкви, держави, порядку проходження військової служби. Із прийняттям у 2001 р. нового КК він вважається злочином проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» [1, с. 9].

Натомість В. Миронова напряму не досліджує питання історії встановлення кримінальної відповідальності за порушення законів та звичаїв війни, а через призму аналізу історико-правового нарису міжнародного законодавства про відповідальність за порушення законів та звичаїв війни, імплементації міжнародних норм, що встановлюють відповідальність за порушення законів та звичаїв війни, в кримінальне законодавство України та місця порушення законів та звичаїв війни в системі злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку досліджую цю проблему. Зокрема, вчена відзначає, що у міжнародному праві сформована цілісна система правових джерел, що визначають правила ведення збройних конфліктів (закони та звичаї війни), та встановлюють відповідальність за їх порушення. Основні ідеї відносно необхідності правової регламентації ведення воєнних дій та захисту осіб, що потерпають від війни та інших збройних конфліктів, знайшли законодавче відображення у міжнародно-правових документах ХІХ–ХХ століть [2, с. 8]. Також В. Миронова вважає, що наявність внутрішньодержавного механізму імплементації норм міжнародного права, у тому числі й гуманітарного, дозволяє забезпечити повну, всебічну і своєчасну реалізацію прийнятих Україною міжнародних зобов'язань. Від дієвості національного механізму імплементації багато в чому залежить імідж держави, ефективність правової системи, можливості забезпечення захисту прав людини в умовах збройних конфліктів як міжнародного, так і неміжнародного характеру [2, с. 8].

У дисертаційному дослідженні М. Зубанського можна побачити узагальнення проведеного аналізу В. Миронової та В. Базова. Так, зокрема, вчений відзначає, що історичний розвиток законодавства України свідчить, що відповідальність за

порушення законів та звичаїв війни передбачалася у договорах з греками (X ст.) та готами (XI-XII ст.), «Руській Правді», багатьох Судебниках тощо. Соборне уложення 1649 р. містило окрему главу, де встановлювалася відповідальність за такі злочини. Питання кримінальної відповідальності за порушення законів та звичаїв війни вирішувалися у Військовому артикулі 1716 р., Військових статутах про покарання, що мали статус окремих військово-кримінальних законів до 1917 р., універсалах гетьманів України, актах Української Народної Республіки [3, с. 209]. Окрім того, зроблено висновки, що у питанні історії становлення та розвитку законодавства про порушення законів та звичаїв війни правове регулювання питання порушення законів та звичаїв війни визнаються міжнародні звичаї, які стали основою для норм національного законодавства про відповідальність за воєнні злочини, серед яких і порушення законів та звичаїв війни, на основі та на виконання а також забезпечення положень яких було сформовано норми міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана вищими законодавчими органами держав учасниць таких договорів, а також які у своїй сукупності та чіткій системності складають собою положення норм міжнародного гуманітарного права [3, с. 209–210].

Підводячи підсумок можна констатувати, що ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду та внесення змін і доповнень до КК України стануть новою площиною в історії встановлення кримінальної відповідальності за ст. 438 КК України. Водночас, у подальших дисертаційних досліджень з цієї проблематики А. Александровій (тема «Відповідальність за порушення законів та звичаїв війни за кримінальним законодавством України», 2022), А. Шевчук (тема «Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни» 2023 р.), С. Кушнір (тема «Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни за законодавством України», 2023), К. Лазоренко (тема «Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни, що полягають у застосуванні заборонених засобів ведення війни», 2023), І. Чорний (тема «Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни», 2023), С. Цурилик (тема «Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни», 2023) варто врахувати проведені раніше дослідження. Вважаємо, що, наприклад, дослідження історії встановлення кримінальної відповідальності за порушення законів та звичаїв війни (воєнні злочини) у законодавстві зарубіжних країн може

стати тією новизною, яка є складовою таких кваліфікаційних (дисертаційних) робіт і дозволить обґрунтувати необхідність удосконалення Закону України про кримінальну відповідальність.

Список використаних джерел

1. Базов В. П. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (аналіз складу злочину): автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2009. 22 с.

2. Миронова В. О. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. Дніпропетровськ, 2008. 21 с.

3. Зубанський М.К. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни: дис...доктора філос. : 081 «Право» (08 – Право) / Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів:, 2023. 233 с.

Рощина Інна Олександрівна,
професор кафедри публічного
та міжнародного права юридичного
факультету ДВНЗ «Київський
національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана», кандидат
юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТ

Домашнє насильство – одна з найсерйозніших форм порушення прав людини та один із найпоширеніших злочинів, оскільки воно є занадто травматичним видом насильства. Дослідження свідчать про те, що існує зв'язок між домашнім насильством над жінками та фізичним насильством над дітьми, тоді як інші види домашнього насильства, такі як жорстоке поводження з літніми людьми та з чоловіками. Багато ситуацій стосовно домашнього насильства в суспільстві вважаються суто приватною справою і постраждалі особи не бажають повідомляти про нього, або ж піддаються на вмовляння своїх сімей чи громади де проживають. Однак нівелювання стану захищеності та відсутність достатнього захисту підвищують ризик поширення такого насильства в майбутньому.

Що стосується міжнародного аспекту, то питання домашнього насильства регулюється Стамбульською конвенцією (повна назва – Конвенція про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами) – це міжнародна угода Ради Європи, метою якої є нульова толерантність до домашнього насильства, адже конвенція визнає насильство щодо жінок однією з форм порушення прав людини та одним із видів дискримінації [1]. Конвенція дає чітке визначення домашньому насильству як такому, що відбувається в сім'ї, сімейному колі або між нинішніми чи колишніми партнерами, які перебували або не перебували в шлюбі, незалежно від того, чи кривдник досі живе або колись жив із жертвою. Потерпілими від домашнього насильства можуть бути як жінки, так і чоловіки, а також діти, те саме стосується і правопорушників. Держави, у тому числі Україна, які ратифікували Конвенцію, зобов'язуються призначити чи створити один або більше офіційних органів, що відповідатимуть за координацію, реалізацію, моніторинг і оцінювання політики та заходів із запобігання всім формам насильства, що підпадають під дію цієї Конвенції, та їх подолання. Конвенція передбачає законодавчі та інші заходи із захисту законних прав та інтересів жертв насильства, надання їм безоплатної правової допомоги. При цьому особлива увага приділяється захисту дітей, які стали жертвами чи свідками такого насильства [2]. З метою реалізації положень Стамбульської конвенції 06.12.2017 р. в Україні внесено відповідні зміни до закону про кримінальну відповідальність [3], які набрали чинності 11.01.2019 р. Як результат – з'явилися нові законодавчі положення, зокрема, криміналізоване домашнє насильство шляхом доповнення статтею 126-1 ККУ На національному законодавчому рівні 6 грудня 2017 року ВРУ прийняла Закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами», яким, зокрема, доповнила КК України ст. 126-1 «Домашнє насильство» [3].

Враховуючи міжнародний досвід щодо кращої європейської практики із запобігання та протидії домашньому насильству заслуговує сусідня країна – Польща де працює процедура «блакитної картки», яка покликана покращити співпрацю між всіма учасниками процесу наданням допомоги жертвам домашнього насильства. Ідеться про координацію дій

між соцслужбами, поліцією, неурядовими організаціями, місцевими комітетами, які займаються питаннями протидії зловживанню алкоголем, закладами освіти та охорони здоров'я, що співпрацюють у разі обґрунтованої підозри виникнення домашнього насильства. Згідно цієї процедури, працівник поліції у разі виявлення сімейного насильства розпочинає процедуру «Блакитні карти» шляхом заповнення формуляра «А», в якому зазначає обставини справи. Поліцейський, який здійснює провадження, або інша посадова особа місцевої поліції роз'яснює жертві сімейного насильства можливі подальші дії та надає їй інформацію для жертв сімейного насильства (так званий формуляр «Блакитна карта – В») [6]. Формуляр «Блакитна карта – В» містить кваліфіковане роз'яснення щодо того, що вважається насильством в сім'ї, хто може виступати його жертвами, в яких формах воно найчастіше проявляється, а також види злочинів, що вчиняються у цій сфері із зазначенням тих випадків, коли кримінальне переслідування розпочинається за умови обов'язкового подання заяви потерпілою стороною, прав жертви [6]. Друга частина формуляра «Блакитна карта – В» пропонує жертві насильства занотувати перебіг події: вказати, хто виступав кривдником, коли це трапилось, в чому полягало насильства, як часто таке відбувається, чи були свідки сімейного насильства, чи жертва зверталася до компетентних органів для припинення сімейного насильства. Третя частина формуляра містить інформацію щодо можливості отримання нею допомоги, а також місцезнаходження осередків організацій, до яких можна звернутися за допомогою та підтримкою [6]. В ході здійснення процедури «Блакитні карти» членами міждисциплінарної комісії також заповнюються формуляри «Блакитна карта – С» стосовно особи, щодо якої існує підозра, що вона виступає жертвою сімейного насильства, у якому опрацьовується індивідуальний план заходів для допомоги вказаній особі та «Блакитна карта – D» стосовно особи, щодо якої існує підозра, що вона вчиняє насильство в сім'ї, де діагностується ситуація, що склалася в сім'ї, попереджається про відповідальність за вчинення сімейного насильства, обґрунтовується необхідність прийняття участі у корекційно-навчальних програмах [6]. Законодавство Польщі передбачає, що умова закінчення процедури «Блакитні карти» виникає у випадку припинення насильства в сім'ї або наявності обґрунтованого припущення про його припинення після завершення проведення заходів індивідуального плану допомоги або прийняття рішення про недоцільність подальшого вжиття

заходів. Закінчення процедури оформляється протоколом, який підписує керуючий міждисциплінарної комісії.

Закон Греції «Про боротьбу із домашнім насильством» у першу чергу спрямований на захист основних прав жінок та дітей, протидію фізичному та сексуальному насильству, а також на забезпечення підтримки і допомоги жертвам домашнього насильства. Відповідно до його положень заподіяння шкоди здоров'ю (спричинення тілесних ушкоджень, побоїв тощо) у сім'ї вважається обтяжуючою обставиною (так само як і посягання на жінку, яка завідомо для винного перебуває у стані вагітності), криміналізовані сексуальне насильство відносно подружжя, інтимного партнера та тілесні покарання дітей, запроваджені заходи захисту (як юридичного, так і фізичного) жертв домашнього насильства, заборонний припис (згідно з яким виключається доступ кривдника для місця проживання / перебування жертви та (або) її близьких родичів, навчання дітей тощо) і програма психологічної корекції для кривдників [5].

Підводячи підсумок, вище викладеному, хотілося підкреслити, що спільними рисами кримінально-правової політики багатьох держав є встановлення відповідальності за домашнє насильство і детальна регламентація протидії цьому явищу у нормах законодавства, що стало наслідком імплементації положень Стамбульської конвенції.

Список використаних джерел

1. Конвенція Ради Європи «Про запобігання насильству щодо жінок і домашнього насильства та боротьбу з цими явищами» від 11.05.2011.

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.

4. Кримінальний кодекс України: Кодекс України від 05.04.2001. 2341-III. : Офіційний вісник України 2001 р., № 21, стор. 1, стаття 920, код акта 18825/2001 URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

5. Митник У. М. Кримінально-правова протидія домашньому насильству в окремих країнах Європейського

Союзу. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки.* 2019. Т. 3. С. 83–87.

6. Протидія домашньому насильству. Практичний посібник для поліцейських: веб-сайт. URL: <https://rm.coe.int/cvavgu-jan2018-4-ua-web/16807874e0>.

Савченко Андрій Володимирович,
працівник Державного бюро
розслідувань, доктор юридичних наук,
професор

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ, ЩО ЗДІЙСНЮЮТЬСЯ ДЕРЖАВНИМ БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ

Попри повномасштабну агресію російської федерації проти України та запровадження воєнного стану на території нашої держави спостерігається значна активізація кримінальних елементів, які вчиняють кримінальні правопорушення, пов'язані з одержанням доходів (майна), а отже на перший план виходять питання здійснення ефективного фінансового розслідування.

Важливо наголосити, що зміст терміна «фінансове розслідування» розкрито у пункті 2 розділу «Загальні положення» спільного наказу Офісу Генерального прокурора, Бюро економічної безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України «Про затвердження Порядку організації та забезпечення досудового розслідування злочинів, у результаті вчинення яких одержано майно (доходи)» від 28.10.2024 № 254/724/520/401/177/185 (це «сукупність здійснюваних у межах досудового розслідування злочину, в результаті вчинення якого одержано майно (доходи), слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій, спрямованих на виявлення такого майна, відслідковування його руху, зміни форми, маскування походження, перетворення, вивчення вартості, накладення арешту, з метою використання зібраних доказів у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України, та застосування конфіскації / спеціальної конфіскації») [1]. Саме цим нормативно-правовим документом керуються слідчі Державне бюро розслідувань (далі також – ДБР) під час здійснення фінансових розслідувань (крім того, в спільному наказі визначено зміст термінів «майно (доходи),

одержане злочинним шляхом», «повнота кримінально-правової кваліфікації», «предикатний злочин», «фінансовий аналіз», «фінансові інструменти», встановлено порядок дій слідчого під час досудового розслідування злочинів, у результаті вчинення яких одержано майно (доходи), тощо).

Відповідно до статті 1 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» (далі – Закон) ДБР є державним правоохоронним органом, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, віднесених до його компетенції [2]. З метою реалізації визначених перед ДБР завдань статтями 6 та 7 Закону передбачене широке коло повноважень та шляхів їх реалізації, зокрема для дослідження фінансових аспектів злочинної діяльності, у тому числі спрямованих на ідентифікацію прибутків, отриманих від неї, а також встановлення інших активів, які підлягають арешту, спеціальній конфіскації чи конфіскації. Наприклад, пунктами 2–2² частини першої статті 7 Закону працівникам ДБР надано право безоплатно одержувати за письмовими запитами інформацію з автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів та банків даних, держателем (адміністратором) яких є органи державної влади або органи місцевого самоврядування, у тому числі інформацію з обмеженим доступом та у провадженнях щодо виявлення необґрунтованих активів та збору доказів їх необґрунтованості.

Крім того, на підставі рішення Директора ДБР або його уповноваженого заступника, погодженого з Генеральним прокурором або його уповноваженим заступником, від банків, депозитарних, фінансових та інших установ, підприємств та організацій незалежно від форми власності працівники ДБР отримують інформацію про операції із зазначенням даних про контрагентів, рахунки, вклади, правочини фізичних осіб, фізичних осіб – підприємців та юридичних осіб, яка необхідна для виявлення необґрунтованих активів та збору доказів їх необґрунтованості в межах компетенції ДБР.

Додатково до зазначених повноважень під час фінансових розслідувань слідчі ДБР вживають заходів, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України), щодо виявлення та розшуку майна, на яке може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, зокрема шляхом витребування необхідної інформації в АРМА, інших державних органів та органів місцевого самоврядування, фізичних і юридичних осіб [3]. З цією метою, крім запитів до

наведених державних органів, досліджуються реєстри рухомого та нерухомого майна, інші інформаційні бази даних. Для виявлення активів підозрюваних слідчі ДБР також використовують цілу низку баз даних (інформаційно-комунікаційні системи «Податковий блок», «Єдине вікно подання електронної звітності», «Аркан», «Інспектор», Єдиний реєстр довіреностей, Державний земельний кадастр тощо).

Протягом 2024 року слідчими ДБР у закінчених кримінальних провадженнях встановлено збитків на суму понад 2,6 млрд грн (у 2023 – 2 млрд грн). Під час досудового розслідування відшкодовано 229,4 млн грн (у 2023 – 161 млн грн). Арештовано майна на суму понад 388,2 млн грн (у 2023 – 794 млн грн).

Наведемо декілька прикладів успішного здійснення слідчими ДБР фінансових розслідувань:

1) 23.01.2024 слідчі ДБР направили до суду обвинувальний акт за частиною першою статті 204 Кримінального кодексу України (далі – КК України) за обвинуваченням чотирьох членів організованої групи, які незаконно виготовляли та збували підакцизні товари – алкогольну продукцію відомих брендів на території Вінницької області та інших регіонів України. Під час досудового розслідування встановлено, що отримані від протиправної діяльності незаконні доходи організатором злочинної групи були легалізовані шляхом придбання об'єктів рухомого та нерухомого майна на загальну суму близько 1 155 000 грн. Після отримання відомостей з державних реєстрів рухомого та нерухомого майна, проведення обшуків та арешту виявленого майна, отриманого злочинним шляхом, організатора додатково притягнуто до кримінальної відповідальності за частиною першою статті 209 КК України;

2) 31.01.2024 слідчі ДБР направили до суду обвинувальний акт за частиною п'ятою статті 191 та частиною першою статті 209 КК України за обвинуваченням прокурора однієї з окружних прокуратур м. Миколаєва, який привласнив речові докази – грошові кошти в сумі 32 000 доларів США. Після чого з метою їхньої легалізації придбав на підставну особу автомобіль;

3) під час розслідування військового кримінального правопорушення, передбаченого статтею 426¹ КК України, слідчими ДБР встановлено факт незаконного збагачення колишнім начальником Одеського обласного територіального центру комплектування та соціальної підтримки, який

зловживаючи своїми повноваженнями, сприяв в ухиленні від призову за мобілізацією. 29.05.2024 слідчими ДБР направлено до суду обвинувальний акт стосовно зазначеної військової службової особи за статтею 368⁵ КК України. Слідчими ДБР доведено факти придбання членами сім'ї обвинуваченого дороговартісних автомобілів з подальшим переміщенням за кордон, а також факти придбання елітної нерухомості за кордоном, загалом на суму понад 190 млн грн. Різниця між вартістю набутих активів та законними доходами обвинуваченого та членів його сім'ї складає понад 140 млн грн. Походження цих коштів не підтвердилося жодними документами.

Поряд із цим слідчі ДБР забезпечують реалізацію завдань, передбачених статтею 2 КПК України, щодо здійснення швидкого, повного та неупередженого встановлення обставин легалізації майна, одержаного злочинним шляхом. Крім цього, в управлінні АРМА за останні три роки ДБР передало відповідного майна, активів підозрюваних та осіб, до яких застосовано санкції, у таких розмірах: у 2022 році орієнтовна вартість активів становила понад 9,1 млрд грн (остаточна вартість активів визначається АРМА), а дохід, отриманий від управління – майже 34,3 млн грн; у 2023 році орієнтовна вартість активів становила понад 7,3 млрд грн, а дохід, отриманий від управління – майже 118 млн грн; у поточному році орієнтовна вартість активів становить понад 11,2 млрд грн, а дохід отриманий від управління – понад 1,2 млрд грн.

Для ефективного виконання завдань щодо протидії легалізації майна, одержаного злочинним шляхом, забезпечено ефективну взаємодію з Держфінмоніторингом України та АРМА. Зокрема, з метою організації належного обміну інформацією між ДБР та зазначеними державними органами підписано спільні накази: від 31.12.2020 № 836/888 «Про затвердження Порядку надання Державною службою фінансового моніторингу України Державному бюро розслідувань узагальнених (додаткових узагальнених) матеріалів та отримання Державною службою фінансового моніторингу України інформації про хід їх розгляду»; від 26.04.2021 № 151/262 «Про затвердження Порядку взаємодії АРМА і Державного бюро розслідувань щодо виявлення та розшуку активів».

Крім того, з метою забезпечення виконання покладених на ДБР завдань здійснюється зберігання речових доказів та арештованих активів з дотриманням вимог ст. 100 «Зберігання речових доказів і документів та вирішення питання про

спеціальну конфіскацію» КПК України, постанови Кабінету Міністрів України від 19.11.2012 №1104 «Про реалізацію окремих положень Кримінального процесуального кодексу України», наказів, доручень ДБР, які регулюють відносини у сфері обліку речових доказів, цінностей, документів, іншого вилученого майна у кримінальних провадженнях, а також тимчасово вилученого майна та документів.

Поряд із цим наказом ДБР від 15.05.2023 № 258 затверджено «Інструкцію про порядок використання контактного пункту Камденської міжвідомчої мережі з питань повернення активів (CARIN) у Державному бюро розслідувань», яка визначає порядок внутрішньої взаємодії структурних підрозділів ДБР під час використання контактного пункту Камденської міжвідомчої мережі з питань повернення активів, що здійснюється в межах міжнародного співробітництва з правоохоронними органами держав-членів CARIN, спрямованого на транскордонний розшук та виявлення активів, отриманих від корупційних та інших злочинів, їх заморожування, арешт та конфіскацію.

Також варто наголосити, що слідчі ДБР на постійній основі підвищують свою кваліфікацію щодо фінансових розслідувань, у тому числі беруть участь у вивченні спеціальних курсів, які пропонує Академія фінансового моніторингу (наприклад, «Розвідка на основі відкритих джерел», «Встановлення кінцевого бенефіціарного власника», «Фінансові розслідування», «Відмивання грошей у сфері торгівлі» тощо).

Отже, ДБР у межах компетенції вживає необхідні заходи щодо забезпечення здійснення фінансових розслідувань. Водночас перспективним завданням для всіх правоохоронних органів України є розроблення та затвердження Стратегії фінансових розслідувань у сфері протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з одержанням доходів.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Порядку організації та забезпечення досудового розслідування злочинів, у результаті вчинення яких одержано майно (доходи) : спільний наказ Офісу Генерального прокурора, Бюро економічної безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України від 28.10.2024 № 254/724/520/401/177/185.

2. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12 листопада 2015 року № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>.

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Симоненко Наталія Олександрівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ СТАЛКІНГУ В УКРАЇНІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА НАЦІОНАЛЬНІ ВИКЛИКИ

З кожним роком зростає кількість випадків сталкінгу, як серед пересічних громадян, так і серед відомих осіб. Проблема стала особливо гострою з розвитком цифрових технологій, оскільки кіберсталкінг також набуває масового характеру. Результати досліджень свідчать, що жертви сталкінгу відчують постійний страх за своє життя та часто стикаються з психологічними і фізичними наслідками. Відсутність дієвих правових механізмів в Україні призводить до того, що потерпілі залишаються без належного захисту з боку держави, а переслідувачі продовжують діяти безкарно.

На сьогодні сталкінг не має чіткого правового визначення в Кримінальному кодексі України (ККУ). Хоча окремі аспекти поведінки, притаманні сталкінгу, можуть підпадати під дію інших статей, зокрема ст. 126-1 КК України, що регулює домашнє насильство.

Стаття 126-1 КК визначає відповідальність за домашнє насильство, яке включає фізичне, психологічне та економічне насильство. Однак сталкінг, який може проявлятися в систематичному переслідуванні, залякуванні або нав'язливих спробах встановлення контакту, не завжди можна кваліфікувати як домашнє насильство, особливо коли йдеться про колишніх партнерів або осіб, які не перебували в безпосередніх сімейних стосунках.

Сталкінг є складним явищем, яке може поєднувати елементи як психологічного, так і економічного чи фізичного насильства, але водночас не мати всіх ознак домашнього насильства. Наприклад, коли переслідування здійснюється без прямого фізичного контакту або коли сталкер не належить до сімейного кола жертви, кримінальне переслідування стає складнішим.

Дії, характерні для сталкінгу, можуть, також, підпадати під дію інших статей, таких як ст. 182 КК України «Порушення

недоторканності приватного життя», яка передбачає відповідальність за збір, зберігання, використання або поширення інформації про приватне життя людини без її згоди. Однак ці норми не охоплюють усі форми переслідування, характерні для сталкінгу. Наприклад, психологічний тиск, нав'язливі спроби контакту, постійні стеження або переслідування в фізичному просторі, які є ключовими елементами сталкінгу, не завжди пов'язані безпосередньо з порушенням приватності. До того ж, законодавство не враховує загрозу емоційної шкоди та почуття тривоги або страху, які відчуває жертва внаслідок сталкінгу. Такий широкий спектр поведінки потребує окремої правової регламентації, щоб забезпечити адекватний захист для постраждалих і належне покарання для переслідувачів.

Існуючі статті, як-от ст. 182 КК України, більше зосереджені на вторгненні в приватність, але не розглядають тривалу та систематичну кампанію переслідування, яка може мати серйозні наслідки для психічного та фізичного здоров'я жертви.

Недоліком чинного законодавства є те, що сталкінг не визнається окремим видом кримінального правопорушення, що ускладнює його кваліфікацію та розслідування. Жертви сталкінгу часто змушені звертатися до правоохоронних органів лише після того, як відбуваються серйозніші порушення закону, наприклад, фізичне насильство чи погрози.

То ж, 02 жовтня 2024 року, у Верховній Раді України було зареєстровано законопроект №12088 про внесення змін до КПК України та Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» щодо встановлення відповідальності за злочинне переслідування (сталкінг).

Злочинне переслідування (сталкінг) – форма психологічного домашнього насильства, яка виражається у неодноразовому прояві небажаної нав'язливої увазі до однієї людини з боку іншої людини або групи людей, а також полягає у тривалому стеженні за постраждалою особою та перебуванні біля місця її проживання [2].

Зокрема, депутати пропонують внести зміни до КПК України, передбачивши набуття чинності рішенням суду першої інстанції щодо застосування обмежувальних заходів до осіб, які вчинили домашнє насильство. Це дозволить прискорити реалізацію заходів для захисту постраждалих і підвищить ефективність судового реагування на такі правопорушення.

Також, пропонується ввести в законодавство термін «кіберпереслідування», тобто постійне спостереження за людиною за допомогою інформаційних та комунікаційних технологій.

Кіберпереслідування – вид злочинного переслідування, що передбачає постійне спостереження за постраждалою особою без її згоди чи законного дозволу за допомогою інформаційних та комунікаційних технологій, що може здійснюватися шляхом обробки персональних даних жертви, зокрема в результаті крадіжки особистих даних або шпигування за жертвою через її соціальні мережі або платформи обміну повідомленнями, електронну пошту та телефон, крадіжку паролів або злом її пристроїв для доступу до приватного простору за допомогою встановлення додатків геолокації, у тому числі шпигунського програмного забезпечення, або через викрадення її пристроїв [2].

Сталкінг вперше був визнаний злочином у 1990 році в штаті Каліфорнія, США. Кримінальний кодекс штату визначив сталкінг як «навмисне, зловмисне та повторюване переслідування та домагання до іншої людини». Цей законодавчий крок став основою для подальшого поширення аналогічних норм в інших юрисдикціях. Вже до 1992 року закони про сталкінг були прийняті у 30 інших штатах США, а також у Канаді, Австралії та Бельгії. Згодом відповідні норми почали активно інтегрувати в законодавство країн Європи. Наприклад, у Німеччині відповідальність за сталкінг була передбачена у 2007 році шляхом доповнення Кримінального кодексу новою статтею § 238 StGB. Відповідно до цієї статті, сталкінг визначається як переслідування без згоди потерпілого, що призводить до серйозних змін у способі життя особи. До таких дій належать постійне намагання встановити фізичну близькість або контакт через різні засоби комунікації чи третіх осіб, неналежне використання персональних даних, а також погрози родичам або близьким особам. Метою цих дій є значне порушення звичного ритму життя жертви, що може призвести до серйозних психічних або фізичних наслідків [3].

Законодавство інших країн також відображає різні аспекти боротьби зі сталкінгом. У Шотландії відповідний закон було прийнято у 2010 році, що стало важливим етапом у протидії цьому явищу. За десять років до ухвалення закону, лише 70 осіб були засуджені за переслідування жертв, однак через два роки після введення нових правових норм кількість засуджених зросла до 443 осіб. Це свідчить про ефективність окремої статті

в законодавстві, яка безпосередньо охоплює такі форми переслідування. Приклад Шотландії може бути важливим для України, адже він демонструє, як впровадження чіткої законодавчої норми може підвищити рівень боротьби зі сталкінгом. Однак навіть такі законодавчі зміни не завжди гарантують повний захист від цього виду правопорушення. Зокрема, статистика Великої Британії за 2018 рік показує, що лише двох з десяти випадків підозрюваних у сталкінгу було притягнуто до кримінальної відповідальності. Це вказує на те, що однієї криміналізації недостатньо. Для більш ефективної протидії сталкінгу потрібні додаткові заходи, зокрема підвищення обізнаності населення, професійна підготовка правоохоронців, а також забезпечення оперативної та дієвої реакції на скарги постраждалих [3].

Таким чином, досвід різних країн свідчить про важливість криміналізації сталкінгу як окремого кримінального правопорушення, проте він також показує, що ефективна боротьба з цим явищем вимагає комплексного підходу. Лише поєднання правових, освітніх та соціальних заходів може забезпечити належний рівень захисту жертв сталкінгу.

Криміналізація сталкінгу в Україні передбачає внесення змін до Кримінального кодексу (ККУ) та Кримінального процесуального кодексу (КПК). Перш за все, необхідно:

- визначити сталкінг як окреме правопорушення у ККУ. Це може бути визначено як систематичні дії, спрямовані на переслідування особи, що викликають у неї почуття страху, тривоги або погрозу для життя та здоров'я;
- забезпечити спеціальні заходи щодо захисту жертв сталкінгу, зокрема можливість негайного винесення судових рішень про обмежувальні заходи, що можуть включати заборону наближатися до жертви або контактувати з нею.

Отже, криміналізація сталкінгу в Україні є необхідним кроком для забезпечення захисту прав і свобод громадян. Впровадження чітких правових норм дозволить належним чином реагувати на факти переслідування, захистити жертв від подальших агресивних дій та підвищити рівень відповідальності за такі правопорушення. Ухвалення відповідних змін до законодавства також стане свідченням того, що Україна дотримується міжнародних стандартів у сфері прав людини та забезпечення правопорядку.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL : [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14).

2. Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» щодо встановлення відповідальності за злочинне переслідування (сталкінг) від 02.10.2024 р. № 12088. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44972>.

3. More stalkers walk free from court despite numbers of cases tripling. URL: <https://www.telegraph.co.uk/news/2018/08/04/stalkers-walk-free-court-despite-numbers-cases-tripling/>.

Скорик Вадим Олександрович,
начальник управління інформаційно-аналітичної підтримки Головного управління Національної поліції в Сумській області, кандидат юридичних наук, доцент;
Сіньков Дмитро Васильович,
начальник управління міграційної поліції Головного управління національної поліції в Сумській області

НЕДОСКОНАЛІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПОРЯДКУ ПРИЗОВУ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ

У період сьогодення, під час вторгнення російської федерації на територію нашої держави, актуальним залишається питання мобілізації.

Положеннями ст.336 Кримінального кодексу України (далі – КК) регламентується відповідальність за ухилення від призову за мобілізацією, встановлюючи кримінальну відповідальність для осіб, які свідомо уникають виконання мобілізаційних обов’язків. Однак, в її практичному застосуванні існує низка прогалин, які ускладнюють процес правозастосування та порушують права громадян.

Для прикладу розглянемо ситуацію. Військовозобов’язаний після проходження військово-лікарської комісії (ВЛК) отримує довідку про придатність до військової служби, з висновком якої не погоджується. Цього ж дня працівники Територіального центру комплектування (ТЦК) вказаній особі вручають бойову повістку

для явки до військової частини для подальшого проходження служби, що позбавляє її права на оскарження рішення ВЛК.

У той же час законодавство України не передбачає чітких механізмів, які б дозволяли особі оскаржити висновок ВЛК у разі негайного направлення на фронт, та не містить норм, які регламентують наявність часового проміжку між отриманням довідки ВЛК та направленням до військової частини.

Чинне законодавство не передбачає, що подання заяви на перегляд рішення ВЛК автоматично зупиняє виконання мобілізаційного розпорядження. Це створює ситуацію, коли військовозобов'язаний змушений виконувати наказ про направлення на фронт навіть за наявності медичних обмежень.

Рішення ВЛК у багатьох випадках ґрунтується на формальному підході, без врахування індивідуальних медичних обставин та особливостей стану здоров'я особи. Законодавство не регламентує механізмів перевірки обґрунтованості таких рішень до моменту мобілізації.

Виходячи з вищезазначеного, доцільно впровадити наступні механізми вирішення даної проблеми:

1. Встановлення чітких строків та механізмів оскарження рішень ВЛК. У Кодексі адміністративного судочинства України (КАСУ) необхідно закріпити, що подання заяви про оскарження рішення ВЛК автоматично призупиняє виконання мобілізаційного розпорядження до моменту остаточного розгляду справи. Визначити мінімальний строк (наприклад, 7–10 днів) між прийняттям рішення ВЛК і видачею бойової повістки, щоб надати військовозобов'язаному можливість скористатися своїм правом на оскарження;

2. Створити незалежні комісії з перегляду рішень ВЛК, до яких особа може звернутися навіть після відправлення на фронт. Передбачити дистанційний формат подання заяви на оскарження рішення ВЛК, наприклад, через електронні сервіси Міністерства оборони України;

3. Надання обов'язкової правової допомоги. Законодавчо закріпити право військовозобов'язаних на безкоштовну юридичну допомогу для оскарження рішень ВЛК. Адвокати мають бути доступними у військових комісаріатах чи мобілізаційних центрах;

4. Створення механізмів медичного контролю. Впровадити обов'язковий перехресний медичний огляд за участю незалежних фахівців для підтвердження придатності до служби. Забезпечити прозорість роботи ВЛК, зокрема ведення електронного реєстру рішень із зазначенням медичних обґрунтувань;

5. Призупинення мобілізації у разі виявлення серйозних порушень. Запровадити норму, згідно з якою будь-яка підозра на серйозне порушення в роботі ВЛК або виявлення медичних проблем стає підставою для тимчасового призупинення виконання мобілізаційного наказу.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, ситуація, коли військовозобов'язаний після проходження ВЛК негайно отримує бойову повістку і відправляється на фронт без можливості оскаржити рішення, свідчить про наявність серйозних прогалин у чинному законодавстві. Для забезпечення справедливості та дотримання прав громадян необхідно внести зміни до КК, КАСУ та супутніх нормативних актів. Такі кроки сприятимуть зміцненню довіри до мобілізаційної системи та гарантуванню прав людини навіть у складних умовах воєнного стану.

Тимошенко Віра Іванівна,

головний науковий співробітник відділу
організації наукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

МОТИВ ЗЛОЧИНУ В ТЕОРІЇ ФРУСТРАЦІЇ-АГРЕСІЇ

Одним із головних завдань сучасної держави та суспільства є захист людини від злочинності, насильства, забезпечення безпеки її життєдіяльності та створення умов для реалізації конституційно гарантованих прав і свобод. Відповідно своєчасне виявлення та усунення причин та умов, що сприяють скоєнню злочину, дослідження особистості злочинця та його мотивів має не лише правове значення, а й надає позитивний психологічний вплив на населення, сприяє підвищенню індивідуальної, колективної та суспільної правосвідомості. На службу справі системного впливу на злочинців та посилення контролю за результатами запобігання злочинам можуть і мають бути поставлені досягнення багатьох наук, накопичені протягом їх історичного розвитку. Вивчення передових ідей мислителів минулого (представників цих наук) та врахування їх у нинішній політико-правовій практиці є завданням необхідним і корисним. Це стосується й ідей, висунутих представниками теорії фрустрації-агресії.

Популярним науковим напрямом у психології злочинної поведінки першої половини ХХ ст. була теорія фрустрації-агресії, викладена Дж. Доллардом, Н. Міллером, Л. Дубом,

О. Маурером і Р. Сірсом в книзі «Фрустрація та агресія» (1939) [1]. Фундатори даної теорії поєднали психодинамічний напрям із методами та концепціями біхевіористського підходу та розглядали злочин як індикатор фрустрації та агресивної поведінки. Агресію вважали результатом блокування чи фрустрування зусиль людини, спрямовах на досягнення мети.

У психології під агресією (від лат. *aggressio* – напад) розуміють поведінку, спрямовану на завдання фізичної або психологічної шкоди, аж до знищення об'єкта агресії. Дослідження психологів підтверджують, що стан агресії зазвичай супроводжується гнівом, ворожістю, ненавистю і т. ін. Агресія може бути як усвідомлена, так і неусвідомлена. Зокрема, реакція у відповідь на загрозу життю, наприклад атака, виникає підсвідомо. Агресивний імпульс, навіть неусвідомлений, детермінує поведінку. Сама ж поведінка людини перебуває під контролем свідомості та волі (за винятком окремих критичних ситуацій, що пов'язані зі станом афекту). Об'єктом агресії може бути як жива істота, так і неживий предмет. Жертвою кримінальної агресії може бути й юридична особа. Кримінальну агресію поділяють на індивідуальну, колективну, масову (залежно від суб'єкта). Агресором може бути навіть держава.

Агресія завжди цілеспрямована. Випадкові діяння, внаслідок яких завдається шкода, агресією не визнаються. Метою агресора, який діє усвідомлено, є саме завдання шкоди. Можна сказати, що агресія мотивована наміром завдати шкоду об'єкту агресії. Лише у випадку садистського прояву агресії метою є страждання жертви. Мазохіст же прагне власних страждань. У даному випадку мотив стосується наслідків, що настали, або самої дії, і співпадає з метою. Визначення мотиву відповідає на запитання: чому людина діяла саме так, а не інакше. Мета визначає напрям дій та їх результат.

Джерело агресивної поведінки полягає не лише в біологічній сутності людини. Прояви біологічно закладеного імпульсу до захисної агресії, а також виникнення і прояву агресії іншої природи (пов'язаної з прагненням до збагачення, бажанням підпорядкувати когось своїй владі, або навіть захистити, підвищити власний статус за рахунок самоствердження), мають підґрунтя у глибинній структурі особистості та пов'язані з соціальними факторами. Більшість дослідників агресії схиляються до визнання її соціальної детермінованості [2]. Специфічними передумовами агресії

зазвичай називають фрустрацію, стрес, психологічний або фізичний дискомфорт, вербальний і фізичний напад.

Фрустрація (англ. Frustration – розлад, зрив планів, крах) – особливий емоційний стан, що виникає в результаті невдачі в задоволенні потреби або бажання за наявності непереборних перешкод. Цей стан супроводжується різними негативними переживаннями: розчаруванням, дратівливістю, тривогою, відчаєм [3, с. 58]. Фрустрація виникає як наслідок розходження між рівнем запитів і реальними досягненнями людини. У результаті такого емоційного стану людина вдається до образ, фізичних нападів на особу, поведінка якої, на її думку, сприяла фрустрації. Об'єктом агресії не обов'язково стає саме винна особа. Людина не завжди здатна проявити пряму, відкриту агресію стосовно того, кого вважає винуватим у своїх проблемах, тому агресія може бути зміщена на інший об'єкт, або спрямована на себе. Аутоагресія проявляється в самозвинуваченні, самознищенні, нанесенні собі тілесних ушкоджень аж до самогубства.

Фрустрація може стати причиною агресивної поведінки, а може й не стати. Із найбільшою ймовірністю фрустрація викликає агресію, якщо вона досить інтенсивна, виявляється неочікуваною, сприймається як сваволя, або когнітивно прив'язується до агресії. Заслугує на увагу когнітивно-неоасоціативна теорія Л. Берковіца, яка стверджує, що неприємна ситуація призводить до прояву негативних почуттів і виникнення негативних думок, які здатні ще більше посилити почуття [4].

Поряд із наявністю фрустрації, як показали подальші дослідження психологів, агресивна поведінка багато в чому залежить від характеру індивіда, конкретної соціальної ситуації, невміння долати фруструючий стан. Ступінь фрустрації, а отже й агресії, залежить від сили мотивації до виконання бажаної дії, значущості перешкоди та кількості цілеспрямованих дій (спроб). Прояви агресії супроводжуються гальмуванням та заміщенням. Гальмування – це тенденція обмежити або згорнути дії через очікувані негативні наслідки. Гальмування прямих актів агресії майже завжди є додатковою фрустрацією, що спричиняє агресію проти людини, яка сприймається як винуватець цього гальмування. Заміщення – це прагнення брати участь в агресивних діях, спрямованих проти будь-якої іншої особи, а не істинного джерела фрустрації.

У 1962 р. Л. Берковіц змінив формулювання гіпотези фрустрації-агресії. По-перше, він виділив два види агресії: інструментальну та емоційну. По-друге, ввів додаткову перемінну для опису можливих переживань, що виникають у результаті фрустрації, наприклад злість. По-третє, дійшов висновку, що агресія не завжди є домінуючою реакцією на фрустрацію і за певних умов може бути придушена. Водночас він писав, що реалізація фрустрації не обов'язково відбувається в агресивній формі, агресія може виникнути за певних умов, і якщо людина справляється з фрустрацією за допомогою агресивних дій, то вона може виробити звичку до цього. Така модель послужила основою корекційних програм, спрямованих на роботу зі злістю, наприклад Р. Новако [5].

Прихильники теорії фрустрації-агресії вважають, що конкретні типи психіатричних захворювань (неврози, психози, фобії, імпульсивні розлади та ін.) можуть обумовлювати вчинення певних видів злочинів. Було обґрунтовано думку, що психопатична особистість має певні характерні риси, а саме агресивність, імпульсивність, відсутність почуття провини, нестриманість [6]. Психопат чи соціопат – це асоціальна особистість, що цікавиться лише задоволенням своїх щохвилинних потреб. Люди такого типу схильні до стресів, неврологічно незрілі та мають високу схильність до насильства. Психопати шукають насолоди замість безпеки та стабільності. Вони зорієнтовані на сьогоднішній день, тому детально не планують свої дії. Якщо психопат відчуває нервовий розлад, то він стає агресивним і не може контролювати свої спонукання та вчинити злочин.

Таким чином, можна зробити висновок, що агресивна поведінка є результатом складної взаємодії соціальних і біологічних факторів, дія яких корегується конкретними відносинами, конкретною ситуацією, в яку людина потрапляє.

Усунути всі фактори агресивної поведінки неможливо. Покарання певною мірою може використовуватись для контролю агресії, але воно нездатне не лише подолати її причини, а навіть стримати всі прояви агресивної поведінки. Людина зазвичай прагне діяти відповідно до поглядів, яких вона дотримується. Якщо у певному суспільстві агресія вважається прийнятною формою поведінки, індивід буде використовувати цю форму не надто задумуючись над її наслідками. Зараз можна говорити про агресивне суспільство, яке формує свої правила поведінки – боротьби за виживання.

Масштаби кримінальних проявів залежать від рівня агресивності суспільства. Складна економічна, політична та соціально-психологічна ситуація провокує посилення факторів агресивної поведінки, розширює масштаби та сферу проявів агресії. Щоб зменшити прояви агресії, необхідно змінити суспільство, підвищити рівень його правової культури і правової свідомості. Неабияка роль у виконанні цього завдання належить юридичній науці, яка мусить поглиблено дослідити фактори агресивної поведінки. Визначення причин негативного явища є істотним кроком до його подолання.

У сучасній науковій літературі обґрунтовано інтегративну концепцію агресії, прихильники якої продовжили та розвинули ідеї своїх попередників. При цьому нині популярною темою наукових публікацій став вплив фрустрації та ейфорії на насильницькі злочини.

Список використаних джерел

1. Dollard J., Miller N. E., Doob L. W., Mowrer O. H., Sears R. R. Frustration and aggression. Yale University Press. 1939. <https://doi.org/10.1037/10022-000>.

2. Martin J. M., Juvina I., Lebiere C., Gonzalez C. The effects of individual and context on aggression in repeated social interaction. *Applied Ergonomics*. 2013, September. Vol. 44. Issue 5. P. 710-718. <https://doi.org/10.1016/j.apergo.2012.04.014>Get rights and content.

3. Тимошенко В. І. Агресивна поведінка: її сутність та причини. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2015. № 6 (червень). С. 55–63.

4. Berkowitz L. A cognitive-neoassociation theory of aggression. 2012, January. URL.: https://www.researchgate.net/publication/284418489_A_cognitive-neoassociation_theory_of_aggression.

5. Novaco R.W. Anger. In: *Fink George (ed.) Stress: Concepts, Cognition, Emotion, and Behavior*. Burlington: Academic Press. 2016. Vol. 1 of the Handbook of Stress Series. P. 285–292.

6. Gillespie S. M., Jones A., Garofalo C. Psychopathy and dangerousness: An umbrella review and meta-analysis. *Clinical Psychology Review*. 2023, Mar. doi: 10.1016/j.cpr.2022.102240.

Ткаченко Ірина Михайлівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

МІСЦЕ ПОТЕРПІЛОЇ ОСОБИ У СИСТЕМІ ОЗНАК СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Потерпіла від кримінального правопорушення особа є важливою кримінально-правовою категорією для застосування значної частини норм КК України. Тому слід з'ясувати її зв'язок з іншими кримінально-правовими нормами та інститутами, зокрема визначити місце у системі ознак складу кримінального правопорушення.

Потерпіла особа передусім є ознакою об'єкта кримінального правопорушення разом з його предметом. Кримінальне правопорушення посягає на певні суспільні відносини, одним із учасників яких може бути потерпіла особа. У складах кримінальних деліктів, де потерпіла особа є обов'язковою ознакою злочину чи кримінального проступку, шкода об'єкту кримінально-правової охорони може завдаватися шляхом посягання на потерпілу особу (наприклад, умисне вбивство, заподіяння тілесних ушкоджень, зґвалтування тощо), шляхом посягання на предмет кримінального правопорушення (наприклад, крадіжка, шахрайство) або шляхом посягання на предмет і потерпілу особу разом (наприклад, грабіж, розбій тощо).

Незважаючи на те, що потерпіла особа є лише однією з ознак складу кримінального правопорушення, вона пов'язана з іншими елементами складу злочину чи кримінального проступку.

У межах ознак об'єктивної сторони потерпіла особа пов'язана з кримінально протиправним діянням та суспільно небезпечними наслідками. Кримінально протиправне діяння може вчинятися безпосередньо щодо потерпілої особи. Вчиненням такого діяння відбувається вплив на потерпілу особу, що призводить до настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді заподіяння їй шкоди. Наприклад, заподіяння потерпілому численних ударів може мати наслідком спричинення йому легких, середньої тяжкості, тяжких тілесних ушкоджень або смерті і має кваліфікуватися за ст. 115, 121, 122, 125 КК України. Водночас не усі діяння вчиняються безпосередньо щодо потерпілих. Вони можуть спрямовуватися і щодо предмета кримінального правопорушення, який належить

потерпілій особі. В останньому випадку вплив на потерпілу особу здійснюється не безпосередньо, а опосередковано.

Зв'язок потерпілої особи із суб'єктивною стороною полягає в обов'язковому усвідомленні особою, яка вчиняє кримінальне правопорушення, ознак потерпілої особи, у випадку якщо така потерпіла є обов'язковою ознакою складу злочину чи кримінального проступку. Вказане усвідомлення охоплюється інтелектуальним моментом умислу суб'єкта кримінального правопорушення. Наприклад, кримінально протиправне діяння кваліфікується як посягання на життя журналіста (ст. 348-1 КК України) лише у тому випадку, якщо порушник усвідомлював, що вчиняє вбивство журналіста, його близьких родичів чи членів сім'ї. Тобто його умислом має охоплюватися усвідомлення належності потерпілого до категорії журналістів, їх близьких родичів чи членів сім'ї.

У певних випадках мотив кримінального правопорушення також пов'язаний з потерпілим. Наприклад, мотив расової, національної чи релігійної нетерпимості пов'язаний з потерпілими певної раси, національності чи релігійних переконань (п. 14 ч. 2 ст. 115, ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 122, ч. 2 ст. 126, ч. 2 ст. 127, ч. 2 ст. 129 КК України). Основу цього мотиву становить негативне ставлення до осіб певної раси, національності чи релігійних переконань, керуючись яким особа вчиняє кримінальне правопорушення. Потерпіла особа може відігравати певну роль у мотивації кримінально протиправної діяльності й у інших випадках, що може бути враховано під час призначення покарання.

З потерпілою особою в певних випадках може бути пов'язана мета кримінального правопорушення. Йдеться про умисне тяжке тілесне ушкодження з метою залякування потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК України), умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, які завдали фізичного болю і не спричинили тілесних ушкоджень з метою залякування потерпілого чи його близьких (ч. 2 ст. 126 КК України), катування, тобто будь-яке умисне діяння, спрямоване на заподіяння особі сильного фізичного болю чи морального страждання, вчинене з метою примусити її чи іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у тому числі отримати інформацію чи зізнання, або з метою покарати її чи іншу особу за дії, вчинені нею або іншою особою чи у вчиненні яких вона або інша особа підозрюється, або з метою залякування її або інших осіб (ст. 127 КК України) тощо. У цих випадках мета кримінального

правопорушення, про яку зазначено в диспозиції статті Особливої частини КК України, спрямована на потерпілу особу – залякати її, примусити до вчинення дій, що суперечать їх волі.

Щодо потерпілої особи та суб'єкта кримінального правопорушення слід зазначити, що ознаки цих суб'єктів суспільних відносин можуть бути взаємопов'язані. Наприклад, в умисному вбивстві матір'ю новонародженої дитини потерпілою є лише новонароджена дитина, а суб'єктом кримінального правопорушення – виключно її мати. Таким чином ознаки потерпілої особи можуть обумовлювати ознаки суб'єкта кримінального правопорушення і навпаки. Вони взаємозалежні один від одного.

Таким чином, потерпіла особа пов'язана з ознаками кожного елемента складу кримінального правопорушення. Водночас кожен склад кримінально протиправного делікту індивідуальний, тому індивідуальними є й види таких зв'язків.

Топчій Василь Васильович,

директор навчально-наукового інституту права Державного податкового університету, доктор юридичних наук, професор;

Топчій Оксана Василівна,

професор кафедри англійської філології та методики викладання іноземної мови факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, доктор юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ОСОБИ ТА ІНШИХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З НИМИ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У першу чергу, мова ведеться про кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я особи (р. II Особливої частини Кримінального кодексу (КК)), питома вага яких щорічно у загальній структурі злочинності в Україні складає більше 10 % [1]. При цьому, найбільше проблем у цій категорії кримінальних проваджень складають такі кваліфікаційні процедури, як: розмежування та правильна правова оцінка суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із вчиненням вбивств, нанесенням тілесних ушкоджень тощо, які здійснюються у

сукупності з іншими злочинами. Зокрема, узагальнивши судову практику та доктринальні підходи з означених питань, Пленум Верховного Суду України у своїй постанові від 07.02.2003 № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» роз'яснив, що для відмежування умисного вбивства від умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, яке спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК), слід ретельно досліджувати докази, що мають значення для встановлення змісту і спрямованості умислу винного (спосіб, знаряддя злочину, кількість, характер і локалізацію поранень тощо). Поряд з цим, у зазначеному Пленумі, як видається, не дано роз'яснення, які ж докази варто досліджувати у кримінальному провадженні з огляду на положення ст. ст. 84-90 Кримінального процесуального кодексу (КПК) (зокрема, чи матимуть у даному випадку юридичне значення для кваліфікації отримані у ході кримінального провадження так звані недопустимі докази).

Важливою у цьому контексті можна вважати позицію Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду, який, досліджуючи рішення судів першої та апеляційної інстанцій щодо визнання особи винною за пунктом 4 частини 1 ст. 115 КК, визнав їх законними та такими, що витікають з матеріалів кримінального провадження, та у зв'язку з цим постановив наступне: завдання потерпілій не менше сімнадцяти ударів ножем в область розташування життєво важливих органів та прижиттєве відчленування її обох передпліч, від чого вона відчувала нестерпний фізичний біль, і в короткий проміжок часу померла на місці злочину, свідчить про вчинення вбивства з особливою жорстокістю [2]. Разом з тим, і в зазначеному роз'ясненні даного спеціалізованого Суду жодним словом не сказано про роль і місце відповідних доказів для кваліфікації умисних вбивств, що має стати предметом як наукових досліджень, так і уваги, зокрема, касаційних судових інстанцій, та, у цілому, Верховного Суду, враховуючи при цьому позицію вчених з цього приводу.

Як встановлено в ході даного дослідження, багато питань з означеної проблематики виникає на практиці й щодо кваліфікації кримінальних правопорушень проти власності (розділ VI Особливої частини КК), враховуючи, що нерідко умисні вбивства вчиняються з корисливих мотивів, а також те, що у свій час Пленум Верховного Суду України видав з цього приводу спеціальну постанову «Про судову практику у справах

про злочини проти власності». Згідно офіційних даних, зазначена категорія кримінальних правопорушень щорічно у структурі загальної злочинності складає майже 40% [1], що у певній мірі детерміновано також і помилками при здійсненні кваліфікації цих суспільно небезпечних діянь [2]. У зазначеній вище постанові Пленуму Верховного Суду, наприклад, дано роз'яснення, у яких випадках слід кваліфікувати крадіжку, а саме – не лише тоді, коли вона здійснювалася за відсутності потерпілої особи, але й у присутності сторонніх осіб, які не усвідомлюють факту викрадення майна і не можуть дати йому належної оцінки (психічно хворі особи; малолітні; особа, яка перебуває в такому стані, що виключає можливість усвідомлювати значення того, що відбувається (наприклад, у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння)). Важливими, у контексті удосконалення практичних підходів учасників сторони обвинувачення у кримінальному провадженні з питань кваліфікації кримінальних правопорушень (ст. ст. 36-41 КПК), є й роз'яснення Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду з означеної категорії злочинів. Так, вказаний Суд довів, що кримінальна відповідальність, зокрема, за шахрайство, пов'язана, як правило, ні зі встановленням ознак конкретної особи, власності якої заподіяно шкоду (а, це, власне, теоретики вважають одним із елементів процесу кваліфікації вчиненого суспільно небезпечного діяння [3, с. 72]), а зі встановленням винним факту заволодіння майном, яке належить іншій особі (чужим майном) [2], що можна вважати у даному випадку відтворенням позиції Суду відносно кваліфікації злочину за ознаками суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень проти власності.

Таким чином, виходячи з отриманих результатів дослідження, слід констатувати, що удосконалення чинного Закону України про кримінальну відповідальність та кримінального процесуального законодавства з означених у цій роботі питань є об'єктивно необхідними, як у силу дотримання та реалізації на практиці принципів кримінального права, так і загальних засад кримінального провадження, мова про які ведеться у ст. ст. 7-13 чинного КПК.

Список використаних джерел

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. *Офіс Генерального прокурора України*. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro->

zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2.

2. Огляд судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). URL: <https://supreme.court.gov.ua>.

3. Юридична енциклопедія: В 6 т./ Редкл.: Ю. Р. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: «Укр.енцикл.», 2001. Т. 3: К-М. 792 с.

Усатий Григорій Олександрович,
керівник відділу координації,
моніторингу та оцінки ефективності
реалізації державної антикорупційної
політики Департаменту антикорупційної
політики Національного агентства
з питань запобігання корупції, кандидат
юридичних наук, доцент, старший
науковий співробітник;
Усатий Олександр Григорович,
здобувач ступеня вищої освіти магістра
Державного податкового університету

ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ЗБРОЇ: АГУМЕНТИ PRO TA CONTRA

«На розвиток кримінального права віддавна справляють вплив дві тенденції. Одна – до посилення відповідальності, яка виражається у розширенні її підстав шляхом криміналізації, а також у збільшенні суворості покарання, скороченні можливостей для звільнення від відповідальності та покарання тощо. Інша – до пом'якшення відповідальності, що полягає у декриміналізації та депеналізації, пом'якшенні інших кримінально-правових наслідків вчинення злочину. Ці тенденції споконвіку конкурують між собою. З іншого ж боку, людство впродовж віків переконалося, що на стан злочинності більше впливає не суворість покарання, а забезпечення її невідворотності, що невинуватим жорстокість покарання тягне очевидні негативні наслідки і для особи, щодо якої воно застосоване, і щодо суспільства.

При цьому, професор В.О. Навроцький справедливо зазначає, що декриміналізацію доцільно проводити щодо діянь: суспільна небезпека яких незначна; які вкрай рідко вчиняються;

яким можна протидіяти з використанням неправових мір чи заходів некримінального-правового характеру» [1].

На жаль, сучасна законотворчість, як правило, залишає поза увагою експертну думку провідних вчених-криміналістів, а також доцільність (чи недоцільність) внесення відповідних законодавчих змін. І яскравим підтвердженням такого «підходу» є проект Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо забезпечення єдності норм в реалізації права на самозахист та декриміналізації виробництва зброї» (реєстр. № 11073 від 11.03.2024 р.).

Як зазначають автори законопроекту ним «передбачено декриміналізацію виробництва та мирного володіння зброєю з метою самозахисту шляхом виключення статей 263 та 263-1 з Кримінального кодексу України». Необхідність прийняття законопроекту вони підтверджують наступними аргументами [2]:

1. За статтею 263 Кримінального кодексу України держава однаково визнає злочинцем як добропорядного громадянина, який володіє зброєю з метою самозахисту, так і колаборанта чи загарбника.

2. Удавана боротьба з «незаконним обігом зброєю» не дає очікуваних результатів. Намарно витрачаються сотні мільйонів гривень бюджетних коштів. За процедурами кримінального процесу вилучається декілька тисяч одиниць зброї при необлікованому обігу в сотні тисяч. При цьому, аналогічні процедури відповідно до норм Кодексу України про адміністративні правопорушення суттєво «економніші» для держави, хоча часто містять серйозні покарання як конфіскацію та штраф в 34 тис грн.

3. Російські окупанти на території України володіють різною зброєю без «дозволів МВС».

4. Скасування цих статей також дозволить вивільнити мобілізаційний потенціал Національної поліції України в тисячі осіб, та спрямувати цих службовців, які володіють знаннями та мають досвід щодо поводження зі зброєю, на поповнення особового складу Національної гвардії України або перекваліфікацію на розслідування воєнних злочинів і захисту прав потерпілих українців.

5. Існуючими статтями 263 та 263-1 Кримінального кодексу України не досягається мети запобігання злочинам вчиненим зі зброєю, бо через формальний склад не розслідують причини володіння чи торгівлі зброєю.

6. Володіння зброєю так званими «кримінальними елементами» треба розслідувати як готування чи замах на інші злочини (розбій, теракт, злочини про життя і здоров'я, воєнні злочини тощо). Лише в такому випадку можна гарантувати дійсне запобігання злочинності, без формального підходу до розслідування задля «показників».

7. Кримінальні провадження за чинною статтею 263 Кримінального кодексу України часто використовуються не для підтримання правопорядку, а як політичні переслідування.

8. Положення статей 263 і 263-1 Кримінального кодексу України містять лише формальний склад злочину, тобто виробництво чи володіння зброєю не заподіює нікому шкоди.

9. Вилучення статей 263 і 263-1 Кримінального кодексу України в чинній редакції відновить конституційний правопорядок, бо за цими статтями особи притягаються до відповідальності формально, не порушуючи жодну норму закону. А інкриміновані порушення Інструкції (затвердженої Наказом Міністерства внутрішніх справ від 21.08.1998 № 622), позбавлені правової визначеності. Порушення інструкцій Міністерства внутрішніх справ може мати наслідком лише адміністративну відповідальність, а не кримінальну, оскільки кримінальна відповідальність передбачає умовою порушення Конституції України чи законів України.

На противагу зазначимо:

1. «Звертаємо увагу, що об'єктом складів кримінальних правопорушень, які запропоновано виключити з КК, є громадська безпека в частині убезпечення від порушення правил обороту (користування населенням) вогнепальної та холодної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв. Громадська безпека – це загальна захищеність, що відповідає інтересам суспільства і громадян, стан суспільних відносин, що запобігає загрозі спричинення шкоди і забезпечує тим самим їх нормальне функціонування. У той же час громадська безпека тісно пов'язана з безпекою кожної людини як члена суспільства [3]. При цьому предметами аналізованих складів кримінальних правопорушень є так звані загально небезпечні предмети (речі матеріального світу, конструктивно призначені та за своїми властивостями придатні для заподіяння тяжкої шкоди людині), які при їх неконтрольованому поширенні становлять підвищену загрозу для суспільства. Саме тому й мають бути встановлені спеціальні правила поведінки зі зброєю, боєприпасами, вибухівкою, та чітко визначено, з якими

з цих предметів громадяни взагалі не вправі вчиняти будь-яких дій, а які дії можна виконувати на підставі спеціального дозволу.

2. Проблема незаконного обігу зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв є багатовимірною. Наразі саме кримінальні правопорушення вказаного виду є найпоширенішими серед кримінальних правопорушень проти громадської безпеки (їх частка щороку складає не менше 60 % серед загальної кількості зареєстрованих кримінальних правопорушень, включених до розділу IX Особливої частини закону про кримінальну відповідальність) [4].

Для довідки: кількість правопорушень, скоєних на території України з використанням вогнепальної зброї, вибухових речовин та боєприпасів, на третьому році війни збільшилася у 42 рази у порівнянні з довоєнним 2021 роком. Це – офіційна статистика від МВС України.

В 2021 році було зареєстровано 273 таких злочинів, в 2022 році кількість цих злочинів збільшилася у понад в 4,6 рази – 1 тис. 267, в 2023 році ця цифра становила 11 тис. 186. Станом на сьогодні за неповний 2024 рік вже зареєстровано 11 тис. 489 таких злочинів, – говорить заступник міністра внутрішніх справ України Леонід Тимченко.

Згідно зі статистичними даними Офісу генерального прокурора, за неповний 2024 рік кількість всіх облікованих злочинів із використанням зброї і боєприпасів, які розслідуються правоохоронними органами, становить 14 тис. 817 [5].

У свою чергу, розповсюдження та зростання незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами, їх зберігання, перевезення, збут є однією із обставин, що суттєво впливають на загальний стан криміногенної обстановки, а відкрите застосування таких предметів створює реальну загрозу публічній безпеці в нашій державі [6]. Незаконний обіг вищезазначених загально небезпечних предметів опосередковано сприяє збільшенню кількості тих кримінальних правопорушень, вчинення яких реалізується з їх використанням.

Збільшення кількості зброї та боєприпасів в Україні в період воєнного стану, бойові дії на території країни викликають спокусу у незаконослухняних громадян скористатися зброєю для власних незаконних потреб (наприклад, збагачення через збут зброї, тощо).

Відсутність кримінальної відповідальності за незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами та вибуховими речовинами без належного порядку отримання дозволу може поставити під загрозу життя і здоров'я невизначеного кола осіб та не враховує цілу низку ризиків, що можуть виникати при вільному обігу відповідних загально небезпечних предметів (наприклад, доступність зброї для судимих осіб або осіб із психічними захворюваннями, можливість використання зброї під час конфлікту, що виник через незначний привід, тощо).

3. Звертаємо особливу увагу, що наявність у КК ст. 263 та 263-1 обумовлено необхідністю імплементації в законодавство України положень Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, затвердженого Резолюцією № 55/255 Генеральної Асамблеї від 31.05.2001 (дата приєднання України 02.04.2013, дата набрання чинності для України 04.07.2013; далі – Протокол).

Підсумовуючи зазначимо, що українській державі край необхідне «запровадження чітких правил поводження зі зброєю, боєприпасами та вибуховими речовинами шляхом прийняття закону, який врегулюватиме вказаний порядок поводження з відповідними загально небезпечними предметами для населення, та розв'язати дискусію щодо законності/незаконності тих чи інших дій із зазначеними предметами у контексті ст. 263 та 263-1 КК, натомість проектом пропонується виключити з кримінального законодавства вказані суспільно небезпечні діяння, що, на наш погляд, призведе до погіршення криміногенної ситуації, особливо в умовах воєнного стану» [7].

Список використаних джерел

1. В. Навроцький Декриміналізація як один із способів гуманізації та лібералізації у сфері кримінального права // Гуманізація кримінальної відповідальності: матеріали II Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 16–17 листопада 2018 року). – Івано-Франківськ, Редакційно-видавничий відділ Університету Короля Данила, 2018. С. 178–182.

2. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо забезпечення єдності норм в реалізації права на самозахист та

декриміналізації виробництва зброї». URL: <https://itd.rada.gov.ua/a47525f7-c239-4571-ba66-c299fdb14fd1>.

3. Небеский Ю.С. Адміністративно-правові засади охорони громадського порядку та забезпечення безпеки громадян у сучасних умовах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07; Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. Луганськ, 2008. С. 20.

4. Запобігання незаконному поводженню зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами в умовах воєнного стану: метод. рекомендації / кол. авт.: О.С. Юнін, С.І. Шевченко, В.В. Шаблистий, В.С. Березняк та ін. Дніпро : ДДУВС, 2023. С. 5.

5. Озброєні легально: як цивільним задекларувати незарєстровану зброю. URL: <https://interfax.com.ua/news/projects/1029881.html>.

6. Кізіменко Є.В. Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами: кримінологічна характеристика та запобігання (ст. 263 КК України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук (д-ра філософії) : 12.00.08; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2019. С. 1. 4

7. Висновок ГНЕУ ВРУ на проєкт закону (реєстр. № 11073 від 11.03.2024). URL: <https://itd.rada.gov.ua/daf50b1c-0bcf-4ae7-90a1-32a7d3bfc39>.

Хавронюк Микола Іванович,
професор кафедри кримінального
та кримінального процесуального права
Національного університету «Києво-
Могилянська академія», доктор
юридичних наук, професор

АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ЗАПОБІГАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ПОКАРАННЯ ЗА НЕЇ

Стаття 111-1 «Колабораційна діяльність» з'явилась у Кримінальному кодексі України (КК) невдовзі після широкомасштабного вторгнення російських військ в Україну – 3 березня 2024 року. А протягом 2022-2023 років, за даними статистики Офісу Генерального прокурора [1] і судової влади [2], обліковано чималу кількість цих правопорушень – 7 058 і за їх вчинення засуджено 682 особи.

Але помилково говорити лише про діяння, визначені у ст. 111-1 КК. Адже у широкому розумінні колаборація означає будь-яку діяльність, що передбачає співпрацю населення держави з ворогом в інтересах держави-агресора і на шкоду Україні чи її союзників. Слід згадати і суміжні кримінальні правопорушення.

Так, у 2022-2023 роках обліковано за: ст. 111-2 (пособництво державі-агресору) – 379 і 474; ст. 114-2 КК (несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення утворених відповідно до законів України військових формувань) – 202 і 146; ст. 436-2 (виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікації її учасників) – 1354 і 1117, а разом – 3 672 кримінальних правопорушення. Крім того, за статтями 109 (дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади), 110 (посягання на територіальну цілісність і недоторканність України), 111 (державна зрада), 114-1 (перешкоджання законній діяльності військових формувань), 258 (терористичний акт), 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації), 260 (створення незаконних воєнізованих або збройних формувань) у 2013 році було обліковано лише 13 кримінальних правопорушень, а у 2014–2021 роках – вже 17 409 і у 2022-2023 роках – ще 14 911. Разом це 32 333 [3].

До 2022 року російська федерація тимчасово окупувала 43 300 км², або 7% української території [4], на якій проживало майже 7 мільйонів людей. Протягом восьми років вони змушені були підкорятися тій квазі-владі, яка існувала на цих територіях, будувати своє життя і переживати про своє та своїх дітей непевне майбутнє. В умовах складної економічної ситуації для багатьох з них життя перетворилось у виживання. З огляду на військовий та економічний потенціал росії, московську пропаганду і тривалість окупації багато хто з цих людей зневірився у швидкому звільненні Україною своїх територій.

У 2022 році розмір територій, які були тимчасово окуповані (ТОТ), збільшився у 2,9 рази – до 20% території України, а в 2023 році значно зменшився (Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією, затв. наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22 грудня 2022 року №309). Загальна кількість людей, які проживали на ТОТ, – більше 10 млн. Якщо хоча б 1% з них є колаборантами, то йдеться про 100

тис людей. Але 1% – це м'яке припущення, адже кількість одних лише військовослужбовців і представників правоохоронних органів, які, за попередньою оцінкою, зрадили Україну та вчинили інші антидержавні й терористичні злочини під час конфлікту на Сході України у 2014–2018 роках, – близько 63 тисяч [5].

Розгляд відповідних кримінальних справ створив значне навантаження на суди, хоча йдеться лише про кілька тисяч засуджених осіб. В Україні середнє щорічне навантаження на слідчого поліції – 80–200 проваджень, на прокурора – 350–600 проваджень [6] і збільшувати його неможливо; катастрофічно не вистачає слідчих і прокурорів; є вакантною третина посад суддів – понад 2 тис; місця позбавлення волі розраховані лише на 44 тис засуджених [5].

Із зазначеного випливає, що застосування до усіх колаборантів виключно покарання, зокрема у виді позбавлення волі, – не вихід.

Треба також враховувати морально-психологічний аспект. Чи вимагають суворого покарання для колаборантів і зрадників українці, які відчули на собі всі жахи війни? Так, вимагають. А чи погодились би вони на звільнення колаборантів і зрадників від покарання? Так, багато хто погодився б. Цю відповідь добре ілюструє подія у травні 2022 року, коли на судовому засіданні щодо російського військового Шишимаріна вдова вбитого ним українця, Катерина Шеліпова, хоча і просила для обвинуваченого довічного ув'язнення, не заперечувала, щоб Шишимаріна обміняли на полонених бійців з Азовсталі [7; 10]. Якщо ми готові до помилування вбивць, то, напевно, готові і до звільнення від покарання колаборантів – за певних умов, які відповідають нашому почуттю справедливості.

Чим може бути замінене покарання – аж до довічного позбавлення волі, що визначене у ст. 111-1 КК? Як удосконалити відповідальність за відповідні кримінальні правопорушення? Які існують альтернативи кримінальній відповідальності за колаборацію?

1. Удосконалення правових підстав відповідальності за колаборацію.

Положення статей 111, 111-1, 111-2 та 436-2 КК підлягають перегляду, щоб усунути складність розмежування передбачених ними правопорушень і забезпечити єдність термінології. Саме з цією метою мною ще у липні 2022 року було розроблено проєкт Закону щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та суміжні кримінальні правопорушення (реєстр. №7570

від 20.07.2022), який внесено на розгляд Верховної Ради України народним депутатом України Я. Юрчишиним. Ним пропонуються такі зміни до КК:

1) визначити відмінні ознаки колаборації (ст. 111-1 КК) для її відмежування від державної зради (ст. 111 КК) й інших суміжних кримінальних правопорушень: а) діяння – добровільна співпраця з державою-агресором у певних формах, б) обставини – в умовах окупації території України або її частини, в) мета – забезпечити підтримку державі-агресору та спричинити шкоду суверенітетові, територіальній цілісності і недоторканності, обороноздатності або державній, економічній чи інформаційній безпеці України;

2) виключити слова про публічні заклики до невизнання поширення державного суверенітету України зі ст. 111-1 КК – відповідальність за ці діяння передбачена у ст. 110 КК;

3) виключити статтю 111-2 КК «Пособництво державі-агресору» – вона передбачає колаборацію у формах, які вже визначені у ст. 111-1 КК;

4) впорядкувати складну конструкцію ст. 111-1 КК шляхом трансформації перших семи її частин у чотири, де розкривається у: ч. 1 – колаборація в інформаційній й освітній сферах; ч. 2 – в економічній й адміністративній сферах; ч. 3 – у політичній; ч. 4 – у воєнній, правоохоронній, безпековій та судовій сферах;

5) замінити у статтях 111-1, 146-1 і 436-2 КК терміни «воєнізовані/збройні формування держави-агресора», «незаконні збройні чи воєнізовані формування, створені на тимчасово окупованій території», «незаконні органи влади, створені на тимчасово окупованій території», «окупаційна адміністрація держави-агресора», «підконтрольні російській федерації самопроголошені органи, які узурпували виконання владних функцій на тимчасово окупованих територіях України», «збройні формування російської федерації», «ірегулярні незаконні збройні формування», «озброєні банди та групи найманців» тощо – одним уніфікованим терміном «*держави-агресор*», а його визначення, яке буде мати значення для статей 111-1, 146-1 і 436-2 КК, навести у примітці до ст. 111-1 КК.

2. Декриміналізація окремих форм колаборації.

2.1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року, учасницею якої є Україна, передбачає (статті 40, 51, 54, 56 та ін.), зокрема, що окупаційна влада на окупованих територіях:

– може залучати повнолітніх осіб до примусових оплачуваних робіт для забезпечення потреб окупаційної армії,

належного забезпечення населення комунальними послугами, продуктами харчування, житлом, одягом, транспортом, медичними послугами. Примусові роботи не повинні передбачати лише участь в організаціях військового або напіввійськового характеру;

– не може змінювати статус посадових осіб і суддів, які з міркувань совісті утримуються від виконання своїх обов'язків. Так, поліцейський чи суддя може продовжувати виконувати їх, керуючись українським законодавством;

– зобов'язана підтримувати діяльність медичних установ, забезпечити умови для охорони здоров'я і санітарії; медикам дозволено виконувати свої обов'язки.

З цього випливає потреба часткової декриміналізації діянь, передбачених частинами 2, 4, 5 і 7 ст. 111-1 КК.

2.2. Наразі поширеним є наратив, що всі, хто платить податки на окупованій території, фактично підтримують державу-агресора, спонсорують її воєнну міць та автоматично є колаборантами. Але існує й інша думка, що міжнародне гуманітарне право визнає законним правом держави-окупанта справляння податків [8]. Хоча Гаазькі конвенції 1907 р. не є чинними для України (оскільки Україна у встановленому порядку не визнала себе правонаступницею за цими міжнародними договорами, ратифікованими ще до появи СРСР) [9], не виключено, що положення ст. 48 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі все ж може стати певною правовою перелоною для притягнення особи до відповідальності за ч. 4 ст. 111-1 КК (провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором) і ст. 111-2 КК (добровільна передача матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора). Ця Конвенція передбачає, що окупант може стягувати на окупованій території відповідно до чинних правил оподаткування податки, мита і збори, оскільки саме він несе витрати по управлінню окупованою територією. Проте, якщо це право у рф і існувало, то лише до часу, поки вона не включила ТОТ до свого складу.

2.3. Можливо, на певному етапі варто виключити з диспозицій ст. 111-1 КК окремі положення, замінивши кримінальну відповідальність процедурою люстрації (про це – нижче) або адміністративною відповідальністю.

3. Удосконалення покарання за колабораційну діяльність.

Наразі існує невідповідність покарання за колаборацію принципу пропорційності (ст. 65 КК). У частинах 1 і 2 ст. 111-1 КК як основне покарання передбачено лише позбавлення права

обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Але це покарання не має сенсу, якщо особа ніколи не обіймала певні посади і не буде їх обіймати, не займалася певною діяльністю і не буде нею займатися. Крім того, воно не може бути застосоване до неповнолітніх, що робить неможливим застосування до них будь-якого покарання.

Натомість слід визначити альтернативні покарання, які можуть бути обрані на розсуд суду: штраф, позбавлення волі на певний строк тощо.

4. Удосконалення підстав звільнення від кримінальної відповідальності та покарання за колаборацію.

4.1. Сумнівним є положення ст. 49 КК, згідно з яким давність не застосовується у разі вчинення всіх злочинів, передбачених ст. 111-1 КК (адже злочини, передбачені частинами 3 і 4 цієї статті, є нетяжкими). Навіть у разі вчинення умисного вбивства строк давності становить 15 років.

4.2. Слід скасувати положення пункту «г» ст. 4 Закону «Про застосування амністії в Україні», згідно з яким амністія не може бути застосована до осіб, яких засуджено за будь-які злочини проти основ національної безпеки України. Неможливо в короткий строк засудити і покарати десятки чи сотні тисяч людей.

Кожна пост-конфліктна країна обов'язково проходить етап обговорення формату та масштабу амністії – саме з практичних міркувань. Амністія не говорить про слабкість держави; навпаки, лише сильна держава може дозволити собі вжиття заходів до повернення вчорашніх колаборантів у суспільство.

5. Розроблення і прийняття спеціального закону щодо амністії для громадян України, які вчинили колабораційну діяльність та інші кримінальні правопорушення проти держави Україна.

Закон «Про застосування амністії в Україні» (ст. 5) передбачає, що у виняткових випадках амністія може бути поширена на діяння, вчинені до певної дати після її оголошення, за умови обов'язкового виконання до цієї дати вимог, передбачених законом про амністію (умовна амністія). За цією аналогією слід передбачити і в згаданому спеціальному законі про амністію, який слід прийняти, що вона застосовуватиметься з певної дати, яка повинна настати невдовзі після оголошення про амністію, і за певних умов.

Такими умовами можуть бути: подання особою індивідуальної декларації, публічне вибачення, співпраця з правоохоронними органами і розкриття інформації про свою та

інших осіб участь в незаконних діях, залучення до розмінування та виконання громадських робіт, відшкодування потерпілим (якщо спричинення шкоди діям встановлено розслідуванням), відмова від участі в політичному житті, відмова від в'їзду на певну територію, участь у певній програмі з інтеграції в суспільство [10] тощо. Виконання цих умов має бути засвідчене угодою з прокурором, що затверджується обвинувальним вирокком суду за спрощеною процедурою, яку слід виписати у КПК.

6. Застосування згідно із законом або за рішенням суду люстраційних обмежень, подібних до тих, що передбачені чинним Законом «Про очищення влади». Про це вже писали деякі автори [11], але їхні дослідження після 24.02.2022 року дещо застарілі і підлягають критичній оцінці.

Щодо громадян України, які добровільно: 1) публічно заперечували здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, закликали до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, до співпраці з нею, до невизнання поширення державного суверенітету України на ТОТ; 2) займали посади в окупаційній адміністрації держави-агресора, не пов'язані з забезпеченням населення комунальними послугами, продуктами харчування, житлом, одягом, транспортом та медичними послугами; 3) здійснювали у закладах освіти відповідну пропаганду або діяльність щодо впровадження стандартів освіти держави-агресора; 4) обирались до незаконних органів влади, створених на ТОТ; 5) брали участь в організації та проведенні незаконних виборів та/або референдумів на ТОТ або публічно закликали до їх проведення, – слід передбачити застосування обмежень, що полягають в забороні протягом певного строку (наприклад, 20 років) претендувати та обиратися на певні посади в органах державної влади й органах місцевого самоврядування, підприємствах, установах і організаціях, зокрема освітніх, обіймати ці посади, брати участь у виборах і референдумах, займатися іншою певною діяльністю.

Аналогічні заходи можуть бути застосовані і до осіб, які: співпрацювали зі спецслужбами держави-агресора як таємні інформатори; здійснювали заходи (або сприяли їх здійсненню), спрямовані на підриг основ національної безпеки, оборони чи територіальної цілісності України; публічно закликали до порушення територіальної цілісності та суверенітету України; розпалювали міжнародну ворожнечу; дії чи бездіяльність яких

привели до порушення прав людини і основоположних свобод, визнаних рішенням Європейського суду з прав людини.

7. Пропорційне обчислення страхового стажу особам, які співпрацювали з державою-агресором.

25 квітня 2024 року прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо пропорційного обчислення страхового стажу особам, які працювали за межами України». Ним у законах «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», і «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначено, що не зараховуються періоди відповідної військової служби та трудової діяльності щодо осіб, які після 19 лютого 2014 року служили у збройних силах, органах внутрішніх справ чи державної безпеки, поліції, інших військових формуваннях, перебували на посадах державної служби, на посадах в органах місцевого самоврядування у відповідних органах (формуваннях) рф, добровільно займали певні посади у незаконних органах влади, утворених на ТОТ, у незаконних судових або правоохоронних органах, добровільно брали участь у незаконних збройних чи воєнізованих формуваннях або у збройних формуваннях держави-агресора.

Вжиття перелічених заходів передбачає необхідність розробки нормативної бази, запровадження спеціалізації в органах правопорядку, прокуратурі і судах, визначення відповідальних установ за проведення фільтраційних і люстраційних заходів, підвищення кваліфікації працівників тощо.

Список використаних джерел

1. Офіс Генерального прокурора. Статистика: URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>.

2. Судова влада України. Судова статистика: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022.

3. Правосуддя на сході України в умовах збройної агресії російської федерації : звіт за результатами дослідження спроможності судової системи забезпечувати правосуддя в умовах збройного конфлікту на сході України. 2016–2017 / О. Банчук [та ін.] ; заг. ред.: Р. Куйбіда, М. Галабала. К.: Відродження, 2018.

4. Росія окупувала 7% території України – Президент: URL: <https://web.archive.org/web/20210508170127/https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/2644798-rosia-okupuvala-7-teritorii-ukraini-prezident.html>

5. Телебачення Торонто. Хто сяде в тюрму після війни на Донбасі: відео, 2020. URL: <https://ccl.org.ua/video/khto-siade-v-tiurmu-pislia-viyny-na-donbasi-shche-z-maksom-shcherbynoi/>.

6. УГСПЛ. Амністія – непопулярна тема перехідного правосуддя: стаття на веб-ресурсі, 2018. URL: <https://www.helsinki.org.ua/blogs/amnistiya-nepopulyarna-tema-perehidnoho-pravosuddya/>.

7. НВ. Суд над військовим РФ Шишимаріним: дружина вбитого попросила довічного для окупанта чи обміну на бійців із Азовстали, 19.05.2022. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/dlya-viyskovogo-rf-shishimarina-prosyatdovichnogo-chi-obminu-na-biyziv-z-azovstali-novini-ukrajini-50243451.html>.

8. Перехідне правосуддя після збройного конфлікту: як примирити людей після деокупації? <https://www.helsinki.org.ua/URL: articles/perekhidne-pravosuddia-pislia-zbrojnoho-konfliktu-iak-prumyryty-liudey-pislia-deokupatsii/>.

9. Хавронюк М. Міжнародні договори в розумінні ст. 438 Кримінального кодексу України. Право України. 2023, № 5. С. 66–84.

10. Раєвська М. Амністія щодо осіб у зв'язку зі збройним конфліктом між росією та Україною: суб'єкти та зміст. Магістерська робота. К.: НаУКМА, 2022.

11. Амністія та люстрація: механізми перехідного правосуддя для майбутнього України. Огляд міжнародної практики та національного законодавства / Мартиненко О.А., Семьоркіна О.М. К., 2020. 84 с.

Харченко Тетяна Миколаївна,
головний спеціаліст відділу моніторингу питань гендерної рівності та недискримінації управління дотримання прав людини Департаменту головної інспекції та дотримання прав людини Національної поліції України, кандидат юридичних наук

Гендерна рівність ТА НЕДИСКРИМІНАЦІЯ У КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Гендерна рівність та недискримінація у контексті кримінальної відповідальності є важливими аспектами, які забезпечують справедливість і рівноправність у правовій системі. У Кримінальному кодексі України (ККУ) передбачено норми, які спрямовані на запобігання дискримінації та захист прав людини. Нижче наведено ключові аспекти:

1. Законодавчі основи в Україні

Стаття 161 ККУ: Порушення рівноправності громадян. Ця стаття прямо спрямована на боротьбу з дискримінацією. Кваліфікуючі ознаки: дискримінація за ознаками статі, раси, етнічного походження, національності, релігії чи інших ознак. Особливість: для притягнення до відповідальності потрібно довести, що дії були умисними і спрямовані саме на обмеження прав чи розпалювання ненависті. Приклад: Публічні заклики до дискримінації жінок у сфері праці можуть підпадати під цю статтю.

Стаття 115 ККУ: Умисне вбивство з обтяжуючими обставинами Обтяжуючою обставиною визнається мотив ненависті до статі, сексуальної орієнтації чи гендерної ідентичності жертви. Приклад: Вбивство жінки на ґрунті ненависті до її гендерної ролі (наприклад, через її активну участь у суспільному житті).

Стаття 126-1 ККУ: Домашнє насильство Кримінальна відповідальність за домашнє насильство передбачає: Постійне фізичне, психологічне чи економічне насильство щодо одного з членів родини. Покарання: громадські роботи, арешт або позбавлення волі до 2 років. Особливість: Ця стаття безпосередньо стосується захисту гендерної рівності, оскільки жінки часто стають основними постраждалими від домашнього насильства.

Стаття 152 ККУ: Звальтування Ця стаття захищає від злочинів на сексуальному ґрунті, що мають гендерний контекст. Кваліфікація: сексуальне насильство без згоди жертви. Приклад: Примушення жінки до сексуальних стосунків на роботі є злочином за цією статтею.

Стаття 442 ККУ: Геноцид Геноцид може включати дії, спрямовані на знищення групи людей, у тому числі за гендерною ознакою. Приклад: Масове насильство проти жінок у зоні конфлікту.

2. Антидискримінаційне законодавство та його вплив. Україна впроваджує принципи рівності та недискримінації через низку законів:

Закон «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»: Забезпечує захист прав осіб від дискримінації за будь-якими ознаками, включно зі статтю та гендерною ідентичністю.

Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків»: Регулює забезпечення гендерної рівності в усіх сферах життя.

3. Міжнародні зобов'язання України

Україна є учасницею міжнародних договорів, які впливають на кримінальне право: Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW): Зобов'язує Україну криміналізувати дискримінацію та насильство за гендерною ознакою. Стамбульська конвенція: Ратифікована в 2022 році, передбачає криміналізацію домашнього насильства, переслідування, примусового шлюбу, каліцтва геніталій та інших форм гендерного насильства.

4. Гендерний аспект у кримінальному правосудді

Гендерна чутливість у розслідуванні злочинів Важливо враховувати потреби постраждалих, особливо вразливих груп (жінок, ЛГБТ+ спільноти). Застосування статті 161 часто ускладнюється через недостатню фахову підготовку слідчих і суддів.

Захист жінок і дітей. Злочини проти жінок (насильство, домагання) часто недооцінюються через стереотипи.

Проблеми гендерної рівності в кримінальній системі. Жінки в Україні стикаються з дискримінацією навіть у судах, де стереотипи про їх «слабкість» можуть впливати на вироки. Необхідно проводити навчання суддів і правоохоронців з питань гендерної чутливості.

5. Практика застосування кримінального законодавства щодо дискримінації та гендерної рівності. Дискримінація на основі статі, гендерної ідентичності чи сексуальної орієнтації часто важко довести через відсутність конкретних доказів чи свідчень, що прямо вказують на умисел порушення рівноправ'я. Проблеми збору доказів: Як правило, справи про дискримінацію ґрунтуються на непрямих доказах (свідченнях, документах), що ускладнює процес притягнення до кримінальної відповідальності.

Рішення: Потрібно активно впроваджувати механізми моніторингу випадків дискримінації та гендерно зумовлених злочинів, розширити доступ до безплатної правової допомоги для жертв і забезпечити кращу підготовку слідчих. Застосування кримінальних норм щодо гендерної дискримінації на практиці у судовій системі стикається з труднощами через:

Стереотипи суддів: Можливо, судді не завжди мають достатньо чутливості до гендерних аспектів, що може призвести до заниження кваліфікації злочину чи недооцінки тяжкості дискримінації. Низька поінформованість: Судді та юристи можуть

бути недостатньо ознайомлені з міжнародними стандартами прав людини, зокрема з положеннями Істамбульської конвенції, що ускладнює застосування новітніх правових норм.

Рекомендації щодо поліпшення ситуації

Створення окремих підрозділів для боротьби з гендерним насильством і дискримінацією: Це дозволить більш ефективно працювати з конкретними справами, пов'язаними з дискримінацією за ознакою статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації тощо.

Впровадження інституту гендерних інспекторів: Створення посад гендерних інспекторів у правоохоронних органах для контролю за дотриманням законодавства щодо рівноправ'я та недискримінації.

Загалом, для ефективної боротьби з гендерною дискримінацією та насильством, а також забезпечення гендерної рівності в кримінальному правосудді необхідно реалізовувати системний підхід, який охоплює зміни в законодавстві, практиці правозастосування, підготовці правоохоронців і суддів, а також взаємодії з громадськістю.

Список використаних джерел

1. Гендерний вимір війни: результати аналітичного дослідження / упоряд. Аналітичний центр ЮрФем Асоціації жінок-юристок України ЮрФем. Львів, 2023. 115 с. URL: <https://jurfem.com.ua/hendernyy-vymir-viyny/>.

2. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06 вересня 2012. № 5207-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 32. С. 412. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>.

3. Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків до 2030 р. : Розпорядження Кабінету Міністрів від 12 серпня 2022 р. № 752-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/>.

Храмцов Олександр Миколайович,
професор кафедри кримінально-
правових дисциплін юридичного
факультету Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
доктор юридичних наук, професор

ПСИХІЧНА НЕДОТОРКАНІСТЬ ЯК СУБ'ЄКТИВНЕ ПРАВО ОСОБИ ТА ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Право на недоторканість є природним правом кожної людини. Воно включає в себе право як на фізичну, так і психічну недоторканість. Це право характеризується трьома взаємопов'язаними елементами. Їх ще називають можливості-правомочності: 1) право на позитивні дії, тобто право користуватися й розпоряджатися своїм тілом, окремими його органами і тканинами, право вільно здійснювати вчинки відповідно до власної свідомості та волі; 2) право вимагати від інших суб'єктів виконання їх юридичного обов'язку не втручатися в фізичну та психічну складову особи без її дозволу, не допускати будь-якого негативного фізичного та психічного впливу на людину; 3) право на державний захист у різних формах (в тому числі і кримінально-правовими засобами) від неправомірних посягань на фізичну та психічну складову особи.

На відміну від фізичної, психічна недоторканість людини захищається нормами кримінального права недостатньо. Так в діючому законодавстві прояви психічного насильства в основному обмежуються лише різноманітними погрозами. Український законодавець не виключає кримінальної відповідальності навіть за вбивство за допомогою психічного впливу в інформаційній формі, але далі цього визнання справа не пішла. Відсутні кримінальні провадження, вироки по таким кримінальним правопорушенням. І це не обумовлено відсутністю таких суспільно небезпечних діянь. Причиною цьому є відсутність наукових методик розслідування і недостатність необхідних для цього знань у практичних працівників органів правопорядку.

Традиційною є точка зору про те, що тонкі аспекти функціонування психіки людини не можуть бути належним об'єктом правового захисту. Це обумовлено цілою низкою причин, в тому числі і неможливістю втручання в психічну діяльність іншої особи з метою вчинення кримінального правопорушення. Але це

не так. Ми погоджуємося з С.О. Яременко який наголошує, що сучасний рівень розвитку високих технологій в даній сфері, зокрема, сучасні розробки у сфері нейронауки та психології маніпуляцій вказують на те, що «невразливість» людського розуму до сторонніх впливів більше не є незаперечною у XXI сторіччі... Інтенсивні дослідження впливу на свідомість людини та процесу прийняття людиною рішень, що проводяться в нейролабораторіях на сьогодні, показують, що сфера психічного більше не є «езотеричною» матерією і заслуговує на реальну увагу законодавця [1, с. 563–564].

В науці кримінального права поряд з недоторканістю вживають поняття безпеки, яка може бути фізичною та психічною. Під нею розуміється стан захищеності людини від зовнішніх загроз усіх немайнових благ останньої. Вважається, що безпека людини – це соціальна захищеність людини, яка забезпечує зберігання самої людини та її окремих життєво важливих функцій у відповідності з найбільшими можливостями суспільства. Виділяють репродуктивну безпеку, психологічну безпеку, духовну безпеку, економічну безпеку, екологічну безпеку тощо. Шаблистий В. В. під психологічною безпекою розуміє стан захищеності свідомості людини від будь-яких розладів або факторів, що можуть їх спричинити [2, с. 212]. Таке визначення автор дає з урахуванням Закону України «Про психіатричну допомогу» розуміється відсутність психічних розладів [3].

На наш погляд, психологічна безпека – це не тільки стан захищеності свідомості людини від психічних розладів, а стан захищеності від любых неправомірних впливів на психіку людини, її свідому і безсвідому складову.

Дослідники інформаційної безпеки вказують про негативний вплив масових комунікацій на психіку людини. Так Г. М. Сашук вважає, що інформаційна безпека особистості – це стан її захищеності, різноманітних соціальних груп та об'єднань громадян від впливів, здатних проти їхньої волі та бажання змінювати психічні стани та психологічні характеристики, модифікувати її поведінку та обмежити свободу вибору [4, с. 16]. В свою чергу, В. М. Петрик під інформаційною безпекою розуміє стан захищеності психіки і здоров'я від деструктивного інформаційного впливу, який призводить до адекватного сприйняття нею дійсності та (або) погіршення її фізичного стану [5, с. 163]. На наш погляд, поняття безпеки і недоторканості в

кримінально-правовому сенсі є поняттями тотожними і характеризуються спільними ознаками.

О. П. Дзьобань та В. Г. Пилипчук зазначають, що нині життєдіяльність суспільства ускладнюється вектором агресії й насильства, їх специфічного заломлення у відповідній соціально-економічній і культурній ситуації регіональних інформаційних просторів і тимчасових характеристик соціуму. На тлі явищ кризи й нестабільності інформаційне насильство виявляється неминучим елементом суспільного буття [6, с. 6].

Ми погоджуємося, що вплив на психіку іншої особи поза або всупереч її волі є насильством. Але це саме психічне насильство, яке може бути вчинене в інформаційній та позаінформаційній формі. Найбільш небезпечні його прояви його вже криміналізовані, а інші повинні бути криміналізовані. В попередніх роботах автора вже давалися визначення поняття психічного насильства як кримінально-правової категорії. Під ним ми розуміємо умисний, суспільно небезпечний вплив на психіку іншої особи, вмотивований ворожою, інструментальною або негативистською мотивацією, який здійснюється інформаційним (дією чи бездіяльністю) чи позаінформаційним шляхом всупереч чи поза волею людини і впливає на свободу її волевиявлення або спричиняє психічну та (або) фізичну шкоду [7, с. 163].

Таким чином, право людини на особисту психічну недоторканість – це суб'єктивне, особисте, немайнове право людини на забезпечення недоторканості природного протікання психічних (інтелектуальних, вольових та емоційних) процесів від негативних протиправних впливів з боку інших осіб. Найбільш небезпечні і протиправні впливи на психічну недоторканість визнаються кримінально караними діями. Психічна недоторканість – це не тільки природне, суб'єктивне немайнове право людини і громадянина, а і фактичний стан захищеності психіки людини від кримінально протиправних посягань.

Психічна недоторканість як об'єкт кримінального правопорушення – це суспільні відносини, які забезпечують недоторканість природного протікання психічних (інтелектуальних, вольових та емоційних) процесів в організмі людини від негативних протиправних впливів з боку інших осіб.

Список використаних джерел

1. Яременко С. О. Психічна недоторканість людини як об'єкт кримінально-правового захисту. Правове життя сучасної

України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу / відповідальний за випуск В. М. Дрьомін; НУ ОЮА, Південний Регіональний центр НАПрН України. 2014. Т. 1. Одеса : Фенікс. С. 562–564.

2. Шаблистий В. В. Безпековий вимір кримінального права України: Людино-центристське дослідження : монографія. Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Ліра ЛТД, 2015. 420 с.

3. Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22.02.2000. Відомості Верховної Ради України. № 19. Ст. 143.

4. Сашук Г. М. Безпекові виміри телепростору : монографія. Київ: Грамота, 2007. 136 с.

5. Петрик В. М. Щодо визначення інформаційної безпеки та її різновидів. Форми і методи забезпечення інформаційної безпеки держави: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Київ, 13 березня 2008 р.). Київ : Видавець Захаренко В. О., 2008. С. 160–164.

6. Дзьобань О. П., Пилипчук В. Г. Інформаційне насильство та безпека: світоглядно-правові аспекти : монографія. Харків: Майдан, 2011. 244 с.

7. Храмцов О. М. Кримінально-правове та кримінологічне забезпечення охорони особи від насильства: монографія. Харків : НікаНова, 2015. 472 с.

Шармар Ольга Михайлівна,

доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ: НОВЕЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Термін «злочини проти людяності», англійською мовою «crimes against humanity» почав вживатися в юридичних документах з моменту підписання спільної декларації Великобританії, Франції та Росії 24.05.1915 р. як наслідок вбивства (винищення) вірмен в Османській імперії. У подальшому зустрічаємо зазначне поняття в положеннях Статутів Нюрнберзького і Токійського трибуналів. Ці злочини були віднесені до юрисдикції Міжнародного трибуналу по колишній Югославії (ст. 5), Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді (ст. 3), Спеціального суду по Сьєра-Леоне

(ст. 2), Надзвичайних палат у судах Камбоджі, Спеціальних колегій по Східному Тимору [1;2].

Злочини проти людяності (англ. crimes against humanity) – широкомасштабний або систематичний збройний напад на будь-яких цивільних осіб із метою проведення політики держави або організації, спрямованої на скоєння такого нападу, або в цілях сприяння такій політиці [3]. Аналізуючи поняття цих злочинів А.В. Андрушко стверджує, що їхніми сутнісними ознаками є: 1) спрямованість проти будь-якого цивільного населення; 2) широкомасштабний або систематичний характер нападу; 3) відсутність необхідного зв'язку з ситуацією збройного конфлікту [4, с. 15].

Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) широкомасштабність визначає за географічним критерієм та критерієм кількості жертв. Допустимі різні варіації поєднання цих критеріїв: значне географічне охоплення та значна кількість жертв, також можливе незначне географічне охоплення і відносно незначна кількість жертв, незначне географічне охоплення і значна кількість жертв. Систематичність проявляється в організованому характері актів насильства; вона досить тісно пов'язана з існуванням політики, спрямованої на вчинення злочинів проти людяності [5, с. 433].

У ч. 1 ст. 7 Римського статуту МКС вказано, що «злочин проти людяності» означає будь-яке з передбачених у зазначеній статті діянь, за умови, що вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу на будь-яких цивільних осіб, якщо такий напад вчиняється свідомо. Йдеться про такі діяння, як: а) вбивство; б) винищення; в) поневолення; г) депортація або насильницьке переміщення населення; д) ув'язнення або інше жорстоке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права; е) катування; з) згвалтування, оборнення в сексуальне рабство, примус до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація або будь-які інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості; ж) переслідування будь-якої ідентифікованої групи або спільноти з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, гендерних або інших мотивів, які повсюдно визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом, у зв'язку з будь-якими діяннями, зазначеними в даному пункті, або будь-якими злочинами, що підпадають під юрисдикцію Суду; з) насильницьке зникнення людей; и) злочин апартеїду; к) інші нелюдські діяння

аналогічного характеру, що полягають в умисному заподіянні сильних страждань чи серйозних тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю [6].

В умовах акту агресії російської федерації поширеним є явище вчинення російськими військовослужбовцями проти українців, злочинів, передбачених ч. 1 ст. 7 Римського статуту МКС. Загроза знищення мирного населення, необхідність притягнення винних до відповідальності вимагає врегулювання цього питання в національному законодавстві. У зв'язку з цим 22.10.2024 р. Президент України підписав Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього», прийнятий 09.10.2024 р. і набрав чинності 24.10.2024 р. Закон має на меті привести у відповідність положення національного кримінального законодавства до норм Римського статуту МКС. Цим Законом було доповнено XX розділ КК ст. 442¹ КК «Злочини проти людяності».

Відповідно до ч. 1 ст. 442¹ КК передбачено відповідальність за умисне діяння, яке вчинено в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення: 1) переслідування будь-якої групи або спільноти, яка може бути ідентифікована, тобто обмеження прав людини за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, статевими або іншими підставами (ознаками) дискримінації, визначеними міжнародним правом як неприпустимі; 2) депортації населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, на територію іншої держави; 3) насильницького переміщення населення, тобто примусового і за відсутності підстав, передбачених міжнародним правом, переміщення (виселення) відповідної групи осіб з території, на якій вони законно перебували, до іншої місцевості у межах однієї держави; 4) згвалтування, сексуальної експлуатації, примушування до зайняття проституцією, примусової вагітності, примусової стерилізації або будь-яких інших форм сексуального насильства; 5) оборнення в рабство або торгівлі людьми; 6) насильницького зникнення; 7) незаконного позбавлення волі; 8) катування; 9) інших умисних нелюдських діянь подібного характеру, які супроводжуються заподіянням сильних страждань,

середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень чи серйозної шкоди психічному або фізичному здоров'ю.

Частина 1 ст. 442¹ КК містить перелік складів кримінальних правопорушень, які вже закріплені в інших розділах Особливої частини КК України і щоб з'ясувати їх елементи необхідно керуватися, зокрема і нормами цієї частини кодексу. Положення ст. 442¹ КК не містить відсильного характеру, а це може призвести до конкуренції кримінально-правових норм. Недоліком законодавчих положень є і те, що ні в частині кваліфікуючих ознак, ні в примітці до статті не передбачено повторність кримінальних правопорушень. Такий вид повторності відсутній і в змісті статей: 122, 121, 127, 149, 146, 146-1, 150, 152, 153, 161, 303 КК та ін. [7].

Згідно з ч. 2 ст. 442¹ КК встановлюється відповідальність за умисне вчинення в межах широкомасштабного або систематичного нападу на цивільних осіб: 1) апартеїду; 2) винищення; 3) вбивства.

Під винищенням законодавець розуміє позбавлення життя однієї чи більше осіб шляхом умисного створення життєвих умов, спрямованих на знищення частини населення, у тому числі шляхом позбавлення доступу до води, продуктів харчування або лікарських засобів. Водночас у ч. 1 ст. 115 КК законодавець раніше закріпив формулювання (вбивство – умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині), яке за змістом закріплює діяння, спрямоване на позбавлення життя людини. Наявність схожих за змістом формулювань створюватиме конкуренцію кримінально-правових норм.

Використання терміну «винищення» також ускладнює розмежування складів злочинів проти людяності із змістом поняття геноциду (ст. 442 КК) [7, с. 420], який в свою чергу передбачає діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи як такої шляхом: 1) позбавлення життя членів цієї групи; 2) заподіяння членам групи серйозної шкоди; 3) створення для групи життєвих умов, спрямованих на повне чи часткове її фізичне знищення; 4) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню в такій групі; 5) насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу.

Аналізуючи поняття винищення необхідно зауважити, що позбавлення життя однієї чи більше осіб шляхом умисного створення життєвих умов, спрямованих на знищення частини населення може охоплювати і інші кримінальні правопорушення,

наприклад, кримінальні правопорушення проти власності, зокрема викрадення чужого майна (наприклад, позбавлення засобів для існування, їжі, тощо), умисне протиправне знищення чужого майна, тощо. Водночас виникає питання чи потрібно такі дії суб'єкта додатково кваліфікувати за статтями передбачені розділом IV «Кримінальні правопорушення проти власності» чи вони будуть охоплюватися поняттям винищення?

Отже, для забезпечення повноти імплементації положень міжнародного гуманітарного права щодо кримінально-правового переслідування за міжнародні злочини шляхом внесення змін в КК України, законодавець має максимально дотриматися принципу гармонізації норм міжнародного права з нормами національного законодавства і досягти максимальної формальної визначеності.

Список використаних джерел

1. Нюрнбергский процесс: сборник материалов: в 8-ми т. Москва, 1999. Т. 8. 609 с.

2. International Criminal Tribunal for Rwanda. URL: <http://www.unict.org/> International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. URL: <http://www.icty.org/>.

3. Теорія та практика міжнародного кримінального права: підручник / за ред. проф. Н.А. Зелінської. Одеса: Фенікс, 2017. 582 с.

4. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/>.

5. Андрушко А.В. Злочини проти людяності: поняття та сутнісні ознаки. Проблеми кваліфікації та розслідування кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану : матеріали наук.-теорет. конф. (Київ, 26 трав. 2022 р.) / [редкол.: С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський, А. А. Вознюк та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 15–18 .

6. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.

7. Шармар О.М. Проблемні питання злочинів проти людяності. Кримінальне право в умовах глобалізації суспільних процесів: традиції та новації : матеріали міжнар. наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 15 трав. 2020 р. / [редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), Л. М. Демидова (заст. голов. ред.), А. П. Гетьман та ін.]. Харків : Право, 2020. С. 417–420.

Шевчук Олексій Анатолійович,
докторант Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
адвокат, доктор філософії в галузі права

ЮРИДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ У ФОРМІ ОТРИМАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО НИХ

Зауважимо, що інформацію про воєнні злочини можливо отримати з різноманітних джерел, основними серед яких виступають: 1) особистісні джерела (показання свідків, потерпілих, підозрюваних (полонених) про обставини події); 2) речові джерела (матеріальна обстановка, місця руйнувань, залишена техніка, речі, зброя, боєприпаси, вибухонебезпечні об'єкти, які не детонували, фрагменти боєприпасів, трупи з ознаками насильницької смерті; сліди біологічного походження у випадках катувань, згвалтувань; матеріали та речовини (ґрунти, вода тощо), що засвідчують факти застосування забороненої зброї, факти забруднення екосистеми небезпечними речовинами тощо); 3) цифрові джерела (матеріали фото-, відеофіксації подій, дані електронних, комп'ютерних і телекомунікаційних мереж, дані геолокації засобів, оснащених GPS-маяками, дані з відкритих джерел цифрової інформації тощо); 4) документальні джерела (протоколи, розпорядження, накази, плани проведення військових операцій, замовлення на постачання, особисті документи комбатантів, фінансові документи тощо) [1, с. 372].

Особливістю збирання цієї доказової інформації під час розслідування воєнних злочинів в Україні є діяльність багатьох неурядових організацій в цьому напрямку, яка, відповідно, не є процесуальною, а тому виникає питання стосовно процесуальної легітиматії отриманих доказів представниками таких організацій та їх процесуальне значення [2, с. 97]. Відповідно, на наш погляд, у КПК слід передбачити процесуальний механізм використання доказів про воєнні злочини, зібраних представниками неурядових організацій під час розслідування.

Особливості розслідування воєнних злочинів допускають першочергове використання сучасних каналів та способів отримання доказової інформації. Адже під час ведення бойових дій, через тимчасову окупацію територій України огляд місця події фактично залишається нездійсненим. Це ж стосується й інших традиційних слідчих (розшукових) дій [1, с. 371].

Насамперед, йдеться про технології штучного інтелекту, за допомогою яких можна ідентифікувати російських воєнних злочинців за їх відображенням у соціальних мережах, записах камер відеоспостереження [3, с. 32]. Наприклад, за допомогою аналізу супутникових знімків було ідентифіковано місця розстрілу та місця масового поховання цивільного населення у м. Буча [4].

Основними напрямками використання штучного інтелекту під час розслідування воєнних злочинів є такі: 1) аналіз супутникових знімків; 2) аналіз відео- та фотоматеріалів; 3) обробка аудіоматеріалів; 4) аналіз соціальних мереж; 5) аналіз даних з медичних закладів; 6) розпізнавання обличч; 7) аналіз текстової інформації [5, с. 493–495].

Так, під час розслідування воєнних злочинів збиралися з використанням можливостей штучного інтелекту такі електронні докази, як сторінки у соціальних мережах, що належали російським воєнним злочинцям та/або їх близьким особам, що допомагало ідентифікувати особу обвинуваченого та отримати інші дані про нього (наприклад, номер мобільного телефону, місцезнаходження на час судового розгляду справи), офіційні вебсайти міністерства оборони РФ, публікації на російських сайтах тощо.

Також під час розслідування воєнних злочинів в Україні набуває поширення розвідка на основі відкритих джерел (OSINT – open source intelligence). Наприклад, Великоолександрівський районний суд Херсонської області досліджував під час судового розгляду справу за ст. 438 КК інформацію про російського воєнного злочинця, який вчиняв воєнні злочини на території України – неодноразове звалтування жінок, громадянок України – у вигляді сформованої з використанням можливостей OSINT довідка щодо перевірки особи російського воєнного злочинця (вирок Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 29.04.2024 у справі № 650/1870/23).

Попри важливість таких електронних доказів у кримінальних провадженнях про воєнні злочини, слід відзначити, що однією з проблем використання технологій ШІ під час розслідування є можливі порушення прав людини (щодо захисту конфіденційності особистих даних і втручання у приватне життя). Застосовувати ШІ під час розслідування воєнних злочинів можна лише за умови обов'язкового дотримання принципів верховенства права, основних прав людини, поваги до її честі й гідності, рівності перед законом і

судом, пропорційності, змагальності сторін, прозорості, неупередженості та справедливості тощо [5, с. 493–494].

Під час розслідування воєнних злочинів практично завжди залучається експерт, який володіє методикою проведення експертних досліджень у відповідній галузі. Аналіз вироків за ст. 438 КК вказує на те, що практично в кожному кримінальному провадженні залучався експерт, який надавав відповідні експертні висновки. Зазвичай під час розслідування воєнних злочинів проводилися такі експертизи: *судово-медична експертиза*, висновком якої встановлювався ступінь тяжкості тілесних ушкоджень або причина смерті потерпілого, *судово-товарознавча експертиза*, якою встановлювалася вартість викраденого майна, *судова експертиза зброї*, якою досліджувалися бойові припаси, зброя та обставини їх використання, *судова вибухотехнічна експертиза бойових припасів*, *судова фототехнічна*, *портретна та голографічна експертиза зображень експертизи*, *судова експертиза звуко- та відеозапису*, відповідно до якої слова та фрази, які зафіксовані у фонограмі з файлу, промовлені однією особою, *судова транспортно-технічна експертиза*, якою оглянуто транспортний засіб, *судова пожежно-технічна експертиза*, яка встановила, що стало причиною виникнення пожежі, *судова молекулярно-генетична експертиза*, якою встановлено, що жінка може бути біологічною матір'ю невстановленої особи чоловічої генетичної статі, *фрагмент кістки якої досліджувався у висновку експерта*, *психологічна експертиза*, якою було встановлено, що обвинувачений спроможний усвідомлювати реальний зміст власних дій та повною мірою керувати ними і передбачати їх наслідки.

Варто відзначити, що залучення спеціальних знань під час розслідування має свої труднощі, обумовлені, зокрема, тим, що експерти не мають можливості потрапити на місце вчинення безпосередньо воєнного злочину, що утруднює здійснення ним експертного дослідження та надання експертних висновків. Окрім того, українські експерти, як і слідчі, не мали достатнього досвіду для того, щоб проводити такі види експертиз. Окрім того, велика їх кількість зумовлює відшукання нових шляхів залучення спеціальних знань під час розслідування воєнних злочинів. Йдеться, зокрема, про направлення для експертного дослідження експертів держав-партнерів, що вже мало місце в Україні та поширене в судовій практиці розслідування воєнних злочинів в інших країнах [6].

До несприятливих факторів використання спеціальних знань під час розслідування воєнних злочинів можна віднести: інтенсивні зміни оперативної обстановки; часті зміни розташування військових частин; смерть, поранення, полон учасників провадження під час бойових дій; зміна місця події внаслідок окупації, бомбардування або обстрілу; обмежений доступ до місця події через мінування або ракетні атаки; значна кількість проваджень, що здійснюються одночасно в обмежений час; притягнення до кримінальної відповідальності сторін збройного конфлікту; неможливість виявлення трупів через значний проміжок часу від моменту смерті до початку слідства; труднощі зі збором доказів через перестрілки; обмежена кількість інформації (документів, предметів, фотографій тощо) [7, с. 83].

Ураховуючи викладене, використання спеціальних знань, процесуальна діяльність експертів під час розслідування воєнних злочинів потребує вдосконалення. Зокрема, необхідно внести зміни до чинного законодавства, що регулює діяльність судово-медичних експертів, реорганізувати структуру судово-медичних установ з урахуванням обґрунтованих потреб в умовах війни. Оптимізувати роботу судових експертів у регіонах, де необхідно проводити значну кількість судово-медичних експертиз (масових поховань, жертв ракетних обстрілів тощо). Доцільно також передбачити процесуальні механізми залучення фахівців судово-медичних установ держав-партнерів у межах міжнародного співробітництва [8, с. 16].

Список використаних джерел

1. Дуфенюк О. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 369–374. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-4/88.
2. Гловюк І.В. Кримінальне провадження щодо воєнних злочинів: виклики та відповіді. *Право України*. № 5. С. 85–100.
3. Латиш К. Цифрова криміналістика у період війни в Україні: можливості використання спеціальних знань у сфері інформаційних технологій. *Kriminalistika ir teismoekspertologija: mokslas, studijos, praktika*, 2022. Т. 18. С. 31–37.
4. Мамедов Г. Цифрова криміналістика. Як це допомогло зібрати докази злочинів у Бучі? / *New Voice*. 08.06.2022. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/viyna-v-ukrajini-yak-cifrova-kriminalistika-vikrivaye-zlochiny-rf-v-ukrajini-novini-ukrajini-50248411.html>.

5. Шевчук В. М. Використання технологій штучного інтелекту та спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів / В. М. Шевчук, Г. К. Авдєєва // Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану : монографія / редкол.: В. А. Журавель, Н. С. Кузнецова, О. М. Бандурка [та ін.] ; Нац. акад. прав. наук України. Харків, 2023. – С. 491–503.

6. Французькі експерти прибули в Україну для допомоги в розслідуванні військових злочинів Росії. (2022). URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/823587.html>.

7. Батюк О. В., Дмитрів С. О. До питання організації розслідування воєнних злочинів. Соціально-правові студії. 2021. Вип. 3 (13). С. 77–87. URL : <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3976/1/11.pdf>.

8. Vozniuk A., Hryha M. Topical issues of forensic medical examination in the investigation of war crimes. Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs. 2023. № 28(2). С. 9–18. DOI : <https://doi.org/10.56215/naia-herald/2.2023.09>.

Шопіна Юлія Олегівна,

доцент кафедри кримінального права та кримінології навчально-наукового інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЩОДО КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ**

Положення статті 111 Кримінального кодексу України (далі – КК України) набувають особливої важливості та актуальності через значну кількість як зовнішніх, так і внутрішніх загроз національній безпеці держави.

В даній нормі закріплено положення щодо кримінальної відповідальності за державну зраду.

Із запровадженням 24 лютого 2022 року воєнного стану, Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» від 3 березня 2022 року № 2113-ІХ.

Відповідно, Кримінальний кодекс України було доповнено положеннями, які передбачають максимальне

покарання за вчинення державної зради в умовах воєнного стану в Україні (ч. 2 ст. 111 КК України) [4].

Розташування норми про державну зраду у Розділі I «Злочини проти основ національної безпеки України» та розмір санкції ч. 1 ст. 111 КК України у виді позбавлення волі строком від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої, а також розмір санкції ч. 2 ст. 111 КК України у виді позбавлення волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна вказує на те, що дане кримінальне правопорушення віднесено до особливо тяжких злочинів, які посягають на основи національної безпеки України [1].

Слід зауважити, що початок збройного конфлікту росії проти України (2014 р.) та повномасштабна війна в Україні (2022 р.) стали переломними у сфері діяльності правоохоронних органів з протидії державній зраді.

Зокрема, у 2014 році кримінальних проваджень за ст. 111 КК України було зареєстровано 65, у 2015 р. – 80, у 2016 р. – 126, у 2017 р. – 89, у 2018 р. – 127, у 2019 р. – 123, у 2020 р. – 145, у 2021 р. – 208, у 2022 р. – 1957, у 2023 р. – 1169. За січень-вересень 2024 р. було зареєстровано 915 кримінальних проваджень [2].

Згідно з ч. 1 ст. 65 КК України, загальні засади призначення покарання ґрунтуються на трьох положеннях, за якими суд призначає покарання:

1) в межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинене кримінальне правопорушення, за винятком випадків, передбачених ч. 2 ст. 53 КК України;

2) відповідно до положень Загальної частини КК України;

3) враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання [1].

Аналізуючи рішення по справах за державну зраду з 2019 по 2023 рр. було встановлено, що у 40 % випадків судді призначають покарання у виді позбавлення волі на строк більш ніж 12 років та з конфіскацією майна, що є показовим аспектом у кваліфікації державної зради як особливо тяжкого злочину [3].

У кримінальному праві наявні як заходи кримінальної превенції, так і заходи заохочення добровільного припинення або відмови від здійснення правопорушення.

Так, у ч. 3 ст. 111 КК України зазначено можливості звільнення від кримінальної відповідальності, що передбачає наявність таких обставин,

коли громадянин України, якщо він на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок із ними та про отримане завдання [1].

Аналізуючи підстави звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення державної зради, доцільно зауважити, що дане кримінальне правопорушення є закінченим не з моменту встановлення зв'язку з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками чи з моменту отримання від них злочинного завдання, а з моменту вчинення певних конкретних дій на шкоду Україні. Наприклад, початок збирання відомостей, що становлять державну таємницю, з метою їх наступної передачі представнику ворожої держави тощо [5].

Окремої уваги потребує проблематика державної зради, яка може стати об'єктом політичних переслідувань та маніпуляцій, у зв'язку із чим доцільно збалансувати захист національних інтересів і прав та свобод громадян.

Необхідно забезпечити справедливе покарання тих громадян України, що вчиняють кримінальні правопорушення проти національної безпеки України в умовах воєнного часу.

На сьогоднішній день важливим завданням є створення ефективних механізмів запобігання, виявлення та покарання державної зради. Українська влада повинна забезпечити належну охорону національної безпеки та здатність ефективно реагувати на загрози.

Національне законодавство потребує вдосконалення визначення та застосування поняття державної зради, у тому числі, необхідно узагальнити які саме дії можуть вважатися державною зрадою та конкретно які інтереси держави знаходяться під загрозою.

Таким чином, актуальні питання кримінальної відповідальності за державну зраду потребують ретельного наукового розгляду, включаючи як теоретичні дослідження, так і аналіз практичного застосування норми.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі (січень-вересень 2024 р.). База даних «Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування» / Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

3. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>.

4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 № 2113-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text>.

5. Науково-практичний коментар до ст. 111 Кримінального кодексу України URL: <http://www.jurists.org.ua/criminal-law/1762-naukovo-praktichniy-komentar-do-st-111-kriminalnogo-kodeksuukrayini.html>.

Юріков Олександр Олександрович,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА СТВОРЕННЯ, КЕРІВНИЦТВО ЕЛЕКТРОННО-КОМУНІКАЦІЙНОЮ ШАХРАЙСЬКОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ, А ТАКОЖ УЧАСТЬ У НІЙ: АНАЛІЗ ПРОЄКТУ ЗАКОНУ (№ 10190 ВІД 25.10.2023)

Впровадження безготівкових форм розрахунків, розширення мереж різних фінансових установ, поява фінансово-кредитних організацій та активне використання новітніх інформаційних технологій фінансових операцій призвели до зростання шахрайства та іншої незаконної діяльності у сфері ринків фінансових послуг. Із появою безготівкових розрахунків схеми заволодіння грошовими коштами удосконалюються шахраями з кожним роком та набули неабиякої популярності серед злочинців. Кримінальні правопорушення такого виду є специфічними за процедурою доказування, адже фіксування електронних слідів кримінального правопорушення вимагає наявності спеціальних знань у галузі цифрових технологій [2].

З метою ефективної протидії шахрайства з використанням електронної комунікації та/або технічних засобів електронної комунікації, до Верховної Ради України 25 жовтня 2024 року подано законопроект «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за електронно-комунікаційне шахрайство», яким запропоновано доповнити КК України ст. 190-1 «Електронно-комунікаційне шахрайство», ст. 255-4 «Створення, керівництво електронно-комунікаційною шахрайською організацією, а також участь у ній», ст. 255-5 «Залучення до участі у електронно-комунікаційній шахрайській організації».

Стаття 255-4 проекту Закону у разі його прийняття буде спеціальною нормою по відношенню до ст. 255 КК України, а тому вони повинні мати спільні загальні ознаки складу кримінального правопорушення. Так, ст. 255-4 проекту Закону передбачає відповідальність за створення електронно-комунікаційної шахрайської організації, керівництво такою організацією або її структурними частинами (ч. 1); надання послуг, участь у електронно-комунікаційній шахрайській організації (ч. 2); вчинення таких дій в умовах воєнного або надзвичайного стану або якщо вони вчинені організованою групою (ч. 3); створення спільноти електронно-комунікаційних шахрайських організацій, тобто об'єднання двох чи більше електронно-комунікаційних шахрайських організацій, керівництво такою спільнотою (ч. 4). Крім того, зазначена стаття передбачає заохочувальну норму, яка полягає в тому, що звільняється від кримінальної відповідальності особа, крім організатора або керівника електронно-комунікаційних шахрайських організацій, за вчинення злочину, передбаченого частиною другою або третьою цієї статті, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні цього злочину добровільно повідомила про створення електронно-комунікаційної шахрайської організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю [3].

З огляду на зміст проекту ст. 255-4, можна зазначити, що їх зміст майже однаковий. Однак примітка до цієї статті утворює невідповідність та суперечність нових положень із вже чинними в КК України. Так, відповідно до примітки до ст. 255-4 проекту Закону під електронно-комунікаційною шахрайською організацією слід розуміти юридичну особу або об'єднання фізичних осіб (дві та більше), що діють без створення юридичної особи, які здійснюють діяльність спрямовану на протиправне

збирання, зберігання, обробку та використання персональних даних, інформації, яка містить банківську таємницю, у тому числі індивідуальну облікову інформацію, реквізити платіжного інструменту, платіжної картки, код авторизації, з метою заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою з використанням електронної комунікації та/або технічних засобів електронних комунікацій [3]. Тоді як злочинною організацією є стійке ієрархічне об'єднання декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою організувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп [1].

Таким чином злочинна організація та електронно-комунікаційна шахрайська організація не мають спільних ознак. У зв'язку з цим виникає питання, чи є електронно-комунікаційна шахрайська організація різновидом злочинної організації. Ознаками злочинної організації є: 1) стійкість; 2) ієрархічність; 3) кількісний склад (п'ять і більше осіб); 4) мета – вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів. Водночас ознаками електронно-комунікаційної шахрайської організації є: 1) кількісний склад (дві і більше особи) або юридична особа; 2) мета – заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою з використанням електронної комунікації та/або технічних засобів електронних комунікацій.

Відповідно до постанови Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями», стійкість злочинної організації полягає в їх здатності забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти факторам, що можуть їх дезорганізувати, як внутрішнім (наприклад, невизнання авторитету або наказів керівника, намагання окремих членів об'єднання відокремитись чи вийти з нього), так і зовнішнім (недотримання правил безпеки щодо дій правоохоронних органів, діяльність конкурентів по злочинному середовищу тощо). На здатність об'єднання протидіяти внутрішнім дезорганізуючим факторам указують, зокрема, такі

ознаки: стабільний склад, тісні стосунки між його учасниками, їх централізоване підпорядкування, єдині для всіх правила поведінки, а також наявність плану злочинної діяльності і чіткий розподіл функцій учасників щодо його досягнення. Ознаками зовнішньої стійкості злочинної організації можуть бути встановлення корупційних зв'язків в органах влади, наявність каналів обміну інформацією щодо діяльності конкурентів по злочинному середовищу, створення нелегальних (тіньових) страхових фондів та визначення порядку їх наповнення й використання тощо [4].

Ієрархічність злочинної організації полягає у підпорядкованості учасників останньої організатору і забезпечує певний порядок керування таким об'єднанням, а також сприяє збереженню функціональних зв'язків та принципів взаємозалежності його учасників або структурних частин при здійсненні спільної злочинної діяльності [4].

З огляду на зазначене, можна стверджувати, що електронно-комунікаційна шахрайська організація за своєю сутністю є групою осіб, які вчиняють кримінальне правопорушення за попередньою змовою, оскільки не наділена ознаками злочинної організації.

Такі зміни до КК України можуть утворити колізії між ч. 2 ст. 28 та новою нормою (ст. 255-4 (проекту)). Крім того, не можна стверджувати, що ст. 255-4 проекту Закону є спеціальною по відношенню до ст. 255 КК України, а тому її розміщення в розділі IX «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки».

Отже, з метою усунення колізії, пропонуємо примітку до ст. 255-4 проекту Закону викласти у такій редакції: «Під електронно-комунікаційною шахрайською організацією у цій статті та статті 255-5 цього Кодексу слід розуміти стійке ієрархічне об'єднання декількох осіб (п'ять і більше), члени якого або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності, спрямованої на протиправне збирання, зберігання, обробку та використання персональних даних, інформації, яка містить банківську таємницю, у тому числі індивідуальну облікову інформацію, реквізити платіжного інструменту, платіжної картки, код авторизації, з метою заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою з використанням електронної комунікації та/або технічних засобів електронних комунікацій учасниками цієї організації, або

керівництва чи координації кримінально протиправної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших кримінально протиправних груп з цією самою метою».

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3035>.

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за електронно-комунікаційне шахрайство : пояснювальна записка до проекту Закону України від 25 жовт. 2024 р. № 10190. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=10190&conv=9>.

3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за електронно-комунікаційне шахрайство : проект Закону України від 25 жовт. 2024 р. № 10190. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=10190&conv=9>.

4. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text>.

Бойчук Олег Ігорович,
аспірант Приватного вищого
навчального закладу «Європейський
університет»

ПРИЧИНИ, ЩО ОБМЕЖУЮТЬ СВОБОДУ ДОГОВОРУ

Свобода договору є фундаментальним принципом вітчизняного договірної права, який дає можливість сторонам самостійно вирішувати, чи укласти договір, обирати його умови та контрагентів, цей принцип базується на ідеї, що кожна особа повинна мати право вільно розпоряджатися своїми правами та обов'язками.

Забезпечення балансу між інтересами сторін договору та суспільні інтереси суспільства, держава встановлює певні обмеження свободи договору, вони мають на меті захистити слабші сторони, забезпечити прозорість і справедливість договорів, запобігти зловживанням і підтримувати правопорядок та моральні норми.

Як зазначає Васильєв В. В сутність свободи договору, у якій знаходиться відображення обсяг правових можливостей суб'єктів цивільного права щодо договірної саморегулювання цивільних відносин, визначається правовою природою кількох відповідних елементів, зокрема правової свободи і договору. Ми погоджуємо з даним твердженням [1, с. 20].

Обмеження свободи договору необхідно розглядати у двох ракурсах: 1) установлення меж свободи договору законом і в такий спосіб обмеження обсягу цієї свободи; 2) подальше звуження такої свободи шляхом установлення на рівні закону юридичних моделей індивідуального обмеження свободи договору.

Ураховуючи викладене вище, цілком закономірно постає питання мети обмеження договірної саморегулювання цивільних відносин. Із цього приводу Д.А. Євдокимов прямо зазначає, що обмеження свободи договору, як правило, запроваджуються в інтересах суспільства, економічно слабшої сторони договору або кредитора [2, с. 53]. При цьому Є.О. Мічурін і А.М. Денисова вказують, що інститут обмежень покликаний охороняти права та інтереси фізичних осіб [3,

с. 117; 15, с. 54], а у більш широкому розумінні – суб'єктів цивільного права.

Прикладом нормативного обмеження свободи договору виступає встановлена частиною другою статті 829 ЦК України заборона юридичній особі, яка здійснює підприємницьку діяльність, передавати річ у безоплатне користування особі, яка є її засновником, учасником, керівником, членом її органу управління або контролю.

Фактично ця заборона унеможливує використання договору позички окресленим суб'єктивним складом осіб. На переконання О.В. Ночовкіної, така заборона виступає запобіжним заходом у разі впливу засновників, учасників чи інших з указаних осіб на порядок формування волі юридичної особи [4, с. 78]. Тобто у силу існування конфлікту інтересів між юридичною особою, основною метою якої є здійснення підприємницької діяльності, а також відповідними суб'єктами, які прагнуть отримати відповідне майно у безоплатне користування, закон забезпечує інтереси юридичної особи – суб'єкта підприємницької діяльності і створює умови для належного виконання нею своїх функцій.

Також прикладом обмеження договірних саморегулювання цивільних відносин виступає частина третя статті 4 Закону України «Про інвестиційну діяльність» [5] якою чітко визначено механізми інвестування та фінансування будівництва об'єктів житлового будівництва, які передбачають здійснення такої діяльності через фонди фінансування будівництва, фонди операцій із нерухомістю, інститути спільного інвестування, а також шляхом емісії цільових корпоративних облігацій. Із цього обмеження слідує й обмеження видів договорів, що можуть оформляти відповідні відносини. І хоча, як вірно зазначає Д.С. Спесівцев, унеможливити використання альтернативних юридичних схем інвестування можна лише під загрозою нікчемності відповідних правочинів [6, с. 179], наслідком установленого зазначеною нормою обмеження це звуження кола договірних конструкцій.

Ще одним прикладом обмеження договірних саморегулювання цивільних відносин виступає частина третя статті 604 ЦК України, яка забороняє новацію щодо зобов'язань про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю та про сплату аліментів, що пов'язується із забезпеченням інтересів потерпілого.

У сучасних наукових публікаціях наголошується, що формулювання свободи договору відповідають європейському підходу забезпечення максимальної свободи та застосуванню виключно правомірних та пропорційних обмежень із гарантуванням справедливості та недискримінації, забезпечення захисту інтересів слабших контрагентів (споживачів) та балансу публічних і приватних інтересів. Межами свободи договору є передбачені законодавством правові, обґрунтовані, справедливі та пропорційні рамки, які обмежують свободу дій учасників договірних відносин задля гарантування балансу публічних та приватних інтересів [7].

До *першої групи причин*, що обмежують свободу договору, віднесено захист суспільного інтересу та правопорядку, зокрема запобігання незаконним діям (договори, які не можуть укладатися для досягнення незаконної мети).

В *другу групу* виділено причини, які обмежують свободу договору, віднесено захист слабших сторін у договірних відносинах, зокрема, це трудові договори, зокрема закони про працю включають обов'язкові норми щодо мінімальної заробітної плати, безпечних умов праці, тривалості робочого часу тощо.

До *третьої групи*, ми віднесли економічні фактори, які обмежують свободу договору: антимонопольне регулювання (антимонопольні закони забороняють договори, що можуть призвести до монополізації ринку, наприклад, картельні угоди між великими компаніями для встановлення високих цін або розподілу ринків. Це обмежує свободу договору, але дозволяє зберігати конкурентне середовище та захищати споживачів від штучного підвищення цін).

Отож, до *четвертої групи*, віднесли причини, які обмежують свободу договору: етичні та моральні фактори

Захист моральних норм є важливим аспектом законодавства в Україні. Закони запобігають укладенню договорів, які суперечать загальноприйнятим моральним принципам і нормам суспільства.

Наостанок, до *п'ятої групи причин*, відносимо принцип захисту правопорядку, які обмежують свободу договору

Обмеження свободи договору є необхідним інструментом для забезпечення балансу між інтересами сторін договору, захисту суспільного блага та дотримання законності. Важливо, щоб ці обмеження були обґрунтованими, пропорційними та спрямованими на досягнення легітимної мети.

Список використаних джерел

1. Васильєв В. В. Мета і способи обмеження договірного саморегулювання цивільних відносин. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2021 № 54 том 2 с.20-24 URL: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc54/part_2/5.pdf.

2. Євдокимов Д. Свобода договору та її обмеження в цивільному праві України. Юридичний журнал. 2008. № 5(71). С. 52–55.

3. Мічурін Є. Місце обмежень майнових прав фізичних осіб у системі цивільного права України. Право України. 2007. № 10. С. 114–117.

4. Ночовкіна О.В. Договір позички за цивільним кодексом України : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 212 с.

5. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 № 1560-ХІІ Офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>.

6. Спесівцев Д.С. Фонд фінансування будівництва: основні проблеми охорони й захисту прав та інтересів довіритель. Вісник НТУУ «КПІ». Серія «Політологія. Соціологія. Право». 2021. № 1 49). С. 176–181.

7. Менджул М.В. Свобода договору та її межі: відповідальність цивільного законодавства України європейським підходам. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2022. Вип. 69. С. 114–117.

Бреус Анастасія Юрїївна,

студент навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

Кришевич О. В.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ

Сьогодні торгівля людьми є однією з найбільш поширених форм рабства. Саме так вчені німецького інституту прав людини П. Фольмар-Отто, Х. Рабе визначають торгівлю людьми. Це

визначення ґрунтується на факті порушення прав людини, а саме на перетворенні людини на товар, предмет купівлі-продажу, позбавлення її права на свободу та вільний вибір [1, с. 4].

Торгівля людьми в Україні виникла внаслідок зростання безробіття, скорочення асигнувань на програми соціального захисту та зубожіння населення. Військовий конфлікт на сході країни також призвів до експлуатації дорослих і дітей для рабської праці та надання сексуальних послуг, а також до використання дітей у бойових діях. Водночас, низький рівень життя призвів до того, що населення виїжджає за кордон у пошуках роботи на нелегальних умовах, без знання місцевих законів, мови та кваліфікації, що також ставить їх у небезпечну групу.

Україна докладає чимало зусиль у сфері протидії торгівлі людьми. У 1998 р. Верховною Радою України було вперше внесено доповнення до КК України щодо встановлення кримінальної відповідальності за торгівлю людьми (ст. 124-1), а в 2001 р. було прийнято новий Кримінальний кодекс України, до складу якого увійшла ст. 149 «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини». Зміни до КК України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми були прийняті у 2006 та у 2018 рр. [2]

Введення в національне законодавство поняття «потерпіла від торгівлі людьми» стало основою для формування певної політики у сфері протидії торгівлі людьми, відкриття спеціалізованих структурних підрозділів та підготовки фахівців для правоохоронних органів. Однак, визначення в Кримінальному кодексі України 1998 року не включало низку кваліфікуючих ознак, що стосувалися злочинних дій, вчинених без перетину кордону, а також не містило ще однієї ознаки, що стосувалася закінчених кримінальних правопорушень – вербування, переміщення, переховування та передачі з метою подальшої експлуатації жертви.

У вересні 2018 р. Верховною Радою було ухвалено зміни до ст. 149 КК України. Відтак, сучасне законодавство визначає поняття «торгівля людиною» так, ч. 1 ст. 149 КК України зазначає: торгівля людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його

експлуатацію, – караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років. [3]

Попередня редакція статті 149 КК України встановлює відповідальність за такі види злочинної діяльності, як торгівля людьми, здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а також окремі види діянь, що пов'язані з торгівлею людьми або здійсненням іншої незаконної угоди, тобто передбачає більш широку криміналізацію діянь, ніж це визначено у щойно прийнятій редакції. Виключення із об'єктивної сторони ст. 149 КК України такої форми злочинної діяльності, як «здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина», по суті означає декриміналізацію відповідного діяння. Крім того, згідно зі ст. 58 Конституції України та ст. 5 КК України таке скасування кримінального правопорушення матиме зворотню дію в часі [5]. Також слід зазначити, що введення у диспозицію ч. 1 ст. 149 КК України ознаки «використання примусу» на практиці може утворити конкуренцію із частиною другою цієї ж статті, що передбачає відповідальність за «дії, передбачені частиною першою ..., поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства», а також із частиною третьою цієї ж статті, що встановлює відповідальність за «дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті ..., поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства» [3].

Зазначення у диспозиції ч. 1 ст. 149 КК України такої ознаки, як «з використанням викрадення», на практиці може утворити конкуренцію із ст. 146 «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини» КК України. Введення до диспозиції частини першої статті 149 КК України такої ознаки, як «з використанням матеріальної чи іншої залежності потерпілого», на практиці може створити конкуренцію з частиною третьою цієї ж статті, де серед кваліфікуючих ознак передбачено вчинення торгівлі людьми «щодо малолітнього його батьком, матір'ю, усиновителем, опікуном чи піклувальником». Викликає зауваження також застосоване в частині першій статті 149 КК України формулювання «з використанням ... підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію», оскільки, по-перше, з наведеної редакції не вбачається, чия саме згода повинна бути отримана: потерпілого чи особи, яка його контролює, а по-друге, недостатньо визначеним з юридичної точки зору є поняття «контроль над

потерпілим», що, на нашу думку, не відповідає вимогам стосовно якості закону в контексті верховенства права (стаття 8 Конституції України) як принципової ознаки правової держави (стаття 1 Конституції України) [5]. Чинна редакція частини третьої статті 149 КК України серед кваліфікуючих ознак містить вчинення дій, передбачених частиною першою або другою статті 149 КК України, стосовно малолітнього» [3].

Згідно з Кримінальним кодексом України ст. 149 систему кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення «торгівля людьми» є:

ч. 2 ст. 149 КК України: 1) вчинені щодо неповнолітнього; 2) щодо кількох осіб; 3) повторно; 4) за попередньою змовою групою осіб; 5) службовою особою з використанням службового становища; 6) поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства [3].

В ч. 3 ст. 149 КК України зазначені особливо кваліфікуючі ознаки, а саме: 1) вчинені щодо неповнолітнього його батьками, усиновителями, опікунами чи піклувальниками; 2) вчинені щодо малолітнього; 3) організованою групою; 4) поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства [3].

Торгівля людьми як склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 149 КК України, тісно пов'язана з іншими складами кримінальних правопорушень. У діях осіб, що вчиняють торгівлю людьми, доволі часто містяться також ознаки інших складів кримінальних правопорушень як проти волі, честі та гідності особи, так і передбачених іншими розділами Особливої частини КК.

Наприклад, вироком Жовтневого районного суду м. Маріуполя дії підсудного кваліфіковані лише за ст. 149 КК України, хоча в судовому засіданні було встановлено, що він у період з вересня по листопад 2016 р. пропонував раніше з ним незнайомим жінкам виїзд до Ізраїлю з метою зайняття проституцією, а саме надання послуг сексуального характеру за грошову винагороду. При цьому він знав про їх важке матеріальне та соціальне становище, відсутність постійного джерела доходів та коштів, переконував їх в доцільності та вигідності заняття проституцією на території вказаної держави, гарантував гідні умови мешкання, харчування, дотримання прав і інтересів, охорону та високу зарплатню від 40 доларів США за

одну годину наданих послуг сексуального характеру (за що сам мав намір отримувати 10 доларів США заробітку) [4]. Потерпілих жінок переправляв до Ізраїлю, де інша невстановлена слідством особа, з якою підсудний діяв за попередньою змовою, здійснювала сексуальну експлуатацію цих потерпілих.

У цьому випадку дії підсудного слід було кваліфікувати також за ст. 303 КК України як втягнення цих осіб в зайняття проституцією. Також дії винного, який спершу придбав чи отримав потерпілу особу з метою її сексуальної експлуатації, а згодом вчинив втягнення цієї особи в зайняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією, або сутенерство, слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 149 та ст. 303 КК України. Якщо при цьому потерпілий є неповнолітнім, дії винного кваліфікуються за ч. 2 (або ч. 3) ст. 149 та за ч. 3 ст. 303 КК України; якщо потерпіла особа є малолітньою – за ч. 3 ст. 149 та за ч. 4 ст. 303 КК України. Щодо кваліфікації дій тих осіб, які здійснюють вербування, переміщення, переховування чи передачу потерпілого з метою його експлуатації (не усвідомлюючи при цьому, в якій саме формі згодом буде експлуатуватися цей потерпілий), їх дії слід кваліфікувати лише за ст. 149 КК України.

Список використаних джерел

1. Буреш І.В. Державне регулювання у сфері протидії торгівлі людьми в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 7. С. 115–118.

2. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за торгівлю людьми та втягнення в заняття проституцією» URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3316-15>.

3. Кримінальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

4. Вирок Жовтневого районного суду м. Маріуполя у справі № 263/2269/17. Провадження № 1-кп/263/81/2018 URL: <https://opendatabot.ua/court/77050094-1ff6b169051dd1180fdf0d54fd4becf6>.

5. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.

Валюк Вероніка Юріївна,
студент 201 БПМС групи Національної
академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Симоненко Н. О.

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В БОРОТБІ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ: АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Організована злочинність становить одну з найсерйозніших загроз національній безпеці та правопорядку в сучасному світі. В умовах глобалізації та технологічного прогресу злочинні угруповання постійно вдосконалюють свої методи діяльності, що вимагає від правоохоронних органів застосування ефективних інструментів протидії, серед яких особливе місце посідає оперативно-розшукова діяльність (ОРД).

Оперативно-розшукова діяльність являє собою систему гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів. Правову основу ОРД складають Конституція України, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність», Кримінальний процесуальний кодекс України та інші нормативно-правові акти. [1]

У контексті боротьби з організованою злочинністю ОРД виконує низку важливих функцій: попередження, виявлення і припинення кримінальних правопорушень; встановлення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень; розшук осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання; збирання інформації про події і дії, що створюють загрозу державній, військовій, економічній чи екологічній безпеці України.

Специфіка організованої злочинності вимагає особливого підходу до проведення оперативно-розшукових заходів. Характерними рисами організованих злочинних угруповань є: ієрархічна структура, розподіл ролей, корупційні зв'язки, використання новітніх технологій. Це зумовлює необхідність застосування комплексного підходу при проведенні ОРД.

Оперативно-розшукова діяльність у сфері протидії організованій злочинності здійснюється за кількома ключовими напрямками. Перший напрям – це збір та аналіз оперативної інформації про діяльність злочинних угруповань. Це включає виявлення структури організованих злочинних груп, встановлення їх лідерів та активних учасників, вивчення методів їх діяльності, каналів фінансування та матеріально-технічного забезпечення [2].

Другий напрям – проведення оперативно-розшукових заходів з документування злочинної діяльності. Це передбачає застосування спеціальних технічних засобів, впровадження негласних співробітників, здійснення оперативних комбінацій для отримання доказової інформації.

Третій напрям – організація взаємодії між різними правоохоронними органами та спеціальними службами. Це включає обмін оперативною інформацією, проведення спільних операцій, координацію дій на міжнародному рівні. Важливим аспектом є також взаємодія з громадськістю та засобами масової інформації [3].

Оцінка ефективності ОРД здійснюється за низкою критеріїв. Кількісні показники включають: кількість виявлених та припинених кримінальних правопорушень, кількість затриманих учасників злочинних угруповань, обсяг вилучених коштів та майна, здобутих протиправним шляхом. Якісні показники охоплюють: рівень розкриття складних багатоєпізодних справ, ступінь нейтралізації організованих злочинних груп, ефективність профілактичних заходів.

Аналіз статистичних даних за останні роки свідчить про певні позитивні тенденції у сфері протидії організованій злочинності. Зокрема, спостерігається збільшення кількості виявлених злочинних угруповань та їх успішна нейтралізація. Водночас існують певні проблемні аспекти, що знижують ефективність ОРД.

До основних факторів, що впливають на ефективність ОРД, належать: рівень професійної підготовки оперативних працівників, матеріально-технічне забезпечення оперативних підрозділів, якість нормативно-правового регулювання, ступінь міжвідомчої координації, рівень міжнародного співробітництва.

Аналіз судової практики демонструє важливість дотримання процесуальних вимог при проведенні оперативно-розшукових заходів. Суди приділяють особливу увагу оцінці законності отримання доказів в результаті ОРД. Важливим

аспектом є дотримання прав і свобод людини при проведенні оперативно-розшукових заходів [4].

Верховний Суд України сформував низку правових позицій щодо використання результатів ОРД у кримінальному провадженні. Зокрема, наголошується на необхідності належного документування оперативно-розшукових заходів та дотримання встановленого порядку їх проведення. Важливим є також питання допустимості доказів, отриманих в результаті ОРД.

Практика Європейського суду з прав людини також містить важливі положення щодо проведення ОРД. ЄСПЛ наголошує на необхідності дотримання балансу між ефективністю правоохоронної діяльності та захистом прав людини. Особлива увага приділяється питанням пропорційності застосування оперативно-розшукових заходів.

Аналіз практики проведення ОРД виявляє низку проблемних аспектів. По-перше, це недосконалість нормативно-правового регулювання окремих питань проведення оперативно-розшукових заходів. По-друге, існують проблеми матеріально-технічного забезпечення оперативних підрозділів. По-третє, потребує вдосконалення система підготовки та підвищення кваліфікації оперативних працівників.

Важливою проблемою є також недостатній рівень координації між різними правоохоронними органами та спеціальними службами. Це знижує ефективність протидії організованій злочинності, особливо в умовах її транснаціонального характеру. Потребує вдосконалення також система міжнародного співробітництва у сфері ОРД [5].

Шляхи вдосконалення ОРД включають: удосконалення нормативно-правової бази, покращення матеріально-технічного забезпечення, впровадження сучасних технологій та методів роботи, розвиток системи підготовки кадрів, посилення міжнародного співробітництва.

Розвиток інформаційних технологій та глобалізація злочинності вимагають постійного вдосконалення методів та засобів ОРД. Перспективними напрямками є впровадження новітніх технічних засобів, розвиток систем аналітичної обробки інформації, використання можливостей штучного інтелекту [6].

Важливим напрямом є також розвиток міжнародного співробітництва у сфері ОРД. Це включає обмін досвідом, проведення спільних операцій, створення міжнародних баз даних.

Особлива увага має приділятися протидії кіберзлочинності та економічній злочинності.

Перспективним є також розвиток державно-приватного партнерства у сфері протидії організованій злочинності. Це може включати співпрацю з банківськими установами, телекомунікаційними компаніями, провайдерми інтернет-послуг [7].

Оперативно-розшукова діяльність залишається ключовим інструментом у боротьбі з організованою злочинністю. Ефективність ОРД залежить від комплексу факторів, включаючи якість нормативно-правового регулювання, рівень професійної підготовки кадрів, матеріально-технічне забезпечення.

Аналіз судової практики свідчить про необхідність суворого дотримання процесуальних вимог при проведенні оперативно-розшукових заходів. Важливим є забезпечення балансу між ефективністю правоохоронної діяльності та захистом прав людини.

Для підвищення ефективності ОРД рекомендується: удосконалити нормативно-правову базу, покращити матеріально-технічне забезпечення оперативних підрозділів, розвивати систему підготовки кадрів, посилювати міжнародне співробітництво, впроваджувати сучасні технології та методи роботи.

Особлива увага має приділятися розвитку аналітичної складової ОРД, впровадженню новітніх технічних засобів, посиленню міжвідомчої координації. Важливим є також розвиток державно-приватного партнерства у сфері протидії організованій злочинності.

Список використаних джерел

1. Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки: Указ Президента від 11.05.23 р. № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: Резолюція Генеральної Асамблеї від 15.11.00 р. № 55/25. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text.

3. Про внесення змін до Закону України «Про Службу безпеки України»: проект закону України від 26.10.20 р. № 3196-д. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/4441>.

4. Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії боротьби з організованою злочинністю: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.09.22 р. № 850-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/850-2022-%D1%80#Text>.

5. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30.06.93 р. № 3341-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12#Text>.

6. Про Положення про Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю: Указ Президента від 26.02.07 р. № 144/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/144/2007#Text>.

7. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.14 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.20 р. № 392/ 2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

9. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.92 р. № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text>.

10. Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.09.20 р. № 1126-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>.

11. Стратегія забезпечення державної безпеки: Указ Президента України від 16.02.22 р. № 56/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0088525-21#Text>.

Власенко Юлія Вікторівна,
ад'юнкт кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РОЗМЕЖУВАННЯ
ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ:
ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ
СТАТЕЙ 383 І 384 КК УКРАЇНИ**

В сучасних умовах, коли система правосуддя стикається із значним навантаженням і постійною необхідністю підтримувати суспільну довіру, важливо чітко розмежувати кримінальні правопорушення, передбачені статтями 383 і 384 Кримінального кодексу України.

Об'єктивна сторона цих правопорушень визначає суттєві розбіжності в їх складі, що відображає різний характер протиправної поведінки, мету та наслідки.

Завідомо неправдиве повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, як це визначено статтею 383 КК України, включає умисне надання уповноваженим органам інформації про кримінальне правопорушення, яке насправді не мало місця [1].

Суб'єкт такого повідомлення зазвичай прагне створити хибну підставу для відкриття кримінального провадження, внаслідок чого можуть бути залучені значні ресурси правоохоронних органів, а особа, яка була підозрюваною у кримінальному правопорушенні, зазнає моральних і матеріальних втрат. Спосіб подачі інформації може бути будь-яким: усним, письмовим чи електронним, але вирішальним є завідомо неправдиве повідомлення. Об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення не вимагає настання конкретних наслідків, таких як відкриття провадження чи притягнення особи до кримінальної відповідальності, що свідчить про його формальний склад.

На відміну від цього, стаття 384 КК України стосується дій, які перекручують фактичні обставини конкретного кримінального провадження, вводячи в оману суд або інших уповноважених осіб шляхом надання завідомо неправдивої інформації, висновків чи доказів [2].

Ці діяння включають завідомо неправдиві свідчення свідка чи потерпілого, фальсифікацію доказів, складання підроблених висновків експерта, надання недостовірного звіту оцінювачем або здійснення неправильного перекладу. Усі зазначені дії вчиняються в межах вже відкритого провадження і їхня мета полягає у викривленні доказової бази, що може вплинути на хід кримінального провадження та ухвалення судового рішення. Отже, стаття 384 КК України регулює ситуації, коли особа активно втручається в процес правосуддя, надаючи завідомо неправдиву інформацію чи докази, з метою спотворення обставин справи. Це відрізняє її від статті 383 КК України, яка охоплює неправдиві повідомлення про кримінальні правопорушення, що можуть і не дійти до стадії судового розгляду.

Важливо підкреслити, стаття 383 КК України спрямована на попередження нераціонального використання ресурсів правоохоронної системи через неправдиві повідомлення про

кримінальні правопорушення. Натомість стаття 384 КК України має на меті захистити саму суть процесу правосуддя, запобігаючи спотворенню доказів або фактів, що можуть вплинути на справедливе вирішення справи.

Завідомо неправдиве повідомлення є дією, яка спричиняє початок необґрунтованого розслідування, тоді як введення в оману суду чи іншого уповноваженого органу спрямоване на викривлення вже наявних доказів у межах існуючого провадження.

Крім того, відмінності в складі цих кримінальних правопорушень зумовлюють різні вимоги до їх доведення. У випадку статті 383 КК України ключовою є перевірка достовірності повідомленої інформації та її невідповідності об'єктивній дійсності. Для статті 384 КК України важливим є встановлення зв'язку між діями підозрюваного та спробою викривлення доказової бази, а також підтвердження завідомості у вчиненні неправдивих дій.

Таким чином, розмежування статей 383 і 384 КК України базується на різному характері об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, контексті їх вчинення та меті протиправної поведінки. Це підкреслює важливість глибокого аналізу обставин провадження та правильної інтерпретації норм закону для забезпечення справедливості в процесі правозастосування.

Розуміння цих аспектів є необхідним не лише для правоохоронців, а й для суспільства загалом, адже ефективна протидія неправдивим повідомленням і викривленням правосуддя є основою довіри до судової системи та гарантією справедливості у демократичному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341–III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко [та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

Войцеховська Дар'я Миколаївна,
курсант навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Мостепанюк Л. О.

СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPУШЕНЬ ТА ХІД ЇХ ВИРІШЕННЯ У ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв'язку з введенням воєнного стану в Україні згідно з Указом Президента від 24 лютого 2022 року (станом на сьогодні чинний), в результаті якої відносно цивільних осіб, правоохоронців та військовослужбовців регулярно вчиняються протиправні діяння, більшість з яких припадає саме на воєнні злочини. До них можна віднести: пошкодження або знищення об'єктів цивільної або адміністративної інфраструктури, масові вбивства або поранення цивільних осіб, згвалтування, недотримання правил поведінки з військовополоненими, катування цивільних та полонених, викрадення активістів, волонтерів, журналістів, представників органів місцевого самоврядування та правоохоронних органів, умисне завдання удару по персоналу, транспорту, обладнанню, пов'язаному з наданням гуманітарної допомоги, примушування громадян до участі у військових діях проти власної держави, а також застосування невідбіркової зброї. Безпосереднє розслідування, яке покладається на органи Національної поліції України, Служби безпеки України, Державного бюро розслідувань та Національного антикорупційного бюро України тощо.

Як зазначає Офіс Генерального прокурора – «Воєнні злочини – це серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, законів і звичаїв війни, які здійснюються під час війни. За воєнні злочини передбачена кримінальна відповідальність в українських та міжнародних судах, без строку давності» [2]. Органи прокуратури, зокрема, здійснюють процесуальне керівництво розслідувань воєнних злочинів, слідкують за дотриманням законів та норм під час документування та розслідування воєнних злочинів іншими правоохоронними органами, а також представляють сторону обвинувачення у

судах. Крім цього, прокурори збирають докази воєнних злочинів Російською Федерацією для забезпечення їх належної фіксації відповідно до міжнародних норм та практик. Тому, ці докази можуть бути представлені як в українських, так і в міжнародних судах. Жоден злочин не має залишитися безкарним.

Роль інших органів, які розслідують воєнні злочини Російською Федерацією в Україні:

1. Служба безпеки України (далі – СБУ) є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку, здійснюючи захист України та її громадян від будь-яких загроз сучасного світу, серед ключових напрямів яких є: контррозвідка, боротьба з тероризмом, захист національної державності, захист інформаційної безпеки, охорона державної таємниці та інші [3].

2. Національна поліція України (далі – НПУ) є одним з органів виконавчої влади, що входить до сектору безпеки і оборони, є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує громадську безпеку і порядок, охорону прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидію злочинності. Діяльність НПУ відіграє центральну роль у забезпеченні публічної безпеки і порядку, як у мирний час так і у період дії воєнного стану, що обумовлено її сутністю та відображено у завданнях, якими вона законодавчо наділена у статті 2 Закону України «Про Національну поліцію» [4].

3. Національне антикорупційне бюро України (далі – НАБУ) є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових [5]. Іншими словами, протидія корупційним та іншим кримінальним правопорушенням, зокрема, у воєнний час, які вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та становлять загрозу національній безпеці України.

4. Державне бюро розслідувань (далі – ДБР) є державним правоохоронним органом, на який покладаються завдання щодо запобігання, виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до його компетенції. А саме, встановлення справедливості у суспільстві шляхом незалежного, всебічного розслідування злочинів задля притягнення винних до відповідальності, незважаючи на їх посади, зв'язки та ресурси

[6]. До прикладу віднести випадок, який за нещодавніми матеріалами ДБР та СБУ підозру у держзradі повідомлено чинному нардепу, який завдавав шкоди обороноздатності та інформаційній безпеці України, а саме, депутат записував програми на власних каналах, давав інтерв'ю проросійським налаштованим блогерам та експертам. Після чого цей контент поширювався на пропагандистських ЗМІ на території Російської Федерації з метою створення на території країни агресора суспільної позиції, що це офіційна позиція представника української влади [7].

Кожен з цих органів має свою специфічну роль і повноваження, але всі вони об'єднані спільною метою – забезпечення справедливості та притягнення винних до відповідальності, зокрема, протидії злочинам у період дії воєнного стану.

Нещодавно, всі обласні управління НПУ були забезпечені новітніми 3D-сканерами для огляду місць бойових дій та фіксації російських ракетних атак. Використання яких, дозволяє фіксувати воєнні злочини в найкоротші терміни та з мінімальним використанням людського ресурсу, адже нерідко росіяни свідомо обстрілюють місця скоєння своїх злочинів повторно, коли туди прибувають поліцейські та медики для порятунку людей. В ході навчання були залучені криміналісти НПУ, які отримали практичні знання, завдяки яким удосконалять проведення оглядів місць подій на місцевостях України та на деокупованих територіях, фіксаючи наслідки російських обстрілів [1]. Впровадження новітніх технологій в роботу НПУ є значним кроком у напрямку ефективної фіксації воєнних злочинів, скоєних Російською Федерацією. Узавши до уваги протиправні діяння РФ проти цивільного населення України, яких з кожним днем становиться більше, необхідно впроваджувати новітні заходи протидії злочинам, задля безпекового простіру громадянам України.

Таким чином, на основі зазначеного, можна зробити висновок, що для вирішення проблем поставлених станом на сьогодні для України, правоохоронні органи впроваджують низку заходів, зокрема, посилюють професійну підготовку фахівців, залучають міжнародну допомогу, оптимізують процеси розслідування, зокрема цифрові інструменти для дистанційного збору доказів і ведення справ. Невід'ємною частиною є постійне підвищення кваліфікації держслужбовців у

питаннях воєнних злочинів та кримінального права, а також психологічна підтримка для збереження їхньої працездатності.

Список використаних джерел

1. Портал МВС України «Всі обласні управління Нацполіції України забезпечені новітніми 3D-сканерами для огляду місць бойових дій та фіксації російських ракетних атак». URL: <https://mvs.gov.ua/news/vsi-oblasni-upravlinnia-nacpoliciyi-ukrayini-zabezpeceni-novitnimi-3d-skanerami-dlia-ogliadu-misc-boiovix-dii-ta-fiksaciyi-rosiiskix-raketnix-atak>.

2. Офіс Генерального прокурора «Головне про воєнні злочини». URL: <https://war.gp.gov.ua/ Crimes.html>.

3. Служба безпеки України «Діяльність». – URL: <https://ssu.gov.ua/>.

4. Закон України Про Національну поліцію від 02.07.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

5. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>

6. Державне бюро розслідувань «Про бюро». – URL: <https://dbr.gov.ua/>.

7. Державне бюро розслідувань «Для ЗМІ/Новини». URL: <https://dbr.gov.ua/news/za-materialami-dbr-pidozru-u-derzhzradi-povidomleno-chinnomu-nardepu-yakij-zavdavav-shkodi-oboronozdatnosti-ta-informacijnij-bezpeci-ukraini>.

Гайчук Анастасія Сергіївна,

курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів досудового розслідування Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник:

викладач кафедри кримінального права та кримінології факультету № 1 Донецького державного університету внутрішніх справ **Федорчак І. В.**

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ ПОКАРАНЬ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Система покарань є важливою складовою кримінального права, яка відображає політику держави щодо боротьби зі злочинністю та забезпечення правопорядку. У різних країнах підхід до визначення видів та цілей покарань може значно

відрізнитися залежно від правових традицій, культурних особливостей та соціально-економічних факторів. У даній роботі буде проведено порівняльний аналіз систем покарань в Україні та деяких зарубіжних країнах, зокрема США, Німеччини та Швеції [1, с.45].

Система покарань в Україні базується на положеннях Кримінального кодексу України (ККУ), який визначає види покарань, їх застосування та мету. Згідно зі статтею 50 ККУ, покарання є заходом примусу, що застосовується за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення. Основною метою покарання є не тільки кара, але й виправлення осіб, що скоїли злочин, а також запобігання новим правопорушенням [2, с.45].

В Україні застосовуються такі види покарань:

- Позбавлення волі (від короткострокового до довічного);
- Штраф;
- Громадські роботи;
- Виправні роботи;
- Арешт;
- Конфіскація майна;
- Обмеження волі.

Важливим аспектом є те, що в Україні існувала смертна кара, яка була скасована в 2000 році, а замість неї введено покарання у вигляді довічного ув'язнення. Проте, на сьогодні триває дискусія щодо можливості відновлення смертної кари [3, с. 45; 4, с. 87].

Система покарань у Сполучених Штатах Америки є однією з найрізноманітніших у світі. США використовують комбінацію санкцій, яка варіюється в залежності від штату. Основними видами покарань є:

– **Смертна кара** – хоча смертна кара є законною в кількох штатах, вона є предметом гострих дебатів в США. Деякі штати відмовилися від її застосування, в той час як інші продовжують виконувати смертні вироки, зазвичай через смертельну ін'єкцію [5, с. 45].

– **Тюремне ув'язнення** – один із найпоширеніших видів покарання, що включає різні рівні безпеки: від мінімальної до максимальної. Тюремне ув'язнення може застосовуватися на різні строки, від кількох місяців до довічного ув'язнення без можливості умовного звільнення, залежно від тяжкості злочину [6, с. 123].

– **Пробація** – відстрочка виконання тюремного ув'язнення за умови виконання певних вимог. Це дозволяє засудженому залишатися в суспільстві під наглядом і з обмеженнями, які можуть включати носіння електронного браслету або періодичні перевірки [7, с. 77].

– **Штрафи та грошові санкції**– часто використовуються як додаткове покарання або як основна санкція за менш серйозні правопорушення. Величина штрафу залежить від виду правопорушення і може бути значною [8, с. 89].

Особливістю системи покарань в США є те, що кожен штат має право самостійно визначати покарання, що дозволяє значну варіативність у застосуванні санкцій. Наприклад, в штатах Техас і Флорида смертна кара залишається діючою практикою, в той час як інші штати, як Каліфорнія, давно відмовилися від її застосування.

У США особлива увага приділяється таким аспектам, як виправлення злочинців та їх реабілітація, однак система в'язниць часто критикується за порушення прав людини, переповненість та жорстоке ставлення до ув'язнених [9, с. 45].

Німеччина має одне з найпрогресивніших кримінальних правових систем у Європі. Вона орієнтується на реабілітацію засуджених, а не на помсту чи каральні заходи. Основними видами покарань є:

– **Позбавлення волі** (від 6 місяців до довічного ув'язнення);

– **Штрафи;**

– **Виправні роботи;**

– **Пробація;**

– **Виправно-трудові заходи.**

Німеччина зацікавлена у розвитку так званого «кримінологічного підходу», що передбачає зниження криміногенної активності через соціальні програми, терапевтичні заходи та реабілітацію ув'язнених. Основний акцент робиться на підтримку засуджених у процесі їхньої інтеграції в суспільство після відбування покарання [10, с. 45–47].

Важливою особливістю є те, що смертна кара в Німеччині була скасована ще в 1951 році, і замість неї застосовуються різноманітні форми позбавлення волі, зокрема довічне ув'язнення без можливості умовного звільнення [11, с. 120–122].

Порівняльний аналіз систем покарань в Україні та зарубіжних країнах виявив як спільні риси, так і суттєві відмінності в підходах до кримінального правосуддя. Усі ці

системи мають на меті забезпечення правопорядку та реабілітацію засуджених, однак застосовувані покарання та методи виправлення варіюються залежно від соціально-економічних, культурних та правових особливостей країн. В Україні, як і в більшості європейських країн, домінують гуманістичні підходи, що спрямовані на виправлення правопорушників, хоча значна увага потребує вдосконалення системи покарань та реформування пенітенціарної системи.

Список використаних джерел

1. Кузьмін І. О. Кримінальне право України, 2020, с. 45–47.
2. Кримінальний кодекс України. Київ: Юрінком Інтер, 2023. С. 45–48.
3. Герасименко С.В., Довгань В.В. «Правоохоронна діяльність в Україні: теорія і практика». Київ: Юрінком Інтер, 2021. С. 45.
4. Романенко О.М. «Конституційні основи діяльності Національної поліції України». Юридичний науковий журнал, 2022, № 3, с. 87
5. Харріс Т. Смертна кара в США: історія та сучасність. Вашингтон: Видавництво правових досліджень, 2020. С. 45.
6. Джонсон Р. Система покарань в США: структура та особливості. Нью-Йорк: Академія правових наук, 2018. С. 123
7. Вільямс А. Пробація та її ефективність в США. Бостон: Правова бібліотека, 2021. С. 77.
8. Браун П. Фінансові санкції як покарання в США. Чикаго: Юридична школа, 2019. С. 89.
9. Де Сото Х. (2018). *Реформа пенітенціарної системи США: історія та сучасність*. Нью-Йорк: Пенітенціарний інститут, с. 45.
10. Захарченко О.В. «Реформа поліції в Україні: виклики та перспективи». Вісник Академії правових наук України, 2023, № 2, с. 23–35.
11. Герасименко С.В., Довгань В.В. «Правоохоронна діяльність в Україні: теорія і практика», с. 120–122.

Головіна Ольга Олегівна,
аспірант відділу докторантури
та ад'юнктури Національної академії
внутрішніх справ

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК ОБ'ЄКТ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ

Ключовим елементом функціонування держави, що забезпечує належний розвиток та свободу реалізації національних інтересів, є національна безпека. Тому концепція державної політики у сфері національної безпеки України, за переконаннями В.В. Лобка, повинна характеризуватися комплексним характером і охоплювати координацію зовнішніх та внутрішніх складових елементів економічної, соціальної, екологічної, науково-технологічної, культурної, воєнної, інформаційної політики держави [1, с. 73]. Національна безпека України, що реалізується у захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, не може існувати без їх дотримання і забезпечення. Тому слід погодитися з переконаннями М.С. Туркота, що військова безпека є складовою частиною національної безпеки [2, с. 36].

Загальні засади основ національної безпеки України регулюються лише законами України. Так, Законом України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. визначаються основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантують суспільству і кожному громадянину захист від загроз, визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, формуються основи для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначаються особливості системи командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджуються всеосяжні підходи до планування у сферах національної безпеки і оборони [3].

Згідно з нормами вказаного Закону, національна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз (п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону) [3]. В науковій літературі національна безпека розглядається, в основному, як стан

захищеності особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз; як та, одна з найважливіших, умов, за якої забезпечується життєдіяльність особи, суспільства і держави; захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави [4, с. 27].

Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. визначає, що державна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру (п. 4 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України») [3]. Цим же Законом визначено, що воєнна безпека характеризується, в першу чергу, захищеністю державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз (п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України») [3].

Інформаційна безпека України, згідно з положеннями Стратегії інформаційної безпеки – є складовою частиною національної безпеки України, це той стан захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу, інших життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, за якого належним чином забезпечуються конституційні права і свободи людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, доступ до достовірної та об'єктивної інформації, існує ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через поширення негативних інформаційних впливів, у тому числі скоординоване поширення недостовірної інформації, деструктивної пропаганди, інших інформаційних операцій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності інформації з обмеженим доступом [6]. Таким чином, одним із елементів інформаційної безпеки є стан захищеності демократичного ладу, що сприяє забезпеченню конституційних прав і свобод людини.

У теорії кримінального права під військовою безпекою держави розуміють стан захищеності країни від збройної агресії [7, с. 8], при чому шкоду військовій безпеці держави може бути завдано не лише зовнішніми, але й внутрішніми військовими загрозами. Тому більш повним, на нашу думку є розуміння військової безпеки держави як стану захищеності країни від зовнішніх та внутрішніх загроз, обов'язок щодо протидії яким покладений на військові формування України [2, с. 36].

У загальному вигляді національні інтереси України – це усвідомлені суспільством і виражені в Конституції України та інших нормативно-правових актах конституційного рівня у вигляді програмних цільових настанов життєво важливі потреби існування та розвитку природи, людини, соціальної групи, суспільства, держави [8, с. 136].

Таким чином, національна безпека є основним пріоритетом у здійсненні функцій держави.

Список використаних джерел

1. Лобко В.В. Теоретико-методологічні основи правового забезпечення національної безпеки в Україні. *Молодий вчений*. 2022, № 11 (111). С. 72–75.

2. Туркот М.С. Кримінальна відповідальність за зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2007. 201 с.

3. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

4. Антонов В.О. Конституційно-правові засади національної безпеки України : монографія. Київ : ТАЛКОМ, 2017. 576 с.

5. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

6. Указ Президента України №685/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України» від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>.

7. Панов М.І., Касинюк В.І., Харитонов С.О. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). Харків: «Харків юридичний», 2006. 172 с.

8. Харун О.А., Рожок Т.В. Національні інтереси в забезпеченні національної безпеки України. *Економіка і суспільство*. 2017. № 13. С. 134–137.

Головко Олександр Віталійович,
курсант навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
викладач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук
Алексійчук О. М.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТА КОЛІЗІЇ МІЖ СТАТТЯМИ 111-1, 111-2 ТА 436-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Українське кримінальне законодавство, зокрема статті 111-1, 111-2 та 436-2 Кримінального кодексу України, має вирішувати критичні питання, пов'язані з відповідальністю за колабораційну діяльність та пособництво державі-агресору. Однак, у законодавстві існують суттєві колізії, які ускладнюють правозастосування. Основна проблема полягає в тому, що окремі положення статей дублюються або створюють правову невизначеність, що може призвести до неправомірного подвійного покарання за одні й ті самі дії. Це есе має на меті проаналізувати ці колізії та запропонувати можливі шляхи їхнього вирішення.

У сучасних реаліях війни питання колабораційної діяльності набуло особливої актуальності в Україні. Законодавець, реагуючи на нові виклики, вніс зміни до Кримінального кодексу України (далі - КК України), додавши низку статей, що регламентують відповідальність за різні види співробітництва з агресором. Однак ці нововведення породили ряд правових колізій, які потребують ретельного аналізу та вирішення.

Основною проблемою є наявність суперечностей між статтями 111-1, 111-2 та 436-2 КК України. Ці норми часто перетинаються, створюючи складнощі у кваліфікації правопорушень та потенційно призводячи до подвійної кримінальної відповідальності за одні й ті самі дії. Наприклад, частина 1 статті 111-1 та частина 1 статті 436-2 КК України мають схожі ознаки, але різні акценти в кваліфікації дій, що підпадають під їх регулювання.

Ще однією проблемою є розмежування колабораційної діяльності та пособництва державі-агресору. Стаття 111-2 КК

України, яка була додана пізніше, створила додаткову плутанину, оскільки деякі її положення фактично дублюють норми, присвячені «господарському» колабораціонізму в частині 4 статті 111-1 КК України.

Експерти пропонують різні підходи до вирішення цих колізій. Деякі науковці, як О. Дудоров і Р. Мовчан, вважають, що стаття 111-2 КК України є зайвою криміналізацією і пропонують її виключити [1]. Інші, як Ю. Пономаренко, пропонують застосовувати принципи «*in dubio pro geo*» і «*non bis in idem*» для вирішення конфліктів між статтями 111-1 та 111-2 КК України [4].

Верховний Суд України пропонує розмежовувати склади правопорушень за об'єктом посягання. Згідно з цим підходом, колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК України) розглядається як злочин проти основ національної безпеки України, тоді як об'єктом складу злочину, передбаченого ст. 436-2 КК України, є мир, безпека людства і міжнародний правопорядок [5]. Однак, слід пам'ятати, що поняття «безпека людства» є ширшим і включає в себе «національну безпеку», що ускладнює чітке розмежування.

О. Марін пропонує двоетапний підхід до вирішення колізії між статтями 111-1 та 111-2 КК України. Перший етап передбачає застосування принципу «новіший закон скасовує попередній», а другий – використання правил тлумачення, які сприяють особі, чиї дії кваліфікуються [3].

Важливо зазначити, що недостатня чіткість норм та їх суперечливість можуть призвести до порушення принципу правової визначеності, що є ключовим елементом верховенства права. Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що норма не може вважатися законом, якщо вона не сформульована з достатньою чіткістю, щоб громадянин міг передбачити наслідки своїх дій [2].

Колізії між статтями 111-1, 111-2 та 436-2 Кримінального кодексу України суттєво ускладнюють процес кваліфікації правопорушень і можуть призвести до подвійної відповідальності за одні й ті самі дії. Внесення змін до кримінального законодавства з метою чіткого розмежування складів злочинів допоможе не лише уникнути правової невизначеності, але й забезпечить ефективніше правозастосування. Важливо, щоб законодавець приділив увагу цим проблемам і здійснив необхідні кроки для вдосконалення правових норм.

Необхідно особливо підкреслити, що поки положення згаданих статей залишаються незмінними, слід орієнтуватися на висновки Верховного Суду та дотримуватися його рекомендацій у правозастосуванні. Проте не менш важливо вносити відповідні зміни до нашого законодавства з метою його вдосконалення. Адже колізії, що існують нині, ускладнюють процес кваліфікації протиправних дій, залишаючи широкий простір для тлумачення. Чіткість і послідовність законодавчих норм мають бути пріоритетом, щоб уникнути неоднозначностей у трактуванні та правовій оцінці дій правопорушників. Вдосконалене законодавство забезпечить не лише більш ефективне застосування правових норм, але й посилить правову визначеність, яка є основою справедливого правосуддя.

Проведений аналіз законодавства України, зокрема норм, які регулюють відповідальність за колабораційну діяльність та пособництво державі-агресору, виявив ряд проблем, пов'язаних із правовими колізіями. Норми, закріплені у статтях 111-1, 111-2 та 436-2 Кримінального кодексу, містять суттєві розбіжності та дублювання, що створює плутанину у процесі їх застосування на практиці. Це, у свою чергу, може призводити до некоректної кваліфікації злочинів та подвійної кримінальної відповідальності, що суперечить принципам правової визначеності.

З огляду на це, необхідно розробити більш чіткі критерії, які дозволять правильно відмежовувати колабораційні дії від інших правопорушень. Це сприятиме не лише ефективнішій роботі судових органів, але й забезпечить дотримання принципу справедливості. Особливо важливим є чітке розмежування між статтями 111-1 та 436-2, оскільки обидві стосуються публічного висловлення підтримки агресії, але мають різні юридичні наслідки.

Законодавець також має розглянути можливість об'єднання схожих норм для уникнення дублювання кримінальної відповідальності. Наприклад, об'єднання статей 111-1 та 436-2 в одну норму могло б вирішити питання законодавчих суперечностей та сприяти ефективнішому застосуванню кримінального права. Те ж стосується і об'єднання статті 111-2 та ч. 4 ст. 111-1, що дасть змогу чітко кваліфікувати діяння, які підпадають під ці статті і не змусить вагатися при кваліфікації.

Окремої уваги заслуговує відповідальність іноземців за колабораційну діяльність. Необхідно внести зміни до законодавства, що чітко відокремлюють відповідальність

громадян України та іноземців, що дозволить більш точно застосовувати норми Кримінального кодексу.

Узагальнюючи, можна сказати, що для досягнення правової визначеності необхідні комплексні зміни в українському кримінальному законодавстві. Важливо не лише усунути наявні колізії, але й вдосконалити механізми кваліфікації злочинів, пов'язаних із колабораційною діяльністю, що сприятиме захисту національних інтересів та правопорядку.

Списки використаних джерел

1. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Відповідальність за пособництво державі-агресору: проблеми кваліфікації та вдосконалення кримінального закону. Вісник асоціації кримінального права України. 2022. № 2 (18). С. 99.

2. Пономаренко Ю. А. Основні виклики, що постали перед кримінальним правом України з початком широкомасштабної фази війни, та відповіді законодавця на них. Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. / уряд. та заг. ред. : Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; Нац. шк. суддів України ; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права» ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків : Право, 2022. С. 22.

3. Як розмежовувати колабораційну діяльність і суміжні склади кримінальних правопорушень. Верховний Суд України. 2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/navch_suddiv_praciv_aparativ_2021/1300163/.

4. Марін О. Кримінально-правові варіації державної зради у Кримінальному кодексі України. Право України. 2022. № 11. С. 70.

5. Лісова Ю. Підстави для розмежування колабораційної діяльності та інших злочинів проти основ національної безпеки. Just Talk (16 жовтня 2023 р.). URL: <https://justtalk.com.ua/post/pidstavi-dlya-rozmezhuвання-kolaboratsijnoi-diyalnosti-ta-inshih-zlochiviv-proti-osnov-natsionalnoi-bezpeki>.

Гриневич Катерина Іванівна,
курсант факультету № 1 Донецького
державного університету внутрішніх
справ

Науковий керівник:

викладач кафедри кримінального права
та кримінології факультету № 1
Донецького державного університету
внутрішніх справ **Федорчак І. В.**

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ ЕЛЕКТРОННОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Використання електронних систем в кримінальному провадженні набуває все більшого значення у сучасному світі. З розвитком технологій та їх впровадженням у різні сфери життя, зокрема у сферу правосуддя, стає очевидним, що електронні системи можуть суттєво підвищити ефективність роботи судів, знизити витрати, покращити доступність правосуддя та забезпечити прозорість процесів. Ця тема є важливою через її актуальність та потенціал для вдосконалення кримінального правосуддя як на національному, так і на міжнародному рівнях. Метою цієї доповіді є проаналізувати міжнародний досвід використання електронних систем у кримінальному правосудді, оцінити їх ефективність та запропонувати можливі шляхи впровадження цих систем в Україні. Доповідь розглядає приклади з різних країн, демонструє основні підходи до впровадження електронних систем, обговорює переваги та виклики, з якими стикаються ці країни, а також робить висновки щодо перспектив використання таких систем в Україні [3, с. 117–122].

Україна – не перша держава, яка почала впроваджувати електронне кримінальне провадження. Низка розвинених держав уже давно користується відповідними системами, що оптимізують їхню роботу у сфері кримінальної юстиції — наприклад, Чехія, Литва, США, Німеччина, Австрія, Грузія, Естонія, Молдова, Італія, Азербайджан та багато інших. Усі вони мають різні підходи до реалізації ідеї ЕКП на практиці [1].

Глобалізація, розвиток сучасних інформаційних технологій надають необмежені можливості інформатизації послуг та їх доступності. Реалізація ідеї цифровізації сучасного суспільства забезпечується впровадженням мобільних застосунків, вебпорталів, таких як «Дія» та «Helsi», які є брендами цифрової

держави в Україні. У той же час, станом на сьогодні кримінальне провадження перевантажене, на нього витрачаються величезні фінансові, людські та часові ресурси, а слідчі, прокурори та судді втрачають час на паперову тяганину. Електронні технології надають учасникам кримінально-процесуальних відносин додаткові можливості в реалізації їх прав: подача заяв і скарг в електронному вигляді через офіційний портал державного органу мережі Інтернет; ознайомлення з прийнятими рішеннями в електронному вигляді через особистий кабінет на 232 офіційному сайті відповідного органу; дача свідчень без безпосередньо особистої участі [2, с. 231–232].

Структура включає кілька ключових розділів: перший розділ присвячений електронним системам документообігу. Він описує, як ці системи використовуються для автоматизації процесу обміну документами між судами, прокурорами та адвокатами, надаючи приклади з США (система PACER) та Великобританії (система CE-File). Далі, обговорюються переваги, такі як зменшення часу на обробку документів та зниження ризику втрати або підробки документів, а також виклики, серед яких забезпечення безпеки даних та навчання персоналу [4, с. 3–15].

Другий розділ – аналізує використання електронних систем зв'язку, зокрема відеоконференцій, для проведення судових засідань дистанційно. Наводяться приклади з Канади, де використання відеоконференцій у кримінальних справах стало поширеною практикою, та Австралії, де система Court Video Link дозволяє проводити засідання із залученням учасників, які перебувають на значній відстані. Обговорюються переваги, такі як зменшення витрат на транспортування та підвищення доступності правосуддя, а також виклики, серед яких технічні проблеми та забезпечення конфіденційності [5, с. 45–64].

Третій розділ – розглядає електронні системи документації, які забезпечують зберігання та управління судовими документами в електронній формі. Це підвищує прозорість процесів та скорочує використання паперу. Приклади включають Німеччину, де система elektronischer Rechtsverkehr (ERV) забезпечує електронний документообіг у судах, та Японію, де система Hisho дає можливість електронного зберігання судових рішень та документів. Перевагами цих систем є підвищення прозорості та скорочення строків розгляду справ, тоді як виклики включають витрати на впровадження та адаптацію до нових технологій [6, с. 115–132.]

Четвертий розділ – фокусується на електронних системах підтримки прийняття рішень, таких як система COMPAS у США, яка використовується для оцінки ризику повторних правопорушень, та програмне забезпечення у Фінляндії для автоматизованої обробки справ у кримінальному судочинстві. Ці системи забезпечують об'єктивність рішень та знижують навантаження на суддів, проте викликають етичні питання та потребують високої точності алгоритмів [7, с. 74–80.]

У п'ятому розділі розглядаються виклики та проблеми впровадження систем електронного кримінального провадження, включаючи забезпечення безпеки даних, технічні проблеми, юридичні аспекти, а також соціальні аспекти, пов'язані з навчанням персоналу та прийняттям технологій громадськістю [8, с. 56–62].

Шостий розділ – обговорює перспективи використання систем електронного кримінального провадження в Україні. Переваги включають зменшення бюрократії, підвищення прозорості, скорочення строків розгляду справ. Запропоновані необхідні кроки для впровадження таких систем в Україні включають розробку правової бази, впровадження електронних систем документообігу та навчання персоналу. Також розглядаються можливі рішення, такі як створення національної електронної судової системи та співпраця з міжнародними організаціями для обміну досвідом [9, с. 5–20.]

Отже, використання систем електронного кримінального провадження має значний потенціал для покращення ефективності кримінального судочинства. Міжнародний досвід демонструє, що такі системи можуть знижувати витрати, підвищувати прозорість та об'єктивність процесів. Однак впровадження цих систем вимагає значних інвестицій у технології та навчання персоналу, а також адаптації законодавства до нових викликів. Україна може скористатися міжнародним досвідом для створення власної ефективної системи електронного кримінального провадження.

Список використаних джерел

1. TRANSPARENCY INTERNATIONAL UKRAINE. Гуцуляк М. Л. Електронне правосуддя: світовий досвід і перспективи впровадження в Україні. Київ: Юридична думка, 2020. С. 128–135.
2. Олексій Колотило. Правове регулювання електронного кримінального провадження. Юридична газета онлайн. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta->

proces/pravove-regulyuvannya-elektronnogo-kriminalnogo-provadhennya.html.

3. Ковальчук, О. О. Електронне правосуддя: перспективи впровадження в Україні // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2020. Вип. 63. С. 117–122.

4. Public Access to Court Electronic Records (PACER). United States Courts. [Офіційний вебсайт PACER], 2022. С. 3–15.

5. Smith, G. Video Conferencing in Canadian Criminal Courts. Canadian Journal of Law and Justice. 2019. Vol. 12, Issue 3. С. 45–60. Огляд практики використання відеоконференцій у кримінальних справах у Канаді.

6. Müller, F. Elektronischer Rechtsverkehr (ERV) in Germany: Best Practices. German Legal Technology Journal. 2021. Vol. 18, Issue 5. С. 115–132. Детальний опис впровадження системи ERV у Німеччині.

7. Коваль, Д. Алгоритмізація прийняття рішень у кримінальному провадженні: етичні аспекти. Актуальні проблеми правознавства. 2020. № 3. С. 74–80.

8. Руденко, М. Судові інформаційні системи: виклики для українського правосуддя. Часопис цивільного та кримінального судочинства. 2021. № 5. С. 56–62.

9. Національна концепція розвитку електронного правосуддя в Україні. Міністерство цифрової трансформації України. 2022. С. 5–20.

Задніченко Олександр Сергійович,

курсант навчально-наукового інституту № 2 Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор

Вартилецька І. А.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РАТИФІКАЦІЇ ЛАНСАРОТСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ В КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

18 листопада в Європі щорічно 2015 року відзначають Європейський день захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, оскільки ці явища продовжують

існувати і являють собою серйозні порушення прав дітей, що мають довгострокові і часто згубні фізичні, психологічні, соціально-економічні наслідки для їхнього життя та здоров'я. Діти – найбільш вразлива категорія осіб щодо сексуального насильства, оскільки стаючи потерпілими часто не усвідомлюють цього або мовчать про це. І найчастіше *діти стають жертвами сексуальних домагань в інтернеті – сексуального шантажу, цькування чи інших форм сексуальної експлуатації, які вчиняються із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій*. Взагалі це явище складно розпізнати неповнолітнім, а через засоби впливу, які отримує дитина по ту сторону екрану – батьки та інші відповідальні особи часто можуть навіть не підозрювати, що дитина піддається сексуальному насильству. У 2012 році Україна ратифікувала Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуального насильства та сексуальної експлуатації (Лансаротська конвенція). Взагалі Конвенція Ради Європи стала першим міжнародним документом, що стосується питання сексуальної експлуатації та сексуального насильства над дітьми вдома чи в сім'ї і була підписана на іспанському острові Лансароте в жовтні 2007 року [2]. Через місяць її підписала й Україна, однак Верховна Рада ратифікувала договір лише за п'ять років, у червні 2012-го [3]. Стаття 9 Конституції України [1] передбачає, що міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України, таким чином, принципи та стандарти, визначені у Конвенції, повинні застосовуватися на практиці. Важливо не тільки використовувати їх у сфері застосування та захисту прав у судах, а й ознайомлюватися та поширювати інформацію серед дітей та батьків.

Основою прийняття Конвенції є те, що сексуальна експлуатація та сексуальне насильство стосовно дітей набули тривожних розмірів на національному та міжнародному рівнях, зокрема стосовно зростаючого використання як дітьми, так і злочинцями інформаційно-комунікаційних технологій, і що запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьба із цими явищами потребують міжнародного співробітництва. Конвенція передбачає криміналізацію перегляду матеріалів сексуального насильства над дітьми; введення поняття *грумінгу*– «приставання до дітей у сексуальних цілях», розширення поняття «розбещення дітей» і навіть без особистої зустрічі, через онлайн спілкування діти можуть зазнавати насильства, що призведе до серйозних

психологічних травм, тому у деяких країнах судами такі дії дорослих визначають як зґвалтування. Таким чином, у ст. 23 Лансаронтської Конвенції [2] визначено поняття *грумінгу* або домагання дитини у сексуальних цілях. Це поняття передбачено як умисна пропозиція, зроблена дорослою людиною за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, зустрітися з дитиною, яка не досягла шістнадцятирічного віку, для заняття діяльністю сексуального характеру або виготовлення дитячої порнографії, якщо після цієї пропозиції відбулись істотні дії, що призвели до такої зустрічі. У роз'ясненнях до ст. 23 Конвенції Рада Європи зазначає, що приставання до дітей за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій не обов'язково призводить до особистої зустрічі, оскільки може тривати лише через мережу Інтернет, хоча завдати серйозної шкоди дитині. Таким чином, Україна, як держава, що ратифікувала Конвенцію повинна розглянути можливість поширення криміналізації грумінгу також на випадки, коли сексуальне насильство не є результатом особистої зустрічі, а здійснюється через мережу Інтернет (онлайн). Крім того, необхідно звернути увагу, на кримінальні правопорушення сексуального характеру, які навмисно вчиняються під час онлайн-зустрічі за допомогою комунікаційних технологій, часто пов'язані з виготовленням, володінням та передаванням дитячої порнографії. У соціальних мережах поширені *секстинг* (обмін сексуальними повідомленнями, фото чи відео із використанням засобів зв'язку), *серсторшин* (налагодження довірливих стосунків з дитиною з метою отримання інтимних фото чи відео із подальшим шантажем розповсюдити ці матеріали), *кібербулінг* (це булінг із застосуванням цифрових технологій) щодо дітей.

Одним з важливим аспектом Конвенції є *криміналізація розповсюдження, розміщення, зберігання та перегляд дитячої порнографії* і в ст. 20 Конвенції розглядається термін «*дитяча порнографія*» – це будь-які матеріали, які візуально зображують дитину, залучену до реальної або модельованої явно сексуальної поведінки, чи будь-яке зображення дитячих статевих органів, здебільшого із сексуальною метою. В Пояснювальній доповіді до Лансаротської конвенції зазначено, що *володіння дитячою порнографією у будь-якій формі*, такий як журнали, відеокасети, DVD-диски або портативні телефони, в тому числі такою, яка зберігається в комп'ютерній системі або на носії даних, а також на знімному запам'ятовувальному пристрої, дискеті або CD-Rom криміналізується. Для того, щоб бути притягнутою до

кримінальної відповідальності, особа повинна мати намір зайти на сайт, де доступна дитяча порнографія і знати, що можна знайти такі зображення. Санкції не повинні застосовуватися до осіб, які ненавмисно заходять на сайти, що містять дитячу порнографію. А навмисний характер кримінального правопорушення може бути визначений з факту, що він повторюється або кримінальні правопорушення були скоєні через певну послугу в обмін на оплату.

Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що ратифікована у 2012 році Лансаротська конвенція сприяє захисту дітей від сексуального насильства, а саме від порушення прав у сфері захисту дітей від сексуального насильства через мережу Інтернет.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. С. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Учинено в м. Лансароте 25 жовтня 2007 року. Ратифіковано Законом України від 20 червня 2012 року № 4988-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Лансаротської конвенції) : Закон України від 12 лютого 2021 року № 1256-IX. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

Зеленчук Володимир Олегович,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ ГЕНОЦИДУ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТЕОРІЇ КОЛЕКТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Унікальність правової конструкції геноциду унеможливило формування єдиного підходу в розумінні будь-якого з численних елементів цього злочину, зокрема, і його суб'єкта. Ще на етапі розробки категорії геноциду виникали численні дискусії щодо того, кого саме слід притягувати до відповідальності за геноцид: безпосередніх виконавців, широке коло співучасників, причетних осіб, організаторів або навіть цілі організації та держави, що в

цілому сприяли чи не протидіяли проведенню геноцидальної політики та вчиненню геноцидальних актів виконавцями.

Імплементация геноциду в українську систему кримінального законодавства призвела до того, що суб'єктом злочину геноциду може визнаватись лише фізична осудна особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності. Однак такий підхід недостатньо відображає «колективну сутність» такого явища як геноцид, його масовість, суспільну небезпечність та визначальну роль «спільного плану» в процесі вчинення цього злочину. У зв'язку з цим варто розглянути та проаналізувати потенційних суб'єктів злочину геноциду з урахуванням підходу колективної відповідальності.

По-перше, основоположні нормативні підстави, які передбачають можливість держави нести відповідальність за геноцид були закладені ще у статті 9 Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього. У справі *Bosnia v. Serbia* Міжнародний суд ООН наголосив, що відповідальність держави за геноцид не має кримінального характеру, натомість вона є окремим поняттям, що разом із індивідуальною кримінальною відповідальністю особи входить в концепцію так званої «подвійної» відповідальності [1, с. 13] за злочин геноциду.

В цілому сама держава, а отже і кожен її громадянин, має відповідати за невиконання нею конвенційних зобов'язань щодо недопущення вчинення геноциду, дії осіб – державних представників (посадових і службових осіб, державних органів), приватних осіб, які вчинили геноцидальні акти за наявності повного державного контролю, а також безпосередню співучасть держави у вчиненні злочину, у разі відсутності достатнього ступеня контролю з її боку [2, с. 602].

В науковій спільноті ідея визнання держави суб'єктом злочину є далеко не новою, однак її втілення безумовно потребує суттєвої зміни існуючої доктрини національного кримінального права [3, с. 113]. Водночас раціональний погляд на пропозиції щодо запровадження кримінальної відповідальності держави на національному рівні дозволяє виділити ключову проблему: сумнівну доцільність та потенційно низьку ефективність кримінально-правових заходів, що можуть бути застосовані до держави-порушника. Подібні заходи дійсно мають розглядатись та проваджуватись на рівні міжнародного кримінального права, де колективний вплив рівноправних суб'єктів права буде основною гарантією досягнення мети притягнення держави до відповідальності.

По-друге, в науці міжнародного кримінального права активно доводиться можливість безпосереднього притягнення юридичних осіб до кримінальної відповідальності за геноцид. Доводами на підтримку цієї тези є наявність прямої вказівки на злочини, що вчиняються установами та організаціями в деяких міжнародних договорах, наприклад, у Міжнародній конвенції про припинення та покарання злочинів апартеїду, а також відносно просту процедуру її запровадження на підставі консультативного висновку Міжнародного суду ООН чи за фактом появи відповідної судової практики [4, с. 366].

Наразі чинний Кримінальний кодекс України не виділяє юридичних осіб як самостійних суб'єктів злочину, хоча і передбачає застосування заходів кримінально-правового характеру у разі вчинення уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи злочину геноциду. Наслідком впровадження в національну систему кримінального права інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб буде не лише полегшення процесу доказування вини окремих фізичних осіб [5, с. 82], які діяли як частина єдиного механізму вчинення геноциду в складі юридичної особи, але і допоможе забезпечити достатній рівень засобів впливу на юридичну особу, зокрема, і на міжнародному рівні: санкції, розшук і екстрадиція працівників, керівництва, унеможливлення приховування співучасників чи наслідків вчинення злочину тощо.

По-третє, з огляду на положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду та пов'язані з його імплементацію в систему законодавства України законодавчі зміни до кримінального закону, особливості індивідуальної кримінальної відповідальності суб'єкта злочину геноциду вже передбачають колективний аспект. Норма щодо кримінальної відповідальності військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників не є такою, що розширює коло співучасників злочину геноциду, а радше передбачає введення додаткового спеціального суб'єкта злочину геноциду. Про це свідчать такі ознаки як відсутність потреби доведення умислу суб'єкта на участь у вчиненні злочину, наявності у нього обов'язкової мети вчинити геноцид чи навіть факту вчинення ним будь-якого з геноцидальних актів, передбачених у частині першій статті 442 Кримінального кодексу України. Фактично така особа буде підлягати кримінальній відповідальності за злочин, до вчинення якого вона має опосередковане відношення, що не пов'язане із

співучастю, а тому в даному випадку матиме місце форма колективної відповідальності за вчинення геноциду.

Таким чином, національна система кримінального права лише частково відображає ту суб'єктну складову злочину геноциду, яка вже тривалий час доктринально та практично вбудована в категорію геноциду на рівні міжнародного кримінального права. Концепцію держави як суб'єкта геноциду звісно варто доопрацьовувати, однак не на рівні національного законодавства. Водночас аргументи щодо запровадження кримінальної відповідальності для юридичних осіб, зокрема, за вчинення геноциду, видаються переконливішими, а тому потребують подальших наукових досліджень. Щодо імplementованих в Кримінальний кодекс України норм про відповідальність командирів та начальників, то ці положення, попри їх невідповідність логіці кодексу, суттєво змінюють суб'єктний склад злочину геноциду та запроваджують найпростішу форму колективної кримінальної відповідальності за цей злочин.

Список використаних джерел

1. Josefsson, E. State responsibility for complicity in genocide: the requirement of mens rea. LUP Student papers. 2021. P. 1–31. URL: <https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/9045464>.
2. Milanović, M. State responsibility for genocide. European Journal of International Law. 2006. Vol. 17. № 3. P. 553–604. URL: <https://doi.org/10.1093/ejil/chl019>.
3. Міщенко О. Держава як суб'єкт злочину, передбаченого ст. 258-3 КК України. Тенденції і перспективи розвитку інститутів права та держави : зб. тез доп. Міжнар. юрид. наук.-практ. конф. «Актуальна юриспруденція». 2018. С. 111–114. URL: <http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/31165>.
4. Kelly, M. J. Prosecuting Corporations for genocide under international law. Harvard Law & Policy Review. 2012. Vol. 6. P. 339–367. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190238896.001.0001>.
5. Колос С. Юридична особа як суб'єкт злочину в науці кримінального права. Держава та регіони, серія: Право. 2020. № 1 (67). Т. 2. С. 80–83. URL: <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.1-2.12>.

Ісаєнко Євгеній Геннадійович,
аспірант Київського університету
інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська
юридична академія»

ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ВИЗНАННЯ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ПОТЕРПІЛОЮ ВІД ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННИЙ ПРОФЕСІЙНИЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТА

У певних випадках під час перешкоджання законній професійній діяльності журналіста шкода може бути завдана юридичній особі – медіа, в якому працює цей журналіст.

З цього приводу вчені зауважують, що злочин, передбачений ч. 1 ст. 171 КК України, може вчинятися не тільки безпосередньо щодо журналістів, а й стосовно ЗМІ, що врешті-решт обмежує можливість чи створює неможливість виконання професійних обов'язків журналістами, які працюють у зазначеному ЗМІ (наприклад, незаконне позбавлення телеорганізації права користування певними частотами, призначеними для мовлення; незаконне анулювання свідоцтва про державну реєстрацію друкованого ЗМІ тощо). Водночас переслідування журналіста за виконання професійних обов'язків (ч. 2 ст. 171 КК України) може бути вчинено виключно щодо журналіста як фізичної особи [1, с. 283].

Як зауважує з цього приводу К. М. Буряк, ЗМІ є засобом здійснення журналістом своєї професійної діяльності, але ніяк не потерпілим від злочинів проти професійної діяльності журналіста. Щодо, наприклад, незаконного позбавлення телеорганізації права користування певними частотами, призначеними для мовлення; незаконного анулювання свідоцтва про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації тощо, то такі дії, вважає ця дослідниця, повинні кваліфікуватися за іншими нормами КК України або КУпАП України [2, с. 89–91].

Своєю чергою, Я. С. Безпала у своїй дисертації писала, що через вжиття законодавцем терміну «журналістів» в диспозиції ст. 171 КК України потрібно говорити про їх множину, тобто більше одного. Відтак, вважає вона, коли вчиняється перешкоджання законній професійній діяльності декількох (як мінімум двох) журналістів, то шкода заподіюється також і засобу масової інформації (юридичній особі), оскільки останній

втрачає можливість своєчасно і правдиво висвітлити ту чи іншу подію [3, с. 70].

Позиція Я. С. Безпалої викликає певні заперечення. По-перше, про журналістів у множині йдеться у назві статті, а не її диспозиції. У назві ст. 171 КК України поняття журналіста використано в множині – «журналістів». Водночас у диспозиціях цієї заборони використано поняття «журналіст», тобто в однині, так само як і в кримінальних правопорушеннях проти журналістів, передбачених ст.ст. 345-1, 347-1, 348-1, 349-1 КК України. Відповідно, із метою уніфікації термінології в кримінальному законі, а також для підкреслення того факту, що протиправна діяльність, у переважній більшості випадків, спрямована саме проти одного журналіста, назву ст. 171 КК України потрібно викласти в такій редакції: «Перешкоджання законній професійній діяльності журналіста».

По-друге, навіть якщо і мало місце посягання на декількох журналістів одночасно, наприклад під час здійснення спільного журналістського розслідування, то така множинність фізичних осіб – представників розглядуваної професії, жодним чином не повинна ототожнюватись з юридичними особами, суб'єктами у сфері медіа (за змістом ст. 13 Закону України «Про медіа»), в яких такі журналісти працюють.

По-третє, не можна ототожнювати в межах ст. 171 КК України кримінально-правові статуси журналістів та суб'єктів у сфері медіа, де журналісти працюють (або яким надають власні матеріали). Так, наприклад, суб'єктом у сфері аудіовізуальних медіа можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які мають місце проживання в Україні, а також зареєстровані в установленому законодавством порядку юридичні особи України (ст. 21 Закону України «Про медіа»). Очевидно, що такі суб'єкти правовідносин у сфері медіа мають різний правовий статус, різні функції, права та обов'язки. І це стосується не лише юридичних, а й фізичних осіб, які офіційно визнані суб'єктами у сфері медіа.

По-четверте, відповідно до ч. 1 ст. 55 КПК України потерпілим визнається така юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. На практиці можливі ситуації, коли під час перешкоджання законній професійній діяльності журналіста було знищено або пошкоджено майно (наприклад, відеокамера, мікрофон, інше телевізійне обладнання тощо), що належить не журналісту, а, скажімо телевізійній компанії чи інтернет-виданню. *Наприклад,*

у ситуації, описаній у вирокі Івано-Франківського міського суду від 28 лютого 2022 р., окрім посягання на журналіста мало місце пошкодження офісної техніки та стін приміщення газети «Голос-ІФ» фекаліями, що призвело їх у непридатний стан та унеможливило подальше повноцінне функціонування приміщення газети «Голос-ІФ» [4]. Водночас, виходячи зі змісту ст. 171 КК України, такі дії перебувають поза складом цього посягання, і навіть поза складом умисного знищення або пошкодження майна журналіста (ст. 347-1 КК України). Вважаю, що кримінально-правова оцінка таких дії повинна даватись на підставі загальних норм про умисне або необережне знищення або пошкодження майна (ст. ст. 194, 196 КК України).

Відтак, юридична особа, тобто суб'єкт у сфері медіа, з огляду на чинну редакцію ст. 171 КК України, не може визнаватись потерпілим від цього кримінального правопорушення.

З іншого боку, у контексті наукової дискусії та з позицій перспективного вдосконалення кримінального закону, буквально тлумачення понятійного звороту «Незаконне вилучення технічних засобів, якими ... користується у зв'язку із своєю професійною діяльністю» може вказувати на те, що такі технічні засоби (обладнання) можуть належати (тобто перебувати на балансі) певному суб'єкту медіа – юридичній особі, в якій працює журналіст. Оскільки технічні засоби (наприклад, камери, мікрофони, ноутбуки, диктофони, робочі мобільні телефони) належать, як правило, окремим ЗМІ як юридичним особам, то в цій частині їх напевно можна визнати умовно «опосередкованими» (або «факультативними») потерпілими від кримінального правопорушення, описаного в ст. 171 КК України. У тому ж разі, якщо використовувані журналістом технічні засоби (тобто не перебували у його власності) були знищені або пошкоджені, юридична особа за наявності відповідних підстав визнаватиметься потерпілою від кримінального правопорушення проти власності (ст. 194 КК України), а не від перешкодження діяльності журналістів, де останніх законодавець чітко визначив як потерпілих.

Отже, юридична особа, тобто суб'єкт у сфері медіа, з огляду на чинну редакцію ст. 171 КК України, не може визнаватись потерпілим від цього кримінального правопорушення. Водночас у певних випадках юридичну особу, в якій працює журналіст, умовно можна назвати «опосередкованим» (або «факультативним») потерпілим від кримінального правопорушення, описаного в ст. 171 КК

України. Якщо використовувані журналістом технічні засоби, які не перебували у його власності, були знищені або пошкоджені, юридична особа за наявності відповідних підстав, визнаватиметься потерпілою від кримінального правопорушення проти власності (ст. 194 КК України), а не від перешкодження діяльності журналістів, де останніх законодавець чітко визначив як потерпілих.

З метою уніфікації термінології в кримінальному законі, а також для підкреслення того факту, що протиправна діяльність, у переважній більшості випадків, спрямована саме проти одного журналіста, назву ст. 171 КК України потрібно викласти в такій редакції: «Перешкодження законній професійній діяльності журналіста».

Список використаних джерел

1. Кримінальне право. Особлива частина: підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ: Елтон-2, 2012. Т. 1. 704 с.

2. Буряк К. М. Злочини проти професійної діяльності журналістів в Україні: кримінально-правове та кримінологічне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2018. 245 с.

3. Безпала Я. С. Кримінальна відповідальність за перешкодження законній професійній діяльності журналістів : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 210 с.

4. Вирок Івано-Франківського міського суду від 28 лютого 2022 р. Справа № 344/3120/22 Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103579055>.

Качковський Владислав Богданович,
здобувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ОПІР ПРЕДСТАВНИКОВІ ВЛАДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Вивчення зарубіжного права відкриває перед юристом нові горизонти, дає можливість краще пізнати вітчизняне право, оскільки його специфічні риси виявляються у порівнянні з іншими правовими системами [1, с. 38; 2, с. 24–25].

Вивчаючи кримінальне законодавство деяких зарубіжних країн щодо особливостей відповідальності за опір представникові влади у їх кримінальному праві, ми виявили наступну ситуацію.

В положеннях чинного КК Федеративної Республіки Німеччина в Особливій частині КК в Розділі VI «Протидія державній владі» передбачена ст. 113 «Опір працівникам силових структур», в якій встановлено кримінальну відповідальність за незаконний опір посадовій особі або військовослужбовцеві, який призначений виконувати закони, правові приписи, вироки, рішення суду або розпорядження, при здійсненні ним таких службових дій, опір насильством або погрозою застосування насильства, або напад на таку особу [3]. У випадках, коли опір вчиняється за допомогою зброї або коли настала смерть чи тяжкі тілесні ушкодження у потерпілого, такі ознаки вважаються обтяжуючими. Наступною нормою, ст. 114 КК ФРН, передбачена відповідальність за опір особам, прирівняним до службовців, які виконують службові рішення, потерпілими в якій визнаються особи, яким надані повноваження та обов'язки поліцейських або які є слідчими в офіційних справах, не маючи при цьому повноважень посадових осіб, або допоміжні чиновники прокуратури, які не є посадовими особами.

В структурі КК Австрії міститься розділ 19 «Злочинні діяння проти державної влади», який передбачає кримінальну відповідальність у § 269 за опір державній владі. Злочином відповідно до даної норми є застосування насильства або погрози його застосування, перешкоджання органу влади у провадженні його діяльності або перешкоджання чиновнику в здійсненні ним дій, що вчиняються для виконання службових обов'язків, поєднані із застосуванням насильства або небезпечної погрози.

КК Нідерландів у розділі VIII «Злочини проти державної влади» передбачає відповідальність особи, яка шляхом насильства чи погрози його застосування чинить опір публічному службовцю в законному виконанні його обов'язків або будь-яким особам, які допомагають цьому публічному службовцю здійснювати це згідно з правовим обов'язком або надають допомогу на його прохання.

КК Швеції у розділі 17 «Про злочини проти громадської діяльності» передбачає відповідальність за дії особи, яка чинить опір або іншим чином прагне перешкодити будь-кому в здійсненні ним владних повноважень.

КК Іспанії у розділі XXII «Злочини проти громадського порядку» у розділі II «Про посягання проти посадових осіб, їх представників та державних службовців, про опір і непокору їм»

передбачає кримінальну відповідальність за напад на посадову особу, її представника або державного службовця або застосування сили проти них, або залякування, або вчинення тяжкого опору під час здійснення ними своїх посадових обов'язків або з приводу їх здійснення. У ст. 556 КК Іспанії також передбачається відповідальність за опір посадовій особі або вчинення їм непокори під час виконання ними службових обов'язків.

У КК Туреччини відповідальність за різні види посягань на представників влади передбачається у розділі 8 «Застосування сили або вчинення опору представникам уряду і протидія законам». Ст. 258 КК Туреччини передбачає відповідальність за використання сили, насильства або погрози чинити опір чиновнику чи його помічникам в ході виконання ними посадових обов'язків.

Положеннями ст. 129 «Злочини проти посадової особи та захисника правопорядку» Розділу IV «Злочини проти правозастосування та системи юстиції» Особливої частини КК Канади встановлено кримінальну відповідальність за опір посадовим особам або умисне перешкодження у виконанні ними своїх службових обов'язків.

У КК Республіки Азербайджан у Розділі 34 «Злочини проти порядку управління» міститься норма, що охороняє професійну діяльність працівників правоохоронних органів. Мова йде про ст. 315 «Опір або застосування насильства відносно представника влади», в якій передбачена кримінальна відповідальність за застосування насильства, опір із застосуванням насильства відносно представника влади або застосування щодо його близьких родичів насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я, а так само погроза застосування такого насильства та застосування насильства, що є небезпечним для життя чи здоров'я зазначених осіб [1, с. 65].

КК Грузії відзначається лаконічністю у питанні охорони діяльності працівників правоохоронних органів, оскільки у розділі XL «Злочини проти порядку управління» у ст. 353 криміналізовано всі можливі форми впливу на представника влади: «Опір, погроза або насильство щодо особи, яка охороняє громадський порядок, або іншого представника влади» [1, с. 66].

Кримінальним законодавством європейських країн передбачена відповідальність за опір представникові влади чи іншій уповноваженій особі в КК Австрії, Азербайджану, Грузії, Іспанії, Канади, Латвії, Нідерландів, Німеччини, Туреччини,

Франції, Швеції та США. Крім того, кримінально протиправні діяння проти порядку управління, спрямовані проти відповідних службових осіб можуть полягати також у злісній непокорі, узурпація їх влади через незаконне привласнення (носіння) їх звань, уніформи, емблеми, іншого службового знаку [4, с. 309], а також – через втручання в їх діяльність.

Список використаних джерел

1. Кирбят'єв О.О. Кримінально-правова охорона професійної діяльності працівників правоохоронних органів : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2021. 446 с.

2. Кримінальне право України: загальна частина : підручник / Є.С. Назимко, С.В. Лосич, Ю.О. Данилевська та ін. / за заг. ред. проф. В.М. Бесчастного та О.М. Джужи. Київ : ВД «Дакор», 2018. 386 с.

3. Кондратов В.Г. Кримінально-правове забезпечення захисту працівників правоохоронних органів: компаративістське дослідження : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Донецький державний університет внутрішніх справ, Маріуполь, 2021. 283 с.

4. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 552 с.

Кірієнко Анастасія Володимирівна,

студент навчально-наукового інституту
права та психології Національної
академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

доцент кафедри кримінального права
та кримінології навчально-наукового
інституту права та психології
Національної академії внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

Юріков О. О.

ЗЛОЧИНИ АГРЕСІЇ ЗА МІЖНАРОДНИМ ТА НАЦІОНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

21 серпня 2024 року було прийнято Закон України № 3909-ІХ «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» [5], яким Україна все ж таки ратифікувала Римський статут Міжнародного

кримінального суду (Римський статут), учинений 17 липня 1998 року в м. Римі, який був підписаний ще в 2000 році. Цим законом наша держава проголосила, що на її території діють положення Римського статуту, а також поширюється юрисдикція Міжнародного кримінального суду.

Зазначений вище Закон України «Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» [5] набуває чинності одночасно з набранням чинності Законом України від 9 жовтня 2024 року № 4012-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» [3]. Таким чином, вказані закони набули чинності 24 жовтня 2024 року. Останнім законом було внесено низку змін до Кримінального кодексу (далі – КК) України щодо злочинів, на які поширюється юрисдикція Міжнародного кримінального суду.

Одними із видів злочинів, на які поширюється юрисдикція Міжнародного кримінального суду, та які нині вчиняються на території України є злочини агресії.

Відповідно до ст. 8 bis Римського статуту «злочин агресії» означає планування, підготовку, ініціювання або вчинення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабами є грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) [7]. Крім того, Римський статут конкретно визначає, що є актом агресії, зокрема це застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави чи в будь-який інший спосіб, несумісний зі Статутом Організації Об'єднаних Націй [7].

Будь-який з таких актів, незалежно від оголошення війни, буде кваліфікуватися відповідно до резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 14 грудня 1974 року як акт агресії: а) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави чи будь-яка військова окупація, незалежно від її тимчасового характеру, що є результатом такого вторгнення або нападу, чи будь-яка анексія із-застосування сили на території іншої держави або її частини; б) бомбардування збройними силами держави території іншої держави чи застосування будь-якої зброї державою проти

території іншої держави; с) блокада портів чи берегів держави збройними силами іншої держави; d) напад збройними силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили чи морські та повітряні флоти іншої держави; е) застосування збройних сил однієї держави, що перебувають на території іншої держави за угодою з приймаючою державою, в порушення умов, передбачених в угоді, чи будь-яке продовження їх перебування на такій території після припинення дії угоди; f) дія держави, яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала у розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для вчинення акту агресії проти третьої держави; g) направлення державою або від імені держави озброєних банд, груп та іррегулярних сил або найманців, які вчиняють акти застосування збройної сили проти іншої держави, які мають настільки серйозний характер, що це рівноцінно переліченим вище актам або її істотній участі в них [7].

За національним законодавством України під злочинами агресії слід розуміти планування, підготовка або розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту, участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій, а також ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій (ст. 437 КК України) [1]. До внесення змін до цієї статті, вона мала назву «Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни».

Під воєнним конфліктом слід розуміти форму розв'язання міждержавних або внутрішньодержавних суперечностей із двостороннім застосуванням воєнної сили. Основними видами воєнного конфлікту є війна та збройний конфлікт [4]. Агресивною війною є широкомасштабне застосування збройної сили проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної недоторканості іншої держави, або в будь-який інший спосіб, несумісний зі Статутом ООН, що, як правило, супроводжується повною чи частковою окупацією території іншої держави [2, с. 1355]. Агресивна війна вирізняється масштабністю дій, поєднанням використання збройних сил з іншими засобами боротьби (економічними, дипломатичними, ідеологічними, інформаційними), постановкою та реалізацією певних політичних завдань (захоплення чужої території, поневолення чи пограбування іншого народу тощо). Агресивні воєнні дії – це локальне застосування збройної сили в повітрі, на морі, на суші чи в космосі проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної недоторканості іншої держави з метою

знищення особового складу збройних сил і військової техніки противника та захоплення території іншої держави [8, с. 182].

Слід акцентувати увагу на тому, що за національним кримінальним законодавством протиправним визнано ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій, а також планування, підготовка, розв'язування агресивної війни або воєнного конфлікту. Водночас, відповідно до ст. 8bis Римського статуту Міжнародного кримінального суду, караним є планування, підготовка, ініціювання або вчинення особою, яка в змозі фактично здійснювати керівництво або контроль за політичними або військовими діями держави, акта агресії, який в силу свого характеру, серйозності та масштабів є грубим порушенням Статуту ООН [6; 8, с. 182–183].

Отже, попри те, що Україна ратифікувала Римський статут та імплементувала його положення в національне законодавство, визначення злочинів агресії та актів агресії різняться у міжнародному та українському кримінальному законодавстві. Міжнародне законодавство охоплює більше суспільно небезпечних дій, які можна визнати злочинами агресії, ніж КК України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3035>.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 9 жовт. 2024 р. № 4012-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#n2>.

4. Про національну безпеку України: Закон України від 21 черв. 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

5. Про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 21 серп. 2024 р. № 3909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3909-20#Text>.

6. Реолюція RC/Res.6, прийнята консенсусом Асамблеї держав – учасниць Римського статуту Міжнародного кримінального суду на пленарному засіданні 11 черв. 2010 р.

URL: https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/Curricula_NJ_IHL_ICL_2019_UKR.pdf.

7. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 лип. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#n997.

8. Yurikov O. Counteracting planning, preparation, resolution and management aggressive war on the territory of Ukraine. *Legal sciences and their role in the development of the legal culture of a modern man* : monograph. Riga : Baltija Publishing, 2022. P. 180–197.

Король Елла Едуардівна,

слухач магістратури навчально-наукового інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

Мостепанюк Л. О.

ЕКСТРАДИЦІЯ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ

Інститут екстрадиції має багатотисячлітню історію і його початок можна простежити з часів глибокої давнини, коли ще не існувало правових взаємовідносин у питаннях протидії злочинності, не було стійкої системи норм міжнародного права, але вже виникли перші ознаки формальної дипломатії. При цьому практика видачі осіб, які вчинили правопорушення, існувала, спочатку маючи локальний характер.

Початком становлення міжнародного співробітництва у видачі осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення, стало державницьке усвідомлення ідеї, що в межах кожного суспільства повинна панувати єдина і самостійна каральна влада, якій зобов'язані підкорятися всі особи, що знаходяться на території держави. Саме цьому першим відомим правовим інститутом у сфері міжнародного співробітництва став інститут екстрадиції (видачі осіб, які вчинили кримінальні правопорушення).

Характерною рисою Стародавнього світу була регіональність, обумовлена локальними економічними зв'язками, що охоплювали невеликі географічні райони. Так, у

Давньому Єгипті ніколи не видавали злочинців, але обов'язково виганяли їх за межі країни. Видача широко застосовувалася до рабів-утікачів у Греції й у Римській імперії. Законодавство періоду Середніх віків характеризувалися тим, що особи, які скоїли кримінальні правопорушення, видавалися досить рідко. Традиційно феодальні держави Західної Європи того часу обмежували застосування інституту видачі звичаєм покріпачення всіх іноземців, що прибували в країну без належного дозволу або пробули в ній більше одного року.

Для періоду розбудови буржуазного суспільства характерним був початок інтенсивного співробітництва держав щодо виявлення та припинення кримінальних правопорушень. Держави почали укладати двосторонні та багатосторонні договори, предметом яких була саме видача правопорушників. Даний інститут отримав правове обґрунтування і видача стала необхідним засобом здійснення політики в сфері кримінальної юрисдикції кожної суверенної держави. Водночас, кожна держава керувалася нормами власного кримінального законодавства.

Важливими подіями в історії початку та середини ХХ ст. стали Перша та Друга світові війни, які призвели до зміни суспільного й політичного устрою в державах, демократичних трансформацій, а також перетворення і проведення економічних реформ, що вплинуло на розвиток правових інститутів України та пріоритетів у міждержавному співробітництві щодо протидії злочинності.

50–80 р. ХХ ст. – це період, коли уклалися договори про правову допомогу в цивільних, сімейних та кримінальних справах, які включали видачу осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення, властиву для країн соціалістичного табору. Договори визначали обсяг та форми допомоги, можливість видавати одна одній осіб які скоїли кримінальні правопорушення та знаходяться на території інших держав для притягнення до кримінальної відповідальності або для виконання вироку суду. Для сучасного періоду розвитку законодавства характерним є підписанням багатосторонніх та двосторонніх міжнародних договорів, направлених на правову допомогу та співробітництво між державами задля подолання всіх проявів злочинності.

Протягом всієї історії свого існування екстрадиція залишалася системою, яка складалася з декількох процедур, за допомогою яких одна держава видавала іншій особу, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Інститут екстрадиції виник у ранніх цивілізаціях (єгипетська, китайська та асирійсько-вавилонська). У ранній період його існування видача особи державі, яка направила вимогу про видачу, здійснювалася з дотриманням всіх офіційних вимог і проводилася в урочистих умовах. Видача осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, здійснювалася на основі пактів або договорів, але могла мати місце і на засадах взаємності або в порядку ввічливості. Договірні зобов'язання про видачу осіб, які переходили від правосуддя, розглядалися як атрибут дружніх відносин між державами. Нечисленні домовленості епохи рабовласництва про видачу осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, є ілюстрацією нерозвиненості міждержавних відносин цього періоду розвитку суспільства.

Отже, видача осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, мала переважно політичний характер. В умовах, коли виникають між державами суперечки часто вирішувалися за допомогою війни, основним регулятором відносин екстрадиції також було право сильного. Тому правильним буде висновок, що в давнину ні договорів про видачу, ні певних правил і форм, які застосовувалися до неї. Не дивлячись на думку про те, що в давнину не існувало видачі, так як не існувало міжнародно-правових відносин між різними державами, більшість дослідників все ж знаходять факти видачі, які мали місце і в ті часи.

В X ст. в Київській Русі вже почали укладатися договори, що встановлювали правила видачі осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Норми Руської Правди встановлювали відповідальність за втечу в іншу країну, регулювали правила повернення втікачів на батьківщину, регламентували відповідальність за приховування іноземцями особи, що втекла від господаря.

Для епохи середньовіччя зміни в сутності екстрадиції були обумовлені виникнення нових місць, видача з яких була недопустимою. Такими місцями стали певні священні місця (монастирі, собори, храми, церкви, каплиці). На роль об'єднуючого начала висувалася церква, яка зіграла вирішальну роль в розповсюдженні видачі еретиків – ворогів всіх західноєвропейських держав. Тому екстрадиція залишалася формою розправи з політичними ворогами, а не злочинцями.

Після Переяславської ради екстрадиційні відносини визначалися характером взаємовідносин Української козацької держави із Російською державою. Відносини між країнами у

зв'язку із поверненням осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, за своєю суттю були близькими до типових екстрадиційних, але з поступовою втратою самостійності гетьманської влади вони позбулися свого первісного змісту.

XVIII–XIX ст.ст. стали періодом укладення договорів, спрямованих проти суб'єктів військових злочинів, що характерно для обстановки, яка склалася в Європі в той період (наполеонівські війни і їх наслідки), хоча дедалі частіше траплялися випадки видачі осіб, які вчинили кримінальні правопорушення загально-кримінальної спрямованості. Видача таких осіб проводилася у випадку вчинення ними злочину у межах однієї із договірних держав та втечі на територію іншої держави.

Поступово на міжнародному рівні починають розглядатися доктринальні проблеми екстрадиції: практика держав щодо видачі осіб, які вчинили злочини, була узагальнена на Оксфордській сесії Інституту міжнародного права в 1880 р. У прийнятій за її підсумками Резолюції були сформульовані загальні положення, що стосуються взаємодії держав у питаннях видачі. Таким чином, історія розвитку інституту екстрадиції охоплює собою всі історичні типи суспільства.

Коршак Леся Ігорівна,
здобувач ступеня вищої освіти
бакалавра навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
професор кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, професор
Пясковський В. В.

КРИМІНАЛІСТИКА ТАКТИКА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ ТА ЗАГРОЗ

Актуальність дослідження криміналістичної тактики зумовлена динамічними змінами в структурі злочинності, появою нових способів вчинення протиправних діянь із застосуванням інформаційних технологій, що вимагає адаптації тактичних прийомів та методів розслідування.

Одним із ключових напрямків удосконалення криміналістичної тактики є впровадження сучасних інформаційних технологій та методик. Як слушно зауважує В. Шевчук, застосування автоматизованих систем, баз даних, штучного інтелекту в процесі розслідування дозволяє оптимізувати пошук та аналіз доказової інформації, висувати та перевіряти слідчі версії [4, с. 176]. Особливого значення набуває використання цифрової криміналістики для розслідування кіберзлочинів, коли електронні сліди та віртуальне середовище стають основними джерелами доказів.

Іншим важливим аспектом К. Говоруцак виділяє посилення міжнародної співпраці та обміну досвідом у сфері криміналістичної тактики. Транснаціональний характер окремих видів злочинної діяльності (наприклад, торгівля людьми, незаконний обіг наркотиків, відмивання коштів) вимагає координації зусиль правоохоронних органів різних країн, проведення спільних розслідувань та операцій. Участь вітчизняних фахівців у міжнародних наукових форумах, стажування в зарубіжних криміналістичних центрах сприятиме запозиченню кращих практик та інноваційних методик [1, с. 349].

Особливу увагу слід приділити розробці тактичних прийомів розслідування кіберзлочинів, які набувають дедалі більшого поширення. Як зазначає О. Грабчук, специфіка механізму вчинення таких злочинів зумовлює необхідність адаптації традиційних тактичних прийомів та розробки нових, заснованих на використанні комп'ютерних технологій [2]. Зокрема, актуальними є питання тактики огляду комп'ютерних систем та мереж, вилучення електронних доказів із забезпеченням їх цілісності та допустимості, використання спеціальних знань при проведенні експертиз програмних продуктів.

Не менш важливими є психологічні аспекти криміналістичної тактики, особливо в контексті проведення допитів та інших слідчих (розшукових) дій за участю осіб. Є. Пазюк наголошує на необхідності врахування індивідуальних особливостей допитуваних, застосування ефективних прийомів встановлення психологічного контакту, викриття неправдивих показань [3, с. 215]. Розвиток сучасних методів профайлінгу, вербальної та невербальної детекції брехні дозволяє підвищити результативність тактики допиту.

Реалізація окреслених напрямків оптимізації криміналістичної тактики потребує комплексного підходу на загальнодержавному та відомчому рівнях. По-перше, доцільно

внести зміни до кримінального процесуального законодавства, які б сприяли забезпеченню допустимості електронних доказів, розширенню можливостей використання спеціальних знань у розслідуванні кіберзлочинів.

По-друге, необхідно покращити матеріально-технічне забезпечення слідчих підрозділів, оснастити їх сучасними апаратно-програмними засобами, ліцензійним програмним забезпеченням для аналізу даних та проведення експертиз.

По-третє, важливо організувати систематичну підготовку та підвищення кваліфікації слідчих та експертів у галузі цифрової криміналістики, методики розслідування кіберзлочинів, психології спілкування. Проходження спеціалізованих курсів, тренінгів, участь у наукових конференціях дозволить своєчасно реагувати на нові виклики злочинності.

Таким чином, удосконалення криміналістичної тактики відповідно до сучасних загроз та викликів передбачає впровадження інноваційних інформаційних технологій, посилення міжнародної співпраці, розробку тактичних прийомів розслідування кіберзлочинів, урахування психологічних аспектів при проведенні слідчих дій. Реалізація запропонованих напрямків оптимізації на загальнодержавному та відомчому рівнях сприятиме підвищенню ефективності розслідування протиправних діянь.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці окремих методик розслідування нових видів злочинів, адаптації тактичних прийомів до специфіки цифрового середовища, пошуку оптимального поєднання традиційних криміналістичних підходів та інноваційних технологій.

Список використаних джерел

1. Говорушак К. Поняття та ознаки криміналістичної тактики. *Вісник Кримінологічної асоціації України*, 29(2). 2023. С. 341–349. URL: <http://vca.univd.edu.ua/index.php/vca/article/download/118/116>.
2. Грабчук О., Король В. Цифрова криміналістика: особливості трактування та можливості в умовах війни. *Наукові інновації та передові технології*, 9 (37). 2024. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/download/14716/1478>
3. Пазюк Є. Психологічні аспекти критеріїв допустимості тактичних прийомів. *Psychological Aspects of the Criteria for Admissibility of Tactical Techniques*. 2024. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/32811>.

4. Шевчук В. М. Використання технологій штучного інтелекту та процес цифровізації криміналістики в умовах війни. *Актуальні проблеми протидії злочинності і корупції.*: зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф.(м. Харків, 17 лютого, 2023 р.). Харків: Юрайт. С. 171–176. URL: <http://surl.li/kguyvg>.

Крамаренко Ігор Валерійович,
аспірант кафедри галузевого права
та загально правових дисциплін
Інституту права та суспільних відносин
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»

ГОСПОДАРСЬКІ ВІДНОСИНИ У СФЕРІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БУДІВЕЛЬНОГО РИНКУ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Розвиток будівельного ринку є важливою складовою економіки України, оскільки він впливає на інфраструктуру, соціально-економічний розвиток регіонів і загальний добробут населення. У той же час, будівельна галузь стикається з низкою ризиків і правових порушень, що можуть мати серйозні наслідки для господарських відносин у цій сфері. Тому забезпечення належної кримінально-правової охорони цих відносин стає актуальним завданням, оскільки такі злочини як шахрайство, корупція, зловживання службовим становищем та інші економічні правопорушення є досить розповсюдженими на будівельному ринку.

Господарські відносини у сфері будівництва включають правовідносини між забудовниками, підрядниками, субпідрядниками, постачальниками, інвесторами, а також органами контролю. Сюди входять договори на виконання будівельних робіт, забезпечення матеріалами, управління проектами, фінансування та здача об'єктів у експлуатацію. Саме ці аспекти обумовлюють складність регулювання будівельного ринку і необхідність державного нагляду та кримінально-правового захисту.

Порушення, які можуть виникати у цій сфері, стосуються неналежного виконання договорів, незаконного заволодіння коштами інвесторів, корупційних дій з боку посадових осіб, порушень вимог безпеки тощо. Особливо часто у будівництві виникають ситуації, коли забудовники отримують значні кошти від інвесторів на початкових етапах проекту, але згодом не виконують

своїх зобов'язань. Інші злочинні дії можуть включати незаконне будівництво, використання небезпечних матеріалів або уникнення обов'язкових етапів контролю [1, с. 97].

Кримінально-правова охорона у сфері будівництва спрямована на захист економічних інтересів та забезпечення безпеки будівництва, що включає захист інвесторів, споживачів та інших суб'єктів господарських відносин від злочинних посягань. Злочини, які можуть порушувати господарські відносини на будівельному ринку, включають шахрайство, розкрадання коштів, зловживання службовими повноваженнями, службу недбалість, хабарництво та комерційний підкуп.

Зокрема, шахрайство є одним з найбільш поширених видів злочинів у цій сфері. Це може проявлятися у вигляді незаконного залучення коштів інвесторів, відмивання грошей та заволодіння активами підприємств-підрядників або замовників.

Зловживання службовим становищем включає випадки, коли посадові особи порушують свої повноваження з метою отримання вигоди або на користь третіх осіб, наприклад, у процесі видачі дозволів на будівництво. Також поширеною проблемою є корупційні дії та хабарництво. Посадові особи можуть вимагати винагороду за сприяння в укладенні договорів, забезпеченні дозвільної документації чи прийнятті об'єктів будівництва в експлуатацію.

Слід зазначити, що для ефективної протидії подібним правопорушенням важливим є як кримінально-правове переслідування, так і профілактика, що включає створення прозорих механізмів регулювання будівельної галузі, автоматизацію процесів отримання дозволів, впровадження сучасних технологій для відстеження використання коштів тощо [2, с. 183].

Однією з основних проблем є недостатність спеціалізованих нормативно-правових актів, які б регулювали кримінальну відповідальність за порушення у сфері будівництва. Більшість злочинів кваліфікуються за загальними статтями Кримінального кодексу, що часто ускладнює процес розслідування. Крім того, відсутність ефективних механізмів контролю та запобігання з боку держави сприяє зростанню рівня корупції в галузі.

Другим важливим викликом є низький рівень розкриття та документування злочинів у будівельній сфері. Це зумовлено як недостатньою кількістю кваліфікованих фахівців з контролю за

будівництвом, так і складністю документування окремих правопорушень, що вимагає спеціальних знань.

Для підвищення ефективності кримінально-правової охорони господарських відносин на будівельному ринку важливим є вдосконалення законодавства шляхом введення спеціальних норм, що регулюють будівельні відносини. Наприклад, можна розглянути питання про запровадження нових складів злочинів, які будуть спрямовані на боротьбу з незаконним будівництвом, шахрайством в будівельній сфері, а також на запобігання корупційним діям у цій галузі [3, с. 233].

Іншим кроком є посилення системи державного нагляду та контролю у будівельній галузі шляхом вдосконалення механізмів моніторингу та застосування цифрових технологій для відстеження фінансових операцій. Використання систем електронного обліку може забезпечити прозорість та легкість у контролі фінансових потоків.

Також важливою є активізація профілактичної роботи з метою попередження злочинів. Це може включати навчання та підвищення кваліфікації посадових осіб, введення механізмів відповідальності за перевищення службових повноважень, розробку спеціальних курсів для підприємців та забудовників, спрямованих на обізнаність у правових питаннях.

Забезпечення кримінально-правової охорони господарських відносин у будівельній галузі є важливою умовою для сталого розвитку ринку будівництва, зниження рівня корупції та захисту економічних інтересів країни. Ефективне кримінальне переслідування правопорушень у цій сфері дозволить підвищити рівень довіри до будівельних компаній та знизити рівень ризиків для інвесторів і споживачів. Вдосконалення законодавства, запровадження спеціалізованих методів контролю, розвиток профілактичних заходів і автоматизація процесів можуть стати основою для ефективного захисту господарських відносин у сфері будівництва, що позитивно вплине на економічне зростання та стабільність України.

Список використаних джерел

1. Марченко О.Л. Проблеми притягнення до адміністративної відповідальності за порушення вимог законодавства, будівельних норм, стандартів і правил під час будівництва. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2019. № 4 (113). С. 97–103.

2. Лук'ян В. О. Адміністративна відповідальність за самочинне будівництво. Юридична наука: сучасний стан та

перспективи розвитку : Матеріали Міжвуз. науково-практ. конф., м. Київ, 30 листоп. 2017 р. Київ, 2017. С. 183–187. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/4126/1-%20ЗБІРНИК%20ТЕЗ%20%20ост._p095-096.pdf.

3. Скригулець О. Склад адміністративних правопорушень у будівництві. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. Т. 2. С. 233–244. URL: https://www1.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/library/visnyky/nvsvy/02_2011/11sovpub.pdf.

Кривонос Дарина Володимирівна,
аспірант Національної академії
внутрішніх справ, старший детектив
Національного антикорупційного бюро
України

ПРОБЛЕМАТИКА СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕЧНОСТІ, ЯК ОБ'ЄКТИВНОЇ ОЗНАКИ ВЧИНЕННЯ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ (ВІДМИВАННЯ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ

Відповідно до норми ч. 1 ст. 2 КК України, підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого цим Кодексом.

Згідно з нормами ст. 11 КК України, кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі.

Тож для притягнення до кримінальної відповідальності, окрім наявності складу кримінального правопорушення, обов'язковими елементами якого є об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона, також обов'язковим є суспільна небезпечність вчинюваного діяння.

Отже, цікавим видається в першу чергу звернутися до характеристики кримінального правопорушення з легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, через призму його суспільної небезпеки.

Ознака суспільної небезпечності певного діяння має вирішальний вплив на характеристику діяння як такого, що переслідується кримінальним законодавством не тільки з точки зору «формалізму», а й з точки зору його змісту.

Слушним виглядає в цьому контексті позиція науковців Дудорова О.О. та Хавронюка М.І., в якій вони наводять панування двох підходів у визначенні кримінального правопорушення в різних правових системах світу. Так, при першому підході, який міститься у кримінальному законодавстві більшості КК інших держав, поняття кримінального правопорушення є формальним (таким, що відображає лише його юридичну властивість): законодавець цих держав вважає, що під кримінальним правопорушенням треба розуміти описане у кримінальному законі діяння, за яке передбачено покарання. На противагу наводиться другий підхід, якого додержується Україна та інші, зокрема, постсоціалістичні держави, де застосовується більш розлоге матеріальне поняття злочину як виду кримінального правопорушення. Воно відрізняється від формального тим, що до нього включено ознаку суспільної небезпеки, що розуміється як об'єктивна здатність діяння завдати шкоду суспільству [1, с. 105–106].

Грунтовним дослідженням проблематики суспільної небезпеки, як ознаки кримінального правопорушення, займалася науковиця Рудковська М.Р. У своїй роботі, яка в тому числі полягала у аналізі судових рішень, вона зауважує на тому, що, визначаючи суспільну небезпеку злочину, необхідно враховувати всі елементи складу злочину. Вона зазначає на тому, що одні ознаки складу злочину впливають на ступінь суспільної небезпеки, натомість інші – самі по собі не впливають, але в сукупності з іншими ознаками свідчать про наявність складу злочину [2, с. 55].

У іншій своїй праці науковиця Рудковська М.Р. також доходить до висновків, що обов'язкові ознаки об'єктивної сторони складу злочину впливають на наявність суспільної небезпеки та враховуються при кваліфікації посягання. Натомість, факультативні ознаки об'єктивної сторони складу злочину й обставини, які знаходяться за межами складу злочину, визначають ступінь суспільної небезпеки та враховуються при індивідуалізації кримінальної відповідальності [3, с. 340].

Науковці Харітонов С. та Панов М., розмірковуючи над новелами законодавства, які торкнулися поділу кримінальних правопорушень на злочини та кримінальні проступки, також

наводять свою позицію з приводу значення ознаки суспільної небезпеки для характеристики кримінального правопорушення. Аналізуючи значення даного елемента, науковці наголошують на тому, що суспільна небезпечність кримінально-протиправного діяння – фундаментальна й надзвичайно важлива соціальна (матеріальна) ознака кримінального правопорушення, яка полягає в тому, що це діяння заподіює чи створює загрозу заподіяння істотної шкоди правам та свободам людини і громадянина, власності, громадському порядку та громадській безпеці, докідлю, конституційному устрою України, миру та безпеки людства, іншим охоронюваним законом про кримінальну відповідальність суспільним відносинам. Так, науковці дійшли до висновків про те, що шкода (шкідливість) становить сутність і зміст суспільної небезпечності як ознаки діяння, що визнається кримінальним правопорушенням, органічно притаманна йому й відображає соціальну сутність правопорушення, а тому виступає його іманентною властивістю [4].

Науковці Лугіна Н.А. та Омелян М.В. вважають, що суспільна небезпека легалізації (відмивання) коштів або іншого майна, одержаних злочинним шляхом, полягає в тому, що в результаті його вчинення відбуваються порушення й обмеження основоположних конституційних принципів, які визначають єдність економічного простору, вільного переміщення товарів, послуг і фінансових коштів, свободи економічної діяльності тощо [5, с. 161].

Автору імponує в цьому аспекті позиція Дудорова О.О. та Тертиченко Т.М., які розмірковуючи щодо соціальної обумовленості криміналізації відмивання майна, здобутого злочинним шляхом, пов'язують криміналізацію цього правопорушення з виникненням нової суспільно небезпечної діяльності людей, якої раніше не існувало. Так, автори зазначають, що з проголошенням незалежності Україна зіткнулася не лише з необхідністю вироблення принципово нової моделі ведення економічної діяльності, а і з необхідністю протидії новим суспільно небезпечним діянням, включаючи відмивання злочинних доходів [6, с. 40].

Крім того, у своїй роботі науковці приходять до висновків, що при вчиненні відмивання злочинних доходів найбільшої шкоди зазнає економіка держави. Через відмивання «брудного» майна тією чи іншою мірою зазнає шкоди значна частина її складових, в т. ч. макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна та виробнича. Водночас і

незважаючи на те, що ст. 209 КК, присвячена відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, розміщена в розділі VII Особливої частини КК України «Злочини в сфері господарської діяльності», негативний вплив зазначеного правопорушення не обмежується економічною сферою. Небезпечними наслідками є також інші загрози: зростання корупційних проявів; підвищення рівня злочинності, зокрема організованої, та збільшення її економічного і політичного впливу. Все це, на переконання авторів, в сукупності призводить до підриву політичних інститутів держави [6, с. 71].

Таким чином, ознака суспільної небезпечності кримінального правопорушення з відмивання майна займає особливе місце у віднесенні діяння до такого, за яке передбачена відповідальність КК України. Самої наявності всіх обов'язкових елементів складу цього кримінального правопорушення, як об'єктивних так і суб'єктивних, не достатньо. Важливим є зміст такого діяння та його шкідливий вплив на суспільні відносини, що у випадку з правопорушенням у вигляді відмивання майна сягає далеко за межі негативного впливу на безпосередній об'єкт цього кримінального правопорушення та заподіює масштабну шкоду різним сферам діяльності нашої держави.

Список використаних джерел

1. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. К. Ваїте:, 2014. 944 с. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/22/dudorov-o-o-havronyuk-m-i-kryminalne-pravo-navchalnyu-posibnyk-2014.pdf>.

2. Рудковська М.Р. Суспільна безпека як ознака поняття злочину: дисертація. Львів, 2017. 187 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3533/1/rudkovska_d.pdf.

3. Рудковська М.Р. Значення об'єктивної сторони складу злочину для характеристики суспільної безпеки діяння. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Вип. 2, 2017. с. 334–342. URL: file:///C:/Users/d.krivonos/Downloads/Nvlduvs_2017_2_35.pdf.

4. Харітонов С. та Панов М. Суспільна небезпечність діяння – фундаментальна ознака поняття «кримінальне правопорушення». Дата публікації 25.11.2019. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/suspilna-nebezpechnist-diyannya-fundamentalna-oznaka-ponyattya-kryminalne-pravoporushennya/>.

5. Лугіна Н.А. та Омельян М.В. Кримінологічна характеристика легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал*. Вип. 2, 2019. (с. 158–165) URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/993993.pdf>.

6. Дудоров О. О., Тертиченко Т. М. Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України: монографія. Київ, 2015. 392 с. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/10297/Dudorov_Tertychenko_Vidmyvannya.pdf;jsessionid=751117B4E67F432225CE0B6E1BC0B80?sequence=1.

Кривоускова Катерина Леонідівна,
керівник напрямку Акціонерне
товариство «Банк Кредит Дніпро»

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПУБЛІЧНИХ ЗАКЛИКІВ ДО ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

За даними Офісу Генерального прокурора з початку збройної агресії росії проти України у 2014 р. набули значного поширення кримінально-протиправні посягання, передбачені розділом першим Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти основ національної безпеки України», зокрема, публічні заклики до вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, які пов'язані з такими явищами, як збройна агресія, екстремізм, тероризм, сепаратизм, колабораціонізм, та їхніми проявами.

Дослідження поняття публічних закликів обумовлює необхідність виділення різноманітних аспектів цього поняття. Відтак, відзначається можливість різноманітних наукових підходів до його дослідження, а звідси спроби запропонувати психологічне, лінгвістичне, політологічне або кримінально-правове визначення поняття «публічні заклики». Це пояснюється тим, що властивості та ознаки розглядуваного поняття описуються, виходячи з понятійно-категоріального апарату та конкретних потреб кожної з цих наук – лінгвістики, психології, політології, кримінального права та інших.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови під закликом розуміється «звук, вигук, що кличе, закликає; звернення до певної групи людей, в якому в стислій формі висловлено провідну ідею часу, політичну вимогу, завдання;

відозва, гасло» [1, с. 395]. Таке визначення, на думку багатьох дослідників, мало що прояснює у питанні відмежування закликів від висловлювання особою власної думки або викладу будь-якої позиції щодо політичних, соціально-економічних, релігійних чи національних питань у професійних чи побутових (дружніх) бесідах.

В юридичній літературі поширена думка про те, що публічні заклики – це форма активного психічного впливу на свідомість, волю та поведінку невизначеного кола осіб з метою спонукати (схилити) їх до вчинення певних діянь (шляхом розповсюдження відомостей про доцільність, необхідність чи бажаність таких діянь). На думку З.А. Загинеї-Заболотенко та О.О. Кваші публічні заклики – це протиправний вплив на іншу особу (інших осіб), що характеризується ознаками соціально-психологічного впливу [2, с. 362].

Д.В. Вітрова обгрунтовано констатує, що саме поняття «заклик» є доволі розмитим, що, у свою чергу, становить певні труднощі в правозастосовній діяльності [3, с. 192]. М.А. Рубашенко зазначає, що «...під закликом слід розуміти інформаційну дію, яка полягає у висловленні (повідомленні) адресату в будь-якій формі інформації, зміст якої спрямований викликати в нього бажання (намір) учинити певне суспільно небезпечне діяння – subsequent crime, тобто певні дії чи бездіяльність, до вчинення яких може згідно тієї чи іншої статті КК закликати суб'єкт заклику та які можуть унаслідок цього вчинюватися» [4, с. 135].

У науково-практичному коментарі до Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України під авторством В. В. Сичевського, Є. І. Харитонова та Д. О. Олейнікова міститься наступне визначення: публічні заклики – це виражені в будь-якій формі (усній, з використанням технічних засобів, інформаційно-телекомунікаційних мереж) звернення до інших осіб, вчинені у відкритий спосіб у місці, яке дозволяє вільно сприймати їх необмеженому колу осіб, розраховані на спонукання цих осіб до вчинення тих або інших дій, шляхом розповсюдження відомостей про доцільність, необхідність чи бажаність таких дій [5, с. 210].

В.В. Гапончук на підставі лінгвістичних дефініцій поняття заклику робить висновок про те, що він є формою спонукання, а не примушування, до якого належать й інші форми впливу на

людину, зокрема, наказ, прохання, порада. При цьому «спонукання» – це гіперонім до слова «заклики» [6, с. 44]. Спонукальна (схиляльна) природа заклику відрізняє його від звичайного висловлювання, адже, як відомо, вирізняють спонукальні та констатуючі висловлювання [7, с. 79].

Варто враховувати доволі поширену в юридичній літературі думку про те, що заклики – це прояв цілеспрямованої діяльності, яку слід відрізнити від формально схожого висловлювання особистої думки у сімейних, дружніх та інших бесідах. Заклики – це не будь-які висловлювання про необхідність здійснення екстремістської діяльності, не просто думка, якою особа ділиться з іншими у порядку подолання власних сумнівів, пошуку відповідей та вироблення особистої позиції. Не можна як заклики оцінювати сімейні та дружні бесіди, захист своїх переконань у суперечці, розмови у стані сп'яніння, прагнення виділитися чи оригінально виглядати. Для кримінально-протиправних публічних закликів характерними є цілеспрямованість, активний вплив на свідомість, волю та поведінку людей, нав'язування певних думок іншим із зазначенням того, що та як їм слід робити. При цьому змістом таких закликів може бути можливість і бажання здійснити на громадян об'єднуючий вплив, викликати масові дії з метою, зокрема, насильницького захоплення державної влади тощо.

При проведенні дослідження слід враховувати, що гіперонімом (родовим поняттям) до слова «заклики» є лінгвістичне маніпулювання. Окрім того, гіперонімами до вказаного слова також виступають слова «пропаганда» та «агітація». Лінгвістичне маніпулювання загалом характеризується цілеспрямованим впливом одного суб'єкта на іншого (інших), однонаправленістю такого впливу, відбувається під час спілкування, має на меті змінити когнітивну та (або) поведінкову діяльність іншої (інших) особи (осіб) [6, с. 32–33].

В основі розуміння сутності поняття «публічні заклики» знаходиться інформаційно-психологічний, лінгвістичний та політико-правовий зміст. Відтак, публічні заклики до вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України – це інформаційні дії у формі активного психічного впливу на свідомість, волю та поведінку невизначеного кола осіб з метою спонукати (схилити) їх до вчинення певних діянь (шляхом розповсюдження відомостей про доцільність,

необхідність чи бажаність таких діянь), а саме: до насильницької зміни конституційного ладу; до насильницького повалення конституційного ладу; до захоплення державної влади; до дій, вчинених з метою зміни меж території (державного кордону) України на порушення порядку, встановленого Конституцією України; до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора; до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та(або) окупаційною адміністрацією держави-агресора; до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України; до проведення незаконних виборів та/або референдумів на тимчасово окупованій території.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Загине́й-Заболотенко З.А., Кваша О.О. Пропаганда, маніпулювання та інші форми протиправного впливу за Кримінальним кодексом України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 360–363.
3. Вітрова Д.В. Щодо деяких питань удосконалення кримінального законодавства в боротьбі із сепаратизмом на території України. *Юридичний вісник*. 2017. № 1. С. 191–196.
4. Рубашенко М.А. Публічні заклики до кримінальних правопорушень в Україні та деяких європейських країнах. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. № 1 (15). С. 53. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/issue/view/14327>.
5. Науково-практичний коментар до Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України) / В. В. Сичевський, Є. І. Харитонов, Д. О. Олейніков. Х. : Право, 2016. 232 с.
6. Гапончук В.В. Кримінально-правова протидія публічним закликам до вчинення злочинних дій: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. 272 с.
7. Рубашенко М.А. Особливості кваліфікації публічних закликів та заперечень як інформаційних діянь. *Право України*. 2022. № 11. С. 76–87.

Куций Віктор Васильович,
аспірант кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ

ДО ПИТАННЯ МІСЦЯ ВЧИНЕННЯ НЕЗАКОННОГО ЗАЙНЯТТЯМ РИБНИМ, ЗВІРИНИМ АБО ІНШИМ ВОДНИМ ДОБУВНИМ ПРОМИСЛОМ

Встановлення місця вчинення незаконного зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом відіграє ключову роль при розслідуванні вказаних кримінальних правопорушень.

При аналізі наказів, які регламентуються такою діяльністю слід звернути увагу на місця, де заборонено вилов водних біоресурсів (місця нересту та міграційні шляхи до місць нересту) під час весняно-літньої заборони. Важливо враховувати, що шкода, завдана виловом заборонених видів біоресурсів у заборонені терміни та районах, призводить до зменшення чисельності виду і впливає на екосистему водного середовища.

Місця нересту – це водойми або їх частини, де риба відкладає ікру та вилуплює потомство; міграційні шляхи – водні об'єкти, якими риба йде до місць нересту. Встановлення строків та місць відноситься до компетенції територіальних органів Держрибагентства. Заборонені райони пов'язані з забороненими термінами, оскільки життєво важливі процеси водних біоресурсів відбуваються у певні періоди [1].

Так, відповідно до Правил промислового рибальства у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах) (2023 р.) забороняється знаходитись суднам у заборонених районах промислу, у межах зимувальних ям, які визначаються наказами територіальних органів Держрибагентства в районах їх діяльності за погодженням з науковими установами, з 01 листопада до закінчення зимового періоду та на нерестових ділянках (нерестовищах) в період нересту, які визначаються наказами територіальних органів Держрибагентства за погодженням з науковими установами, за винятком транзитного проходу і проходу фарватером суднами, зупинок біля населених пунктів, випадків надзвичайної ситуації або потенційно небезпечних умов (аварійна подія, шторм, туман тощо); проводити промислові операції на відстані ближче, ніж 500 м до зони рибницьких господарств (риборозплідники, нерестово-

вищувальні та інші господарства, що займаються аквакультурою) [2].

Наприклад, *ОСОБА_7* визнано винуватим та засуджено за те, що він о 07.00 годині, 15.05.2018 року, прибувши на берег Дніпровського водосховища поблизу с. Воронівка Синельниківського району Дніпропетровської області, де за допомогою рибальської сітки, в порушення вимог чинного законодавства України, тобто не маючи належного, законного дозволу на зайняття рибним добувним промислом, в період заборони лову риби, на надувному човні марки KOLIBRI, виїшов на воду Дніпровського водосховища у вищезазначеному місці. Далі *ОСОБА_7* незаконно встановив у воді рибальську сітку, та приблизно о 07.30 годині 15.05.2018 року, зняв її, з свіжовиловленою рибою, а саме: сазан, – в кількості 1 одиниця, та ляц - в кількості 33 одиниці. Своїми умисними діями, які виразилися у незаконному зайнятті рибним добувним промислом *ОСОБА_7* порушив вимоги ст. 3.15 «Правил любительського і спортивного рибальства у внутрішніх водоймах України», затверджених наказом Державного Комітету Рибного господарства України від 15 лютого 1999 року № 19, в яких визначено, що забороняється лов риби з використанням промислових та інших знарядь лову, виготовлених з сітеснастних та інших матеріалів усіх видів і найменувань, способом спуску води з водоймищ, із застосуванням забороненого знаряддя лову..», а також в порушення наказу № 26 від 26.02.2018 р. Управління Державного агентства рибного господарства у Дніпропетровській області, яким передбачено «... заборонити промислове, любительське рибальство з плавзасобів під час руху риби на нерест та на період її нересту у водоймах Дніпровського водосховища, з 01 квітня по 9 червня 2018 року включно». В результаті *ОСОБА_7* спричинив матеріальні збитки в розмірі 5916 грн., тобто 348 неоподаткованих мінімумів доходів громадян [3].

Добування заборонених до вилову риби, інших водних тварин та рослин наявне в тому випадку, коли добування певних водних живих ресурсів заборонено взагалі, або на певний строк, або у певних водоймах. Прикладом є заборонений промисловий вилов водних живих ресурсів, занесених до Червоної книги України. Такий вищеназваний критерій як «добування» стосується переважно видів, які мають особливий природоохоронний статус, зокрема, внесених до Червоної книги

України. Один із варіантів цього критерію – «вилов нечисленних видів водних біоресурсів» і «вилов видів водних біоресурсів, у відтворенні яких є труднощі», можуть включати види, які занесені до Червоної книги України. Проте для видів водних біоресурсів, які внесені до Червоної книги України, оцінка шкоди взагалі недопустима і може призвести до повного знищення червонокнижних видів водних біоресурсів [1, с. 780].

Зайняття водним добувним промислом без належного дозволу має місце, якщо він здійснюється без одержання дозволу спеціально уповноваженого на це органу. На всі види спеціального користування водними живими ресурсами, крім любительського рибальства на водоймах загального користування, потрібно отримати дозвіл, білет на право вилову риби або інших водних тварин, ліцензію на спортивний чи любительський вилов риби цінних видів або укласти угоду на відвід рибпромислової ділянки чи водосховища з установленням квот вилову певних видів риби або інших водних тварин.

До недозволених для промислу місць належать ті водойми або їх ділянки (море, річка, озеро, ставок, лиман або їх ділянки) [4], де зазначена діяльність заборонена взагалі або на певний проміжок часу (водойми заповідників та заказників, біля мостів у межах відповідних охоронних зон). До таких варто відносити ті водойми або їх ділянки, в яких водний добувний промисел заборонений завжди або дозволяється лише протягом певного часу. Наприклад, любительським рибальством забороняється займатись: у каналах теплоенергоцентралей, підвідних та скидних каналах електростанцій; у відводах рибогосподарських та меліоративних систем, у шлюзових каналах; поблизу мостів, які охороняються, в межах режимних зон охорони; у радіусі 500 метрів навколо риборозплідних господарств; на зимувальних ямах.

Аналіз вивчених матеріалів кримінальних проваджень засвідчив, що за територіальною ознакою найбільше протиправних діянь вчинених за ст. 249 КК України наявне в областях, в яких є великі річки й водосховища, а саме: Черкаська – 23 %, Дніпропетровська – 18 %, Полтавська та Кіровоградська – 17 %.

Важливе місце в структурі криміналістичної характеристики незаконного зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом займає місце таких дій. Завдяки встановленню місця вчинення кримінального правопорушення вдається притягнути особу до відповідальності та вчинене протиправне діяння.

Список використаних джерел

1. Матвієнко О. А., Гончаренко Т. В. Особливості оцінки істотності шкоди, заподіяної внаслідок незаконного добування водних біологічних ресурсів. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 796–807.

2. Правила промислового рибальства у внутрішніх рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах): наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 10.04.2023 р. № 785. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0665-23#n15>.

3. Справа № 191/2399/18. Дніпровський апеляційний суд. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80175168>.

4. Водний кодекс України: Закон України від 06.06.1995 № 213/95-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.Ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

Лігун Андрій Іванович,

аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ОБ'ЄКТ ТА ПРЕДМЕТ ЯК КРИТЕРІЙ ВІДМЕЖУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІД СУМІЖНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Суміжними з колабораційною діяльністю (ст. 111-1 КК) слід визнавати діяння, передбачені ст. 111 КК «Державна зрада», ст. 111-2 «Пособництво державі-агресору», ст. 114 КК «Шпигунство», ст. 260 КК «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань», ст. 436 «Пропаганда війни», ст. 436-2 КК «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників».

Загалом питання про доцільність та необхідність розмежування вказаних кримінальних правопорушень в теорії кримінального права не отримало однозначного бачення. Так, ряд дослідників вважають за доцільне розмежовувати склади правопорушень, передбачених ст. 111, ст. 111-1 КК, вказуючи та характеризуючи їх розмежувальні ознаки [1, с. 271–273; 2]. Разом з тим, є думки, що колабораційна діяльність є різновидом державної зради [3, с. 178; 4, с. 110; 5]; пособництво державі-агресору має багато спільних рис із колабораційною діяльністю [6, с. 386].

Загальне визначення вказаних кримінальних правопорушень дозволяє здійснити їх розмежування,

дотримуючись відповідного методологічного підходу, за якого розмежування кримінальних правопорушень є зворотною стороною їх кримінально-правової кваліфікації, виходячи зі співставлення елементів, ознак та їх характеристик щодо складів кримінальних правопорушень, які підлягають розмежуванню [7, с. 371]. Тому, при проведенні розмежування колабораційної діяльності від суміжних кримінальних правопорушень за основу слід взяти наявний підхід стосовно ознак складів правопорушень, які підлягають співвідношенню та враховуються при їх кваліфікації, а також при відмежуванні суміжних діянь між собою [8, с. 157 – 158]. Отже, розмежування вказаних діянь варто здійснювати за такими об'єктивними елементами та їх ознаками, як об'єкт та об'єктивна сторона, а також суб'єктивними – суб'єкт та суб'єктивна сторона. При цьому, порівнюючи зазначені вище кримінальні правопорушення задля їх розмежування, слід дотримуватися таких критеріїв, як характер співвідношення тих норм, якими передбачені вказані склади та характер співвідношення спільних ознак цих складів і ознак, зміст яких у цих складах не співпадає [9, с. 269].

Говорячи про об'єкт як відмежувальну ознаку вказаних кримінальних правопорушень, слід пам'ятати, що родовим об'єктом колабораційної діяльності та шпигунства є державна безпека, яка входить до загального розуміння національної безпеки України. Отже, зазначені кримінальні правопорушення є тотожними за родовим об'єктом, оскільки стосуються захисту одnorідних суспільних відносин.

Як зазначено вище, основним безпосереднім об'єктом колабораційної діяльності є національна безпека України. Натомість, безпосереднім об'єктом шпигунства є суспільні відносини у сфері зовнішньої безпеки України, пов'язані з державними інтересами у сферах діяльності, де зосереджені відомості, що становлять державну таємницю, а додатковим обов'язковим – інформаційна безпека держави [7, с. 371]. Незважаючи на те, що об'єкт шпигунства охоплює суспільні відносини у сфері економіки, оборони, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку й інших галузей, що становлять засади незалежності України, її суверенітету, територіальної цілісності та основ конституційного ладу у сфері інформаційної безпеки, він є більш конкретизованим з огляду на особливості охорони саме державних інтересів України.

Об'єктом створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК) є громадська безпека; у ст. 436 КК, ст. 436-2 КК – мир, безпека людства та міжнародний правопорядок [10, с. 255]; права та гарантії, передбачені міжнародним гуманітарним правом для захисту життя, здоров'я, фізичної недоторканості та статевої свободи особи в умовах збройного конфлікту [8, с. 158].

Велике значення при розмежуванні складів кримінальних правопорушень належить їх предмету, який є ознакою об'єкта кримінального правопорушення. В складах колабораційної діяльності предметами правопорушень є стандарти освіти держави-агресора (ч. 3 ст. 111-1), матеріальні ресурси (ч. 4 ст. 111-1), інформація (ч. 6 ст. 111-1, п. 3 примітки до ст. 111-1 КК). Натомість, предметом шпигунства є відомості, що становлять державну таємницю, які, завдяки бланкетному виду диспозиції, визначені на галузевому законодавчому та відомчому нормативно-правовому рівнях [7, с. 371].

Отже, чітким критерієм розмежування колабораційної діяльності (ст. 111-1 КК) і шпигунства (ст. 114 КК) є предмет кримінального правопорушення, створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК), пропаганди війни (ст. 436 КК), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436-2 КК) – об'єкт кримінальних правопорушень.

а) відмежування за основним безпосереднім та додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктами, які є більш конкретизованими у ст. 114 КК порівняно зі ст. 111-1 КК, а також за відмінними ознаками предметів кримінальних правопорушень (ст. 111-1 та ст. 114 КК);

Список використаних джерел

1. Василенко Ю.В. До питання про відмежування колабораційної діяльності від державної зради // *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 271–273.

2. Кравчук О. Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 КК / ГО «Вектор прав людини». Київ, 2022. URL: <http://hrvector.org/podiyi/22-03-20-mbo>
3. Зайцев О.В. Колабораційна діяльність як різновид державної зради (за матеріалами судової практики 2014–2022 років). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2023. Вип. 78: ч. 2. С. 174–179.
4. Баладига С.П. Колабораційна діяльність як одна із форм державної зради: сутність та проблематика нового злочину. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 5. С. 109–114.
5. Попович О.В. Колабораційна діяльність: криміналізація суспільно небезпечного діяння чи диференціація кримінальної відповідальності за державну зраду. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 черв. 2022 р.) : у 2 т. / за заг. ред. С.В. Ківалова. Одеса : Гельветика, 2022. Т. 2. С. 282–285.
6. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2022. Вип. 70 (1). С. 374–381.
7. Мисливий В.А., Грачова О.Ю. Колабораційна діяльність та шпигунство: критерії розмежування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 370–374.
8. Берднік І.В., Головка М.Б. Основні орієнтири відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень. *Нове українське право*. 2022, Вип. 2. С. 156–162.
9. Брич Л. Співвідношення суміжних складів злочинів і складів злочинів, передбачених конкуруючими нормами. *Вісник Львівського університету*. 2006. Вип. 42. С. 263–282.
10. Голінка М.І. Стаття 111-1 КК України (колабораційна діяльність) та суміжні їй явища: проблеми законодавчого регулювання. *Наукові записки Львівського університету бізнесу і права*. Серія економічна. Серія юридична. 2023. Вип. 36. С. 251–258. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7807937>.

Логойда Тетяна Володимирівна,
здобувач кафедри кримінального права
та правоохоронної діяльності
Ужгородського національного
університету

ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ ПЕРЕШКОДЖАЮТЬ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ УКРАЇНИ

Військовослужбовці Управління державної охорони (далі – УДО) України, як правоохоронного органу, під час виконання своїх обов'язків часто стають потерпілими від різних правопорушень, тобто їх професійна (службова) діяльність часто є об'єктом кримінального правопорушення, а самі військовослужбовці – потерпілими. Тобто протиправні діяння певних суб'єктів спрямовані на фактичне перешкодження професійній діяльності військовослужбовців УДО України. Така підвищена небезпека професійної діяльності військовослужбовців УДО України, пов'язана із завданнями вказаного правоохоронного органу. Як відомо, ст. 12 Закону України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб» від 4 березня 1998 р. покладає на УДО України таке завдання як «запобігання протиправним посяганням на посадових осіб і членів їх сімей та об'єкти, щодо яких здійснюється державна охорона, їх виявлення та припинення», а в ст. 15 вказаного Закону України фактично відбувається розширення цієї задачі через «проведення профілактичних заходів з метою запобігання протиправним посяганням» [5].

Слід зауважити, що дослідження питань про об'єкт кримінального правопорушення має важливе значення для перспектив подальшого дослідження проблем, пов'язаних зі встановленням складу кримінального правопорушення як підстави кримінальної відповідальності особи. Об'єкт кримінального правопорушення є одним із найголовніших та обов'язковим елементом складу кримінального правопорушення, а тому його правильне визначення має вирішальне значення для практичного застосування норм кримінального права [1]. Не дивлячись на значну кількість наукових досліджень, слід констатувати, що в теорії кримінального права ще не вироблено чіткого визначення поняття об'єкта кримінального правопорушення. Це питання і досі залишається дискусійним,

серед криміналістів немає єдності думок стосовно того, що ж визнавати об'єктом кримінального правопорушення. Усі підходи до визначення об'єкта кримінального правопорушення, на думку М.В. Сенаторова, можна об'єднати у вісім основних концепцій: теорію кримінального закону як об'єкта кримінального правопорушення, теорію правового обов'язку як об'єкта кримінального правопорушення, теорію суб'єктивного права як об'єкта кримінального правопорушення, нормативну теорію як об'єкта кримінального правопорушення, теорію інтересу, який охороняється правом, як об'єкта кримінального правопорушення, теорію правового блага як об'єкта кримінального правопорушення, теорію суспільних відносин як об'єкта кримінального правопорушення й антропологічну теорію об'єкта кримінального правопорушення [6, с. 134]. Ми притримуємося найпоширенішої наукової концепції, яка в якості об'єкта кримінального правопорушення визначає охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, яким протиправним діянням заподіюється шкода або створюється можливість її заподіяння.

Встановлення об'єкта кримінального правопорушення проти професійної діяльності військовослужбовців УДО України має важливе теоретичне значення, оскільки відповідні склади кримінальних правопорушень розміщені в різних розділах Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України, і як, правило, об'єкт кримінального правопорушення проти службової діяльності військовослужбовців УДО України виступає додатковим безпосереднім об'єктом складів кримінальних правопорушень.

Кримінальні правопорушення щодо перешкоджання законній діяльності військовослужбовців УДО України посягають не на суспільні відносини в цілому, а на їх окремі складові елементи. Цими елементами є носії або суб'єкти відносин, предмет, із приводу якого існують відповідні суспільні відносини; суспільно значуща діяльність або соціальний зв'язок як зміст цих відносин. Шкода об'єкту кримінального правопорушення може бути заподіяна шляхом протиправного впливу хоча б на один з указаних елементів суспільних відносин. Військовослужбовці УДО України на підставі чинного законодавства, виконуючи свої обов'язки, вчиняють низку превентивних, інформаційних, організаційно-технічних чи інших заходів із метою захисту життя, здоров'я осіб щодо яких здійснюється державна охорона або близьких їм

осіб від негативних впливів зовнішніх фізичних, хімічних, біологічних чи інших факторів, забезпечення нормального функціонування органів державної влади України. Враховуючи ту особливість, що предметом державної охорони виступають як матеріальні (у разі охорони об'єктів), так і нематеріальні (у разі охорони життя, здоров'я, недоторканності) цінності, заподіяння шкоди вказаним відносинам може здійснюватися шляхом посягання на предмети (матеріального та нематеріального характеру), з приводу яких і виникають охоронні відносини. Соціальний зв'язок являє собою зміст будь-якої суспільної відносини, саме тому в ньому відображаються сутність та основні властивості суспільних відносин [3, с. 17]. На нашу думку, не будь-яка професійна (службова) діяльність військовослужбовців УДО України безпосередньо стосується державної охорони. Тому є доцільним наступне уточнення: об'єктом кримінального правопорушення перешкоджання професійній (службовій) діяльності військовослужбовців УДО України є саме діяльність при здійсненні державної охорони.

Досліджуючи в загальному вигляді механізм заподіяння шкоди суспільним відносинам, можна стверджувати, що посягання на діяльність військовослужбовців УДО України може здійснюватися учасниками таких відносин шляхом впливу на окремі (один або декілька) елементи зазначених суспільних відносин як «ззовні», так і «зсередини». Найчастіше виконання обов'язків військовослужбовцями УДО України є додатковим об'єктом у кримінальних правопорушеннях проти авторитету органів державної влади. І.І. Давидович також вважає, що родовий об'єкт кримінальних правопорушень, передбачених у розділі XV Особливої частини КК України, не можна звести до авторитету органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян. Законодавець у цьому випадку охороняє як сукупність усіх видів діяльності держави (державне управління у широкому його розумінні), так і діяльність недержавних утворень і діяльність окремих громадян, яка здійснюється з метою реалізації публічних (спільних) інтересів (громадське управління). Тому як родовий об'єкт кримінальних правопорушень, склади яких передбачено у розділі XV Особливої частини КК України, учена розглядає так зване «публічне управління» [2, с. 8]. І.І. Давидович вважає, що група кримінальних правопорушень, передбачених статтями 342, 343, 345, 347, 348, 349 КК України, може виокремлюватися серед інших посягань на порядок публічного управління за двома

критеріями – специфічним різновидом управлінської діяльності (діяльність з охорони правопорядку), якій завдається або може бути завдана шкода під час учинення відповідних злочинів, і механізмом злочинного посягання (шляхом посягання на окремі блага суб'єктів такої діяльності) [2, с. 8]. Видовий (груповий) об'єкт кримінальних правопорушень, передбачених статтями 342, 343, 345, 347–349, 350 та 352 КК України, на її думку, складають такі компоненти, як здійснювана у відповідності до закону службова діяльність представників влади, зокрема працівників правоохоронних органів та інших службових осіб, і діяльність представників громадськості з охорони правопорядку; особиста та майнова безпека зазначених суб'єктів управлінської діяльності та їх близьких [2, с. 8].

Також домінуючою в науці кримінального права є позиція, згідно з якою родовим об'єктом кримінальних правопорушень, відповідальність за вчинення яких передбачена розділом XV Особливої частини КК України, є суспільні відносини, що забезпечують авторитет та нормальну діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування та об'єднань громадян, а також захист професійної діяльності журналістів. Наприклад, безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 345 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують авторитет та нормальну діяльність всієї системи правоохоронних органів. В якості обґрунтування вказаного положення науковці зазначають те, що при вчиненні посягання на окремого працівника правоохоронного органу або його близького родича винна особа посягає не на окремого працівника, а на існуючу систему органів, що покликані забезпечувати правопорядок у державі [35]. У цьому контексті важливим є твердження В.І. Осадчого з приводу того, що, вчиняючи кримінальне правопорушення, передбачене розділом XV Особливої частини КК України, суб'єкт насамперед намагається вплинути на виконання службових чи громадських обов'язків певними особами або порушити інший встановлений у державі порядок функціонування державних органів чи громадських організацій. Отже, завжди порушуються чи ставляться під загрозу пошкодження відносини управління – нормативно визначений порядок функціонування органів влади, підприємств, установ, організацій, громадської діяльності громадян як видів управлінської діяльності [4, с. 286].

Тому, на нашу думку, професійну (службову) діяльність військовослужбовців УДО України слід розуміти як вид

правоохоронної діяльності, що спрямована на запобігання та протидію, зокрема кримінальним правопорушенням у сфері державної охорони. До її ознак належить спрямованість на охорону прав і свобод громадян, законності та правопорядку, що реалізується на підставі і відповідно до законодавства. Саме така діяльність розглядається як об'єкт кримінального правопорушення, що досліджуються. Зазначене дозволяє окреслити перелік кримінальних правопорушень, які можуть бути підставою для застосування чинного кримінального законодавства, спрямованого на захист професійної діяльності військовослужбовців УДО України.

Враховуючи наведене, можна стверджувати що об'єктом кримінальних правопорушень, що перешкоджають діяльності військовослужбовців УДО України, є гарантований та нормативно визначений порядок функціонування органів державної влади, безпека посадових осіб, а додатковим обов'язковим об'єктом цих кримінальних правопорушень слід розглядати суспільні відносини у сфері забезпечення особистої недоторканості та здоров'я військовослужбовців УДО України.

Список використаних джерел

1. Бандурка І. О. Об'єкт злочину як кримінально-правова категорія. *Право.ua*. № 2, 2015. С. 70–75.

2. Давидович І. І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадськості, які охороняють правопорядок: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2007. 20 с.

3. Донченко О. І. Авторитет органів місцевого самоврядування як об'єкт кримінально-правової охорони: автореф. канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2013. 20 с.

4. Осадчий В. І. Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. С. 285–289.

5. Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб : Закон України від 4 березня 1998 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/160/98-вр>.

6. Сенаторов М. В. Об'єкт злочину та його відображення в законі про кримінальну відповідальність. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2003. Вип.7. С. 133–145.

Любченко Тетяна Сергіївна,
здобувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

**ПРЕДМЕТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННІ,
ПЕРЕДБАЧЕНОМУ СТ. 399 КРИМІНАЛЬНОГО
КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Загалом, предметом кримінального правопорушення слід розуміти факультативну ознаку об'єкта, що виявляється у матеріальних цінностях, з приводу яких та (або) шляхом безпосереднього впливу на які вчиняється злочинне діяння [1, с. 8]. У юридичній літературі немає єдиного розуміння предмету кримінального правопорушення, але основні точки зору на поняття предмета можна звести до наступних суджень, що предмет – це:

- речі, у зв'язку з якими чи з приводу яких вчиняється кримінальне правопорушення, але яким не завдається шкода;
- речі матеріального світу, впливаючи на які суб'єкт здійснює посягання на об'єкт або намагається порушити суспільне ставлення;
- конкретний матеріальний об'єкт, в якому проявляються певні сторони, властивості суспільних відносин, шляхом фізичного або психічного впливу винним на який заподіюється соціально-небезпечна шкода у сфері цих суспільних відносин;
- люди (як суб'єкти соціальних відносин), їх дії (як матеріальні вираження цих відносин), а також матеріальні предмети (речі), які є передумовами або формами закріплення суспільних відносин або матеріальним приводом, умовою або свідченням існування певних суспільних відносин і за допомогою яких завдається шкода об'єкту [2, с. 89–90].

Як правило, предметом кримінального правопорушення визнається конкретний матеріальний об'єкт чи річ матеріального світу [3, с. 93; 4, с. 76], з приводу якого вчиняється кримінальне правопорушення; факультативна ознака об'єкту, яка співвідноситься з ним як частина і ціле [5, с. 95]. З огляду на викладене, заслуговує схвалення позиція, відповідно до якої предмет кримінального правопорушення – це передбачений законом про кримінальну відповідальність

матеріалізований носій суспільних відносин, шляхом впливу на який заподіюється шкода чи створюється загроза її заподіяння цим відносинам [2, с. 90].

За встановленим у теорії кримінального права правилом, майну як предмету кримінальних правопорушень, притаманні певні ознаки:

1) юридична, сутність якої полягає у належності права на майно власнику на законній підставі, який здійснює повноваження по володінню, користуванню та розпорядженню майном як своїм власним. При цьому слід пам'ятати, що майно для особи, яка посягає на відносини власності, є чужим – вона не має ні дійсного, ні уявного права власності на таке майно. Чуже майно – це ті речі, які не лише не належать винному, але й ті, якими винний не має права розпоряджатися на свій розсуд [6, с. 99];

б) економічна, яка означає наявність у майна мінової або споживчої вартості: майно здатне задовольняти матеріальні потреби людини, а вираженням вартості предмета є його грошова оцінка (ціна);

в) фізична – це предмети матеріального світу: речі, гроші, цінні папери, якими можна заволодіти, які можна вилучити, привласнити, спожити, пошкодити, знищити [3, с. 201].

Загальне визначення поняття предмета кримінального правопорушення повністю поширюється і на предмет правопорушень проти правосуддя. Тому слід погодитися з пропозицією визначення *предмету кримінальних правопорушень проти правосуддя як передбачений законом про кримінальну відповідальність матеріалізований носій суспільних відносин у сфері правосуддя, шляхом впливу на який заподіюється шкода чи створюється загроза її заподіяння цим відносинам* [2, с. 90].

Отже, як впливає з доктринальних положень та змісту ст. 399 КК, обов'язковою ознакою майна як предмету даного кримінального правопорушення є те, що воно повинно бути чужим. Таким чином, знищення або пошкодження власного майна самим потерпілим не є кримінально караним діянням. Предметом даного кримінального правопорушення можуть бути і тварини, які належать потерпілому на праві власності [7, с. 55–56]. При цьому слід пам'ятати про підстави набуття майна у власність: якщо потерпілий володіє майном без належних підстав (придбане протиправним шляхом), то таке майно не може бути предметом даного кримінального правопорушення.

У можливих ситуаціях знищення або пошкодження майна, яке належить потерпілому та іншим особам на праві спільної власності (будинки, побудований разом з батьками; автомобіль, придбаний під час шлюбу), вчинене слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених відповідними частинами ст. 194 та ст. 399 КК. Тобто, власне майно, як і майно, що знаходиться в спільній сумісній чи частковій власності, не може бути предметом даного кримінального правопорушення, оскільки особа наділена стосовно нього всім комплексом прав власника [6, с. 94].

Отже, предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 КК, є майно (рухоме чи нерухоме), що належить на праві власності потерпілій особі.

Список використаних джерел

1. Лащук Є.В. Предмет злочину в кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2005. 20 с.
2. Мандро О.В. Кримінальна відповідальність за злочини, що посягають на життя та здоров'я судді, народного засідателя чи присяжного : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2014. 269 с.
3. Кримінальне право України. Особлива частина : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / [Ю. В. Баулін та ін.]; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; М-во освіти і науки України ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. [4-те вид., переробл. і допов.]. Харків Право, 2010. 605 с.
4. Матишевський П. С. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. для студ. юрид. вузів і фак. Київ : А.С.К., 2001. 352 с.
5. Музика А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2011. 192 с.
6. Газдайка-Василишин І.Б. Некорисливі злочини проти власності: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 212 с.
7. Злочини проти правосуддя : навч. посібник / В. І. Тютюгін, В. І. Борисов, Ю. В. Гордецький / За заг. ред. В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. Харків : Право, 2011. 160 с.

Мазур Марина Іванівна,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТА НЕВИКОНАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАСОБІВ, ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ПРИПИСІВ АБО НЕПРОХОДЖЕННЯ ПРОГРАМ ДЛЯ КРИВДНИКІВ

Необхідною умовою для притягнення особи до кримінальної відповідальності є визначення та встановлення ознак складу кримінального правопорушення. Обов'язковим елементом складу будь-якого кримінального правопорушення є його суб'єкт. У свою чергу, поняття суб'єкта кримінального правопорушення закріплено у ч. 1 ст. 18 КК України. Ним є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого, відповідно до Кримінального кодексу України, може наставати кримінальна відповідальність. З даного визначення слід виділити його основні ознаки: а) фізична особа; б) осудна особа; в) вік кримінальної відповідальності – є обов'язковими. Обов'язкові ознаки суб'єкта кримінального правопорушення інколи називають загальними. Отже, якщо суб'єкту кримінального правопорушення притаманні лише такі ознаки, то він отримує визначення «загальний суб'єкт кримінального правопорушення».

У юридичній науці, окрім загального суб'єкта кримінального правопорушення, слід виділити і спеціальний суб'єкт. Частина 2 статті 18 КК України визначає, що спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, що вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Таким чином, спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення – це особа, яка поряд з ознаками загального суб'єкта наділена спеціальними ознаками, передбаченими в статтях Особливої частини Кодексу. Ці спеціальні ознаки можуть бути різними (наприклад, службове становище, професія, певна діяльність, родинні відносини та інші). Тобто, це особа, яка володіє особливим статусом або властивостями, які обумовлюють її специфічне правове становище у певній сфері відносин. У правовому контексті, спеціальний суб'єкт зазвичай має додаткові ознаки чи повноваження, які визначають його роль у конкретних правовідносинах.

У свою чергу, у кримінальному законодавстві, суб'єкт складу невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програм для кривдників (стаття 390-1 КК України) прямо не визначений, є лише вказівка, на те, що зазначені заходи до особи застосовані судом. Проте системне тлумачення законодавства дає підстави стверджувати, що він є спеціальним, оскільки визначається його правовим статусом і роллю у сфері протидії домашньому насильству чи іншим формам насильства.

Так, Л.М. Палюх визначає суб'єкта невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програм для кривдників, наступним чином: засуджений, обвинувачений, особа, до якої суд застосував обмежувальний припис в порядку цивільного судочинства, підозрюваний, обвинувачений, до якого суд застосував такий обмежувальний захід як направлення для проходження програми для кривдників [3, с. 512].

На думку М. В. Шепітька таким спеціальним суб'єктом є особа, яка вчинила домашнє насильство (стаття 91-1 КК України) або кривдник (глава 13 ЦПК України [5], статті 26, 28 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» № 2229-VIII від 7 грудня 2017 року [4]) [2, с. 689]. Вважаємо таке визначення є логічним та відповідає загальним принципам визначення спеціального суб'єкта у кримінальному праві. По-перше, норма статті 390-1 КК України спрямована на забезпечення виконання судових рішень або спеціальних заходів щодо осіб, які вже порушили закон. По-друге, відповідно до положень Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» кривдник – це особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі. Таким чином, визнання кривдника спеціальним суб'єктом ґрунтується за наявності в нього додаткових ознак: сімейні або близькі відносини із потерпілим (наприклад, один із подружжя, співмешканець, дитина тощо), які є визначальними для кваліфікації таких кримінальних правопорушень. По-третє, кримінальна відповідальність за цією невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або не проходження програми для кривдників може наставати виключно для тих, хто був зобов'язаний виконувати такі приписи.

М.І. Хавронюк та О.О. Дудоров цілком обґрунтовано відзначають, що суб'єктом цього кримінального правопорушення є особа, до якої застосовано, відповідно, обмежувальний захід,

передбачений статтею 91-1 КК, або обмежувальний припис, або яку зобов'язано пройти програму для кривдників [1, с. 170]. Так, як рішення про застосування обмежувального заходу, обмежувального припису або проходження програми для кривдників приймає суд, то в цьому випадку мова йде про невиконання обов'язку, покладеного на особу рішенням суду. Тобто, таке рішення повинно набути чинності відповідно до законодавства. У разі невиконання судового рішення, суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 390-1 КК України може нести кримінальну відповідальність за невиконання рішення суду.

Проблема кримінальної відповідальності за домашнє насильство як форми гендерно зумовленого насильства, актуальна у світі, а не лише в Україні, і має на сьогодні значні масштаби проявів у різних формах та загальну тенденцію до інтенсифікації розповсюдження. За 2020 р. до Національної поліції України було повідомлено про 200 тис. випадків домашнього насильства. Збільшення таких повідомлень відбулося на 86 тис. випадків порівняно з 2019 р. Повідомляється, що кожна третя жінка у світі зазнає тієї чи іншої форми гендерно зумовленого насильства. Проведені дослідження показують, що у світі від 29 % до 62 % жінок зазнають фізичного, в тому числі сексуального, насильства (ВНО, 2005). За даними МОЗ, в 2023 році в Україні 18% жінок та дівчат віком від 15 до 49 років зазнавали насильства з боку інтимного партнера [6]. Протидія явищу домашнього насильства вимагає всіх можливих заходів реагування, в тому числі, і кримінально-правового характеру

Таким чином, можна зробити висновок, що суб'єктом невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програм для кривдників (стаття 390-1 КК України), може бути фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку, і на яку рішенням суду покладено обов'язок пройти програму для кривдників або щодо якої застосовано один або декілька обмежувальних заходів чи обмежувальних приписів.

Список використаних джерел

1. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі: науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України. Київ : Ваіте, 2019. 288 с.

2. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна, Харків, 2021. 768 с.

3. Палюх Л. М. Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти правосуддя: дис. юрид. наук. Харків, 2021. 554 с.

4. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України № 2229-VIII від 7 грудня 2017 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.

5. Цивільний процесуальний кодекс України. Закон України № 1618-IV від 18 березня 2004 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

6. Всеукраїнська акція «16 днів проти насильства». <https://inf.lic.org.ua/publikatsiyi/vseukrayinska-aktsiya-16-dniv-proty-nasylstva/>.

Мелеховець Євгенія Костянтинівна,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ «СЛУЖБОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У СФЕРІ ОБОРОНИ КРАЇНИ» ЯК ПРЕДМЕТУ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 330 КК УКРАЇНИ

Інформація в сфері оборони, особливо в умовах відбиття повномасштабної збройної агресії російської федерації проти України, є важливим елементом забезпечення національної безпеки та обороноздатності країни, і її захист, в тому числі кримінально-правовий, є в таких умовах особливо важливим, оскільки шкода, яка може бути завдана інтересам держави розголошенням такої інформації, в умовах воєнного стану може бути катастрофічною. Тож, інформація в сфері оборони, навіть якщо вона не має статусу державної таємниці, але є критично важливою для національної безпеки, повинна бути захищена від несанкціонованого доступу та розголошення.

Правовою основою кримінально-правового захисту службової інформації у сфері оборони є стаття 330 КК України, якою встановлена кримінальна відповідальність за передачу іноземним підприємствам, установам, організаціям або їх представникам, або збирання з метою такої передачі відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни. Така дещо громіздка конструкція диспозиції

статті 330 КК України з'явилась в результаті викладення даної статті у 2014 році в новій редакції у зв'язку з прийняттям Закону України «Про доступ до публічної інформації», в статті 9 якого визначено, що до службової може належати інформація, зокрема: 2) зібрана в процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни, яку не віднесено до державної таємниці [1].

Як впливає з наведеної вище норми, віднесення інформації у сфері оборони країни до державної таємниці автоматично виключає можливість її віднесення до *службової інформації* в сфері оборони країни. З цього приводу слід звернутись до положень Закону України «Про державну таємницю», а саме частини першої статті 8 зазначеного Закону, якою визначено досить широкий перелік видів інформації в сфері оборони країни, які відносяться до державної таємниці у порядку, передбаченому цим законом. До прикладу, це стосується інформації про зміст стратегічних і оперативних планів та інших документів бойового управління, підготовку та проведення військових операцій, стратегічне та мобілізаційне розгортання військ; про дислокацію, характеристики пунктів управління; про застосування систем озброєння, підготовку та проведення військових операцій; про заходи та показники розвитку Збройних Сил України та їх спроможностей; про склад, завдання та матеріально-технічне забезпечення розвідувального органу Міністерства оборони України та зібрану і створену ним інформацію в результаті його діяльності; про особовий склад Сил спеціальних операцій Збройних Сил України тощо) [2].

В свою чергу, відповідно до законодавства України, службова інформація в сфері оборони охоплює дані, які використовуються державними органами і структурами для забезпечення національної безпеки. До таких відомостей можуть належати: внутрішні нормативно-правові документи, що регламентують діяльність оборонних установ; інформація про мобілізаційні плани та військову підготовку; матеріали, що стосуються забезпечення підрозділів Сил безпеки та оборони України. Ці відомості не мають статусу державної таємниці, але їх незаконне розголошення або передача може спричинити значні втрати для обороноздатності країни [3].

В цьому контексті слід відзначити, що відповідно до частин другої та третьої статті 9 Закону України «Про доступ до публічної інформації», документам, що містять відомості, які

становлять службову інформацію, присвоюється гриф «для службового користування»; крім того, відповідний орган державної влади має затвердити перелік відомостей, що становлять службову інформацію, і такий перелік сам по собі не може бути обмежений у доступі [1]. З практичної точки зору це має дуже важливе значення, оскільки в разі, якщо відповідним органом державної влади не було вжито передбачених законом дій (присвоєння документу грифу «Для службового користування», затвердження та опублікування переліку інформації, віднесеної до службової), визначення такої інформації як службової суперечитиме законодавству.

З огляду на це, при винесенні вироків за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 330 КК України, суди завжди мають з'ясовувати ту обставину, чи була віднесена відповідна інформація до службової у визначеному законодавством порядку. В якості прикладу можна навести вирок Корольовського районного суду м. Житомира від 25 квітня 2022 року по справі № 296/1922/22, в якому суд, обґрунтовуючи рішення про винуватість підсудного, посилався в тому числі на те, що відповідно до п. 10.2 «Переліку відомостей, що становлять службову інформацію у Службі безпеки України» затвердженого Наказом Центрального управління Служби безпеки України 21.08.2012 № 400, відомостями, що становлять службову інформацію у Службі безпеки України є в тому числі відомості, щодо забезпечення або використання боєприпасів, вогнепальної зброї, спеціальної техніки, засобів спеціального зв'язку чи спеціального автотранспорту в системі Служби безпеки України (а саме таку інформацію збирав шляхом фотографування та надсилав в месенджер особі, яка була громадянином держави-агресора, підсудний у даній справі) [4].

Перелік відомостей, які можуть становити службову інформацію в сфері оборони країни, є досить широким. Приміром, Перелік відомостей Міністерства оборони України, які містять службову інформацію, затверджений наказом Міністерства оборони України 17 жовтня 2023 року № 605, містить понад 300 видів такої інформації, які можуть стосуватись різноманітних аспектів діяльності Сил оборони України – від планування заходів Міністерства оборони України з питань національної безпеки у військовій сфері, сфері оборони і військового будівництва та відомостей про організацію, чисельність, дислокацію та бойову готовність військ (сил),

озброєння та військової техніки до, приміром, відомостей про морально-психологічне забезпечення військ (сил) чи про військову освіту, наукову та науково-технічну діяльність. Однак ключовою рисою проаналізованого Переліку є те, що значна частка категорій відомостей, вказаних у ньому, може бути віднесена до службової інформації *виключно у випадку, якщо такі відомості не підпадають під дію Зводу відомостей, що становлять державну таємницю.*

На практиці відмежування «службової інформації» від «таємної» є досить тонкою гранню, адже наприклад дані щодо озброєння та техніки можуть відноситись до двох категорій.

Тим не менш, загальним принципом, який впливає з норм статті 9 Закону України «Про доступ до публічної інформації», є те, що інформація в сфері оборони може бути віднесена до службової виключно в тому разі, якщо її не віднесено в установленому законом порядку до державної таємниці. І навпаки, не можуть бути визнаними службовою інформацією в сфері оборони ті відомості, які хоч і мають критичне для обороноздатності значення, проте не були віднесені у встановленому законодавством порядку до інформації з обмеженим доступом (не мають грифа «для службового користування», не зазначені в затвердженому та опублікованому відповідним органом переліку відомостей, що становлять службову інформацію тощо). В обидвох зазначених вище випадках притягнення до кримінальної відповідальності за збирання та передачу таких відомостей за статтею 330 КК України виключається – такі дії або кваліфікуватимуться за іншими статтями КК України, які охороняють державну таємницю (ст.ст. 328, 422 КК України), або ж не будуть визнані кримінально протиправними взагалі.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 32, ст. 314.

2. Закон України «Про державну таємницю» від 21.01.1994 № 3855-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 16, ст.93

3. Організація охорони державної таємниці в Україні : навчальний посібник / А. М. Супруненко, І. І. Башта, А. М. Лисеюк, К. С. Свіріна ; Університет державної фіскальної служби України. – Ірпінь : УДФСУ, 2020. – 370 с. – (Серія «На допомогу студенту УДФСУ»; т. 68).

4. Вирок Корольовського районного суду м. Житомира від 25 квітня 2022 року по справі № 296/1922/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104068632>.

5. Наказ Міністерства оборони України № 605 від 17.10.2023 року «Про затвердження Переліку відомостей Міністерства оборони України, які містять службову інформацію (ПСІ-2023)» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0605322-23#Text>.

Мельник Олександр Олександрович,
аспірант Національної академії
внутрішніх справ

СУБ'ЄКТ СЛУЖБОВОГО ПІДРОБЛЕННЯ

Суб'єкт кримінального правопорушення належить до суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення. У науковій літературі одностайним є підхід, згідно якого суб'єктом службового підроблення може бути лише службова особа [2, с. 33], тобто спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення.

За змістом положень ч. 2 ст. 18 КК України спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

Як вірно зазначає Степанюк М.В., характеристика суб'єкта службового підроблення пов'язана із специфічними особливостями, що зумовлюються своєрідним службовим статусом службової особи, що суттєво вирізняє її порівняно із загальною характеристикою суб'єкта складу кримінального правопорушення. За такою послідовністю думки, кримінально-правова характеристика суб'єкта службового підроблення полягає у комплексному аналізі загальних ознак суб'єкта кримінального правопорушення та специфічних особливостей суб'єкта службового підроблення. Поряд із такими загальними ознаками (фізична осудна особа, якій до вчинення службового підроблення виповнилося шістнадцять років) науковий інтерес в контексті дослідження даної тематики становлять специфічні ознаки службової особи як суб'єкта службового підроблення.

Зміст поняття службової особи розкрито у ч. ч. 3, 4 ст. 18 КК України, тобто суб'єктами службового підроблення вважають службові особи юридичних осіб публічного та

приватного права. Це значно розширює поняття службової особи, порівняно із тим, що міститься у п. 1 примітки до ст. 364 КК України, яка не поширюється ч. 1 ст. 366 КК України, що є усталеним в судовій практиці [3]. Водночас, сама лише відповідність суб'єкта кримінального правопорушення ознакам службової особи, які містяться у ст. 18 КК України, не свідчить про його відповідність суб'єкту складу службового підроблення.

Влучним з даного приводу є наведений в узагальненні Верховного Суду України судовий прецедент щодо кваліфікації дій службової особи банку, яка підробила документ іншої юридичної особи (працівником якої не була) [4].

Тобто для суб'єкта службового підроблення особливістю є наявність повноважень (компетенції) у сфері обігу офіційних документів, протиправна реалізація яких може свідчить про одну із форм вчинення об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 366 КК України.

Іншою особливістю суб'єкта службового підроблення є те, що його ознаки містяться також у примітці до ст. 358 КК України. Визначаючи поняття офіційного документа, законодавець передбачив, що останні повинні складатись, видаватись чи посвідчуватись повноважними (компетентними) особами органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, юридичних осіб незалежно від форми власності та організаційно-правової форми, а також окремими громадянами, у тому числі самозайнятими особами, яким законом надано право у зв'язку з їх професійною чи службовою діяльністю складати, видавати чи посвідчувати певні види документів. Зміст кожного із понять, вжитих у наведеній примітці, свідчить, що поняття повноважна (компетентна) особа та окремий громадянин частково співпадає із поняттям службової особи.

На нашу думку, така деталізація кримінально-правових характеристик суб'єкта кримінального правопорушення у примітці до ст. 358 КК України є надмірною та шкідливою, оскільки тягне за собою проблеми у правозастосуванні. Так, згідно ч.ч. 3, 4 ст. 18 КК України суб'єктом службового підроблення можуть виступати «представники влади чи місцевого самоврядування», яких не зазначено у примітці до ст. 358 КК України; формулюванню «підприємство, установа чи організація», вжитому у ч. 3 ст. 18 КК України, кореспондує «об'єднання громадян, юридичні особи незалежно від форми власності та організаційно-правової форми», зазначене у

примітці до ст. 358 КК України; поняття службової особи передбачає виконання функцій за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом, тоді примітка до ст. 358 КК України передбачає можливість надання такої компетенції певній особі лише законом у зв'язку з її професійною чи службовою діяльністю. Крім того, у примітці до ст. 358 КК України вживається термін «громадянин», тоді як у ст. 18 КК України йдеться про «особу», і саме останнє більш вірним у контексті суб'єкта службового підроблення.

Наприклад, відповідно до положень ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання» громадські об'єднання утворюються як громадська організація або громадська спілка зі статусом юридичної особи або без такого, а тому при кваліфікації дій керівника громадського об'єднання у залежності від організаційно-правової форми та наявності статусу юридичної особи такого об'єднання необхідно встановити з одного боку ознаки суб'єкта службового підроблення, які характеризують його функції, передбачені ст. 18 КК України, а з іншого – відповідність «джерела» походження таких функцій одному чи кільком із числа передбачених у ч. ч. 3, 4 ст. 18 КК України та примітці до ст. 358 КК України. У випадку, якщо відповідних ознак не встановлено кваліфікація дій особи не може здійснюватись за ст. 366 КК України, але можлива за відповідною частиною ст. 358 КК України.

Неузгодженість термінології зумовлює необхідність у кожному окремому випадку з'ясувати чи є визначені у примітці до ст. 358 КК України повноважні (компетентні) особи, а також окремі громадяни такими, що постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують їх за спеціальним повноваженням.

Наявність кількох норм, які встановлюють ознаки суб'єкта службового підроблення призводить до кардинально різних підходів до правозастосування. Так, усталеним у судовій практиці вважався підхід, сформульований у п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 08.10.2004 № 15 «Про

деякі питання застосування законодавства про відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів», згідно якого фізична особа – підприємець, який зареєстрований відповідно до закону і здійснює господарську діяльність, не повинен притягатися до відповідальності за вчинення злочину у сфері службової діяльності. Водночас, є протилежна судова практика з даного приводу. Наприклад, вироком Вищого антикорупційного суду від 09.10.2024 фізичну особу – підприємця засуджено за пособництво у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 5 ст. 191 КК України, та за ч. 2 ст. 28, ч. 1 ст. 366 КК України [1]. Більше того, за складання чи видачу завідомо підроблених офіційних документів приватним підприємцем відповідальність передбачена ч. 2 ст. 358 КК України, тоді як чинне господарське законодавство оперує терміном «фізичної особи – підприємця», «громадянина-підприємця» та «приватного підприємства», що мають різне значення.

Таким чином, під час кримінально-правової кваліфікації службового підроблення необхідним є встановлення повноважень (компетенції) суб'єкта кримінального правопорушення у сфері обігу офіційних документів, протиправна реалізація яких становить об'єктивну сторону службового підроблення, а також специфічних ознак такого суб'єкта з урахуванням положень ч. 3, 4 ст. 18 та примітки до ст. 358 КК України.

Список використаних джерел

1. Вирок Вищого антикорупційного суду від 09.10.2024 № 182/1165/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122184567>.
2. Карпенко М.І., Москаленко О.М. Кримінальна відповідальність за службове підроблення, передбачене ст. 366 Кримінального кодексу України // Юридична наука. Науковий юридичний журнал. № 9. 2012. С. 28–38.
3. Постанова Верховного Суду України від 30.05.2013 № 5-17кц13 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/32213977>.
4. Практика розгляду кримінальних справ про злочини, склад яких передбачено ст. 366 Кримінального кодексу України (службове підроблення) // Вісник Верховного Суду України. 2010. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvsu_2010_1_11.

Мішура Максим Віталійович,
аспірант наукової лабораторії з проблем
протидії злочинності навчально-
наукового інституту № 1 Національної
академії внутрішніх справ

**НАСКРІЗНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ПОНЯТТЯ
«ПРОПОЗИЦІЯ», «ОБІЦЯНКА»
(А ТАКОЖ ЇХ ПРИЙНЯТТЯ), «НАДАННЯ»,
«ОДЕРЖАННЯ» У СКЛАДІ ЗЛОВЖИВАННЯ ВПЛИВОМ**

Наскрізні кримінально-правові поняття «пропозиція», «обіцянка» (а також їх прийняття), «надання», «одержання», що характеризують певну активну поведінку (дію) потребують визначення (бодай у стислому форматі) з метою їхнього науково коректного розуміння та відмежування на практиці. Розглянемо їх у «прив'язці» до досліджуваної кримінально-правової заборони.

Із позицій *de lege lata*, у п. 3 примітки до ст. 354 Кримінального кодексу України (далі – КК), офіційний текст якої поширюється зокрема і на ст. 369-2 КК, під пропозицією слід розуміти висловлення певній особі (у нашому випадку – тому, хто використовує вплив) наміру про надання неправомірної вигоди, а під обіцянкою – висловлення такого наміру з повідомленням про час, місце, спосіб надання неправомірної вигоди. Іншими словами, обіцянка виступає конкретизованою формою пропозиції неправомірної вигоди.

Отже, пропозиція неправомірної вигоди – це діяння, яке полягає в доведенні до відома адресата наміру (бажання, готовності) надати неправомірну вигоду. Ініціатива її надання виходить саме від особи, яка її пропонує. Пропонуючи неправомірну вигоду, суб'єкт може прагнути переконатися в тому, що адресат не відхилить неправомірну вигоду, безперешкодно її одержить в майбутньому, не вчинить провокацію підкупу.

Кримінальний закон не конкретизує, яким саме чином може бути здійснено пропозицію неправомірної вигоди. Фактично вона може бути висловлена в будь-який спосіб – усно (безпосередньо чи за допомогою засобів зв'язку), письмово (зокрема, запискою, звичайною чи електронною поштою, месенджерами), конклюдентними діями (жестами, демонстрацією цінностей, передачею певних предметів, записів тощо). Натомість обіцянка, ураховуючи, що вона передбачає повідомлення більшого обсягу інформації про час, місце, спосіб

надання неправомірної вигоди, очевидно не може бути доведена до свідомості «хабарника» конклюдентними діями, а передбачає безпосередньо спілкування (як усне, так і письмове) [1, с. 188].

Обіцянка неправомірної вигоди відбувається тоді, коли особа домовляється з суб'єктом «пасивного» підкупу про надання неправомірної вигоди (наприклад, особа дає згоду задовольнити прохання цього суб'єкта про надання йому неправомірної вигоди уже після того, як суб'єктом успішно здійснено вплив на уповноважену особу). При цьому ініціатива при обіцянці може виходити як від особи, яка надає вигоду, так і власне від суб'єкта «пасивного» підкупу.

Злочин у цій частині є закінченим з моменту доведення пропозиції (обіцянки) неправомірної вигоди до відома особи, яка здійснюватиме вплив. Тобто те, як саме адресат відреагував на пропозицію (обіцянку), а так само, чи насправді мало місце в подальшому надання-одержання неправомірної вигоди, не впливає на визнання злочину у формі пропозиції (обіцянки) закінченим.

Важливо зазначити: у контексті застосування ст. 369-2 КК пропозиція чи обіцянка неправомірної вигоди, а так само її надання (як і її прийняття (одержання)) доводиться до відома (комунікується) не безпосередньо до уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування особи, від якої очікується вчинення чи не вчинення відповідної дії, а власне до особи, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) вплинути на уповноважену особу. Надання ж неправомірної вигоди, виходячи зі змісту диспозицій заборони, може бути здійснене або особою, яка здійснюватиме вплив, або будь-якій третій особі [2].

Аналіз численних матеріалів правозастосовної практики, і до речі не лише щодо ст. 369-2 КК, а й щодо деяких інших корупційних злочинів (передусім передбачених статтями 368 і 369 КК) демонструє, що надання і, відповідно, одержання неправомірної вигоди (нерідко – її частини) є найбільш поширеним протиправним діянням, що поєднується із справжнім чи обіцяним зловживанням впливом.

Так, надання неправомірної вигоди – це передача її особисто або через певного посередника іншій (або взагалі третій) особі за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Ідеться зокрема про передачу грошових коштів або іншого майна, а також про надання можливості володіти,

користуватися або розпоряджатися перевагами, пільгами, послугами чи нематеріальними активами.

В юридичній літературі виокремлюють дві основні форми надання-одержання: 1) проста (безпосереднє вручення неправомірної вигоди адресату або третій особі); 2) завуальована (надання-одержання під виглядом виконання цивільно-правового договору, безпідставного нарахування і виплати заробітної плати чи премій, нееквівалентної оплати послуг різного характеру – консультацій, експертиз тощо). При цьому у вироку повинні наводитися докази того, що отримана в завуальованому вигляді вигода справді є неправомірною, і суб'єкт «пасивного» підкупу усвідомлював цю обставину [1, с. 189].

Злочин у формі надання неправомірної вигоди, що передбачений першою частиною ст. 369-2 КК, повинен визнаватись закінченим і в тому разі, коли суб'єкт «пасивного» підкупу прийняв хоча б частину неправомірної вигоди. У разі, якщо особа спочатку запропонувала (пообіцяла) неправомірну вигоду, а згодом надала її, має місце випадок конкуренції частини й цілого, коли кожна попередня стадія злочину поглинається наступною та самостійної правової оцінки не потребує. З урахуванням правила кваліфікації про те, що конкуренція кримінально-правових норм про більш ранню і більш пізню стадію одного і того ж злочину вирішується на користь статті, яка передбачає відповідальність за пізнішу стадію, такі дії потрібно кваліфікувати лише як надання неправомірної вигоди (закінчений злочин). Вони не потребують окремої юридичної оцінки як власне пропозиція чи обіцянка (готування до злочину) [3, с. 119].

Натомість прийняття пропозиції (або обіцянки) неправомірної вигоди (ч. 2 і ч. 3 ст. 369-2 КК) полягає в згоді суб'єкта «пасивного» підкупу, повідомленій тому, хто пропонує (обіцяє) неправомірну вигоду, одержати її від нього. Тобто відбувається активна комунікація, а саме – здійснювана у межах погодження підкупу зовнішня демонстрація внутрішньої готовності одержати неправомірну вигоду, а не просто внутрішнє ухвалення суб'єктом рішення, так би мовити, для себе. Так само як і у разі власне пропозиції чи обіцянки, форма (конклюдентні дії, усно, письмово тощо), час і спосіб згоди на одержання неправомірної вигоди (зокрема, її поєднання з уточненням розміру такої вигоди, часу її одержання) для кваліфікації цієї дії не мають значення.

Потрібно також зауважити: на відміну від виявлення наміру, що не є стадією вчинення злочину та не тягне кримінальної відповідальності, кримінально протиправна пропозиція і обіцянка є чіткими й конкретизованими за змістом ознаками – передусім за видом та/або розміром неправомірної вигоди, часом, місцем, способом її передачі. Від виявлення наміру їх відрізняє саме конкретність, чіткість, що не властива виявленню наміру, яке завжди має неконкретизований, розмитий зміст [4, с. 1184].

Загалом нормативне виокремлення прийняття пропозиції (обіцянки) неправомірної вигоди визнано логічним кроком: у ст. 369-2, а також статтях 368, 368-3, 368-4 КК, відбито принцип двосторонньої угоди, за якої для визнання злочину закінченим достатньо всього лише згоди адресата прийняти запропоновану (обіцяну) йому неправомірну вигоду. Тобто тут унеможливлено практичні ситуації, коли особа, яка запропонувала (пообіцяла) неправомірну вигоду, підлягатиме кримінальній відповідальності, а особа, яка погодилася прийняти запропоновану (обіцяну) вигоду (якщо на цьому етапі її злочинна діяльність була виявлена й припинена правоохоронними органами), – ні.

Своєю чергою, і так само як надання, одержання передбачає будь-який спосіб прийняття неправомірної вигоди суб'єктом «пасивного» підкупу – як особисто, так і через посередника (заволодіння майном, користування послугами тощо). При цьому відповідальність настає незалежно від того, чи був фактично реалізований вплив на певну уповноважену особу, якого прагне суб'єкт «активного» впливу, який пропонує (обіцяє) чи надає неправомірну вигоду. Головне, щоб був установлений причинно-наслідковий зв'язок між одержанням неправомірної вигоди, із одного боку, та реальним чи пропонованим або обіцяним здійсненням реального впливу на уповноважену особу, із іншого боку. Відсутність (недоведеність) такого змістового зв'язку унеможлиблює кваліфікацію за відповідною нормою – зокрема, у такому разі можлива кваліфікація за нормою про шахрайство (ст. 190 КК).

Відповідно, фактичне здійснення впливу, виходячи з наявної законодавчої конструкції, перебуває за межами об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 2 (ч. 3) ст. 369-2 КК. У зв'язку з цим для кваліфікації дій винної особи за відповідною нормою КК не має значення: а) чи було заздалегідь обумовлене одержання неправомірної вигоди; б) коли (до чи після вчинення діянь з використанням повноважень, становища,

яке займає особа) одержано неправомірну вигоду; в) чи було фактично вчинено ці діяння і чи взагалі мав суб'єкт «пасивного» підкупу намір вчиняти їх; г) за виконання (невиконання) яких саме дій (законних або незаконних) надається-одержується неправомірна вигода [4, с. 1091].

Таким чином, пропозиція та обіцянка неправомірної вигоди – це дві форми активної поведінки, що полягають у висловленні наміру надання неправомірної вигоди. Обіцянка є конкретизованою формою пропозиції, коли повідомляється про час, місце і спосіб надання вигоди.

Надання неправомірної вигоди відбувається через передачу матеріальних або нематеріальних благ за вплив на рішення уповноваженої особи. Воно може бути прямим або завуальованим, наприклад, під виглядом правочинів або договорів.

Одержання неправомірної вигоди полягає у згоді суб'єкта «пасивного» підкупу прийняти її, незалежно від того, чи було реалізовано обіцяний вплив на уповноважену особу.

Досліджуваний злочин вважається завершеним з того моменту, коли пропозиція чи обіцянка доходить до відома іншої сторони, і не залежить від фактичного отримання чи передачі вигоди; головне – це встановлення причинно-наслідкового зв'язку між неправомірною вигодою та обіцяним впливом.

Визначено, що точне тлумачення змісту цих понять уможливило точне відмежування різних форм протиправної поведінки під час зловживання впливом та їхню кваліфікацію за відповідними частинами ст. 369-2 КК.

Список використаних джерел

1. Настільна книга детектива, прокурора, судді: коментар антикорупційного законодавства / за ред. М. І. Хавронюка. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : ВД «Дакор», 2017. 522 с.

2. Вознюк А. А., Мішура М. В. Суб'єкт зловживання впливом: актуальні питання доктрини кримінального права та правозастосування. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2024. Випуск 3 (107). С. 45–63. DOI: <https://doi.org/10.33766/2786-9156.106.2.117-126>.

3. Корупційні схеми: їх кримінально-правова кваліфікація і досудове розслідування / за ред. М.І. Хавронюка. Київ: Москаленко О. М., 2019. 464 с.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. 1368 с.

Назарлі Ельміра Самірівна,
слідчий слідчого відділення відділення
поліції № 1 Черкаського РУП ГУНП
в Черкаській області

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК НОВИЙ ВИКЛИК СЬОГОДЕННЯ

Колабораційна діяльність, що передбачає співпрацю з агресором або окупаційною владою, становить серйозну загрозу для національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності держави. Зростання кількості випадків колаборації в умовах воєнних дій змушує законодавців та правозастосовні органи знаходити ефективні механізми для запобігання, виявлення та притягнення до відповідальності осіб, що беруть участь у такій діяльності. Введення відповідних положень до кримінального законодавства є важливим кроком у боротьбі зі зрадництвом та забезпеченні захисту правопорядку в країні.

Актуальність дослідження кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність в Україні зумовлена сучасними політичними, соціальними та правовими реаліями, які виникли внаслідок військових дій на території України.

3 березня Верховною Радою України прийнятий і 15 березня 2022 р. набув чинності Закон № 2108-ІХ1, яким включено до Кримінального кодексу України (далі – КК) нову статтю 111-1 «Колабораційна діяльність», що охопила значну кількість складів кримінальних правопорушень щодо співпраці з державою-агресором. По суті це різні склади кримінальних правопорушень, хоча деякі з них, конкурують між собою та з існуючими раніше складами. Уже в перші дні дії нової статті 111-1 КК, за повідомленнями в пресі, були зареєстровані провадження за фактами учинення цих кримінальних правопорушень. Насправді, Україна саме останні декілька років потребувала визнання окремих видів колабораційної діяльності незаконними на рівні кримінального закону. За загальним визначенням, колаборант співпрацює з окупаційною владою на шкоду власній країні. До статті, яка встановлює кримінальну відповідальність за державну зраду (ст. 111 КК), вносились зміни, розширюючи підстави застосування цієї норми, тому наразі можуть виникати труднощі у відмежуванні складів правопорушень, передбачених цими статтями. Основною контекстуальною відмінністю можна вважати те, що

колабораційні дії вчиняються винною особою вже в умовах здійсненої окупації чи агресії [1, с. 1].

Термін «колабораціонізм» (у перекладі з французької *collaboration* – співробітництво) використовують для означення добровільної співпраці (на противагу вимушеній) окремих груп чи прошарків населення окупованих територій з окупантами. Поняття «колабораціонізм» виникло під час Другої світової війни, визначалось як співпраця в роки німецької окупації громадян Європи з окупаційною владою фашистської Німеччини. В теорії кримінального права можна віднайти різні трактування терміну «колабораціонізм». Зокрема, під колабораціонізмом мається на увазі усвідомлене, добровільне й умисне співробітництво громадянина України з ворогом (окупантом, країною-агресором тощо), в його інтересах і на шкоду своїй державі (в політичній, інформаційній, економічній та інших сферах) [2, с. 179].

Зважаючи на певну подібність складів державної зради та колабораціонізму є проблема можливого ухилення зрадників від більш суворого покарання, оскільки покарання за більшість форм колабораціонізму є менш суворим, ніж покарання за державну зраду. У цьому контексті цікавить ідея в межах ст. 111 КК України встановити відповідальність за колабораціонізм як за привілейований склад державної зради. Проте об'єктивна сторона зазначеного модельного кримінального правопорушення («навмисного переходу громадянина України, що перебуває на окупованій території, на бік держави-окупанта з наданням йому допомоги, а також його представникам, включаючи організаторів незаконно утворених структур владного управління, у провадженні підривної діяльності проти України період окупації»), на нашу думку, не дозволяє чітко відмежувати його від складу державної зради [3, с. 12].

Стаття 111-1 КК України є спеціальною привілейованою нормою по відношенні до статті 111 КК України. Суб'єктом вчинення даного кримінального правопорушення може бути тільки громадянин України. Проаналізувавши теоретичні види колабораційної діяльності можна зазначити, що вона може бути вимушена та не заподіювати шкоду державі, а тому, норми статті 111-1 КК доцільно доповнити вказівкою на умисність зазначених в диспозиціях статті дій чи виокремити особливий вид звільнення від відповідальності в ч. 9 ст. 111-1 КК через вимушеність таких дій та відсутності шкоди, заподіяної державі. Проблемним питанням при правозастосування ст. 111-1 КК

може стати проблема відмежування норм ч.1 ст.111 КК та ч. 7 ст. 111-1 КК та ч. 1 ст. 111-1 КК та ст. 436-2 КК [4, с. 276].

Отже, посилення кримінальної відповідальності за колаборацію є важливим елементом забезпечення національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності держави, це сприяє створенню умов для запобігання поширенню зрадницьких дій і зміцнює суспільну довіру до системи правосуддя.

При вдосконаленні правових механізмів слід враховувати міжнародний досвід та стандарти захисту прав людини, щоб забезпечити справедливе судочинство та відповідність нормам міжнародного права. Ефективна реалізація положень про кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність залежить від злагодженої роботи правоохоронних органів, прокуратури та судової системи. Впровадження ефективних норм щодо кримінальної відповідальності за колаборацію є не лише необхідним кроком для підтримання внутрішньої безпеки, але й важливим елементом формування правосвідомості громадян, що сприяє зміцненню державності та демократичних інститутів.

Список використаних джерел

1. Кравчук, О. Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 КК. ГО «Вектор прав людини». Київ, 2022. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/d39d0ab1-4ec1-4b35-9843-a28bae4149a7/content>.

2. Лисько Т. Д., Літвінчук Б. С. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність: аналіз судової практики. *Юридичний вісник* 1 (66) 2023 178. URL: <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/59182/1/25.pdf>.

3. Кузнецов В.В., Сийплові М.В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. URL: <http://surl.li/rknnvn>.

4. Топоркова М.М. Проблемні питання законодавчого регулювання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність (стаття 111-1 КК України). *Журнал «Наукові інновації та передові технології»*. 2022. С. 270–277. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/download/1963/1962>

Некоз Андрій Петрович,
аспірант відділу аспірантури
і докторантури Національної академії
Служби безпеки України

ДО ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ ТЕРОРИЗМУ В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ

Реформування правоохоронних органів України, створення нових правозастосовних підрозділів, удосконалення існуючої нормативно-правової бази у сфері протидії злочинності, вкотре підтвердила, що боротьба зі злочинністю є глобальною проблемою, яку неможливо вирішити на рівні окремої держави, правоохоронного органу чи нормативно-правового акту [2, с. 5–12; 4, с. 23–26; 5, с. 79].

Сьогодні Україна, опинилась у складній ситуації тому вимагає швидких та ефективних реформ, відповідно до яких гострою залишається проблема удосконалення чинного кримінального законодавства (у т.ч. у сфері протидії тероризму), також загальновідомо, що вирішення багатьох проблем лежить у площині законотворчої і правозастосовної практики [3, с. 118]. У зв'язку з цим, посилення захисту від відмивання грошей та фінансування тероризму в Україні зробить міжнародну фінансову систему міцнішою [6, с. 60–64; 7, с. 390–92].

Україна наразі перебуває у стані загострення соціально-політичної та економічної ситуації, зниження рівня керованості державою соціально-економічних процесів, продовженням відбиття широкомасштабної збройної агресії проти РФ, що зумовлює до перегляду ряду важливих питань щодо розвитку суспільних відносин. Перед Україною все частіше постають завдання, які вимагають переосмислення багатьох усталених позицій та дефініцій.

Останнім часом одним із найбільш небезпечних явищ, що дестабілізують безпеку багатьох країн світу, що перешкоджає повноцінному розвитку міжнародних відносин, став тероризм. Велике занепокоєння викликає високий рівень фінансових можливостей і технічна оснащеність терористичних організацій, які можуть діяти за межами кордонів країни, де вони організовані та діють [9, с. 55–58].

Хоча кількість і види терористичних угруповань, а також їх загрози зазнали змін з часом, основні потреби терористів в зборі, переміщенні і використанні коштів залишилися незмінними. Однак у мірі зміни розміру, складу і структури

терористичних організацій також змінюються і підходи, які вони вживали для збору та управління грошовими коштами [1].

Аналіз результатів діяльності правоохоронних органів дає підстави стверджувати, що терористична діяльність не стоїть на місці. Так, у сфері злочинної діяльності, пов'язаної із вчиненням дій, спрямованих на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади, ліквідовано 1 організовану групу, що характеризувалась ієрархічною структурою із внутрішніми системами розподілу ролей, складалась з числа громадян України, в т.ч. – вихідців з РФ, яка адмініструвалася спеціальними службами РФ та була створена з метою забезпечення фінансування псевдодержавного утворення «ЛНР». Організованою групою було встановлено контроль над рядом суб'єктів господарювання розташованих на тимчасово окупованих територіях Луганської області. Прибутки від діяльності підприємств частково витрачались на подальше забезпечення діяльності організованої групи та частково для забезпечення життєдіяльності терористичної організації «ЛНР» через сплату «податків». Керівником організованої групи був т.зв. «заступник міністра промисловості «ЛНР», що забезпечувало її стійкість, гнучкість та адаптивність. В ході злочинної діяльності учасниками використовувались звичайні засоби зв'язку, Інтернет-месенджери, автотранспорт, підроблена та фіктивна документація, воєнізована охорона з числа бойовиків «ЛНР» [8].

Сучасний тероризм є якісно новим феноменом, особливою формою кримінального конфлікту, що передбачає використання ідеології насильства як засобу залякування, погроз та нагнітання страху з метою досягнення суб'єктами терористичної діяльності відповідної політичної, ідеологічної або корисливої мети. Специфічною особливістю сучасного тероризму слугує ідеологічне прикриття політичної або корисливої мотивації терористичної діяльності, зрощування терористичної діяльності з організованою злочинністю, а також використання терористичними структурами глобалізаційних процесів для посилення впливу ідеології терористичних спільнот на території багатьох країн світу.

У 2020 р. зафіксовано 123 факти створення терористичної групи чи терористичної організації. У 2021 р. відбулося зростання кількості відповідних злочинів на 10,6 %, 2022 р. – на 8,8 %, а у 2023 р. – ще на 9,1 %.

Протягом досліджуваного періоду організовані злочинні угруповання, що діяли у відповідній сфері злочинної діяльності, характеризувалися ієрархічною структурою із внутрішніми системами розподілу ролей за відсутності яскраво вираженого лідера. Зокрема, до складу організованої групи, яка контролювалась та скеровувалась спецслужбами РФ, входили громадяни України, в т.ч. колишні військові, що пройшли спеціальну військову підготовку та ідеологічно були прихильниками ідей т.зв. «руського міра». Основною метою діяльності організованої групи було проведення на замовлення спецслужб РФ терористичних актів на об'єктах критичної інфраструктури, а також адміністративних будівель на території Полтавської області. Зокрема, планувався підрив мосту в районі міського залізничного вокзалу. Організована група була добре озброєна та підготовлена для виконання терористичних актів. З метою фінансового забезпечення злочинної діяльності членами групи з використанням підроблених документів було зареєстровано громадську організацію «Полтавская Крепость», яка збирала благодійні внески населення начебто для потреб воїнів-учасників АТО/ООС. Під час злочинної діяльності членами організованої групи використовувались шифровані канали зв'язку (Інтернет-месенджери) як для контактів один з одним, так і для контактів з кураторами з кола співробітників спецслужб РФ, автотранспорт, підроблена документація, незареєстрована вогнепальна зброя, набої та саморобні вибухові пристрої споряджені кустарними засобами ураження, карти місцевості з нанесеними на них майбутніми об'єктами терористичних атак, спеціально обладнані схованки та заходи контрспостереження. Кількість виявлених фактів фінансування тероризму протягом досліджуваного періоду лишалася незначною – 33 випадки у 2019 р., у 2020–2021 рр. – в середньому 50 випадків на рік, у 2022 р. – 40 випадків, у 2023 р. – 43 випадки.

Також як приклад слід зазначити, що у 2022 р. СБУ розпочато кримінальне провадження за фактом фінансування тероризму щодо засновника мережі донецьких ломбардів. За даними досудового слідства, він перерахував до «бюджету ДНР» понад 10 млн грн. Ще у жовтні 2014 р. підозрюваний ініціював створення та реєстрацію на тимчасово окупованій території Донецької області приватного підприємства. Основним видом його діяльності є надання мікрофінансових

кредитів під заставу майна, на визначений строк та під відсотки. Створивши на основі цього підприємства мережу ломбардів, чоловік переоформив корпоративні права на свою матір – громадянку РФ, однак фактично він продовжував контролювати їхню діяльність на тимчасово окупованій території Донецької області. Отримуючи дохід від діяльності ломбардів, упродовж 2015–2018 рр., підприємець сплачував «податки» та «збори» до так званого «бюджету «ДНР», з якого фінансуються незаконно створені органи влади, силові структури та збройні формування. Під час обшуку у власника ломбардів виявлено понад 1,7 кг золота та російські рублі [8].

Як бачимо тероризм не стоїть на місці, учасники терористичних груп та терористичних організацій постійно шукають нові шляхи своєї злочинної діяльності. У зв'язку з цим для посилення захисту від відмивання грошей та фінансуванню тероризму в Україні необхідно продовжувати усувати правові та нормативні прогалини у системі протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму, розробляти більш дієву та ефективну нормативно-правову базу, підвищувати аналітичну та оперативну ефективність як правоохоронних, так і інших органів влади, які задіяні у сфері фінансового моніторингу.

Список використаних джерел

1. Звіт ФАТФ ризику фінансування тероризму. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/320/Методологія/Рекомендації%20Міжнародних%20організацій/Zmist1.pdf>.

2. Луценко Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України. Харків. Право. 2015. 200 с.

3. Луценко Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму в Україні. *Право.ua*. 2016. № 1. С. 118–121.

4. Луценко Ю. В. Кіберзлочинність та кібертероризм в сучасному інформаційному просторі як одна з основних загроз воєнній безпеці держави. *Правове забезпечення оперативно-службової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення*: матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 23 трав. 2019 р.). Харків: Право, 2019. Вип. 10. С. 23–26.

5. Луценко Ю. В. Протидія злочинності в сучасних умовах. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 1(7). С. 79–84.

6. Луценко Ю. В. Протидія злочинності у світлі міжнародного правопорядку. *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 5. С. 60–64.

7. Луценко Ю. В., Тарасюк А. В. Актуальні проблеми удосконалення окремих положень кримінального та кримінального процесуального законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 388–391.

8. Оцінка загроз серйозної та/або організованої злочинності (звіт про результати оцінювання загроз серйозної та/або організованої злочинності – SOCTA Україна). URL: <https://mvs.gov.ua/upload/1/8/5/3/8/2/socta.pdf>.

9. Свиридюк Н. П. Протидія фінансуванню тероризму у зарубіжному кримінальному законодавстві. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 2. С. 55–58.

Обиход Олена Вячеславівна,

аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД ЯК КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ АБО МІСЦЯ СЛУЖБИ

Згідно поширеній в теорії кримінального права позиції, кримінальні правопорушення часом вчиняється в умовах певної обстановки [1, с. 78], якою є ті конкретні умови, в яких вчиняється кримінальне правопорушення і які суттєво впливають на скоєне діяння, обумовлюючи характер і ступінь тяжкості діяння та суспільно небезпечних наслідків [2, с. 267]. Обстановка вчинення військових кримінальних правопорушень може бути обов'язковою або факультативною їх ознакою. В діянні, передбаченому ч. 4 та ч. 5 ст. 407 КК, обстановка вчиненого набуває ознак кваліфікованих обставин, суттєво підвищуючи ступінь суспільної небезпечності вказаного кримінального правопорушення. Відповідно до положень Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини» від 12.02.2015 р. № 194-VIII, кваліфікуючими (ч. 4 ст. 407 КК) та особливо кваліфікуючими (ч. 5 ст. 407 КК) ознаками діяння, передбаченого ст. 407 КК, є вчинення

кримінального правопорушення в умовах особливого періоду (ч. 4 ст. 407 КК) чи воєнного стану або в бойовій обстановці (ч. 5 ст. 407 КК). Логічно, що вчинення військового кримінального правопорушення в умовах особливого періоду чи воєнного стану або в бойовій обстановці має підвищений ступінь суспільної небезпеки, що тягне більш суворі види і розміри покарань.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про оборону» [3] від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ, особливий період – це період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій. Положеннями Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 р. № 3543-ХІІ вказано, що особливий період – це період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [3].

Як впливає із законодавчого визначення особливого періоду, у першому випадку акцентована увага лише на часі особливого періоду та встановленні його початкового і кінцевого моментів. Натомість у другому законі визначається зміст поняття «особливий» в якості і часу, і обстановки, і навіть місця, на яке поширюється дія особливого періоду та здійснюється функціонування різноманітних суб'єктів (території України загалом та/або окремих її місцевостей). Отже, особливий період визначає особливий порядок організації військових формувань у військовий час.

В науковій літературі набула поширення позиція, що особливий період – це особливий порядок державного впливу загальнообов'язкового характеру для всієї системи органів державної влади [4, с. 65]. Особливий період охоплює період проведення мобілізації (крім цільової), введення воєнного стану та частково відбудовний період після закінчення воєнних дій. В Україні особливий період розпочався з 18.03.2014 р., а саме – з моменту оприлюднення Указу виконувача обов'язків Президента України № 303/2014 «Про часткову мобілізацію», і триває до сьогодні [5]. Таким чином, правильним є твердження Ганової Г. щодо початку особливого періоду з моменту набрання чинності рішенням Президента України, яким оголошується мобілізація [6, с. 63–64].

Особливий період становить собою особливий правовий режим, метою якого є захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України. Його особливість полягає у спеціальному, відмінному від звичайного, порядку функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій [7, с. 63]. Для особливого періоду характерним є визначена в Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» поведінка фізичних, посадових та юридичних осіб, тимчасове введення деяких правил або вилучення із загальнообов'язкових правових норм певних приписів, встановлення контролю за додержанням правопорядку у сфері його дії та введення деяких обмежувальних заходів [8].

Воєнний час настає з моменту оголошення стану війни чи фактичного початку воєнних дій і закінчується у день і час припинення стану війни [3]. Натомість особливий період може діяти в державі й без оголошення воєнного стану, оскільки воєнні дії можуть вестися на її території і без нього [6, с. 66].

Відбудовний період як останній етап особливого періоду у законодавстві не визначений. За переконаннями Ганової Г., на підставі аналізу п. 8 ст. 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», особливий період буде діяти після закінчення воєнного часу і оголошення рішення про демобілізацію. Після повного виконання Указу Президента України «Про демобілізацію» у строк, вказаний у ньому, коли економіка країни

почне функціонувати в особливих умовах, а Збройні Сили України, інші військові формування, оперативно-рятувальні служби цивільного захисту почнуть застосовувати порядок організації роботи і формувати штат, передбачений для мирного часу, можна буде вважати закінченим відбудовний період, про який вказується в законах України «Про оборону України» і «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», а особливий період у державі – завершеним [6, с. 67]. Топольницький В.В. і Тична Б.М. висловлюють протилежну думку щодо закінчення терміну дії особливого періоду. Вони вважають, що у наведених вище законодавчих актах [3, 8] відсутнє чітке визначення моменту закінчення особливого періоду, внаслідок чого виникає юридична невизначеність, яка поширюватиметься і на всі відповідні норми КК, що може призвести на практиці до ускладнень у правозастосуванні [7, с. 232].

Список використаних джерел

1. Сенько М.М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2005. 217 с.
2. Харитонов С.О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України : монографія. Харків : Право, 2018. 328 с.
3. Закон України «Про оборону» від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.
4. Прохоренко М.М., Хлань В.М. Сутність та зміст особливого періоду в Україні. *Юридичний вісник*. 2020. № 2 (55). С. 62–67.
5. Указ виконувача обов'язків Президента України № 303/2014 «Про часткову мобілізацію». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3032014-16358>.
6. Ганова Г. Визначення поняття «особливий період» за законодавством України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2019. № 2. С. 60–69.
7. Топольницький В.В., Тична Б.М. Проблеми правового регулювання понять «воєнний стан», «стан війни» та «воєнний час». *Правова позиція*. 2019. № 4 (25). С. 8–15.
8. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21.10.1993 р. № 3543-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>.

Овсій Дмитро Юрійович,
здобувач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ВПЛИВ ФАКТОРУ ОПЛАТИ АКТИВУ КОШТАМИ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ ДЛЯ ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ ІНСТИТУТАМИ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ

Відповідно до п. п. 141.6.1 п. 141.6 ст. 141 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) звільняються від оподаткування податком на прибуток підприємств кошти спільного інвестування, а саме: кошти, внесені засновниками корпоративного фонду, кошти та інші активи, залучені від учасників інституту спільного інвестування, доходи від здійснення операцій з активами інституту спільного інвестування, доходи, нараховані за активами інституту спільного інвестування, та інші доходи від діяльності інституту спільного інвестування (відсотки за позиками, орендні (лізингові) платежі, роялті тощо).

Для цілей цього підпункту під активами інституту спільного інвестування розуміється сформована (оплачена) за рахунок коштів спільного інвестування сукупність майна, корпоративних прав, нерухомості (в тому числі у вигляді неподільного об'єкта незавершеного будівництва/майбутнього об'єкта нерухомості та/або подільного об'єкта незавершеного будівництва), майнових прав, вимог та інших активів, передбачених законами та нормативно-правовими актами Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

В той же час, формується судова практика, коли правоохоронні органи, уповноважені розслідувати кримінальні правопорушення, визначеного ст. 212 КК України та іншими супутніми кваліфікуючими ознаками, визначають належним наступне правозастосування інвестиційними фондами зазначеної в п. п. 141.6.1 п. 141.6 ст. 141 ПКУ пільги.

Так, зокрема в ухвалі від від 31 січня 2023 року суддя Печерського районного суду м. Києва розглядаючи клопотання старшого слідчого в ОВС ГСУ Національної поліції України ОСОБА_3 про тимчасовий доступ до речей та документів встановив наступне.

Досудовим розслідуванням встановлено, що група компаній, серед яких ПАТ, здійснюють фінансово-господарську діяльність, яка не відноситься до інвестиційної згідно ЗУ «Про

інститути спільного інвестування», здійснюючи залучення коштів від фізичних осіб для будівництва об'єктів нерухомості шляхом укладання інвестиційних договорів, попередніх договорів купівлі-продажу квартир тощо.

Поряд із цим, в супереч ЗУ «Про інститути спільного інвестування» ПАТ здійснює діяльність в рамках якої активи ІСІ набувається майно, яке оплачується не за рахунок коштів спільного інвестування, а за рахунок коштів, які надходять на рахунки зазначеного фонду від фізичних та юридичних осіб, які не являються учасниками вказаного суб'єкта спільного інвестування.

Відповідно до Висновку аналітичного дослідження, вказані юридичні особи мають в обігу серед учасників інституту спільного інвестування цінні папери. Водночас зазначені підприємства залучають кошти інвесторів на значні суми, за які ймовірно здійснюють фінансування будівництва, всупереч вимогам Закону України «Про інститути спільного інвестування», шляхом залучення коштів від фізичних та юридичних осіб, які не є учасниками зазначеного фонду та при цьому незаконно використовують податкову пільгу, передбачену п.п. 141.6.1 п. 141 п.6 ст. 141 Податкового кодексу України.

Таким чином, є підстави вважати, що ПАТ діючи від імені та за рахунок ПВІФ та ПВІФ в супереч ЗУ «Про інститути спільного інвестування» здійснює фінансування будівництва житлового та не житлового фонду шляхом залучення грошових коштів від фізичних та юридичних осіб, які не являються учасниками зазначеного фонду, не купують активи фонду та при цьому не законно використовують податкову пільгу передбачену п.п. 141.6.1 п. 141.6 ст.141 Податкового кодексу.

Що стосується кримінальної відповідальності, то ст. 212 Кримінального кодексу України передбачено умисне ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), що входять в систему оподаткування, введених у встановленому законом порядку, вчинене службовою особою підприємства, установи, організації, незалежно від форми власності або особою, що займається підприємницькою діяльністю без створення юридичної особи чи будь-якою іншою особою, яка зобов'язана їх сплачувати, якщо ці діяння призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів у значних розмірах.

Як видно, з наведеного вище, саме питання оплати активу коштами спільного інвестування є кваліфікуючою ознакою для

визначення дій як такі, що підпадають під незаконне застосування податкової пільги передбаченої п.п. 141.6.1 п. 141.6 ст.141 ПКУ.

Другою кваліфікуючою обставиною є віднесення об'єкту щодо якого здійснюється угоди саме до активів ІСІ.

Правозастосування цього було нещодавно описано в листі члена Національної комісії цінних паперів та фондового ринку Юрія Бойко № 09/04/10779 від 04.10.2023 «Щодо попередньої оплати за договорами». Зокрема, було зазначено наступне про наступне:

Кошти, отримані ІСІ (не від засновників/учасників таких ІСІ) як попередня оплата за операціями з активами ІСІ, сформованими (оплаченими) за рахунок коштів спільного інвестування, мають визнаватися коштами спільного інвестування у момент визнання доходів за такими операціями відповідно до положень МСФЗ.

Якщо такі кошти були використані до визнання доходів за такими операціями для оплати нових активів, такі нові активи не є активами ІСІ, та відповідно доходи, отримані від операцій з такими новими активами не є коштами спільного інвестування.

З такою позицією не можна погодитись з наступного. Правове регулювання операцій купівлі-продажу передбачає можливість попередньої оплати, яка є частиною оплати товару – (Стаття 693 ЦКУ) України або оплати товару з розстроченням платежу (Стаття 695 ЦКУ).

Спеціальне законодавство стосовно ІСІ не встановлює жодних виключень із цього правила.

При цьому жодна норма законодавства не пов'язує момент визнання доходу в бухгалтерському обліку із моментом «перетворення» отриманих коштів в кошти спільного інвестування. Кошти, отримані як попередня оплата за актив ІСІ, не можуть мати невизначений статус з моменту їх отримання до моменту визнання доходу в бухгалтерському обліку. Законодавством не передбачений спеціальний порядок відокремлення цих коштів до моменту їх «перетворення» у кошти ІСІ, так само як і не встановлений спеціальний порядок обліку цих коштів.

Тобто, режим коштів не спільного інвестування у інститутів спільного інвестування взагалі не передбачений.

Визначальним у визнанні отриманих коштів коштами ІСІ є не дата, встановлена стандартами фінансової звітності, а дотримання наступних умов:

- це кошти від операцій з активами ІСІ;
- активи ІСІ, з якими здійснюється операція, повинні бути набуті за рахунок коштів ІСІ.

Підводячи підсумок вище викладеному, можна відзначити, кваліфікуючою ознакою для визначення дій як такі, що підпадають під незаконне застосування податкової пільги передбаченої п.п. 141.6.1 п. 141.6 ст.141 ПКУ і можуть тягнути відповідальність передбачену статтею 212 Кримінального кодексу України є:

- Перехід права власності на майно, в тому числі на активи інститутів спільного інвестування слід відрізнити від оплати активів інститутів спільного інвестування, що може в часі не співпадати. Зокрема, можуть бути передбачені інші способи оплати: Особливості оплати товару з розстроченням платежу (Стаття 695 ЦКУ) або попередня оплата товару (Стаття 693 ЦКУ).

- Оплата з відстрочку або розстрочкою платежу є особливою формою оплати за товар, проте це все одно є оплатою майна

- Діючим законодавством не передбачено облік коштів (режим коштів) не спільного інвестування для інститутів спільного інвестування.

- Якщо момент переходу права власності на актив настав, а оплата цього активу буде здійснена в майбутньому, гіпотетичне питання оплати не коштами спільного інвестування потребує доведення і дослідження.

- кошти, які надходить за актив інституту спільного інвестування який не був до кінця оплачений, все одно відповідають визначенню коштів спільного інвестування, зокрема кошти отримані від операцій з активами (продаж активів).

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341–III. Редакція від 19.08.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

Овсянікова Тетяна Олександрівна,
курсант факультету № 2 Донецького
державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник
викладач кафедри кримінального права
та кримінології факультету № 1
Донецького державного університету
внутрішніх справ **Федорчак І. В.**

НЕЗАКОННЕ ЗБАГАЧЕННЯ ЯК ГЛОБАЛЬНА ПРОБЛЕМА ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

В умовах воєнного стану проблема незаконного збагачення набуває особливої гостроти та становить серйозну загрозу не лише для економічної стабільності держави, але й для її обороноздатності та національної безпеки в цілому. Коли країна мобілізує всі наявні ресурси для протистояння зовнішній агресії, будь-які прояви корупції та незаконного збагачення не лише підривають економічний потенціал держави, але й безпосередньо впливають на її обороноздатність. Особливо небезпечним є те, що в період воєнного стану з'являються нові схеми незаконного збагачення, пов'язані з військовими закупівлями, гуманітарною допомогою та відновленням зруйнованої інфраструктури. Недобросовісні посадові особи можуть використовувати надзвичайні обставини та спрощені процедури для особистого збагачення, нехтуючи інтересами держави та суспільства.

Таким чином, об'єктом незаконного збагачення є ті елементи суспільного правопорядку, а саме суспільні відносини, права, обов'язки законні інтереси людини, інші блага та цінності, які забезпечують встановлений порядок у сфері службової діяльності та професійної діяльності пов'язаної з наданням публічних послуг та яким даним злочином прямо чи опосередковано завдається чи потенційно може бути завдана істотна шкода. Відповідно до статті 368-5 Кримінального кодексу України, незаконне збагачення визначається як набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на 6500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи. Відповідні злочини законодавцем згруповані у розділі 17 Кримінального кодексу України [1].

Під час воєнного стану незаконне збагачення може набувати різних форм:

– Корупція при державних закупівлях військового обладнання. Неврегульованість українського законодавства у сфері державних закупівель, переважно паперовий документообіг, відсутність прозорих і справедливих тендерних процедур призводять до неефективного використання державних коштів, поширення корупції в цій сфері. Унаслідок цього знижується рівень матеріально-технічного забезпечення армії, закуповують неякісну техніку й озброєння, що загрожує безпеці військових і населення [2].

– Розкрадання гуманітарної допомоги. За період війни на території України відкрив всю свою потужність волонтерський рух нашої країни та іноземців. Це допомога не тільки солдатам, а й біженцям – людям, які буквально втратили все своє життя разом з домом, це психологічна та матеріальна підтримка родичам загиблих. Але, такі благородні пориви були затьмарені скандалами з розкраданням гуманітарної допомоги та її незаконним перепродажем. Відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги зазначено в статті 201-2 Кримінального кодексу України (далі – КК України), а саме караються штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або пробацийним наглядом на строк до чотирьох років, або обмеженням волі на той самий строк [1].

– Спекуляція на дефіцитних товарах. 20 травня 2022 автор Подольний Микола Віталійович оприлюднив петицію під назвою «Відповідальність за спекуляції на товарах під час війни» і виніс деякі пропозиції щодо врегулювання незаконної спекуляції, а саме: 1) при першому такому випадку людина сплачує штраф втричі більше націнки; 2) при другому випадку людина сплачує штраф вдєсятеро більше націнки; 3) при третьому такому випадку – людину забирають на фронт бойових дій [3].

– Ухилення від сплати податків під прикриттям воєнного стану. Функціонування економіки в умовах війни вимагає належної організації роботи податкової системи, оскільки податкова система є основним джерелом фінансування бюджетів. Проблемою, з якою стикається податкова система України, є поширення явища ухилення від сплати податків. Дослідники використовують різні терміни, для характеристики цього явища такі як «податкове планування», «податкова

оптимізація» та «уникнення оподаткування» [4]. У разі виявлення порушень законодавства за результатами проведення перевірок, передбачених п.п. 69.2 п. 69 підрозд. 10 розд. XX ПКУ, до платників податків застосовується відповідальність згідно з ПКУ, законами, контроль за якими покладено на контролюючі органи [5].

Отже, на мою думку, незаконне збагачення в період воєнного стану є особливо тяжким злочином, що має передбачати підвищену відповідальність. Це явище становить загрозу національній безпеці та обороноздатності держави. Для протидії злочинності в цій сфері обов'язковим є запровадження посиленої відповідальності, а саме: збільшення строків позбавлення волі, конфіскація майна, як обов'язкове додаткове покарання та заборона обіймати певні посади на більш тривалий термін. Також, посилення механізму виявлення таких злочинів, тобто перевірка декларацій, моніторинг значних транзакцій, аналіз походження активів та міжнародне співробітництво у відстеженні активів.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України, Документ 2341-III, чинний, поточна редакція. Редакція від 25.10.2024, підстава 4009-IX . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Корупційні ризики в державних оборонних закупівлях: шляхи мінімізації, Буряк М. В. 2019 рік, URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/2308d4bc-c96e-4496-a58a-124aec3e9a78/content>.
3. Електронні петиції «Відповідальність за спекуляції на товарах під час війни» 20 травня 2022, Подольний М.В. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/140848>.
4. Протидія ухиленню від сплати податків в умовах воєнного стану. Висоцька І.Б. 2023-05-26. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/378/341>.
5. Податковий кодекс України Документ 2755-VI, чинний, поточна редакція. Редакція від 01.10.2024, підстава 3706-IX, 3813-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

Олексієнко Володимир Анатолійович,
заступник начальника Управління –
начальник відділу аналітичної роботи
та координації діяльності Управління
внутрішнього аудиту Національної
поліції України, полковник поліції

ПРИВЛАСНЕННЯ ТА РОЗТРАТА МАЙНА: ПРАВОВІ ВИКЛИКИ В ЕПОХУ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

У сучасну епоху диджиталізації економіки майнові правопорушення в державному та приватному секторі, такі як привласнення та розтрата майна, набули нових форм і масштабів. Інноваційні технології, електронна комерція та цифрові платіжні системи створили не лише можливості для розвитку економіки, але й нові вразливості для зловживань. В умовах глобалізації правопорушники дедалі частіше використовують складні економічні схеми, фіктивні транзакції, підроблені електронні документи та інші технічні засоби для незаконного заволодіння майном.

Українське законодавство, зокрема стаття 191 Кримінального кодексу України, передбачає відповідальність за привласнення, розтрату майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем, однак ефективність її застосування залишається викликом. Відсутність чітких критеріїв відмежування цих правопорушень від суміжних складів, таких як шахрайство або службове підроблення, створює ризик юридичних колізій і ускладнює правозастосування.

Привласнення як одна із форм кримінального правопорушення, полягає у неправомірному заволодінні чужим майном шляхом його передачі іншій особі або залишення у себе без законних підстав і без наміру повернення власнику [1]. Це означає, що винна особа починає використовувати чуже майно як своє власне або передає його третім особам безплатно чи без належного дозволу. Наприклад, коли посадова особа, отримавши державне майно, замість використання у службових цілях залишає його собі та використовує за власним (приватним) розсудом.

Розтрата, у свою чергу, як альтернативна форма цього ж правопорушення, передбачає не збереження майна винною особою, а його витрачання або передачу у володіння іншим особам. У таких випадках майно або перестає існувати, або

втрачає можливість повернення, наприклад, через те, що його місцезнаходження неможливо встановити.

Основна відмінність між привласненням і розтратою полягає у характері фактичного використання майна: привласнення має на меті збереження майна для особистого користування винною особою, тоді як розтрата спрямована на остаточне вибуття майна з володіння розпорядника.

Заволодіння чужим майном через зловживання службовим становищем є формою вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 191 КК України. Основною відмінністю цієї форми від привласнення чи розтрати є те, що суб'єктом такого правопорушення може бути виключно службова особа. Така особа не обов'язково має бути матеріально відповідальною, але її посадові обов'язки та повноваження мають включати можливість приймати рішення чи виконувати дії, які, хоч і здаються на перший погляд законними, впливають на розпорядження майном, яке їй не належить.

Зазначене кримінальне правопорушення належить до найпоширеніших у практиці правозастосування. В Єдиному державному реєстрі судових рішень міститься понад 17 тисяч вироків, пов'язаних із цією статтею, з яких лише близько 647 є виправдувальними. Окрім вироків, значна кількість проваджень була закрита через реабілітуючі чи нереабілітуючі обставини, зокрема через закінчення строків давності.

Особливість цього правопорушення полягає у його нерозривному зв'язку з економічними відносинами, що визначає сферу його поширення. Найчастіше такі правопорушення вчиняються у державному та приватному секторах економіки, особливо у великих юридичних осіб із значними матеріальними активами. Це стосується, зокрема, банківської, фінансової, будівельної сфер, торгівлі, промисловості, виробництва та сфери надання послуг.

Державні підприємства, установи, органи влади та місцевого самоврядування також є серед вразливих до таких правопорушень, особливо у процесі державних закупівель. У цих випадках зловживання службовим становищем для привласнення чи розтрати майна стає основним об'єктом кримінального розслідування, що вказує на корупційний характер таких правопорушень, як визначено у примітці до статті 45 КК України.

Разом з тим, реалізація цієї норми стикається з низкою проблем як теоретичного, так і практичного характеру.

Складність практичного застосування статті 191 КК України обумовлена, зокрема, конкуренцією цієї норми з іншими статтями Кримінального кодексу. Так, шахрайство, визначене статтею 190, та службове підроблення, передбачене статтею 366, часто мають схожі обставини вчинення, що створює труднощі для визначення правильного складу кримінального правопорушення. Крім того, в умовах сучасного розвитку економічних відносин і впровадження новітніх технологій характер таких кримінальних правопорушень постійно змінюється.

Однією з основних тенденцій є диджиталізація економіки, яка сприяє виникненню нових форм вчинення кримінальних правопорушень. Це може бути привласнення коштів через фіктивні транзакції, використання підроблених електронних документів або створення фіктивних компаній з метою отримання неправомірної вигоди. Зловживання службовим становищем також все частіше набуває форм, які раніше не були настільки поширеними, наприклад, у вигляді тендерних махінацій або маніпуляцій зі звітністю для розкрадання бюджетних коштів. Додатковим викликом є міжнародний характер таких кримінальних правопорушень, коли правопорушники використовують іноземні юрисдикції для приховування слідів своєї протиправної діяльності або відмивання коштів.

Проблеми застосування норм кримінального права у сфері майнових кримінальних правопорушень виникають через недосконалість національного законодавства. Невизначеність критеріїв для розмежування складів кримінальних правопорушень призводить до неоднозначної кваліфікації дій винних осіб. Крім того, існують труднощі із зібранням доказової бази у провадженнях, де майно перебувало у фактичному володінні винного або було використане для здійснення складних економічних схем.

Для вирішення цих проблем необхідно вжити комплекс заходів. Першочерговим є удосконалення кримінального законодавства, зокрема чітке визначення меж складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 191 КК, з метою уникнення конкуренції норм. Важливою є розробка методик доказування у таких провадженнях, які враховували б сучасні економічні реалії. Не менш значущим є впровадження сучасних технологій для моніторингу руху коштів у державному секторі та виявлення незаконних фінансових операцій. У міжнародному аспекті необхідно вдосконалювати/посилити

механізми співпраці між правоохоронними органами різних країн, зокрема у питаннях екстрадиції та обміну інформацією.

Таким чином, привласнення та розтрата майна є актуальними проблемами, які вимагають системного підходу до їхнього вирішення. Удосконалення законодавства, посилення технічної бази правоохоронних органів та розвиток міжнародної співпраці можуть значно підвищити ефективність боротьби з цими кримінальними правопорушеннями. Водночас важливо забезпечити дотримання принципів гуманізму та справедливості у кримінальному процесі, що є запорукою довіри суспільства до правоохоронної системи.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

2. Про судову практику у справах про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 №10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>.

3. Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем: що потрібно знати службовій особі, аби не переступити межу закону. Юридична практика. 2024. URL: <https://pravo.ua/pryvlasnennia-roztrata-maina-abo-zavolodinnia-nym-shliakhom-zlovzhyvannia-sluzhbovym-stanovyshchem-shcho-potribno-znaty-sluzhbovii-osobi-aby-ne-perestupyty-mezhu-zakonu/>.

Пермінов Євген Тимофійович,
аспірант Приватного вищого
навчального закладу «Європейський
університет»

ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ПОРУШЕНЬ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасний стрімкий розвиток інформаційного суспільства обумовлює аналогічний розвиток і інтелектуальної сфери, що виводить на перший план державної політики захист інтелектуальної власності. Це обумовлено тим, що інтелектуальна діяльність визначає стратегію і тактику соціально-економічного розвитку цивілізованих країни світу [1]. Адже саме інтелектуальна сфера сприяє всебічному розвитку суспільства

(економічному, культурному, науковому, технічному тощо), що є визначальним як для внутрішньодержавного розвитку, так і для сфери міжнародного співробітництва.

Про актуальність досліджуваного питання свідчить також та кількість наукових праць, в яких вивчаються питання теорії та практики захисту прав інтелектуальної власності. Зокрема, вказані проблеми досліджувалися такими вченими, як Ю.Є. Атаманов, С.В. Бондаренко, М.К. Галянтич, С.Г. Гордієнко, С.О. Довгий, В.О. Жаров, В.І. Жуков, Р.А. Каложний, А.І. Кананович, А.А. Кодинець, О.В. Кохановська, В.М. Крижна, Н.М. Мироненко, Г.В. Омельченко, О.П. Орлюк, В.Г. Пилипчук, В.М. Панькевич, О.І. Харитонова, Н.В. Філік, О.Х. Юлдашев та інші.

У період воєнного стану питання порушення прав інтелектуальної власності (далі – ІВ) набувають специфічного характеру через обмеження державних інститутів, пріоритетність інших сфер діяльності та особливості функціонування економіки й суспільства. Розглянемо це детальніше за ключовими аспектами.

Вплив воєнного стану на правову систему

Зміни у функціонуванні судової системи:

Судова система працює зі значними обмеженнями через переміщення судів у безпечні регіони, обмежений доступ до документів та свідків.

Тимчасове припинення роботи судів у зонах бойових дій або окупації унеможливує швидкий розгляд справ.

Переорієнтація правоохоронних органів:

Поліція, прокуратура та інші органи можуть зосереджуватися на безпеці та протидії злочинам, пов'язаним із військовими діями, що знижує їхню увагу до порушень ІВ.

Законодавчі зміни:

Уряд може приймати тимчасові акти, що змінюють процедури захисту прав ІВ, наприклад, дозволяючи використання об'єктів ІВ без згоди правовласника для оборонних потреб.

Форми порушень прав інтелектуальної власності

– Контрафактна продукція. Під час війни зростає попит на дешеві аналоги товарів, особливо ліків, продуктів харчування, військової техніки та обладнання. Це сприяє: виробництву та поширенню підробок, незаконному копіюванню технологій.

– Незаконне використання творів. Часто відбувається використання об'єктів авторського права (програмного

забезпечення, книг, музики) без ліцензії, наприклад, для освітніх чи гуманітарних цілей. Використання патентованих технологій без дозволу правласника для потреб оборони.

У воєнний час зростає кількість кіберзагроз, спрямованих на крадіжку або нелегальне використання об'єктів ІВ, таких як бази даних, програмне забезпечення чи комерційні таємниці.

У випадках, коли підприємства припиняють діяльність через війну, їхні бренди можуть використовуватися третіми сторонами без дозволу.

– Специфіка кваліфікації порушень

Визначення умислу

Важливо розрізнити:

Чи порушення було свідомим (наприклад, виробництво контрафактної продукції).

Чи мало характер форс-мажору (наприклад, використання ліцензійного програмного забезпечення в умовах переміщення).

Виправданість дій

Використання об'єктів ІВ для державних потреб (наприклад, у сфері оборони чи медицини) може бути виправдане законодавчо, але потребує належної компенсації правласникам.

Масштаб шкоди

Збір доказів порушень у зоні бойових дій може бути обмеженим, що ускладнює визначення розміру матеріальної чи нематеріальної шкоди.

– Державне регулювання і міжнародні зобов'язання

Впровадження тимчасових механізмів

Державні органи можуть приймати рішення про спрощення процедур:

Реєстрації об'єктів ІВ.

Ліцензування певних видів діяльності, пов'язаної з ІВ.

Тимчасове обмеження прав власників у критично важливих сферах (наприклад, виробництво ліків).

Виконання міжнародних угод

Україна залишається зобов'язаною дотримуватися міжнародних норм, зокрема Угоди ТРІПС. Це означає, що навіть у воєнний час дії щодо ІВ повинні відповідати міжнародним стандартам.

– Особливості розслідування та притягнення до відповідальності

У зонах бойових дій збір доказів може бути ускладнений або неможливий. Це впливає на: можливість фіксації порушення; підтвердження факту незаконного використання об'єкта ІВ; через обмежені ресурси правоохоронні органи можуть віддавати перевагу розслідуванню тяжких злочинів, а не порушенням ІВ.

– Рекомендації для захисту прав інтелектуальної власності

Встановити спеціальні процедури для швидкого вирішення спорів щодо ІВ під час війни. Забезпечити співпрацю з міжнародними організаціями для захисту ІВ. Регулярно оновлювати реєстраційні дані та захищати свої об'єкти ІВ у міжнародних юрисдикціях. Використовувати цифрові інструменти для моніторингу та виявлення порушень.

Дотримуватись принципів ліцензування, навіть у складних умовах, щоб уникати правових ризиків. Співпрацювати з державними та міжнародними організаціями для легалізації використання ІВ.

Умови воєнного стану значно ускладнюють процеси захисту прав інтелектуальної власності. Водночас держава, бізнес і правовласники мають адаптувати свої стратегії, зберігаючи баланс між забезпеченням суспільних потреб і захистом приватних прав.

Список використаних джерел

1. Бошицький Ю.Л. Деякі організаційно-правові аспекти удосконалення правової охорони інтелектуальної власності в сучасній Україні. Часопис Київського університету права. 2020/3. DOI: 10.36695/2219-5521.3.2020.43.

2. Проблеми інтелектуальної власності – камінь спотикання для економіки. URL: <http://tridentlaw.kiev.ua/public/56-2011-09-07-10-44-00.html>.

3. Захист прав інтелектуальної власності. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%97%D0%B0%D1%85%D0%B8%D1>.

Понадюк Максим Дмитрович,
курсант навчально-наукового
інституту № 1 Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
завідувач наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
Вознюк А. А.

ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИМИ ТА ЦИВІЛЬНИМ НАСЕЛЕННЯМ

Від початку повномасштабного вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 року офіційно зареєстровано 148013 злочинів агресії та воєнних злочинів, з яких 143505 – порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 КК України) [1]. З-поміж даних злочинів левову частку складають кримінальні правопорушення, що кваліфікуються як жорстоке поводження з військовополоненими та цивільним населенням.

У судовій практиці як жорстоке поводження з військовополоненими та цивільним населенням кваліфікують:

1) незаконне утримання потерпілого в неналежних санітарних та температурних умовах без можливості справляти свої природні потреби, а також без надання відповідної медичної допомоги, яку він потребував у зв'язку з отриманими тілесними ушкодженнями, з зав'язаними дротом руками заведеними за спину, навіть вночі, при температурі повітря нижче 0 градусів за Цельсієм, позбавивши його можливості вільно пересуватись, перешкоджаючи йому обирати за своєю волею місце знаходження (їдеться про незаконне затримання (нелегальне ув'язнення) та нелюдське поводження) [2];

2) нанесення потерпілому численних ударів металевою трубою, прикладами від автоматів, руками та ногами по тулубу та по голові; зв'язування йому рук за спиною проволокою, зв'язування ніг у витягнутому положенні; підвішування на металеву трубу та продовження нанесення ударів по тулубу, голові, ногах; під час нанесення тілесних ушкоджень погрожували вбивством [2];

3) психічне насильство, яке полягає у приставлянні ствола автомата до скроні потерпілого, переведення ствола автомата в його ротову порожнину, ведення лезом ножа по обличчю, після чого висловлення погрози вбити його у випадку відмови у наданні інформації (йдеться про образливе ставлення, моральне приниження потерпілого та погрози йому фізичною розправою – катування – моральні страждання) [2];

4) залякування, погрози вбивством, що супроводжувалось демонстрацією наявної автоматичної зброї, наведення стволу автомату в живіт та у вухо потерпілого [3];

5) здійснення пострілу з автоматичної вогнепальної зброї в область стопи правої ноги потерпілого, внаслідок чого потерпілому було заподіяно фізичний біль, а також легке тілесне uszkodження [3];

6) застосування фізичної сили, а саме: нанесення удару прикладом автомату по голові та декількох ударів рукояткою пістолета по спині, погрожуючи відрубати пальці на руці, імітація відрубання пальців рук, а також погроза розстрілом шляхом приставляння пістолета до голови потерпілого [4];

7) підключення дротів до кінчиків пальців рук та биття електрострумом, проливання на відкриту ділянку шкіри агресивних хімічних реактивів, які заподіюють пошкодження епідермісу, а також завдавали фізичних страждань, у тому числі шляхом вставляння гострих металевих предметів під нігтеві пластини пальців рук [5];

8) звалтування та залякування шляхом погроз фізичною розправою [6].

Таке діяння як жорстоке поводження в частині випадків супроводжується іншими воєнними злочинами, наприклад, нелегальним ув'язненням (незаконним затриманням), незаконним заволодінням майном потерпілих, які слід кваліфікувати як інше порушення законів та звичаїв війни.

Суб'єктами жорстокого поводження з військовополоненими та цивільним населенням зазвичай є військовослужбовці збройних сил РФ, які діють у складі групи осіб за попередньою змовою. Значно рідше такі дії вчиняються спільно з громадянами України, які співпрацюють з представниками держави агресора. На окупованих територіях жорстоке поводження з цивільним населенням та військовополоненими можуть вчиняти

представники нової окупаційної влади, зокрема учасники незаконних збройних формувань «ДНР»/»ЛНР».

Жорстоке поводження з військовополоненими та цивільним населенням може здійснюватися з метою:

– отримання інформації про можливу співпрацю з військовослужбовцями Збройних сил України [2];

– отримання відомостей про приховану зброю та про розташування на території населеного пункту військовослужбовців Збройних Сил України [5];

– придушення опору місцевого населення [7] тощо.

Дії, що виявляються у вчиненні жорстокого поводження з військовополоненими та цивільним населенням завдають шкоди не тільки фізичному здоров'ю, а й психічному стану постраждалих і мають вкрай негативні наслідки для здоров'я (як фізичного, так і психічного). В подальшому жертви таких злочинів можуть страждати від посттравматичного стресового розладу та інших психічних розладів, що вимагає постійної відповідної підтримки та лікування.

Список використаних джерел

1. Статистичні дані Офісу Генерального прокурора. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://gp.gov.ua>.

2. Вирок Чернігівського районного суду м. Чернігів від 11 грудня 2023 р. Справа № 748/3990/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115639014>.

3. Вирок Саксаганського районного суду м. Кривий Ріг від 10 жовтня 2023 р. Справа № 522/3868/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114042300>.

4. Вирок Чернігівського районного суду м. Чернігів від 01 серпня 2023 р. Справа № 748/1991/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112559865>.

5. Вирок Заводського районного суду м. Запоріжжя від 02 січня 2024 р. Справа № 332/441/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116072492>

6. Повідомлення про підозру та повістки про виклик Лебідю О.В. *Офіс Генерального прокурора*. URL: <https://www.gp.gov.ua/storage/files/10/повістки/31.08./Скан%20підозри%20Лебідь%20укр.pdf>.

7. Вирок Києво-Святошинського районного суду Київської області від 17 листопада 2022 р. Справа № 369/9950/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107577110>.

Попович Єлизавета Андріївна,
курсант факультету № 1 Донецького
державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
викладач кафедри кримінального права та
кримінології факультету № 1 Донецького
державного університету внутрішніх справ
Федорчак І. В.

СУТНІСТЬ ЗЛОЧИНУ В ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ЙОГО ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Поняття злочину є центральним у кримінальному праві, оскільки саме воно відрізняє кримінально карані дії від інших правопорушень та морально неприйнятних вчинків. Етимологічно термін «злочин» походить від слів «зло» і «робити», вказуючи на дії, що завдають шкоду іншим і мають суспільну значущість. Історично злочини як такі завжди існували – від вбивства до заволодіння чужим майном, і суспільство завжди шукало способи боротьби з ними, зокрема через вигнання або фізичне покарання у первісному суспільстві.

З утворенням держави та систем права виникла потреба закріплення злочинних проявів у законодавстві. Такі закони здебільшого захищали інтереси правлячих класів, зокрема власників, проте вони також були спрямовані на підтримку стабільності у суспільстві шляхом протидії протиправним посяганням на особистість і майно. У багатьох суспільствах кримінальне право переважно обслуговувало інтереси привілейованих груп, однак ступінь суспільної підтримки цих законів часто був критичним фактором у їхньому прийнятті [1, с. 24].

Завжди існувало певне «ядро» злочинів, які визнавалися небезпечними на всіх етапах розвитку суспільства, наприклад, посягання на власність чи особистість. У Стародавньому Римі ці злочини називали *mala in se*, або злочини за своєю суттю, такі як крадіжка чи вбивство. Натомість *mala prohibita* – злочини, які оголошені такими через відповідні правові заборони, наприклад, ухилення від податків. Цей поділ відображає тенденцію до пристосування кримінальних заборон до соціально-економічних умов певного періоду.

Перше юридичне визначення злочину запропонував видатний римський юрист Ульпіан, який зазначив, що злочин є

дією, пов'язаною з насильством чи обманом. Історичні джерела також вказують на важливу роль Ульпіана у формуванні юридичної спадщини, зокрема у «Дигестах Юстиніана», де концепція злочину як суспільно небезпечного діяння знайшла своє відображення [2, с. 62].

Із розвитком кримінального права в Європі, такі кодекси, як Кримінальні кодекси Франції (1791 та 1810 рр.) та Баварії (1813 р.), сформували нормативні визначення злочину як протиправного діяння, що карається законом. Відповідно до Кримінального кодексу Німеччини, злочин визначається лише те діяння, яке містить склад злочину і передбачене законом. У статті 10 Кримінального кодексу Іспанії зазначається, що злочином вважається дія або бездіяльність, що карається законом.

Важливий принцип законності в кримінальному праві сформульовано латинським висловом *Nullum crimen, nulla poena sine lege*, тобто «немає злочину, немає покарання без закону». Це правило закріплює необхідність наявності правового акта для визнання діяння злочином і визначення покарання. У свою чергу, суспільна небезпека є матеріальною ознакою злочину, що дозволяє відокремити кримінально карані дії від інших правопорушень і надає злочину особливо небезпечного характеру, який обумовлює необхідність кримінально-правової реакції [4, с. 38].

Згідно з Кримінальним кодексом України, злочин є соціально небезпечне винне діяння, передбачене законом. Таке визначення містить одночасно матеріальну та нормативну ознаки злочину, а саме: суспільну небезпеку і протиправність, які визначаються законодавцем і підтверджують кримінальну караність діяння [3].

Суспільна небезпека є підставою для криміналізації діяння та важливим критерієм для його подальшої індивідуалізації при призначенні покарання. Кримінальна протиправність як ознака злочину означає, що лише дії, прямо передбачені кримінальним законом, можуть вважатися злочинами. Таким чином, суспільна небезпека і кримінальна протиправність є двома сторонами одного явища, яке визначає сутність злочину.

Отже, поняття злочину пройшло тривалий шлях розвитку, від простих уявлень про суспільну шкоду до складної правової конструкції, що поєднує суспільну небезпеку і нормативне визначення.

Список використаних джерел

1. Половников Ж.Ю. Кримінальне право України. Альбом схем: Загальна частина: Навчальний посібник. Київ.: Алерта, 2003. С. 24.
2. Чернишова Н.В. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник Київ. Атіка, 2003. С. 62.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
4. Мельний М.І. Кримінальне право України: Підручник Київ. Юрінком Інтер, 2004. С. 38.

Поштаренко Інна Валеріївна,

викладач кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ВІК ЯК ОЗНАКА СУБ'ЄКТА У СТ. 150-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

В нормах Кримінального кодексу України (далі – КК) інститут суб'єкта кримінального правопорушення відображається у ст. 18-22 КК, де вказано такі ознаки суб'єкта, як осудність та вік, а також міститься вказівка про необхідність визнання суб'єктом лише фізичної особи. Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК, суб'єктом є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність [1]. Це визначення включає ті ознаки суб'єкта, які традиційно називають загальними: 1) особа має бути фізичною; 2) особа має бути осудною; 3) особа має досягти встановленого у законі віку. Відомо, що відсутність будь-якої із вищезазначених ознак суб'єкта свідчить про відсутність всіх ознак складу кримінального правопорушення.

Вік є найбільш універсальним, хоча і не абсолютним критерієм досягнення чи недосягнення особою такого рівня особистого розвитку, за якого вона стає здатною усвідомлювати свої дії і керувати ними. У нормах КК законодавець тлумачить вік суб'єкта в широкому розумінні та пов'язує можливість настання кримінальної відповідальності саме з тим календарним періодом, який минає з часу народження суб'єкта до досягнення певного хронологічного моменту. Такий момент закон визначає як «досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність».

Так, відповідно до положень ст. 22 КК, кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося шістнадцять років [1]. Дане положення є загальним правилом, проте в окремих випадках особу може бути притягнуто до кримінальної відповідальності і у більш молодшому віці: у ч. 2 ст. 22 КК визначено вичерпний перелік кримінальних правопорушень, за вчинення яких особа підлягає кримінальній відповідальності у віці від чотирнадцяти до шістнадцяти років.

Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність за діяння, передбачене ст. 150-1 КК «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом», впливає безпосередньо зі змісту аналізованої статті. У ч. 1 даної норми такими є батьки або особи, які їх замінюють. Відповідно до положень цивільного та сімейного законодавства, батьками потерпілого або особою, яка замінює батьків, не можуть бути особи, які, за загальним правилом, не досягли 18 років. На прикладі ст. 304 КК «Втягнення неповнолітніх у кримінально протиправну діяльність» Дзундза В.В. доводить, що суб'єктом втягнення неповнолітніх у будь-які антисоціальні дії повинна визначатися лише особа, яка досягла вісімнадцятирічного віку [2, с. 213].

Відповідно до положень ст. 23 Сімейного кодексу України (далі – СК) «Право на шлюб», право на шлюб мають особи, які досягли шлюбного віку. За заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам [3]. Логічно, що матір'ю чи батьком особа може стати до досягнення нею повноліття, тому теза про 18 років як вік суб'єкта у ст. 150-1 КК є спірною. Вважаємо, що батьки можуть бути суб'єктами аналізованого кримінального правопорушення до досягнення ними 18-річного віку. Вказана пропозиція підтверджується положеннями ст. 35 Цивільного кодексу України (далі – ЦК) «Надання повної цивільної дієздатності», де зазначено, що повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини [4].

З огляду на досягнення науки кримінального права та законодавчо визначені положення ЦК, вважаємо, що суб'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 150-1 КК, може бути особа, яка досягла 16-річного віку і записана матір'ю або батьком дитини.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?find#Text>.
2. Кузнецов В. В., Семчук Н. О., Чабанюк В. Д. Кримінально-правова охорона моральності неповнолітніх: порівняльне-правове дослідження. Київ, 2017. 278 с.
3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

Рачкован Данило Олександрович,
курсант 1 факультету Донецького
державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник
викладач кафедри кримінального права
та кримінології факультету № 1
Донецького державного університету
внутрішніх справ **Федорчак І. В.**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Особлива частина кримінального права України є однією з ключових складових цієї галузі, яка визначає кримінально-правову характеристику злочинів і відповідальність за їх вчинення. В умовах сучасних викликів, таких як зміна соціально-економічних умов, розвиток нових форм злочинності та реформування законодавства, актуалізується питання удосконалення норм Особливої частини кримінального права. Основними завданнями є забезпечення ефективної кримінально-правової охорони суспільних відносин, підвищення юридичної визначеності норм і їх адаптація до сучасних викликів.

Юридична визначеність норм Особливої частини кримінального права є фундаментальною вимогою для забезпечення правосуддя. Вона забезпечує зрозумілість кримінально-правових приписів як для правозастосовників, так і для громадян. У цьому контексті необхідно враховувати як наукові розробки, так і практику правозастосування. На думку провідних науковців, таких як Баулін Ю. В. та Тацій В. Я., одним із пріоритетів є аналіз ефективності чинних норм

Особливої частини у протидії злочинності, а також їх відповідність сучасним суспільним потребам [1, с. 25].

Злочини, передбачені Особливою частиною Кримінального кодексу України (ККУ), можна поділити на кілька категорій залежно від об'єкта кримінально-правової охорони, таких як життя і здоров'я особи, власність, громадська безпека тощо. Однак одним із проблемних аспектів є наявність колізій та прогалин у формулюванні окремих статей. Це ускладнює правильне застосування норм і може призводити до порушення принципу справедливості. Наприклад, важливим питанням є визначення обставин, що впливають на кваліфікацію злочину, таких як мотив, мета та суб'єктивна сторона діяння.

Особливої уваги потребують питання протидії новітнім формам злочинності, таким як кіберзлочинність, екологічні злочини, торгівля людьми тощо. Злочини у сфері інформаційних технологій стають усе більш актуальними в умовах цифровізації суспільства. Незважаючи на існування відповідних норм, таких як стаття 361 ККУ («Несанкціоноване втручання в роботу комп'ютерів»), практика їх застосування залишається недостатньо розробленою. Це зумовлює необхідність розробки нових підходів до кримінально-правової кваліфікації таких діянь [3, с. 317].

Іншим важливим аспектом є врахування змін у суспільних відносинах, які можуть впливати на злочинність. Наприклад, зміни у сфері економіки та фінансів призводять до появи нових способів шахрайства, розкрадань та інших економічних злочинів. Законодавець повинен своєчасно реагувати на такі виклики шляхом адаптації кримінального законодавства. На думку І.В. Тетарчука та Т. Є. Дяків, важливим є постійний моніторинг ефективності чинних норм Особливої частини, а також аналіз практики їх застосування для виявлення недоліків і пошуку шляхів їх усунення [2, с. 219].

Ще одним проблемним аспектом є співвідношення норм Особливої частини ККУ із загальними принципами кримінального права, такими як законність, гуманізм і справедливість. Неправильне застосування норм Особливої частини може призводити до порушення прав і свобод особи, зокрема через невідповідність покарання ступеню суспільної небезпеки злочину. Тому необхідним є забезпечення балансу між захистом суспільних інтересів і дотриманням прав людини [1, с. 26].

Значна увага повинна приділятися і гармонізації українського кримінального законодавства з міжнародними стандартами. Це стосується як адаптації норм до вимог міжнародного права, так і врахування практики Європейського суду з прав людини. Наприклад, відповідно до європейських стандартів, кримінальна відповідальність має застосовуватися лише як крайній захід, що вимагає перегляду окремих положень Особливої частини ККУ [3, с. 318].

Окремим напрямком є вдосконалення положень Особливої частини ККУ, які регулюють злочини проти життя і здоров'я особи. Зміни в медичній та біотехнологічній сферах створюють нові ризики, що вимагають адекватної кримінально-правової реакції. Зокрема, необхідно визначити кримінальну відповідальність за зловживання новітніми медичними технологіями, що може включати як розробку нових статей, так і уточнення існуючих.

Отже, Особлива частина кримінального права України стикається з багатьма актуальними проблемами, які потребують вирішення. Серед них – удосконалення норм для протидії новітнім формам злочинності, усунення колізій і прогалин у законодавстві, забезпечення відповідності норм міжнародним стандартам та підвищення ефективності їх застосування. Усі ці завдання вимагають комплексного підходу, що включає як наукові дослідження, так і активну взаємодію між законодавцем, правозастосовниками та громадянським суспільством.

Список використаних джерел

1. Баулін Ю. В., Тацій В. Я. Завдання вітчизняної кримінально-правової науки в умовах реформування кримінального законодавства України. *Право України*. 2020. № 2. С. 17–30.

2. Кримінальне право України : навчальний посібник для підготовки до іспитів / упоряд. І.В. Тетарчук, Т.Є. Дяків. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 239 с.

3. Кримінальний та Кримінальний процесуальний кодекси: постатейний покажчик правових позицій Верховного Суду – Великої Палати та Касаційного кримінального суду (практика 2020 року)/ упор. Ткачук О.М. Харків: Право, 2021. 378 с.

Романович Ангеліна Віталіївна,
курсант Національної академії
внутрішніх справ
Науковий керівник:
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Симоненко Н. О.

ПРОБАЦІЙНИЙ НАГЛЯД: ІННОВАЦІЯ У СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

Пробаційний нагляд як нова форма кримінального покарання є інноваційним підходом у кримінально-правовій системі України, а його запровадження відображає прагнення держави модернізувати систему виконання покарань, зробивши її більш гуманною та ефективною. У контексті сучасних тенденцій в сфері кримінального права, акцент на реабілітацію засуджених, запобігання повторним правопорушенням та зменшення рівня криміналізації суспільства є надзвичайно актуальним.

28 березня 2024 року вступив в дію Закон України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану», який був підписаний Президентом України 23 серпня 2023 року. Відповідно до цього Закону, внесено зміни до Кримінального кодексу України, а саме передбачено новий вид основного покарання – пробаційний нагляд. Відповідно до ст. 59-1 КК України покарання у виді пробаційного нагляду полягає в обмеженні прав і свобод засудженого, визначених законом і встановлених вироком суду, із застосуванням наглядових та соціально-виховних заходів без ізоляції від суспільства [1].

Пробаційний нагляд передбачає встановлення певних обмежень у таких сферах, як вибір професії та освіти, місце перебування, проживання та пересування, спілкування, а також організація дозвілля. Це виражається в імперативно встановлених законом обов'язках засудженого періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації, повідомляти уповноважений орган з питань пробації про зміну свого місця проживання, роботи або навчання, не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом з питань пробації, а також у таких додаткових (факультативних) обов'язках, як використовувати електронний

засіб контролю і нагляду та проживати за вказаною у рішенні суду адресою, дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля, працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано посаду (роботу), виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою, пройти курс лікування від наркотичної, алкогольної залежності, розладів психіки та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб. Такі правообмеження є очевидно більш комплексними, ніж правообмеження при покараннях, які розташовані вище в системі (п.п. 1-7 ст. 51 КК України) [2, с. 657].

Впровадження покарання у формі пробаційного нагляду є прогресивним нововведенням і важливим кроком до гуманізації системи кримінального правосуддя для осіб, які скоїли нетяжкі правопорушення. Завдяки ефективному механізму контролю за поведінкою засуджених з боку органів пробації, цей вид покарання може стати дієвою альтернативою позбавленню волі. Він дозволяє зменшити навантаження на пенітенціарні установи, оптимізувати їх утримання та зменшити бюджетні витрати, пов'язані з арештом, обмеженням або позбавленням волі. Пробаційнийгляд може призначатися судом на термін від одного до п'яти років із запровадженням обов'язку носіння електронного засобу контролю. Такий підхід сприятиме зниженню кількості засуджених у виправних центрах, розвантаженню слідчих ізоляторів і арештних домів, а також дозволить перепрофілювати частину таких установ, наприклад, для утримання військовополонених. Впровадження цього виду покарання відповідає сучасним вимогам і прагненню до гуманізації з практиками прогресивних держав [3, с. 156].

Пробаційнийгляд – це ще один вид покарання, коли засуджена особа не відбуває покарання, але повинна виконувати певні умови протягом певного періоду часу, який контролює орган пробації. Основною метою пробації є реабілітація та ресоціалізація правопорушників, зниження рецидивної протиправності [4, с. 182].

Отже, запровадження покарання у вигляді пробаційного нагляду має значний потенціал як ефективного й гуманного інструменту сучасної системи кримінального правосуддя. Цей вид покарання дозволяє досягати основної мети – виправлення

та ресоціалізації засуджених без необхідності їх ізоляції від суспільства, водночас знижуючи фінансові та соціальні витрати на утримання установ виконання покарань.

Встановлення електронного контролю та обмежень щодо пересування, спілкування чи іншої поведінки засуджених гарантує належний рівень нагляду й безпеки. Окрім цього, пробаційний нагляд сприяє розвантаженню пенітенціарної системи, зменшує кількість засуджених у слідчих ізоляторах та виправних центрах, а також оптимізує їх використання, зокрема, для забезпечення потреб у воєнний час.

Пробаційний нагляд є актуальним рішенням у контексті реформування кримінального законодавства України. Його впровадження відповідає міжнародним стандартам і тенденціям гуманізації кримінальної відповідальності, що дозволяє Україні рухатися в напрямку прогресивного розвитку правової системи, зокрема у сфері виконання покарань.

Список використаних джерел

1. Пробаційний нагляд – новий вид кримінального покарання. 2024. URL: <https://law.chnu.edu.ua/probatsiinyi-nahliad-novyi-vyd-kryminalnoho-pokarannia/>.
2. Оробець К. Пробаційний нагляд-новий вид покарання в Україні: аналіз законодавчої реформи як напрямку кримінально-правової політики з точки зору аксіологічного підходу. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. С. 653–662. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/download/7345/7386>.
3. Телефонко Б.М. Пробаційний нагляд як новий вид покарання і вплив його на рецидивну протиправність. *Організаційний комітет форуму*. 2023. С. 154–157. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi77/0057492.pdf#page=154>.
4. Падалка В.О. Пробаційний нагляд як новий вид покарання в Україні. 2023. С. 182–186. URL: https://academysps.edu.ua/wp-content/uploads/2024/01/Konferenciya-verstka-molodih-uchenih_01.12.pdf#page=182.

Семко Марина Миколаївна,
провідний фахівець відділу організації
освітнього процесу Національної
академії внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ТВАРИНАМИ: НОРМАТИВНО- ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

В наш час, все більшої уваги суспільство сприймає тварин як членів родин, розумних істот, що мають стійку емоційну прив'язаність до людей та залежність від них.

І вітчизняне законодавство з метою забезпечення охорони тварин та захисту їх від жорстокого поводження постійно змінюється та удосконалюється.

Прийняття міжнародних правових актів у сфері захисту тварин послужило каталізатором для відповідних зрушень у законотворчому процесі України.

21 лютого 2006 р. було прийнято Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження», що стало надзвичайно важливим кроком у соціально-правовому полі України, який свідчить про суттєві зрушення у менталітеті українців [3]. Суспільна небезпека жорстокого поводження з тваринами (стаття 299 КК України) передусім полягає не тільки у тому, що жорстокість відносно тварин завдає їм шкоди, але й у тому, що вона виступає джерелом інших кримінальних правопорушень проти життя та здоров'я людини.

Слідча та судова практика свідчить, що багато з тих осіб, які вчинили тяжкі злочини проти життя та здоров'я людини, починали зі знущання над тваринами.

Щодня незліченні коти, собаки та інші тварини страждають і гинуть від рук тих самих людей, які повинні піклуватися про них і захищати їх. Фізичне насильство, емоційне насильство та нехтування, що загрожує життю, є щоденною реальністю багатьох тварин. Їхня єдина надія полягає в тому, що добра людина заговорить, поки не пізно.

Наша держава здійснює послідовні кроки щодо належного забезпечення захисту прав тварин. Зокрема, правове забезпечення протидії цим явищам призвані здійснювати Європейська конвенція про захист домашніх тварин 1987 року (ратифікована в 2013 році) [2], Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для експериментів або в інших наукових цілях [4], Закон України

«Про захист тварин від жорстокого поводження» (2006 рік) [3] та інші. З урахуванням вимог сьогодення змін зазнає і кримінальне законодавство. Чинна стаття 299 КК України законодавцями не залишена без уваги. Зміни та доповнення стосуються як окремих новацій, редагувань, так і суттєвого доопрацювання. Перші зміни були здійснені Законом України № 2120-VIII від 22 червня 2017 року [5], яким ґрунтовно змінена редакція частини 1 статті 299 КК України. В редакції названого Закону склад кримінально караного діяння утворює жорстоке поводження з тваринами, що відносяться до хребетних, у тому числі безпритульними тваринами, що вчинене умисно та призвело до каліцтва чи загибелі тварини, а також нацькування тварин одна на одну чи інших тварин, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, публічні заклики до вчинення діянь, які мають ознаки жорстокого поводження з тваринами, а також поширення матеріалів із закликами до вчинення таких дій.

У частині 2 статті 299 КК України здійснено доповнення кваліфікуючої ознаки вчинення діяння у присутності не тільки малолітнього, а і неповнолітнього. І цим же Законом чинну статтю доповнено частиною 3, в якій криміналізовано суспільно небезпечні дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені з особливою жорстокістю або у присутності малолітнього чи неповнолітнього, або щодо двох і більше тварин, або повторно, або групою осіб, або вчинені активним способом. Суттєвих змін зазнали і санкції даної статті. В усіх частинах із санкцій було виключено покарання у виді штрафу з включенням у виді покарання обмеження волі на строк до трьох років (частина 1), позбавлення волі (частини 2 і 3).

В подальшому законодавці повернули штраф до статті 299 КК, вказавши, що частину 1 статті 299 КК після слова «караються» доповнити словами «штрафом від однієї тисячі до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян» [6].

Ще одним законом чинну статтю доповнено частиною 4 з особливо кваліфікованим складом жорстокого поводження з тваринами, в якій криміналізовані дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені з метою створення зображень, творів, кіно-, відео-, аудіопродукції, або збут чи поширення зображень, творів, кіно-, відео-, аудіопродукції, що пропагують жорстоке поводження з тваринами, з покаранням у виді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією тварини [7].

У відповідності до звітності Державної судової адміністрації України щорічний приріст облікованих кримінальних правопорушень за ст. 299 КК України з 70 у 2015 році до 223 лише за вісім місяців 2022 року. Відповідно, у суспільстві є потреба у особливій нормативно-правовій регламентації відносин, спрямованих на захист тварин, що буде сприяти захисту громадської моральності.

Згідно зі статистичними даними Офісу Генерального прокурора, з 2017-го до 2020 року в Україні було зареєстровано 708 кримінальних проваджень за ст. 299 КК України, 554 провадження було закрито, тільки 154 з обвинувальним актом було передано до суду. Тобто, з огляду на ці дані, до суду передавали лише близько 20 % справ; тільки стосовно 58 осіб було винесено обвинувальний вирок суду.

Жорстоке поводження з тваринами, наслідком якого є адміністративна відповідальність (ст. 89 КУпАП), – це: 1) знущання над будь-якими тваринами, у тому числі безпритульними, що спричинило їх мучення, завдало їм фізичного болю, страждань, але не заподіяло тілесних ушкоджень, каліцтва чи їх загибелі; 2) залишення тварин напризволяще, а також інші порушення правил утримання, поводження та транспортування тварин, крім правил, передбачених ст. 85, 87–88-2, 154 КУпАП, наслідком яких не є спричинення тілесних ушкоджень, каліцтва чи загибель тварини.

Нормативну базу дослідження становлять Конституція України [1], міжнародно-правові акти, норми кримінального законодавства, Закон України «Про захист тварин від жорстокого поводження» підзаконні нормативно-правові акти в частині, що мають відношення до досліджуваного питання. Крім того, в ході історичного та порівняльного аналізу досліджуваного питання буде досліджуватись зарубіжне законодавство в частині, що стосується питання та положення кримінального законодавства України в різні історичні періоди.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 26 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Верховна Рада України : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/conv>.

2. Європейська конвенція про захист домашніх тварин : підписана в Страсбурзі, 13 листоп. 1987 р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a15.

3. Про захист тварин від жорстокого поводження: Закон України № 3447-IV від 21 лютого 2006 року [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text>.

4. Європейська конвенція про захист хребетних тварин, що використовуються для експериментів або в інших наукових цілях : підписана 18 берез. 1986 р. Верховна Рада України : [сайт]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_137.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження гуманного ставлення до тварин: Закон України № 2120-VIII від 22 червня 2017 року [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-19#n17>.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України № 2617-VIII від 22 листопада 2018 року [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n404>.

7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тв...: Закон України № 1684-IX від 15 липня 2021 року [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1684-20#n42>.

Сичевський Володимир Володимирович,

курсант Національної академії

внутрішніх справ

Науковий керівник:

доцент кафедри кримінального права

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

Симоненко Н. О.

АНАЛІЗ ДОЦІЛЬНОСТІ СМЕРТНОЇ КАРИ В СУЧАСНІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Питання смертної кари в Україні залишається актуальним, особливо в контексті розвитку кримінального права та міжнародних зобов'язань країни. Відмова від смертної кари в 2000 році була важливим кроком для інтеграції України до європейського правового простору. Однак, незважаючи на офіційну заборону, суспільне ставлення до цього питання залишається неоднозначним, що зумовлює необхідність всебічного аналізу її доцільності в сучасних умовах.

Скасування смертної кари в Україні є важливим етапом у забезпеченні прав людини та наближенні країни до європейських стандартів. Конституція України гарантує право на життя кожному громадянину, що прямо суперечить можливості застосування смертної кари. Стаття 27 Конституції України визначає, що ніхто не може бути позбавлений життя незаконно, що є важливою частиною правового захисту громадян. Більше того, Україна стала частиною міжнародних правових угод, які забороняють смертну кару, таких як Європейська конвенція з прав людини, до якої вона приєдналася в 1997 році. Підписавши Протокол №6 до цієї конвенції, Україна зобов'язалась скасувати смертну кару в мирний час. Крім того, Україна є учасником Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, який також передбачає скасування смертної кари або її обмеження лише у надзвичайних обставинах, що підтверджує намір країни йти в ногу з міжнародними стандартами прав людини. З огляду на це, відновлення смертної кари в Україні могло б призвести до порушення міжнародних зобов'язань і негативних наслідків у відносинах з іншими країнами, зокрема в рамках Ради Європи.

У рамках Конституції України право на життя є основоположним і непорушним, що ставить під сумнів доцільність відновлення смертної кари. Конституційний Суд України кілька разів висловлювався щодо цього питання, підкреслюючи, що смертна кара порушує фундаментальні права людини і є несумісною з принципами гуманізму.

Діяльність правової системи України орієнтована на забезпечення прав та свобод людини, тому будь-яке покарання, яке порушує право на життя, має бути відкинуте. Етичний аспект також має велике значення. Смертна кара часто сприймається як крайнє покарання, яке порушує моральний принцип «не вбивай». Це також створює ризик помилок: у випадку неправосудного вироку невинна людина може бути страчена, і це буде неоправною втратою для суспільства. Враховуючи ці моральні та етичні міркування, більшість країн, що відмовились від смертної кари, вважають, що життя людини повинно бути захищене навіть у випадку тяжких злочинів, а альтернативні покарання, такі як довічне позбавлення волі, можуть бути ефективними і гуманними.

Практичний аспект скасування смертної кари в Україні пов'язаний із соціальними та правовими змінами, які вже відбулись після 2000 року. Після скасування смертної кари

українська правова система пройшла низку реформ, спрямованих на покращення кримінального процесу та забезпечення більш гуманного підходу до покарань. Довічне позбавлення волі стало заміною смертній карі і продовжує виконувати функцію стримування протиправності в країні.

Крім того, важливо враховувати практичні проблеми, пов'язані із застосуванням смертної кари, такі як необхідність додаткових ресурсів для здійснення цього покарання, а також непередбачувані соціальні наслідки, такі як негативний вплив на моральне становище суспільства, яке може призвести до посилення насильства та агресії в соціумі.

Враховуючи ці фактори, більшість експертів вважає, що смертна кара не є необхідною в сучасних умовах, і що система кримінальних покарань повинна бути спрямована на реабілітацію та ресоціалізацію засуджених, а не на їх фізичну ліквідацію.

Аналіз доцільності смертної кари в Україні показує, що її скасування є важливим кроком у забезпеченні прав людини, гуманізації кримінального правосуддя та інтеграції країни до європейських стандартів. Конституційні норми, міжнародні зобов'язання України, а також етичні принципи, що стоять за правами людини, вказують на неприпустимість відновлення смертної кари. Крім того, практичний досвід показує, що існуюча система покарань, включаючи довічне позбавлення волі, є ефективною альтернативою смертній карі, адже забезпечує справедливість, не порушуючи основні права громадян.

Враховуючи всі ці фактори, можна стверджувати, що смертна кара не є доцільною в сучасній правовій системі України, і її скасування відповідає гуманним та міжнародним вимогам, що визначають напрямок розвитку кримінальної політики держави.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Європейська конвенція з прав людини : міжнародний документ від 4 листоп. 1950 р., ратифікований Україною 17 липня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права : міжнародний документ від 16 грудня 1966 р., ратифікований Україною 19 жовтня 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.

Сніжко Софія Вадимівна,
курсант факультету підготовки фахівців
для підрозділів досудового
розслідування Донецького державного
університету внутрішніх справ
Науковий керівник:
викладач кафедри кримінального права
та криминології факультету № 1
Донецького державного університету
внутрішніх справ **Федорчак І. В.**

ПРИНЦИПИ СПРАВЕДЛИВОСТІ ТА ГУМАННОСТІ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Кримінальне право України базується на фундаментальних принципах, які забезпечують дотримання прав людини, законності та ефективності правової системи. Одними з основоположних принципів є принципи справедливості та гуманності, що дозволяють забезпечити адекватну та збалансовану відповідальність за вчинені правопорушення. Дотримання цих принципів є необхідною умовою функціонування правової системи, оскільки воно забезпечує захист прав не лише потерпілих, а й обвинувачених та засуджених [1, с. 23].

Принцип справедливості в кримінальному праві України є основою, на якій базується система кримінального права України. Він передбачає відповідність покарання тяжкості вчиненого злочину, обставинам його вчинення та характеристикам особи злочинця. Це означає, що покарання повинно бути не лише адекватним, а й пропорційним суспільній небезпеці злочину. Принцип справедливості також визначає, що обвинувачені не можуть підлягати необґрунтованим обмеженням прав, а кваліфікація злочинів повинна здійснюватися на основі об'єктивних критеріїв [2, с. 12].

Принцип справедливості закріплено в Кримінальному кодексі України (ККУ), зокрема, у статті 65 ККУ, де визначено загальні засади призначення покарання [3, с. 56]. Відповідно до цієї статті, суд повинен враховувати ступінь тяжкості злочину, мотиви, обставини вчинення злочину та характеристику особи обвинуваченого. Цей підхід сприяє реалізації принципу пропорційності та недопущення надмірно суворих або занадто м'яких покарань [4, с. 30].

Реалізація принципу справедливості в Україні стикається з низкою проблем:

– *Розбіжності в судовій практиці.* Незважаючи на нормативне закріплення, українські суди іноді ухвалюють різні рішення за схожих обставин, що призводить до нерівномірного застосування покарання [5, с. 78]. Це може бути наслідком недостатньої деталізації норм ККУ або відмінностей у судовій практиці.

– *Недостатня відповідність покарань тяжкості злочинів.* Деякі покарання в ККУ є непропорційно суворими або занадто м'якими для конкретних категорій злочинів, що викликає питання щодо їх справедливості [6, с. 91].

– *Обмеженість ресурсів для розгляду обставин справи.* Недостатнє матеріальне та кадрове забезпечення судів обмежує можливості для детального дослідження кожної справи, що впливає на можливість об'єктивного призначення покарання [7, с. 34].

Принцип гуманності в кримінальному праві України передбачає повагу до прав людини та гідності кожного громадянина, незалежно від його статусу в кримінальному процесі. Цей принцип спрямований на захист прав як потерпілих, так і осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, або вже засуджених осіб. Гуманність також означає відмову від надмірно жорстоких, нелюдських та принизливих покарань, що не відповідають сучасним стандартам.

Принцип гуманності закріплений у ст. 50 ККУ, де вказується, що метою покарання є не тільки кара за вчинений злочин, а й виправлення засудженого, запобігання новим злочинам, а також захист суспільства [3, с. 60]. Крім того, Конституція України та міжнародні правові акти, ратифіковані Україною, передбачають захист прав людини та заборону нелюдського або жорстокого поводження.

Основними проблемами реалізації принципу гуманності в Україні є:

– *Умови утримання під вартою.* Нерідко умови утримання в місцях позбавлення волі не відповідають міжнародним стандартам, що викликає критичні зауваження з боку міжнародних правозахисних організацій.

– *Відсутність достатньої підтримки для ресоціалізації засуджених.* Повернення колишніх засуджених до нормального життя ускладнюється відсутністю достатніх програм ресоціалізації, що підвищує ймовірність рецидиву.

– *Обмеження застосування альтернативних покарань.* Незважаючи на тенденції до гуманізації, кримінально-правова система України все ще обмежено використовує альтернативні покарання, як-от виправні роботи або умовні терміни, що призводить до перевантаження системи виконання покарань та негативно впливає на рівень гуманності [8, с. 45].

Взаємозв'язок принципів справедливості та гуманності є взаємодоповнюваними в кримінальному праві України. Справедливе правосуддя передбачає гуманне ставлення до обвинувачених, що вимагає балансу між суворістю покарання і його пропорційністю до вчиненого злочину. Наприклад, занадто суворе покарання суперечить як принципу гуманності, так і принципу справедливості, оскільки воно є непропорційним суспільній небезпеці злочину і водночас принижує гідність засудженого. Таким чином, лише у взаємозв'язку цих принципів можна забезпечити оптимальну відповідність кримінального законодавства міжнародним стандартам і суспільним очікуванням [9, с. 92].

Для підвищення ефективності та відповідності кримінального права України принципам справедливості та гуманності пропонуються такі заходи для вдосконалення діючого законодавства:

1. *Гуманізація покарань і розвиток альтернативних заходів.* Важливо забезпечити розробку та впровадження програм ресоціалізації, що дозволить зменшити кількість рецидивів та сприятиме поверненню засуджених до нормального життя.

2. *Реформування системи правосуддя.* Це передбачає запровадження єдиного підходу до призначення покарань та підвищення прозорості судових рішень, що сприятиме дотриманню принципів справедливості та гуманності.

3. *Покращення умов утримання в місцях позбавлення волі.* Важливо дотримуватися міжнародних стандартів щодо умов утримання та медичної допомоги для засуджених, що забезпечить гуманне ставлення до них та відповідність кримінальної політики міжнародним вимогам.

Принципи справедливості та гуманності є основоположними для кримінального права України. Їхнє дотримання сприяє захисту прав людини та забезпечує баланс між інтересами суспільства та особистості. Для забезпечення повного дотримання цих принципів необхідно удосконалювати систему кримінального правосуддя, розвивати альтернативні форми покарань, забезпечувати належні умови утримання та

програми ресоціалізації для засуджених. Тільки за умов ефективної реалізації принципів справедливості та гуманності можна забезпечити стабільність, правопорядок і довіру до правової системи в Україні.

Список використаних джерел

1. Сидоренко О. О. Основи кримінального права України. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 350 с.
2. Петренко А. В. Принципи кримінального права: теорія та практика. Львів: Літопис, 2021. 200 с.
3. Кримінальний кодекс України: Офіційний текст. Київ: Парламентське видавництво, 2019. 450 с.
4. Дубчак В. І. Принципи справедливості у кримінальному законодавстві України // Вісник кримінального права. 2020. № 3. С. 28–35.
5. Шаповал О. М. Справедливість та права рівність у кримінальному праві України. Харків: Право, 2018. 274 с.
6. Корнеєв С. Г. Гуманізація кримінальної відповідальності та її перспективи. Одеса: Юридична література, 2019. 312 с.
7. Соловей Т. С. Справедливість у правозастосуванні: науково-практичний підхід // Право України. 2020. № 6. С. 33–40.
8. Назаренко Р. Ю. Альтернативні покарання: досвід зарубіжних країн та перспективи в Україні. Львів: Академпрес, 2020. 200 с.
9. Ільчук Л. І. Справедливість і гуманність як підґрунтя сучасного кримінального права // Часопис національного права. 2019. № 4. С. 85–93.

Сорока Орест Андрійович,

аспірант наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ЗБРОЇ, БОЙОВИХ ПРИПАСІВ АБО ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

У Конституції України задекларовано, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю (ст. 3). Виходячи з викладеного, одним з основних обов'язків держави є правове забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина, а також створення належних умов її життєдіяльності. Таким

чином, належний стан охорони громадської безпеки є однією з ключових передумов діяльності держави, а запобігання злочинам – це загально визнаний та невід’ємний компонент її успішного функціонування, що відіграє важливе значення в протидії злочинності. Ефективне забезпечення громадської безпеки сприяє стабільному і послідовному розвитку суспільства та достатньому задоволенню життєво важливих потреб громадян [4, с. 5].

Незаконний обіг зброї та бойових припасів створює загрози національній безпеці та національним інтересам, сприяє збільшенню кількості злочинів, терактів, пограбувань, насильства над людьми та тваринами.

Після повномасштабного вторгнення РФ на територію України питання, які стосуються незаконного обігу зброї, бойових припасів або вибухових речовин набула ще більшої актуальності внаслідок декількох детермінантів. По-перше, можна говорити про відкриття нових способів та шляхів здобуття зброї та безприпасів до неї, збільшилася кількість зброї на території України. По-друге, загострилася загроза особистій безпеці, розширилися можливості цивільного захисту законодавчого характеру, створився негативний соціально-психологічний клімат, що при наявності зброї може привести до загрози життю і безпеці громадян. По-третє, з’явилася потреба в особистому захисті, задоволення якої може відбуватися через реалізацію отримання зброї незаконним шляхом [14].

Отже, протидія злочинам проти громадської безпеки, предметами яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини, сьогодні є гострою та актуальною, оскільки злочинність, особливо з початком розв’язанням повномасштабних бойових дій РФ проти України характеризується тенденціями до зростання таких її видів, як групова, організована та насильницька, де наявність озброєння – одна з ключових умов формування і діяльності злочинних груп та злочинних організацій [7, с. 109].

За даними Національної поліції, в Україні станом на 30 жовтня 2024 року зареєстровано понад 1 млн 400 тис. одиниць зброї. У той же час за різними підрахунками Національної поліції Україні станом на 1 вересня 2024 року в українців на руках може бути від 2 до 5 млн одиниць незадекларованої зброї. У 2022 році реєстрації таких злочинів були на порядок меншими, в порівнянні з 2023 і 2024 роках. У зв’язку з цим правоохоронні органи націлені на виявлення і

вилучення такої зброї. І сьогодні ця робота – досить ефективна, і вона знаходиться на постійному контролі [2].

На тлі політичної та соціальної кризи в державі все частіше створюються організовані злочинні групи, нерідко – озброєні, виникають незаконні воєнізовані формування, є наявною велика кількість зброї, що на незаконних підставах знаходиться у володінні окремих груп та осіб і рух якої дуже важко проконтролювати, стає зрозумілим, чому збільшується кількість вчинюваних злочинів з використанням вогнепальної зброї, вибухівки як окремими особами, так і озброєними злочинними угрупованнями. Також необхідно звернути увагу, що з початком агресії РФ проти України та широкомасштабними бойовими діями у учасників організованих груп та злочинних організацій з'являється більше можливостей здійснювати свої злочинні наміри. Це перш за все пов'язано із незаконним обігом зброї, бойових припасів або вибухових речовин в злочинному середовищі, який складно проконтролювати [1, с. 42; 5; 8; 9; 10; 11; 12; 13].

Допомогти облікувати таку зброю може ухвалений парламентом 20 серпня 2024 року закон. Документ передбачає внесення змін до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» щодо впорядкування правил поведіння зі зброєю, визначення норм зобов'язуючого характеру, а також надання права цивільним особам задекларувати наявну зброю та боеприпаси до неї.

У зазначеному законі мова йде про вогнепальну зброю, що була видана цивільному населенню у період дії воєнного стану.

Передбачається, що зброя, яка є державною власністю, може перебувати у користуванні цивільних на період дії воєнного стану, а впродовж 90 днів після його завершення або скасування має бути повернута до Національної поліції.

Під вогнепальною зброєю, яка підлягає декларуванню, розуміється нарізна вогнепальна зброя калібру не більше 12,7 мм, гладкоствольна вогнепальна зброя калібру не більше 23 мм, боеприпаси до них, відомості про які відсутні в реєстрах і базах даних МВС України та які перебувають у володінні та можуть використовуватися цивільними особами у відсічі та стримуванні збройної агресії РФ та/або інших держав.

Також законом передбачено, що цивільна особа, яка знайшла вогнепальну зброю та боеприпаси до неї, має впродовж 24 годин повідомити про це органи Нацполу, передати знахідку поліцейському для подальшої здачі чи декларування.

Згідно з законом, цивільні особи (нарівні з військовослужбовцями) не несуть відповідальності за застосування отриманої чи власної вогнепальної зброї проти осіб, які чинять збройну агресію проти України [3].

Сьогодні правовідносини у сфері обігу зброї в Україні не врегульовані профільним законом, наразі Україна залишається єдиною країною Європи, яка не має власного рамкового закону, також залишаються не визначені на нормативному рівні такі ключові поняття даної сфери як «зброя», «вогнепальна зброя», «обіг зброї», «цивільне використання зброї» тощо [6, с. 171; 7, с. 109].

Отже, хочеться сподіватись, що законодавець у найближчій перспективі прийме закон про обіг зброї з урахуванням позитивного досвіду розвинених країн світу. Прийняття такого закону повинно вирішити низку існуючих проблем в державі та покращити суспільно-політичну та криміногенну обстановку з врахуванням існуючих викликів та загроз, які існують при широкомасштабному вторгненню РФ на територію України.

Список використаних джерел

1. Брик У. П. Прояви бандитизму в Україні. *Кримінально-правові та кримінологічні засоби протидії злочинам проти громадської безпеки та публічного порядку*: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 18 квіт. 2019 р.). Харків: ХНУВС, 2019. С. 42–43.

2. В Україні вже зареєстровано 1 мільйон 400 тисяч одиниць зброї на руках. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2024/10/30/7482166/>.

3. ВР змінила порядок отримання та декларування вогнепальної зброї. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3897005-vr-zminila-poradok-otrimanna-ta-deklaruvanna-vognepalnoi-zbroi.html>.

4. Голубош В. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої (статті 262, 263, 263-1, 264 КК України): монографія. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2020. 340 с.

5. Луценко Ю. В. Актуальні питання протидії організованій злочинності в контексті міграційної політики держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 6(47). С. 132–136.

6. Луценко Ю. В. Правові проблеми легалізації зброї: національний та зарубіжний досвід. *Право.ua*. 2023. № 3. С. 168–173.

7. Луценко Ю. В. Проблеми законодавчого регулювання обігу зброї в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 4. С. 108–113.

8. Луценко Ю. В. Проблеми організації протидії організованим злочинним угрупованням, які загрожують державній безпеці України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. Том 35 (74) № 1. С. 139–146.

9. Lutsenko Yu., Kharytonov S. Countering Organized Crime in the European Context. *Theory and Practice of Jurisprudence*. 2024. № 1 (25). P. 141–152.

10. Луценко Ю. В. Протидія злочинності у світлі міжнародного правопорядку. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 5. С. 60–64.

11. Луценко Ю. В. Протидія організованій злочинності: національний та іноземний досвід. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2024. Том 35 (74) № 2. С. 75–81.

12. Луценко Ю. В., Макаренко Н. К. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації, що вчиняють шахрайські та корупційні правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 364–368.

13. Луценко Ю. В., Макаренко Н. К. Кіберзлочинність у сфері електронної торгівлі як прояв кримінального професіоналізму. *Право.ua*. 2023. № 3. С. 59–65.

14. Незаконний обіг зброї як загроза національній безпеці. Цілі державної політики в сфері контролю за обігом зброї, повноваження державних органів в цій сфері. URL: <https://censs.org/nezakonnyu-obih-zbroyi-yak-zahroza-natsionalniy-bezpetsi/>.

Федосєєва Карина Геннадіївна,
ад'юнт кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОНТРАБАНДУ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ

Контрабанда підакцизних товарів, зокрема алкоголю, тютюнових виробів, паливно-мастильних матеріалів та інших товарів є серйозною проблемою з часів незалежності України та залишається значним викликом для економіки держави по теперішній час. В умовах повномасштабного російського вторгнення у 2022 році та воєнного стану, що триває, прикордонний контроль став ще більш важливим, і, на жаль, рівень контрабанди залишається високим, тому уряд України робить суттєвий прогрес у вдосконаленні правової бази.

Однією з найбільших проблем відповідальності за «товарну» контрабанду, була нечітка криміналізація контрабанди підакцизних товарів в Україні, оскільки Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 р. № 4025-VI було декриміналізовано контрабанду товарів, за винятком предметів культурної цінності, зброї, наркотиків та інших особливо небезпечних предметів [1]. Відтоді неорганізована та дрібна контрабанда підакцизних товарів каралась, як адміністративне правопорушення.

Так, відповідно до ст. 2 Кодексу України про адміністративні правопорушення питання щодо адміністративної відповідальності за порушення митних правил регулюються Митним кодексом України, де розділом XVIII «Порушення митних правил та відповідальність за них» встановлено, зокрема, що за переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів, транспортних засобів комерційного призначення через митний кордон України поза митним контролем настає відповідальність у вигляді штрафу в розмірі 100% вартості товарів з їх конфіскацією (ст. 482). Переміщення або дії, спрямовані на переміщення товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі

100% вартості товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил з конфіскацією цих товарів, а також товарів, транспортних засобів із спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що використовувалися для переміщення товарів (ст. 483). За такі ж повторні порушення митних правил передбачається накладення штрафу в розмірі 200 % вартості товарів. Адміністративна відповідальність за дане діяння, яке призводить до значних збитків бюджету не є стримуючим фактором для організованих груп.

З моменту підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом у 2014 році Україна взяла на себе зобов'язання привести митне законодавство у відповідність до стандартів Європейського Союзу та посилити контроль над товарними потоками, які оподатковуються податком на споживання. Міжнародна співпраця з країнами Європейського Союзу стала важливою частиною боротьби з контрабандою і Україна запровадила низку нових заходів, включаючи електронне декларування, використання систем GPS для відстеження відправлень та автоматизованих методів митного контролю [2]. Це дає змогу підвищити прозорість руху підакцизних товарів та покращити прикордонний контроль. Однак, незважаючи на технологічний прогрес і зростаючу інтеграцію з ЄС, контрабанда підакцизних товарів залишається серйозною проблемою

У 2021 році уряд України посилив прикордонні санкції та заходи контролю для запобігання контрабанді підакцизних товарів. Серед важливих нововведень – додатковий огляд транспортних засобів, контроль вантажів та посилення відповідальності за порушення митних правил. Ці заходи спрямовані на скорочення незаконного обігу тютюнових виробів, алкоголю та палива та збільшення надходжень акцизного податку до державного бюджету.

Дискусії щодо можливості повернення кримінальної відповідальності за контрабанду товарів почали відновлятися після реєстрації проекту Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо криміналізації контрабанди товарів та підакцизних товарів, а також недостовірного декларування товарів № 5420 від

23 квітня 2021 р. [3]. Це рішення підтримала низка народних депутатів та експертів, які вказували на необхідність посилення санкцій для запобігання масштабній контрабанді.

Відтак, з 1 липня 2024 року, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів» від 9 грудня 2023 р. № 3513-IX [4], набули чинності зміни, що доповнили КК рядом статей, серед яких ст. 201-4 «Контрабанда підакцизних товарів», яка виокремлює даний вид правопорушення як окремий злочин.

Таким чином, генеза українського законодавства про кримінальну відповідальність за контрабанду підакцизних товарів є прикладом поступової адаптації до нових викликів та міжнародних стандартів, хоча деякі заходи, такі як декриміналізація у 2011 році, не виправдали очікувань, повторне запровадження більш суворих покарань та постійні зусилля з удосконалення митного контролю підвищать ефективність заходів боротьби з контрабандою та забезпечать стабільні надходження до бюджету.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: Закон України від 15.11.2011 № 4025-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17#Text>.

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3513-20#Text>.

4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо криміналізації контрабанди товарів. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3513-20#Text>.

Хижня Олександра Олександрівна,
курсант факультету № 2 Донецького
державного університету внутрішніх
справ

Науковий керівник

викладач кафедри кримінального права
та кримінології факультету № 1
Донецького державного університету
внутрішніх справ **Федорчак І. В.**

ВПЛИВ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ НА ФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ТА РЕФОРМ

Кожна країна час від часу стикається з необхідністю проведення реформ у різних сферах суспільного життя. Крім того, є певні етапи розвитку суспільства, коли виникає потреба в системних реформах, що передбачають глибоку та всебічну перебудову всіх аспектів соціальної діяльності. Така потреба може бути викликана різними факторами, зокрема духовним і інтелектуальним розвитком, зміною природних умов, науково-технічним прогресом, впливом світових процесів і міжнародних акторів, а також зовнішніми загрозами. Протягом ХХ століття саме реформи, а не природний відбір, забезпечували інституційні та структурні зміни в більшості країн світу. Вони стали найбільш ефективним шляхом прогресивного розвитку суспільства. У цьому контексті, з метою сприяння подальшому розвитку національної правової системи України на основі конституційних принципів верховенства права, пріоритету прав і свобод людини, враховуючи сучасні виклики демократичного суспільства та міжнародні зобов'язання України, актуальність набуває кримінально-правова реформа як складова правової реформи, що передбачає зокрема трансформацію кримінального законодавства (зокрема законів щодо кримінальної відповідальності).

Після здобуття Україною незалежності протягом десяти років (1991–2001 рр.) на її території залишався чинним Кримінальний кодекс Української РСР 1960 року, а з 1 вересня 2001 року вступив в силу Кримінальний кодекс України, який діє до сьогодні. У порівнянні з попередніми кримінальними законами, КК України 2001 року є чинним вже 22 роки. Кримінальний кодекс Української РСР 1960 року діяв у періоди, що охоплюють етапи побудови «розвинутого соціалізму», часи «застою» і «перебудови», розпад Радянського Союзу, здобуття

Україною незалежності, а також перші роки становлення й розвитку економічної, соціальної, політичної та правової системи суверенної держави. У свою чергу, КК Української Соціалістичної Радянської Республіки 1927 року діяв протягом 34 років і припав на періоди «нової економічної політики», індустріалізації та колективізації, два голодомори, масові репресії, підготовку до Другої світової війни, саму війну та повоєнне відновлення, а також інші важливі події. Таким чином, попередні кримінальні закони діяли в середньому вдвічі довше, ніж сучасний, і пережили значні, а часто й кардинальні зміни в суспільстві та державі [1].

У згаданих кримінальних кодексах, незалежно від того, як ми їх оцінюємо сьогодні, закріплювались ті моделі поведінки, які держава вважала найбільш суспільно небезпечними для певного періоду існування і функціонування конкретної форми державного устрою, правління та режиму. Ці моделі були достатньо поширеними і типовими, що дозволяло державному апарату легально застосовувати примусові (каральні) заходи за їх вчинення. Без сумніву, Кримінальний кодекс України 2001 року є більш досконалим порівняно з попередніми кримінальними кодексами, оскільки відображає досягнення сучасної кримінально-правової науки та закріплює принципи гуманізму й законності. Водночас існує низка суттєвих концептуальних, системних, змістових і формальних причин, які вимагають реформування кримінального законодавства України.

Сьогодні Україна проходить екзистенційне випробування через війну, яку розв'язала Російська Федерація 24 лютого 2022 року. У цій війні наша країна щодня зазнає безпрецедентних людських втрат, значних фінансово-економічних збитків та масштабного руйнування промислово-інфраструктурного потенціалу, створеного протягом десятиліть. Війна в Україні – це не лише жаклива гуманітарна катастрофа, але й відвертий напад на основні правові принципи – справедливість, свободу, рівність і гуманізм, що є основою правосвідомості та правової культури українського народу. Незважаючи на відсутність чітких перспектив завершення війни, у квітні 2022 року була створена Національна рада з відновлення України після наслідків війни. До основних завдань Ради входить не лише розробка плану заходів щодо післявоєнного відновлення та розвитку країни, а й визначення пріоритетних реформ, необхідних у воєнний та післявоєнний періоди, а також розробка стратегічних ініціатив і проєктів нормативно-правових актів. Отже, йдеться про стратегію

суспільних реформ, зокрема правової, яка має визначити інструменти, механізми та технології відновлення держави після масштабної війни [2].

Аналіз впливу історичних подій на формування кримінального законодавства показує, що кожна етапна зміна в суспільно-політичній ситуації, економічних умовах і міжнародних відносинах суттєво позначалась на розвитку кримінальних норм. Кримінальне законодавство, яке розвивалося на різних етапах історії України, відображало зміни в соціально-політичному устрої держави та пріоритетах її правової системи. Періоди соціальних та політичних трансформацій, такі як розпад Радянського Союзу, здобуття незалежності, а також війни та економічні кризи, вимагали адаптації кримінальних норм до нових реалій.

Особливо важливим є перехід від радянського кримінального законодавства до сучасного українського Кримінального кодексу 2001 року, який став більш гуманним та орієнтованим на захист прав і свобод людини, враховуючи досягнення сучасної правової науки. Проте, попри досягнення у кримінально-правовій реформі, потреба в подальших змінах залишається актуальною, оскільки збереження та розвиток правової держави вимагають вдосконалення законодавства відповідно до нових викликів часу, таких як гібридні війни, зміни в міжнародних відносинах та трансформація соціальних цінностей.

Отже, кримінальне законодавство завжди було і залишається динамічним інструментом, що повинно відповідати історичним, політичним та соціальним умовам часу, забезпечуючи належний рівень правової безпеки та справедливості в державі.

Список використаний джерел

1. Баулін Ю., Тацій В. Завдання вітчизняної кримінально-правової науки в умовах реформування кримінального законодавства України. *Право України*. 2020. № 2. С. 17–31.

2. Кривицький Ю. В. Роль правової реформи в забезпеченні правового розвитку у воєнний і післявоєнний періоди. *Альманах права*. 2022. Вип. 13. С. 241–246

Хоменко Анастасія Олександрівна,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

ВІДМЕЖУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТАТТЯМИ 263 ТА 263-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Незаконний обіг зброї створює потенційну загрозу громадській та національній безпеці країни, саме тому розуміння відмінностей між кримінальними правопорушеннями, які передбачені статтями 263 та 263-1 Кримінального кодексу України має важливе значення як для правової кваліфікації дій суб'єктів кримінального правопорушення, так і для захисту громадської безпеки. Зростаюче занепокоєння суспільства через насильницькі злочини із застосуванням зброї та необхідність чіткого правового регулювання обігу особливо небезпечних предметів, як передбачено статтями 263 та 263-1 Кримінального кодексу України, набувають дедалі більшої актуальності. Саме тому є необхідним детальний аналіз та порівняння норм зазначених статей для висвітлення їх відмежування.

Розділ IX Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки» у 2012 році був доповнений статтею 263-1, яка передбачає відповідальність за незаконне виготовлення, переробку чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікацію, незаконне видалення чи зміну її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв [1]. В травні 2013 року стаття 263-1 КК України зазнала змін, які були пов'язані із набранням для України чинності Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності [2], а саме відповідно до ч. 1 ст. 5 Протоколу, криміналізація передбачала фальсифікацію, незаконне видалення, зміну маркування вогнепальної зброї.

Таким чином, доповнення розділу IX Особливої частини КК України розширило правовий контроль за незаконним поводженням зі зброєю, але і викликало ускладнення у розумінні відмежування між ст. 263 КК України, яка передбачає відповідальність за незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами та ст. 263-1 КК України,

яка, в свою чергу, передбачає відповідальність за незаконне виговлення, переробку чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікацію, незаконне видалення чи зміна її маркування, або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв.

Звернення до змісту диспозиції статей 263 та 263-1 КК України вказує на їх однорідність за об'єктивними ознаками, що створює проблему їх розмежування.

Так, згідно зі ст. 263 КК України передбачено відповідальність за вчинення незаконного носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв, незаконне носіння, виготовлення, ремонт чи збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї. В свою чергу диспозиція ч. 1 ст. 263-1 КК України закріплює та охоплює відповідальність за незаконне виготовлення, переробку чи ремонт вогнепальної зброї, фальсифікацію, незаконне видалення чи зміну маркування вогнепальної зброї, незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв [3]. Таким чином, всі незаконні дії, які пов'язані зі зміною властивостей вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин та вибухових пристроїв отримали своє закріплення в спеціальній нормі диспозиції ст. 263-1 КК України.

То ж, у статтях 263 та 263-1 КК України передбачено відповідальність за правопорушення, пов'язані з незаконним обігом зброї, але ці положення мають різні акценти щодо об'єкта і мети правового регулювання. Стаття 263 КК України охоплює незаконні дії, пов'язані з носінням, зберіганням, придбанням, передачею або продажем зброї, бойових припасів або вибухових речовин. Фокус у цьому випадку робиться на обмеженні обігу предметів підвищеної небезпеки задля забезпечення громадської безпеки. У свою чергу, стаття 263-1 визначає покарання за незаконне виготовлення, переробку чи ремонт такої зброї та боєприпасів. У цьому випадку наголос робиться на боротьбі з виготовленням небезпечних засобів, що потенційно можуть бути використані у протиправних діях, зокрема через ризик їх подальшого нелегального розповсюдження.

Окремої уваги заслуговує предмет зазначених кримінальних правопорушень. Так, предметами ст. 263 КК України є всі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення пострілу з якої використовується сила тиску газів,

що утворюється при згоранні вибухових речовин (пороху або інших спеціальних горючих сумішей). Бойовими припасами визнаються патрони до нарізної вогнепальної зброї різних калібрів, артилерійські снаряди, бомби, міни, гранати, бойові частини ракет і торпед та інші вироби в зібраному вигляді, споряджені вибуховою речовиною і призначені для стрільби з вогнепальної зброї чи для вчинення вибуху. Вибуховими речовинами є порох, динаміт, тротил, нітрогліцерин та інші хімічні речовини, їх сполуки або суміші, здатні вибухнути без доступу кисню. Під вибуховими пристроями слід розуміти саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створити вражаючі фактори – спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду – шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин. До холодної зброї належать предмети, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам зброї, чи інші предмети, що справляють колючий, колючоріжучий, рубаючий, роздролюючий або ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинджал, арбалет, нанчаку, кастет тощо), конструктивно призначені для ураження живої цілі за допомогою м'язової сили людини або дії механічного пристрою [4]. Що ж до пневматичної зброї, сигнальних, стартових, будівельних, газових пістолетів (револьверів), пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, ракетниці, а також вибухові пакети й інші імітаційно-піротехнічні та освітлювальні засоби, що не містять у собі вибухових речовин і сумішей, не можуть бути віднесені до предметів кримінальних правопорушень, відповідальність за які настає за ст. 263 КК України [4]. І як зазначено безпосередньо в диспозиції ч. 1 ст. 263 КК України – гладкоствольна мисливська зброя не є предметом зазначеної статті.

В свою чергу диспозиція ст. 263-1 КК України не встановлює обмежень щодо вогнепальної зброї, як предмета кримінального правопорушення, таким чином і гладкоствольна мисливська зброя може бути предметом даного злочину. Під цим слід розуміти, що будь-яке незаконне втручання та зміна властивостей зброї призводить до набуття нею якостей, як

предмету підвищеної безпеки. Виходячи з цього знову постає питання правильної правової кваліфікації діяння, так наприклад особа вчинивши переробку вогнепальної зброї вчиняє не одне, а одразу два кримінальних правопорушення за ст. 263-1 КК України – незаконна переробка та за ст. 263 КК України, адже тим самим здійснює незаконне зберігання вогнепальної зброї.

Отже, зазначені кримінальні правопорушення за конструкцією об'єктивної сторони являють свою однорідність і таким чином можна говорити про певну залежність ст. 263-1 КК України від ст. 263 КК України, адже незаконні дії пов'язані з виготовленням, переробкою, ремонтом, фальсифікацією, зміною маркування тягнуть за собою незаконне носіння, зберігання, придбання, передачу чи збут вогнепальної зброї, що передбачено в диспозиції ч. 1 ст. 263 КК України.

Також, відмінність між положеннями цих статей полягає у різному підході до протидії незаконному обігу зброї: стаття 263 зосереджена на запобіганні її обігу в суспільстві без відповідних дозволів, тоді як стаття 263-1 акцентує на обмеженні виготовлення й переробки як етапів, що можуть створити потенційну загрозу масового незаконного розповсюдження. Такий підхід є типовим і для міжнародної практики, де законодавчі системи низки країн розмежовують порушення, пов'язані з незаконним обігом зброї, та порушення, пов'язані з її виготовленням, аби більш цілеспрямовано протидіяти різним етапам незаконної діяльності в цій сфері.

Таким чином, для підвищення ефективності правозастосування та усунення правових колізій доцільним є уточнення понять у межах зазначених статей. Наприклад, можна чіткіше визначити, що включається у "незаконне поводження" зі зброєю у ст. 263, а також деталізувати дії, що належать до виготовлення чи ремонту у ст. 263-1, з урахуванням можливого наміру на подальший обіг. Це сприятиме посиленню охорони громадської безпеки шляхом узгодження національних підходів до міжнародних стандартів кримінально-правового регулювання в цій сфері.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо відповідальності за незаконне поводження зі зброєю та вибухонебезпечними матеріалами: Закон України від 05.07.2012 р. № 5064-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5064-17>.

2. Про приєднання України до Протоколу проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: Закон України від 02.04.2013 р. № 159-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-18>.

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

4. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 №3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02>.

Шеліховська Ірина Юріївна,
аспірант наукової лабораторії
з проблем протидії злочинності
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

ТИПОВІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІІ ПРОКУРОРОМ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ НАРКООБІГУ

Прокурор, як процесуальний керівник досудового розслідування, несе основний тягар відповідальності за правильну кваліфікацію кримінальних правопорушень. Адже саме йому у подальшому належить підтримувати державне обвинувачення у суді. Помилкова кваліфікація кримінального правопорушення, невчасне її виявлення прокурором (як і невжиття, у разі необхідності, заходів щодо зміни підозри, обвинувачення) призводять до некоректного виконання завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 КПК України. Це, зокрема, може знаходити прояв у тому, що особа яка вчинила більш тяжке кримінальне правопорушення буде притягнута до відповідальності за менш тяжке (і навпаки), до застосування відносно підозрюваного, обвинуваченого неналежної правової процедури та необґрунтованого процесуальному примусу та, урешті, до висунення обвинувачення невинній особі.

Усе це повним обсягом стосується кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів та

психотропних речовин, під час досудового розслідування яких, насамперед, має бути вирішене питання чи є вчинене діяння кримінально каранним. Аналіз практики Верховного Суду з цих питань засвідчує, що у разі наявності предмета протиправного посягання, вирішальним є визначення і точне встановлення його ознак, які дають можливість відокремити протиправні діяння від тих, дії з якими не тягнуть за собою кримінальної відповідальності і тому не можуть розглядатися як кримінальне правопорушення [1].

Так, кримінальна відповідальність за ст. 309 КК України настає за незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту у випадку, коли розмір наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, що були предметом цього правопорушення, є невеликим або перевищує його відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 770 від 06.05.2000 «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів» [2] та згідно наказу Міністерства охорони здоров'я України № 188 від 01.08.2000 «Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу» [3]. Водночас ті ж самі дії, вчинені особою з наркотичними засобами або психотропними речовинами без мети збуту, коли маса таких речовин не досягає невеликих розмірів, тягне відповідальність за ст. 44 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

В частині кваліфікації наркозлочинів, найбільш часто перед слідчим і прокурором постає питання визначення наявності мети збуту у особи, яка зберігала наркотичний засіб, що впливає на кваліфікацію її дій за найбільш поширеною категорією цих кримінальних правопорушень (ст. 307 та ст. 309 КК України). Особливо актуальним це питання є у тих випадках, коли початково кримінальне правопорушення було кваліфіковано та розслідувалося за ст. 307 КК України з подальшою зміною підозри на злочин, передбачений ст. 309 КК України, тобто менш тяжкий. Адже п. 3 Наказу генерального прокурора від 30.09.2021 № 309 «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» такі випадки (зміни підозри на менш тяжкий злочин) підлягають обов'язковому моніторингу на предмет можливих порушень вимог кримінального процесуального законодавства України [4].

З огляду на викладене особливої актуальності набувають правові позиції Верховного Суду, щодо кваліфікації наркозлочинів, які прокурор повинен урахувати у своїй роботі. Серед таких позицій, висновки щодо застосування норм права, які містяться у Постанові Третньої судової палати Касаційного кримінального суду від 07.04.2024 року (справа № 203/337/19). Серед іншого, там зазначено: «Про умисел на збут наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів може свідчити як відповідна домовленість із особою, яка придбала ці засоби чи речовини, так й інші обставини, зокрема: великий або особливо великий їх розмір; спосіб упакування та розфасування; поведінка суб'єкта злочину; те, що особа сама наркотичні засоби або психотропні речовини не вживає, але виготовляє та зберігає їх тощо. При цьому, якщо висновок суду про наявність умислу особи на збут наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів ґрунтується на великому або особливо великому розмірі відповідної речовини, її упакуванні та розфасуванні, то у такому випадку повинні бути досліджені обставини, за яких особа придбала відповідний засіб чи речовину, в тому числі, чи залежало від волі особи те, який розмір речовини опиниться у володінні особи, та її розфасування. Зокрема, якщо особа здійснює свідоме придбання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів у значному розмірі (шляхом купівлі, обміну, безоплатно), виготовляє їх, зберігає у відповідному фасуванні, що об'єктивно перевищує потреби такої особи у власному вживанні, то в такому випадку може мати місце умисел на збут. Якщо ж волею особи не обумовлено того, скільки наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів опиниться у її володінні (як у випадку зі знахідкою), то у такому разі умисел на збут потребує більш ретельного дослідження» [5].

На практиці спостерігаються різні підходи прокурорів до кваліфікації дій «закладників», тобто осіб, які облаштовують схованки з разовими дозами наркотичних засобів на місцевості для подальшого їх збуту організаторами злочинного бізнесу з використанням ресурсів мережі Інтернет. Досить часто прокурори погоджуються з позицією слідчих, згідно з якою кожна «закладку» потрібно кваліфікувати як окремий злочин. Такий підхід дозволяє слідчим значно збільшити кількісні показники у роботі, які досі існують, незважаючи на відсутність законних підстав та нормативних вимог.

Проте такий підхід суперечить практиці Верховного Суду. Так, у Постанові від 22.03.2023 року у справі № 161/1921/20, зазначається, що приписи ст. 214 КПК не містять вимог про внесення до ЄРДР за окремим порядковим номером відомостей про вчинення кожного з тих діянь, що охоплюються єдиним умислом особи і передбачені відповідною частиною ст. 307 КК як альтернативні форми виявлення суспільно небезпечного діяння (наприклад, протиправне придбання, зберігання з метою збуту і збут психотропної речовини в ч. 1 ст. 307 КК) і за правилами кваліфікації кваліфікуються як такі, що утворюють один склад злочину [6].

Разом з тим, при розмежуванні єдиного злочинного умислу на продовжуваний злочин від багатоепізодних діянь, в кожному окремому випадку слід зважати та враховувати момент виникнення умислу, тривалість часового проміжку між кожним окремим діянням, місце закінчення кожного з кримінально – протиправних діянь, зокрема, місце залишення кожної з так званих «закладок» та відстань між місцями їх хову і т.д. Вказане розмежування сприятиме не лише вірному визначенню кваліфікації діяння, а й встановлення наявності такої кваліфікуючої ознаки як повторність.

Різні підходи спостерігаються на практиці і щодо дій, пов'язаних з контрабандою наркотичних засобів. Важливе значення у цьому плані має Постанова Верховного суду від 09 квітня 2020 року у справі № 727/6578/17. Серед іншого там зазначено: «Якщо предмети контрабанди виявлено під час огляду чи переогляду речей або ж особистого огляду, у тому числі повторного, при виїзді за межі України (вивезенні товарів, пересиланні поштових відправлень), вчинене кваліфікується за ст.ст. 15 і 305 КК України як замах на контрабанду. А от незаконне переміщення на територію України (тобто ввіз на її територію) предметів контрабанди, які виявлено під час митного контролю, утворює закінчений склад цього злочину» [7].

Охопити в межах даної роботи особливості кваліфікації прокурором усіх наркозлочинів не виявляється можливим, а тому це становить перспективи подальших наукових досліджень. Так чи інакше, кваліфікуючи кримінальні правопорушення у сфері наркообігу прокуророві потрібно спиратися на актуальну практику Верховного Суду.

Список використаних джерел

1. Постанова Верховного Суду від 05.06.2024 р. у справі № 725/5934/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119681151>.
2. Постанова Кабінету Міністрів України № 770 від 06.05.2000 «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#Text>.
3. Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 188 від 01.08.2000 «Про затвердження таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0512-00#Text>.
4. Наказ генерального прокурора від 30.09.2021 № 309 «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309905-21#Text>.
5. Постанова Верховного Суду від 07.04.2021 р. у справі № 203/337/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96243744>.
6. Постанова Верховного Суду від 22.03.2023 року у справі № 161/1921/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109810013>.
7. Постанова Верховного суду від 09 квітня 2020 року у справі № 727/6578/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88749345>.

Янкевич Дмитро Петрович,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Львівського національного університету
імені Івана Франка;

Першин Владислав Сергійович,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Науковий керівник:

доцент кафедри кримінального права
і кримінології Львівського національного
університету імені Івана Франка, кандидат
юридичних наук **Сень І. З.**

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ФІЗИЧНОГО НАСИЛЬСТВА ЯК РІЗНОВИДУ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЗА СТ. 126-1 КК УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

11 травня 2011 року у Стамбулі була відкрита для підписання Конвенція Ради Європи про запобігання насильству

стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), яка на сьогодні вважається одним із найпрогресивніших міжнародних важелів протидії домашньому насильству [1, с. 6]. З метою гармонізації вітчизняного кримінального законодавства із міжнародними стандартами, законодавець у 2017 році доповнив Кримінальний кодекс України (далі – КК України) статтею 126-1, яка передбачає кримінальну відповідальність за домашнє насильство та визначає, що таким насильством є умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває або перебував у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [2]. Проте, попри закріплення даного явища у кримінальному законі, невизначеним в КК України залишається поняття фізичного насильства в контексті ст. 126-1 КК України

Згідно з п. 17 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (далі – ЗУ), фізичне насильство визначається як форма домашнього насильства, що включає, зокрема, нанесення побоїв, мордування та заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості [3]. Проте, таке визначення у ЗУ не можна прямо застосовувати при кваліфікації фізичного насильства за ст. 126-1 КК України, оскільки санкція у ч. 1 ст. 122 КК України (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження) передбачає найсуворіший вид покарання у вигляді позбавлення волі на строк до трьох років, а санкція у ч. 1 ст. 121 КК України (умисне тяжке тілесне ушкодження) – на строк від п'яти до восьми років. При цьому, у санкції ст. 126-1 КК України найсуворішим видом покарання є позбавлення волі на строк до двох років, з чого випливає, що кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126-1 КК України, є спеціальною нормою про привілейований склад по відношенню до складів, передбачених ч. 1 ст. 121 та ч. 1 ст. 122 КК України [4, с. 138; 5, с. 45], що є прямим порушенням принципів справедливості та пропорційності у правозастосуванні.

В теорії кримінального права виникають дискусії з приводу вирішення даного питання. Окремі науковці стверджують, що фізичне насильство в контексті домашнього насильства потребує додаткової кваліфікації в тому числі й за

ст. 121 та 122 КК України, якщо такі наслідки настали [6, с. 71]. Проте, ми не можемо поділити дану позицію, оскільки кваліфікація нанесення винуватцем умисних тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень в контексті домашнього насильства за ст. 126-1 та ст. 121/122 КК України як сукупності кримінальних правопорушень, якщо такі діяння були вчинені на одному чи кількох етапах систематичності, є порушенням принципу заборони подвійного інкримінування. На нашу думку, при нанесенні умисних середньої тяжкості або тяжких тілесних ушкоджень як одного із компонентів систематичного фізичного насильства, передбаченого ст. 126-1, такі діяння варто кваліфікувати лише за ст. 121/122 КК України.

Подібна ситуація із тлумаченням норм про домашнє насильство спостерігається у Карному кодексі Республіки Польща (далі – Карний кодекс). Зокрема, ч. 1 ст. 207 Карного кодексу передбачає певний вид покарання тому, хто фізично або психічно знущається над близькою особою або над іншою особою, яка перебуває в постійній або тимчасовій залежності від винуватця [7]. У диспозиції цієї статті не конкретизовано, якої тяжкості повинні бути тілесні ушкодження, нанесені суб'єктом потерпілій особі. Натомість, правова доктрина стверджує, що під фізичним знущенням над потерпілим в контексті даної норми варто розуміти легке тілесне ушкодження, що не призводить до тривалого розладу функцій організму (ч. 2 ст. 157 Карного кодексу), а також побої або участь у бійці, що не призводить до тяжкого тілесного ушкодження (ст. 158 Карного кодексу) [8, с. 214]. Відповідно, ч. 1 ст. 207 виступає в ролі спеціальної норми про кваліфікований склад лише щодо ч. 2 ст. 157 та ст. 158 Карного кодексу.

Таку позицію підтримує і польська судова практика. Зокрема, у вирокі Окружного суду у Вишкові (II Карний відділ) № К 332/15 від 23.10.2015 року суд кваліфікував легке тілесне ушкодження, що не призводить до тривалого розладу функцій організму, вчинене винуватцем стосовно своєї дружини, за ч. 1 ст. 207 Карного кодексу [9].

До того ж, на відміну від чинного КК України, Карний кодекс у статті про домашнє насильство передбачає деякі кваліфікуючі ознаки. Зокрема, ч. 2 ст. 207 Карного кодексу встановлює покарання за вчинення дій, передбачених ч. 1 цієї статті, які пов'язані із застосуванням особливої жорстокості [8]. Диспозиція цієї норми також не окреслює, що варто розуміти під таким діянням. Натомість, правова доктрина тлумачить

фізичне насильство в контексті ч. 2 ст. 207 Карного кодексу як, зокрема, тривале діяння, що призвело до середньої тяжкості тілесних ушкоджень (ч. 1 ст. 157 Карного кодексу) [10, с. 378].

Цієї позиції притримується і Верховний Суд Республіки Польща у рішенні № I KZP 1/15 від 31.03.2015 року, де наголошує на тому, що інкримінування особи, яка вчинила фізичне насильство в контексті домашнього насильства, ч. 1 ст. 157 Карного кодексу вважається неправильним застосуванням карного законодавства [11].

Що стосується тяжкого тілесного ушкодження, наука карного права стверджує, що жодна із частин ст. 207 Карного кодексу не охоплює собою таке діяння, а вчинення тяжкого тілесного ушкодження винуватцем в контексті домашнього насильства слід кваліфікувати лише за ст. 156 Карного кодексу [12, с. 219]. Також на цьому наголошує Верховний Суд Республіки Польща у постанові № V CSK 239/09 від 22.10.2010 року, де стверджує, що притягнення винуватця до відповідальності за ч. 1 ст. 156 та ч. 2 ст. 207 Карного кодексу слід вважати порушенням принципу заборони подвійного інкримінування [13].

Тож, за наявності ознак фізичного насильства як різновиду домашнього насильства при кваліфікації діянь суб'єкта варто застосовувати ст. 126-1 КК України як спеціальну норму лише щодо нанесення легких тілесних ушкоджень, передбачених ч. 1 та ч. 2 ст. 125, а також побоїв та мордувань, передбачених ч. 1 ст. 126 КК України. Позицію вітчизняних науковців щодо кваліфікації заподіяння при вчиненні домашнього насильства умисних тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень за ст. 126-1 та ст. 122/121 КК України вважаємо такою, що порушує принцип недопустимості подвійного інкримінування. До того ж, пропонуємо доповнити ст. 126-1 КК України частиною другою з наступним формулюванням: ті самі діяння, якщо вони спричинили середньої тяжкості тілесні ушкодження; та частиною третьою з наступним формулюванням: діяння, передбачені частиною першою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі тілесні ушкодження. При цьому, ч. 2 та ч. 3 ст. 126-1 КК України повинні виступати у ролі спеціальних норм про кваліфіковані склади стосовно ч. 1 ст. 122 та ч. 1 ст. 121 КК України відповідно. Відтак, на нашу думку, санкція за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 126-1, повинна передбачати більш суворе покарання, ніж ч. 1 ст. 122, а

передбаченого ч. 3 ст. 126-1 – більш суворе, ніж санкція ч. 1 ст. 121. Вважаємо, що шляхом внесення таких доповнень та змін вдасться вирішити питання про неоднозначність застосування ст. 126-1 КК України в контексті фізичного насильства.

Список використаних джерел

1. Вознюк А.А. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: питання теорії та практики. *Форум права*. 2019. № 55(2). С. 6–14.

2. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.

4. Сень І.З. Спеціальні норми у кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2020. 268 с.

5. Харитонова О.В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству : наук.-практ. посіб. Харків : Права людини, 2018. 344 с.

6. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2019. 288 с.

7. Kodeks karny : Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-16798683>.

8. Budyn-Kulik M. i in. Kodeks karny. Praktyczny komentarz. 9. Wydanie. Stan prawny na 1 marca 2019 r. Redakcja naukowa Marek Mozgawa. Warszawa : Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2019. 748 s.

9. Wyrok Sądu Rejonowego w Wyszkwowie (II Wydział Karny) od 23.10.2015 r. Sygn. akt № K 332/15. URL: <https://www.saos.org.pl/judgments/196211>.

10. Wąsek A. Kodeks karny. Część szczególna. Tom I i Tom II. 4. Wydanie. C.H. Beck. Warszawa, 2010. 1271 s.

11. Postanowienie Sądu Najwyższego od 31.03.2015 r. Sygn. akt № I KZP 1/15. URL: https://www.sn.pl/SitePages/Strona_startowa.aspx.

12. Zoll A. Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Wyd. IV. Warszawa, 2012. 612 s.

13. Postanowienie Sądu Najwyższego od 22.10.2010 r. Sygn. akt № V CSK 239/09. URL: <https://www.saos.org.pl/judgments/91702>.

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Матеріали

XV Всеукраїнської науково-теоретичної конференції
(Київ, 28 листопада 2024 року)

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції

Дк № 4155 від 13.09.2011.

Підписано до друку 22.11.2024. Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Обл.-вид. арк. 28,0. Ум. друк. арк. 25,92.

Тираж 50 прим.
